



fkn
Fakultet kriminalistike i sigurnosti

Kriminalističke teme

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Godište III

Sarajevo, 2004.

Broj 1,2

KRIMINALISTIČKE TEME

časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

IZDAVAČ

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet kriminalističkih nauka
Sarajevo

ZA IZDAVAČA

Prof. dr. sc. Hidajet Repovac
Vitomir Šafranji, izvršni direktor

UREĐUJE

Redakcija Časopisa

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Dr. sc. Mirsad D. Abazović

SEKRETAR REDAKCIJE

Mr. sc. Lada Sadiković

RECENZIJE I PRIJEVOD

Redakcija

LEKTOR

Beba E. Rašidović

KOREKTURA

Redakcija

DTP

Adnan Hasanović

DIZAJN KORICA

Tarik Jasenković

ADRESA

Zmaja od Bosne 8, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
e-mail: fkn@fknbih.edu

Časopis je upisan u Evidenciji javnih glasila F BiH pod rednim brojem 773. od 13.03.1998. godine i na temelju mišljenja federalnog Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta broj 02-413-1324/98, oslobođen plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga.

Kriminalističke teme

ABAZOVIĆ, D. Mirsad Povodom zakona o obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine On That Occasion Of Law Of Intelligence Service Of Bosnia And Herzegovina	1
ADŽAJLIĆ-DEDOVIĆ, Azra Nasilje u porodici Family Violence	7
BEĆIREVIĆ, Edina Pogodbe Haškog tužilaštva sa optuženim ratnim zločincima: Restorativna pravda ili samo trgovina	23
BOJANIĆ, Nebojša Elektronski sigurnosni sistemi tehničke zaštite objekata Electronics Security Systems In Technical Security Protection Of Objects	29
DATZER, Darko Kriminalistika u radu službi državne bezbjednosti Criminalistics In Security Police Work	49
DELJKIĆ, Irma Mediji kao izvor saznanja obavještajnih službi Using Media As Intelligence Source	67
GANIJA, Halid Uloga i zadaci prvog policajca na mjestu događaja The Role and Tasks Of First Officer On The Crime Scene	85
KORAJLIĆ, Nedžad Uloga privatnih službi u kriznim situacijama	93
MALJEVIĆ, Almir Uslovna osuda u praksi općinskih sudova I i II Sarajevu i Općinskog Suda u Tuzli Practical Implementation Of Suspend Sentence By Municipality Courts I and II Sarajevo and Municipality Court Tuzla	105

MARJANOVIĆ, Damir DNK profil – temeljni identifikacijski dokument	129
MASLEŠA, Ramo Kriminalističko – obavještajna djelatnost u funkciji efikasnije borbe protiv organiziranog kriminaliteta Intelligence Activity Of The Law Enforcement Services In Function Of More Efficient Fight Against Organised Crime	145
MURATBEGOVIĆ, Elmedin Savremena politika suzbijanja kriminaliteta – osnovne smjernice The Basic Orientations Of Contemporary Crime Policy	163
RAMLJAK, A. Alija AHIC, Jasmin DERVIŠEVIĆ, Amir Žrtve zloupotrebe moći Victims Of Misuse Of Power	185
SADIKOVIĆ, Lada Pravo države da ograniči ljudska prava The Right Of State To Restrict Human Rights	209
SOFTIĆ, Sakib Nadležnost Međunarodnog suda pravde za vođenje postupka po tužbi Bosne i Hercegovine protiv SR Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida	227
SUČESKA, Mersida Fiktivne firme u Bosni i Hercegovini i njihova uloga u organizovanom privrednom kriminalu	279

OSVRTI I PRIKAZI

BUDIMLIĆ, Muhamed

- "Sporazumi i potvrdna izjašnjavaanja o krivici – praksa pred
tibunalom za bivšu Jugoslaviju i nacionalnim pravosuđima"
"Plea Agreements and Guilty Pleas at The Icty and Related
Practice In National Systems" 289

MALJEVIĆ, Almir

- Upperworld and Underworld In Cross-Border Crime
(Nadzemlje i podzemlje u prekograničnom kriminalitetu) 295

ŠABANI, Alisabri

- Mujo Hasković: "Izbjegništvo i devijantno ponašanje" 299

PRIJEVODI

POLIČ, Marko: Vandalizam

- (Priredio i preveo HASKOVIĆ, Mujo) 305

BIBLIOGRAFIJA

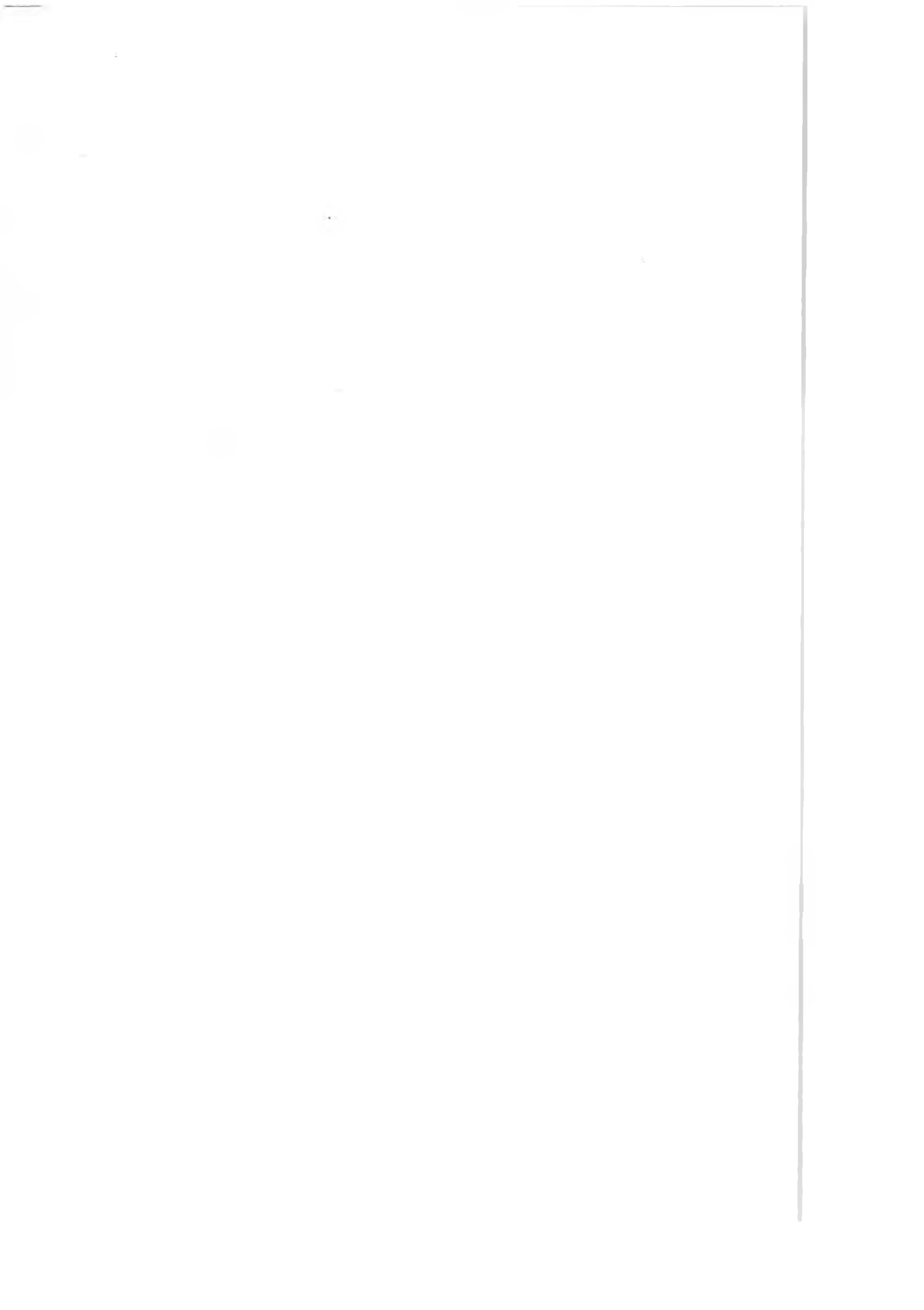
RAŠIDOVIĆ, Ešrefa - Beba

- Bibliografija diplomskih radova odbranjenih na Fakultetu
kriminalističkih nauka u 2003. godini 327

RAŠIDOVIĆ, Ešrefa - Beba

- Bibliografija magistarskih radova odbranjenih na Fakultetu
kriminalističkih nauka u 2003. godini - Hronološki prikaz - 351

Tematski blok



ABAZOVIĆ D. Mirsad¹

POVODOM ZAKONA O OBAVJEŠTAJNO- SIGURNOSNOJ AGENCIJI BOSNE I HERCEGOVINE

ON THAT OCCASION OF LAW OF INTELLIGENCE SERVICE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Još od nacрта, pa sve do donošenja Zakona o obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine, u ovdašnjoj javnosti vode se rasprave o tome, koje se kreću od potpune podrške usvajanju zakona do negiranja zakonskog uređenja te oblasti na nivou države. O ovom pitanju iznijet ću svoje stavove, prvenstveno i isključivo zasnovane na znanstvenim principima te na iskustvenoj osnovi.

Prvo, potpuno podržavam i ideju i napore koje su predstavnici međunarodne zajednice i domaći stručnjaci učinili kako bismo u Bosni i Hercegovini dobili jedinstven, državni zakon koji regulira obavještajno sigurnosnu funkciju i djelatnost. To je veoma važan korak ka izgradnji Bosne i Hercegovine kao moderne, evropske države, države koja neće biti ni kontinuirani niti latentni generator unutarnjih, regionalnih i evropskih faktora sigurnosnih rizika, a ona to po mnogim elementima danas jeste.

Drugo, ovaj zakon predstavlja snažan korak ka težnjama nužnosti povećanja kvaliteta života građana BiH. Jer, krajnji rezultat ostvarivanja modernog sigurnosnog sistema svake savremene države jeste kvalitet života građanina u punom kapacitetu, po mjeri potpuno slobodnog čovjeka nasuprot njegovoj sadašnjoj poziciji kada je multipleksno ugrožen i kao pojedinac i kao pripadnik kolektiviteta bilo kojeg habitualnog subjektiviteta.

Treće, gotovo sve šta se u BiH danas imenuje sigurnosnim ili bezbjednosnim institutom, institucijom ili organizacijom (izuzev, u

¹ Dr. sc., docent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

izvjesnom smislu, Ministarstva sigurnosti i SIPA-e), izraz je partikularnih interesnih subjekata koji imitiraju državu, a što je najporaznije ti partikulariteti su međusobno suprotstavljeni, ponekad ekstremno, a ponekad čak i neprijateljski, a u najblažem smislu, što je takođe nedopustivo, predmet su međusobnih obrada i sigurnosnih opservacija. Donošenje zakona kojim se uspostavlja jedinstvena, državna obavještajno-sigurnosna služba, važan je i veliki doprinos prevazilaženju takvog stanja. I upravo je to okvir unutar kojeg se javljaju njegovi oponenti. A cilj im je zadržati status quo, makar to maskirali pričom o nekakvom nacionalnom interesu, ravnopravnosti ili jednakopravnosti ovoga ili onoga, zatim pričom o nekakvom samo njima znanom unitarizmu, majorizaciji i dr. Naravno, objektivnim promatračima je jasno da oponentima ovome zakonu nije primarna nacionalna ravnopravnost ili jednakopravnost, nego zadržavanje svojih vlastitih interesnih pozicija na račun stvarne potrebe za ravnopravnošću i jednakopravnošću i građana i nacionalnih kolektiviteta u Bosni i Hercegovini. Jer, biti ravnopravan samo unutar «svog» kolektiviteta uz prakticiranje neravnopravnosti onoga iz drugog kolektivitea se u nauci i političkoj praksi imenuje kao aparthejd, segregacija, diskriminacija itsl., što su bitno ugrožavajući faktori i pojedinca i kolektiviteta.

Dakle, Zakonu o obavještajno sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine naučna i stručna javnost BiH, regiona i šire međunarodne zajednice trebaju dati bezrezervnu podršku.

U povodu ovog zakona stalno se otvaraju izvjesna pitanja. Jedno od njih je i pitanje kadrova.

Kada je riječ o kadrovima i kadrovskom potencijalu bit ću veoma precizan i jasan. Rješenja koja su ponuđena, za mene je potpuno prihvatljivo i, u tom smislu, nisam naišao na bilo šta što bi zavrjeđivalo ozbiljnu kritiku. Posebno cijenim ideju da se sadašnji kadar postojećih obavještajno sigurnosnih službi entiteta «u paketu» uposle kao djelatnici nove državne agencije. Naravno, razumijevam da će i oni proći predviđenu bezbjednosnu provjeru. Doduše, nije mi jasno, kada je riječ o nacionalnom sastavu uposlenih. Navedeno je da će taj sastav odgovarati posljednjem popisu stanovništva u BiH. Misli li se na popis stanovništva u BiH

iz 1991. godine? Mislim da bi to trebala biti baza. Ali, nije precizno navedeno. Uz to, u Bosni i Hercegovini se na srednjoškolskim i visokoškolskim ustanovama školuje kvalitetan kadar različitih profila koji, u završavanju djelatnika agencije, mogu preuzimati poslove i raditi ih po najstrožim standardima današnjice. Dakle, i budućnost nije upitna, bar s aspekta stručnosti kadra potrebnog za ove poslove, što će, u nekoj daljoj budućnosti, možda biti prevalirajuće nad nacionalnim balansom, s tim što nacionalni balans ne bi nikada trebao biti doveden u pitanje na određenim ravnima rukovodnih struktura.

Ali, u drugom smislu otvaraju se neka pitanja.

Naglašeno je da ova agencija treba biti depolitizirana. Potpuno prihvatljivo, čak nužno i bezuvjetno. Ali, kazano je i da djelatnici trebaju biti apolitični. Ili ja potpuno ne razumijem šta se u ovom slučaju misli pod apolitičnošću ili je riječ o tome da djelatnici moraju svojim odnosom prema obavljanju zadataka potpuno doprinositi depolitizaciji službe? U tom smislu ne moraju biti apolitični. Ali, neovisno od moje dileme, koju ćemo lahko razriješiti, insistiram na drugom terminu, a to je **deideologizacija** i djelatnika i službe. U BiH je problem ne ideja, nego ideologija. Neću ovom prilikom govoriti o političkim voljama (mnoštvu njih), programiranoj i projektiranoj razbijenosti bosanskohercegovačkog društva, instaliranju lokaletatizama uz nepriznavanje države BiH od strane nosilaca tih etatizama, oduzimanju suvereniteta od građanina za račun lebdećih kolektiviteta, nepostojanju minimuma zajedničkih vrijednosnih sudova i kategorija u bosanskohercegovačkom javnom mnijenju, dakle nepostojanju javnog mnijenja u pravom smislu tog pojma i dr., jer bi o tome trebalo govoriti na seminarima o političkom sistemu ili drugim pitanjima od općeg značaja za političko i državno uređenje BiH. Ali povodom toga treba govoriti i u kontekstu naše teme, dakle kontekstu sigurnosne problematike, gdje i uvodimo govor o deideologizaciji. Poslužit ću se primjerima.

Baš usljed snažne ideologiziranosti, o bitnim kategorijama u bosanskohercegovačkoj političkoj pa i općedruštvenoj zbilji ne da nema konsenzusa nego je posrijedi apsolutna kontrapolarost, koja se može, raznim pritiscima, prenijeti i na djelatnike buduće

Obavještajno sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine. Evo nekih markantnih primjera.

1. Nema, u praksi, suglasja o karakteru BiH kao države (unija, federacija, konfederacija i dr., što je nepoštivanje i Ustava BiH i Dejtonskog sporazuma)..
2. Teroristi po definiciji, za jedne su teroristi, a za jedne nacionalni heroji.
3. Ratni zločinci po definiciji, za jedne su zločinci, a za jedne nacionalni heroji.
4. Zavisi o kojem dijelu BiH je riječ, prema jednom dijelu teritorija BiH vlada potpuna indereferentnost od strane zvaničnih i institucija i političkih subjekata onih sa drugog dijela BiH (primjerice, nije identičan tretman tendencija ka eventualnoj secesiji ili teritorijalnom separatizmu).
5. Nacionalna sigurnost po definiciji, prestaje biti nacionalna sigurnost u smislu državnog interesa, odnosno interesa građanina Bosne i Hercegovine poštujući sve njegove individualne osobenosti (nacionalne, vjerske, tradicijske, kulturalne, stručne etc.), a postaje bukvalno bošnjačka, srpska ili hrvatska nacionalna sigurnost, odnosno bezbjednost.
6. Za jedne faktori rizika spoljne sigurnosti dolaze isključivo sa zapada, za druge isključivo sa istoka, a za treće isključivo iznutra i to.
7. Za jedne je nacionalizam, pa i onaj najekstremniji, condicio sine qua non opstanka, za druge je to ključni destabilizirajući sigurnosni rizik (ali uvijek je riječ o «njihovom» nacionalizmu).
8. Za jedne su stabilizacijske snage UN i drugih subjekata međunarodne zajednice uistinu stabilizacijski faktor, za druge su to okupacione snage i kao takve trebaju biti predmetom sigurnosnog tretmana i obrade. Itd, i tako redom.
9. Za jedne je Tribunal u Hagu legitiman sud i sud koji treba da doprinese sankcioniranju svih djela iz kategorija ratnog zločina, a za jedne je to institucija iz zavjereničkog kompleksa koja ima za cilj satanizaciju jednog cijelog naroda.

Naravno, ovome treba pridodati i još uvijek nedovršenu ideološku detoksikaciju kod pojedinaca koji su radili u službama bezbjednosti SFRJ i SRBiH, koji su neosporno dobri stručnjaci, dobri profesionalci, ali sa izvjesnim resantimanom sigurnosnog tretiranja ideoloških neistomišljenika.

Ovo izneseno može odavati sumornu sliku i eventualno sugerirati bezizlaznost. Dakako, ne radi se o tome niti sam inače pesimističan. Sve što je navedeno, kao mnogo drugoga ali u istom smislu, dio je naše svakodnevice, naše je povijesno nasljeđe, a povijesno nasljeđe je važan faktor u profiliranju sigurnosti i u materijalnom i u formalnom smislu (nažalost, mnogi domaći faktori koji si uzimaju za pravo da odlučuju o uređenju oblasti sigurnosti u BiH, uključujući i donošenje zakona, ne razlikuju neke kategorije, a u prvom redu ne shvataju da je sigurnost systemska djelatnost države, a da je organizaciona forma sasvim druga kategorija oko koje se postižu eventualni kompromisi). Upravo je bitno obezbijediti što je više moguće mehanizama kojima će se obezbijediti depolitizaciju službe sigurnosti, a unutar toga i deideologizaciju onog dijela kadra koji je eventualno sklon funkcionirati po navedenim matricama. I obezbijediti adekvatne modalitete kontinuirane edukacije kadra. Pravilnom edukacijom mogu se postići veoma dobri pozitivni rezultati.

U kontekstu rasprave o ovom zakonu, postavlja se i pitanje lustracije, ali ne kao potrebe za eksterminacijom iz službi onih prema kojima bi lustracija trebalo biti primijenjena, nego kao mogućnost blokade cijelog procesa uspostave državne obavještajno sigurnosne agencije. Tu će trebati dosta opreza. No, to neću šire obrazlagati. Ali ću napomenuti slijedeće. Lustraciju je trebalo provoditi 1991. godine, kada je Bosna i Hercegovina promijenila strukturu i suštinu političkog sistema i kada je vlast formirana na demokratskim i višestranačkim osnovama. Tada je trebalo vršiti «pročišćenje» sigurnosnih službi od bivših komunističkih kadrova. Ali nije problem samo u tome. Da li su problematični samo tzv. komunistički kadrovi? Treba li, možda, kadrovska «(pro)čišćenje» izvršiti i nad kadrovima koji pripadaju praksi naslonjenoj na ideologije koje su ili fašističke ili su bliske njima? Nadalje, šta znači lustracija samo u službama sigurnosti, ukoliko u političkim strankama te institucijama i tijelima zakonodavne i izvršne vlasti,

svoju značajnu djelatnost (sa velikom moći) obavljaju i bivši komunisti, ali i pojedinci čije je političko izvorište u značajnoj diskrepanci sa ključnim uzusima suvremene civiliziranosti. Ili, šta je sa osobama koje su se tokom rata u BiH u periodu 1992-1995. godine pokazali kao istinske patriote i borci za zaštitu ljudskih prava i sloboda, a u bivšoj socijalističkoj Jugoslaviji su bili pripadnici jedine političke partije? Etc. Etc. Pitanjima lustracije treba pristupiti veoma ozbiljno, u uljuđenom dijalogu, s ciljem da se iznalaze što bolja rješenja, a ne da ona, lustracija, bude izvor novih nesporazuma.

Sve ovo, opet, zahtijeva veoma kompleksan rad na uređenju sigurnosne problematike u Bosni i Hercegovini u cjelini. Ukoliko se ta oblast što skorije ne riješi po standardima savremenih država, ovaj zakon, i agencija uspostavljena na osnovama tog zakona, neminovno će doći u blokadu, a BiH u još jednu nimalo bezazlenu krizu.

I da zaključim. Uz davanje pune podrške i odavanjem priznanja predstavnicima međunarodne zajednice i domaćim eksperatima na ogromnom trudu oko izrade ovog zakona, treba napomeniti da se u BiH ne mogu nekritički prenosti već gotova rješenja ili miks dijelova gotovih rješenja zakonske regulative drugih država, makar one bile i tranzicijske i višeetničke i višereligijske itd. Treba uzeti ono šta je moguće i nedvojbeno primjenjivo, uvažavajući bosanskohercegovačke specifičnosti. BiH je imala i ima posebno i bolno povijesno nasljeđe čije rezultate i danas trpimo. No sve treba činiti da ne budemo u ropstvu tog nasljeđa nego da se okrenemo uljuđenoj, bezbjednoj i sigurnoj budućnosti. Da prestanemo biti zemlja faktor rizika, nego zemlja faktor nade i napretka. Da Bosna i Hercegovina postane subjektom međunarodne zbilje i u oblasti sigurnosti, odnosno da prestane biti objekt nad kojim i u kjem se vrše raznovrsni eksperimenti ili opserviranja nosilaca nerijetko egoističkih i uskogrudih interesa.

NASILJE U PORODICI

FAMILY VIOLENCE

Sažetak

Svakodnevno nasilje, koje se ispoljava na ulici, poslu, u sredstvima javnog informisanja i svim oblicima interpersonalnog komuniciranja, polako ali sigurno, prenosi se na porodicu. Sve učestalije nasilje u porodici odraz je globalne krize vrijednosti u društvu i prijeti uništenjem porodice kao temelja društvene zajednice. Uništenjem porodice kao institucije neizbježno se nameće pitanje opstanka samog društva ili države.

Ovim člankom autor će izraziti svoj stav o nasilju u porodici i njegovim posljedicama u Bosni i Hercegovini. Krajnja namjera autora je, da ukaže na mjere koje bi trebalo poduzeti kako bi se zaštitile osobe koje su žrtve ovog nasilja.

Ključne riječi: *porodica, nasilje, nasilje u porodici, viktimološke perspektive, prevencija*

Uvod

U novoj konstalaciji odnosa u svjetskoj zajednici, sve je izraženija sila, kao glavna pokretačka snaga svih promjena u društvu, iz čega logično slijedi, da je uslijed favorizacije ovog segmenta došlo do eskalacije nasilja u društvu. Jedan od načina na koji se ovo nasilje manifestira svakako je nasilje u porodici. Nasilje u porodici opasnost je koja prijete da uništi porodicu, da umanju njen značaj i naruši već izgrađene porodične i društvene odnose. U ovom

¹ Asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

članku pokšat ćemo da razjasnimo elementarne pojmove koji se tiču nasilja u porodici i da ovo nasilje predstavimo prema rezultatima istraživanja koje je provela «Medika» iz Zenice.

Porodica

Nemoguće je govoriti o nasilju u porodici bez prethodnog određenja samog pojma porodice. U namjeri da razjasnimo pojam i značaj porodice u društvu, problem ćemo prvenstveno obuhvatiti sa sociološkog aspekta. Kada društvo i društvenu strukturu sagledamo s aspekta sociologije vidjet ćemo da porodica spada u osnovne društvene grupe i da je predmetom izučavanja posebne discipline koja se razvila u okviru socioloških nauka, a to je sociologija porodice. U narednom tekstu navešćemo jedno od tumačenja značenja pojma porodice, koje je ponudio u svojoj knjizi «Sociologija» prof. dr. Ibrahim Bakić, koji porodicu definiše na sljedeći način: «*Porodica je historijski oblik socijalnog i ekonomskog zajedništva ljudi različitog spola, uzrasta, raznih bioloških i kulturnih potreba i težnji u okviru koje se odvijaju primarni biološko-edukativni procesi u funkciji produžetka vrste.*»²

Bez namjere da ovim člankom predstavljamo razvitak porodice kroz historiju i teorije o porodici, osvrnut ćemo se na funkcionalističku orijentaciju sociologa i istaći jedan od njihovih stavova, a to je «*da je porodica izgubila nekoliko značajnih funkcija u razvijenom industrijskom društvu, ali da se važnost porodice nije smanjila*»³ i zaključiti, da i pored svih promjena koje nosi globalizacija, a sa njom i novi sistem vrijednosti u društvu, porodica nije izgubila svoj značaj i ostaje temeljna institucija društva. Jasno je, da se odnosi u porodici prenose na uže i šire okruženje, i obrnuto, da se društvene promjene i odnosi u društvu prenose na porodicu. Porodica je, dakle, sastavni segment društva i društvo i porodica su u kauzalnom odnosu. Upravo zbog tog kauzaliteta možemo ustvrditi da odumiranje porodice vodi propasti ljudskog društva, te je stoga neophodno ojačati temelje porodice, tačnije urediti prava i odnose unutar porodice na najbolji

² Ibrahim Bakić, Sociologija, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1997. str.143.

³ Ibrahim Bakić, Sociologija, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1997. str.143.

način, kako bi se ona očuvala, a sa njom očuvao i društveni poredak.

Pošto porodica ima uže i šire određenje, nasilje u porodici također možemo odrediti u užem i u širem smislu. U širem smislu ovo nasilje se ispoljava prema supružnicima ili bračnim drugovima, nad djecom, nad starim i nemoćnim osobama iz uže porodice, nad članovima porodice u širem smislu i nad stvarima. U užem smislu, ono može biti ispoljeno prema bračnom drugu i prema djeci. Nasilje u porodici, prema načinu na koji se provodi, može biti psihičko ili emocionalno, fizičko i seksualno. Seksualno nasilje podrazumjeva i psihičko i fizičko nasilje, te je stoga najopasnije, jer je njime žrtva izložena višestrukoj viktimizaciji. U daljem razmatranje ovog fenomena, krenut ćemo od definicije nasilja u porodici. «*Nasilje u obitelji – svaki čin ili propust u međusobnoj interakciji i dinamici međusobnih odnosa kojim se drugoj osobi nanosi psihičko ili fizičko zlo, fizičkom ili psihičkom silom, individualno ili kolektivno. Nasilje u obitelji je ekstremni oblik agresije nelegitimnom upotrebom fizičke ili psihičke sile.*»⁴

Dakle, nasilje je širi pojam od sile, a sila je faktor ili instrument nasilja. Pošto se nasilje može ispoljiti i fizički i psihički, uočavamo da sila nije jedina komponenta nasilja i da je isto moguće provesti i psihičkom silom (*vis compulsiva*) ili prinudom. Neophodno je još dodati, da nasilje možemo posmatrati kroz dvije dimenzije ili da zavisi od dvije komponente a to su: priroda čovjeka i priroda društva. Nedavna istraživanja sociologa pokazala su da se fizičko nasilje povlači, a da je sve češće i izraženije verbalno ili psihičko. U narednom odjeljku pokušat ćemo preciznije odrediti ili definirati pojam nasilja u porodici.

Nasilje u porodici

Nasilje u porodici je složenica dvije riječi: nasilje i porodica. Zato je neophodno, da nakon što smo definirali porodicu, definiramo i nasilje u porodici. Poslužit ćemo se opet definicijom prof.dr.

⁴ Duško Modly i Nedžad Korajlić, Kriminalistički riječnik, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, 2002. str.355.

Ibrahima Bakića, koji kaže: «*nasilje jeste sui generis društveni konflikt odnosno sukob interesa. To je sukob individue, društvene grupe ili zajednice tj. društva sa društvenom sredinom, sa društvom kao globalnim sponzorom društvene situacije koja proizvodi nasilje.*»⁵

Pošto nam je poznato, da je nasilje uslovljeno prvenstveno historijskim i civilizacijskim promjenama u društvu, navest ćemo tri glavna izvora nasilja: socijalna patologija, devijantnost i agresivnost. Da bismo razumjeli nasilje neophodno je pozabaviti se njegovim izvorima. Socijalna patologija obuhvatila bi sva ponašanja i ljudske radnje koje izazivaju određene reakcije u društvu i uzrokuju pojavu društvenih bolesti ili patoloških pojava u društvu. Fenomen nasilje upravo je vezan za ono što je patološko u društvu. Devijantnost bi u tome predstavljala sva ona odstupanja od normalnog u društvu ili postojećih društvenih normi i uslovljena je kulturom društva, a može varirati zavisno od vremena i od mjesta. Znači da je devijantno sve ono što ne podliježe normama i očekivanjima članova jedne društvene zajednice u određenom vremenu, dok bi agresivnost, najkraće rečeno, bila stanje koje izaziva agresivno ponašanje i djelovanje individue u društvu.

Prema prethodno navedenom, nasilje bi mogli najkraće definirati kao model rješavanja sukoba pomoću sile ili djelovanja pojedinaca i društvenih grupa koji bi putem sile željeli nametnuti svoje stavove i zahtjeve u društvu, a koji su opet u potpunosti suprotni od zadatih normi društvenog ponašanja. Dakle, nasilje u porodici najkraće bi definirati kao akte nasilja koji se događaju u okviru porodice kao osnovne društvene grupe. Gorući problemi, u svakom društvu, vezano za nasilje u porodici su silovanje bračnog partnera, psihičko i fizičko zlostavljanje bračnog partnera, psihičko i fizičko nasilje nad djecom i incest. Za nas je najopasniji vid porodičnog nasilja, nasilje koje je usmjereno prema djeci. Razloge zbog kojih smatramo da je ovaj vid nasilja najopasniji, najkraće ćemo izraziti u poznatoj kratici «djeca su budućnost svijeta». Ako naša djeca u najranijem djetinstvu prežive jedan od oblika ovog nasilja, pitamo se kakvu budućnost čovječanstvo može očekivati!? Stoga ćemo u ovom radu posebnu pažnju posvetiti: viktimološkoj

⁵ Ibrahim Bakić, Sociologija, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1997. str.201.

perspektivi ili žrtvama nasilja u porodici i prevenciji kod nasilja u porodici, kroz rezultate istraživanja o nasilju u porodici u Bosni i Hercegovini, koje je uradio Centar za zaštitu žena «Medika» iz Zenice.

Nasilje u porodici - Zenica

Istraživanje koje je provela «Medika» iz Zenice urađeno je samo za područje općine Zenica, 2002. godine, a njegovi rezultati govore: «*da je svaka peta žena koju smo anketirale (20%) izjavila da joj njen partner (suprug ili momak) prijeti nasiljem; u 79% takvih slučajeva prijetnje se ponavljaju. Takođe svaka peta žena (23%) je doživjela fizičko zlostavljanje (partner je tuče), od toga u četiri do pet (77%) slučajeva to se desilo više od jednom. Skoro svaka četvrta je maltretirana duži vremenski period.*»⁶ O tome da li žene koriste mogućnosti zaštite od strane države i državnih institucija, rezultati navedenog istraživanja na pitanje da li su se žene ikada obratile za pomoć Centru za socijalni rad, policiji, sudu ili javnom tužilaštvu, kažu sljedeće: «*Od žena koje su izjavile da im je partner prijetio nasiljem, više od polovine (56%) se nisu nikada obraćale navedenim institucijama; od žena koje su izjavile da ih je partner tukao, tri petine(60%) takođe se nisu nikad obraćale navedenim institucijam; od žena koje su izjavile da ih je partner maltretirao duži vremenski period, tri petine (60%) nikad se nisu obraćale navedenim institucijama.*»⁷

Rezultati ovog istraživanja jasno pokazuju da se žene koje su preživjele nasilje ne obraćaju odgovarajućim državnim institucijama za pomoć. Kao razloge neprijavlivanja nasilja, istraživači su naveli: nedostatak finansijskih sredstava, u navedenim institucijama, koja bi bila usmjerena za pomoć ovim ženama; nedostatak razumijevanja u institucijama za prepoznavanje problema nasilja u porodici i nedefiniranost ove problematike ili nepostojanje posebne inkriminacije u vezi sa ovim nasiljem u krivičnopravnoj regulativi Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske.

⁶ Duška Andrić-Ružičić, Ne živjeti s nasiljem, Medica Zenica Infoteka, Zenica, 1999., str.54.

⁷ Duška Andrić-Ružičić, Ne živjeti s nasiljem, Medica Zenica Infoteka, Zenica, 1999., str.61.

Pored psihičkog i fizičkog nasilja, žene trpe i seksualno nasilje. U anketi koju je provela "Medika", na pitanje da li su doživjele silovanje ili neki drugi vid seksualnog zlostavljanja «24 ili 4% su odgovorile potvrdno, što govori da je svaka dvadeseta žena doživjela seksualno napastvovanje. Tri od njih je doživjelo seksualno napastvovanje više od jednom.»⁸ Na osnovu rezultata ovog istraživanja, mogli bi smo zaključiti, da je nasilje u porodici zastupljeno u Bosni i Hercegovini i da 1/5 žena na području ove općine trpe psihičko, fizičko i seksualno nasilje, kako u porodici, tako i u vezama prije sklapanja braka. Za utjehu su nam ovi pokazatelji, jer oni govore da nasilje u porodici i nije tako izraženo u Bosni i Hercegovini. Da li je ovo stvarno stanje ili samo prikaz jednog dijela problematike, ne bismo mogli reći i zaključiti na osnovu ovog istraživanja.

Na osnovu ove studije, očigledno je, da žene što su obrazovanije i svjesnije svojih prava, imaju veće mogućnosti izbora načina života i drugačije reaguju na ovu problematiku. One Bosanke, koje su ostale sa minimumom obrazovanja i bez ikakvih primanja ili podrške u porodici, a takvih je većina u Bosni, prije svega nisu spremne da pričaju o nasilju koje trpe, a zatim i nisu upoznate sa načinima zaštite ili pomoći u slučaju da postanu žrtve ovog nasilja. Zaključujemo, da je neophodno, pored sveobuhvatnog istraživanja tretirane problematike, što prije organizirati seminare i konferencije širom Bosne i Hercegovine, na kojim bi se one malo upućene ili neobrazovane žene uputile u instrumentarij putem kojeg bi zaštitile svoja elementarna ljudska prava na život i slobodu odlučivanja u sferi spolnih i bračnih odnosa. Osim svega navedenog, neophodno je, što prije jedan dio sredstava od strane države uputiti za pomoć žrtvama ovog nasilja, kako bi se na taj način pokazala spremnost države i njenih organa za uvođenje i primjenu « načela ravnopravnosti među spolovima » i pružanje adekvatne «prve pomoći» ovim ženama u borbi za njihov kvalitetniji život.

Drugi, i za nas još opasniji vid nasilja u porodici, je nasilje nad djecom. Ono je opasnije jer se radi o mladim bićima, koja osim što fizički nisu spremna da podnesu ovo nasilje, teže podnose i

⁸ Duška Andrić-Ružičić, Ne živjeti s nasiljem, Medica Zenica Infoteka, Zenica, 1999., str.78.

psihičko nasilje. Psihičke posljedice ovog nasilja na djecu su dugotrajne i u većini slučajeva izazivaju deformacije u psihološkom razvoju djeteta, te time uzrokuju trajni poremećaj, a djeca nikada ne uspijevaju da ih prebole i u potpunosti ozdrave. Nasilje nad djecom može biti isto tako: fizičko, verbalno ili psihičko i seksualno (seksualna zlostupotreba djece u porodici – incest). Sva tri oblika nasilja su jednako opasna i ostavljaju trajne posljedice na dijete. Poseban akcenat staviti ćemo na seksualno nasilje nad djecom u porodici o čemu će biti riječ u narednom odjeljku.

Jedna od definicija seksualne zlostupotrebe djece je definicija H. J. Schneidera, koji kaže: «*Seksualna zlostupotreba djece (pedofilija) definira se kao interaktivni odnos između djeteta (do 14 godina) i odrasle osobe, kod kojeg je dijete objekt za seksualno zadovoljenje ili objekt za ispunjavanje seksualnih potreba odrasle osobe...Incest je bilo koji oblik seksualnih aktivnosti između djeteta i jednog od roditelja, zamjenskog roditelja ili nekog od užih članova rodbine (djed, baka, ujak, tetak, skrbnik).*»⁹ Na osnovu ove definicije možemo zaključiti da seksualna zlostupotreba djece ima užu i širu pojam. Širi pojam uključuje različite aktere ili počinitelje ovog nasilja nad djecom, od slučajnih prolaznika na ulici, poznanika i komšija, do psihički poremećenih ili oboljelih silovatelja i pedofila. Uža pojam odnosio bi se na seksualno nasilje nad djecom u porodici ili incest. Počinitelji incesta rijetko su psihički nenormalne osobe. Obično se uzroci ovog gnusnog čina nalaze u socijalnoj strukturi i procesima. Počinitelj incesta zlostupotrebljavaju svoj dominantan položaj i neograničeno povjerenje koje mu dijete poklanja. Odnos počinitelja i djeteta ostaje sakriven «pod velom tajne» upravo zbog njihovog međusobnog odnosa i krvnog srodstva. Izdaja ovakve tajne predstavlja se kao izdaja porodice.

Upravo zbog reakcije najbližeg okruženja, a i šire okoline, djeca rijetko njihovo zlostavljanje otkrivaju javnosti. Interesantno je istaći da su najnovija istraživanja dokazala da su djeca u dobi od 7 do 13 godina najčešće žrtve ovog nasilja i da su oko 70% do 90% počinitelja najčešće članovi obitelji. Prema ovim istraživanjima najizraženiji oblik seksualnog zlostavljanja djece u obitelji jeste

⁹ Hans Joachim Schneider, *Seksualna zlostupotreba djece*, Izbor 2-3/99. str.183.

incest između starijeg brata i mlađe sestre. Prema socijalno-kulturnoj teoriji uzroci za seksualno nasilje nad djecom nalaze se u političkim i industrijskim odnosima moći u društvu, koji se opet preslikavaju na djecu. Nemoćnost i ovisnost djece od odraslih, te ponašanje prema djeci kao prema objektima ili svom vlasništvu pogoduju njihovj viktimizaciji i seksualnom zlostavljanju.

Prema anketi koju je provela "Medika" iz Zenice, 17% žena potvrdilo je, da poznaju nekog ko je preživio incest, što govori, da je incest itekako zastupljen na području ove općine. Ako pretpostavimo da je stanje u Bosni i Hercegovini «manje-više» slično rezultatima do kojih je došla "Medika" iz Zenice kroz svoja istraživanja i tome još dodamo «tamnu brojku» koja prati ove delikte, zaključit ćemo, da je nasilje u porodici itekako izraženo u našoj državi. O mjerama i pomoći žrtvama ovog nasilja u Bosni i Hercegovini govorit ćemo na kraju ovog rada.

Viktimološke perspektive

Riziku da postanu žrtve nasilja u porodici izloženi su jednako svi građani Bosne i Hercegovine. Potencijalne žrtve ovog nasilja jednako su malodobna djeca i odrasle osobe. Smatramo da bi posebnu pažnju trebalo posvetiti djeci žrtvama ovog nasilja. Sve žrtve trpe posljedice koje bismo podijelili na primarne i sekundarne. Primarne koje podrazumijevaju verbalno, fizičko i seksualno nasilje u trenutku kada je ispoljeno i sekundarne koje nastaju kao formalne i neformalne reakcije na viktimizaciju. Kada govorimo o rasprostranjenosti nasilja u porodici, uviđamo da ono može biti ispoljeno na slijedeće načine: psihičko nasilje, prijetnje fizičkim nasiljem, fizičko nasilje, upotreba oružja, seksualno nasilje. Kao oblike psihičkog nasilja istakli bismo: ponižavanje, omalovažavanje, izolaciju, emocionalno nasilje, ekonomsko nasilje, prijetnje, zastrašivanje i korišćenje privilegija. Fizičko nasilje možemo generalno razlikovati po težini ozljeda i korištenju oružja. Prvo uočavamo slijedeće načine fizičkog nasilja: šamar, guranje, čupanje, batine, lakše tjelesne povrede, teže tjelesne povrede i fizičko nasilje do usmrćenja. Drugo, fizičko nasilje sa upotrebom oružja i bez upotrebe oružja. Paralelno sa ova dva načina (psihičko i fizičko), nasilnik može prijetiti ili izvršiti i treće, seksualno nasilje.

Šteta nanесena žrtvi ili ozljede mogu biti: tjelesne, psihičke i socijalne. Tjelesne ozljede zbog kojih žrtve posebno pate su teške tjelesne ozljede do invaliditeta i usmrćenja. Dosadašnja praksa pokazala je da su osim prethodno navedenih tjelesnih ozljeda, mnogo teže psihičke ozljede žrtve i u njih ubrajamo: depresiju i strah; regresivno ponašanje i ponašanje na vlastitu štetu (povlačenje u sebe ili odavanje drogama i alkoholu); kognitivni poremećaji (samoprebacivanje, gubitak povjerenja) i samoubistvo. Sve žrtve izložene su i sekundarnoj viktimizaciji, koju mogu doživjeti u nekom od nadležnih državnih organa (policije, Ministarstva za socijalni rad, nevladine organizacije, zdravstvene ustanove, sudstvo), užeg i šireg okruženja (porodica, komšije, kolege na radnom mjestu, sredstva javnog informiranja). U tom slučaju optuženi postaje žrtva, a žrtva optuženi, a posljedice koje trpi «žrtva» postaju nesagledive (do samoubistva).

Kada govorimo o sekundarnoj viktimizaciji neophodno je pomenuti i štetne mitove o nasilju u porodici ili predrasude koje uzrokuju sekundarnu viktimizaciju žrtava ovog nasilja. Nabrojat ćemo neke od njih:

1. Nasilje u porodici je rijetka pojava.
2. Nasilje u porodici posljedica je trenutačnog gubitka kontrole.
3. Nasilje u porodici događa se u siromašnim i ruralnim sredinama.
4. Nasilje u porodici je preuveličan problem i privatna stvar pri čemu država ne bi trebala intervenirati.
5. Svaka žena koja doživi nasilje u porodici može «ako hoće» napustiti svog nasilnika.

Zbog toga je hitno potrebno započeti sa edukacijom građana u Bosni i Hercegovini od osnovnih škola i radnih organizacija «tipa kružoka», putem koje će se oni uputiti u instrumentarij adekvatne pomoći i zaštitu od nasilja u porodici, koje im pruža država. Paralelno s tim, trebalo bi raditi na osposobljavanju građana za pomoć žrtvama nasilja u porodici, posebnoj zdravstvenoj zaštiti, krivičnopravnoj regulativi, policijskoj zaštiti, sudskoj zaštiti, pa sve do formiranja posebnih fondova putem kojih bi se žrtvama pružila određena finasijska pomoć.

Prevenција

Kada govorimo o prevenciji i nasilju, prioritetni zadatak Ministarstva unutrašnjih poslova bio bi osnivanje Savjetodavnog vijeća za prevenciju nasilja. Ovo vijeće trebalo bi da se sastoji od predstavnika relevantnih vladinih institucija i nevladinih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama nasilja. Vijeće bi trebalo da nadzire rad policije, vladinih i nevladinih organizacija sa žrtvama ovog nasilja, da bude koordinator i stimulator putem kojeg bi se postigli što bolji rezultati i pružila adekvatna pomoć žrtvama. Dosadašnja iskustva pokazuju da su nevladine organizacije daleko uspješnije u pridobijanju povjerenja žrtve od policije, te bi stoga urgentno u Bosni i Hercegovini trebalo osnovati jednu jedinstvenu nevladinu organizaciju za pomoć žrtvama nasilja.

Smatramo da bi jedinstvena nevladina organizacija za cijelu Bosnu i Hercegovinu bila učinkovitije rješenje i iznosimo slijedeća obrazloženja:

1. Bosna i Hercegovina je mala država, sa malim brojem stanovnika, te je stoga nepotrebno osnivanje velikog broja nevladinih organizacija, zbog rasipanja sredstava koje ove organizacije putem različitih donacija uspijevaju ostvariti.
2. Sredstva koja dobija više organizacija pametnije i racionalnije bi bila utrošena ukoliko su usmjerena samo na jednu organizaciju, koja bi imala ogranke ili saradnike ili sigurne kuće u različitim gradovima, ali bi ih centar skupljao i raspoređivao i vršio nadzor nad radom svih.
3. Žrtve nasilja, radi njihove sigurnosti bilo bi lakše izmješati iz jednog grada u drugi, ukoliko bi postojala koordinacija i saradnja između gradova, čime bi se u mnogome pomoglo policiji u zaštiti žrtava i čime bi se izbjegla njihova nova viktimizacija koju bi proizvela «osuda okoline».
4. Omogućio bi se uspješniji rad Ministarstva za socijalni rad koje je zatrpano različitim zahtjevima i koje više nije u stanju da odgovori na sve postavljene zadatke.

Najbolja prevencija svakako je pravovremena edukacija građana Bosne i Hercegovine, zakonodavna regulativa i postojanje vladinih ili nevladinih organizacija u kojim bi žrtve dobile adekvatnu pomoć. Državni organi u Bosni i Hercegovini posebnu pažnju moraju posvetiti izbjeglim i raseljenim licima, jer je izbjeglištvo svrstano u rizične faktore primarne i sekundarne viktimizacije žena. Logično je da će i nasilje u porodici u ovoj rizičnoj grupi biti više izraženo. Stoga je neophodno poduzeti određene preventivne mjere kako bi se isto ublažilo ili preduhitriilo. Preventiva bi se sastojala u pomoći koju bi preko Ministarstva za socijalni rad i politiku, Vlada Bosne i Hercegovine usmjerila prema ovoj populaciji. Iskustva iz svijeta govore da je najbolji način usmjeravanja ovih sredstava i prevencije od ovog nasilja, izrada programa rehabilitacije prognanih u kojim bi ključnu ulogu imalo zapošljavanje ili otvaranje novih radnih mjesta. Pri izradi ovih projekata posebnu pažnju treba posvetiti «načelu ravnopravnosti među spolovima», što bi značilo da bi poslove dobili u istom omjeru i žene i muškarci po unaprijed određenim kriterijima u kojim stručnost ne bi bila presudna, već socijalni status izbjeglica. Svakako da je «bolje spriječiti nego liječiti», što znači preventivno djelovati nego pomagati, ali je jasno da pored prevencije treba da postoji dobro organiziran i sistemski uvezan «lanac» pomoći žrtvama ovog nasilja o čemu ćemo u narednom odjeljku.

Pomoć žrtvama nasilja u porodici

Dosadašnja iskustva vezana za načine na koji policija reagira na akte nasilja u porodici, pokazuju da policija nije bila pasivna i nezainteresirana za ovaj vid nasilja. Nažalost zbog krivičnopravne regulative tretirane problematike, sve do donošenja novog KZBiH, Policija je morala ostati suzdržana i u svakom slučaju nastojati da izbjegne uticaj na porodične odnose. Porodični odnosi bili su posebna sfera u koju se država i njeni organi nisu smjeli mješati. Međutim, u članu 8. Evropske Konvencije o ljudskim pravima posebno je naglašeno pravo pojedinca da dobije zaštitu svog fizičkog integriteta od države, bez obzira na to da li se taj pojedinac nalazio na javnom mjestu ili kod kuće. Zaključujemo, da ukoliko Bosna i Hercegovina teži evropskim standardima i demokraciji, država i njene institucije moraju omogućiti provedbu člana 8.

Evropske Konvencije o ljudskim pravima, čime bi se zaštitila bezbjednost pojedinaca u privatnom domenu.

Odnos policije zato bi trebao biti u mnogome promijenjen i podrazumijevao bi obaveznu intervenciju i suprostavljanje nasilju u porodici. Intervencija države, prema "dvofaznom - austrijskom modelu" koji je za nas najinteresantniji, sastojala bi se iz: prve - zaštitničke faze u kojoj je obavezna reakcija i intervencija policije protiv nasilnika, bez obzira na volju žrtve tj. njen zahtjev ili pristanak i druge faze - u kojoj bi žrtva odlučila o daljem procesu i radnjama koje bi trebalo poduzeti protiv nasilnika (krivična prijava, razvod, privremeni smještaj žrtve u prihvatne centre ili povratak kući i pomirenje s partnerom). Osim toga, neophodno je poduzeti određene promjene u organizaciji policije i oformiti posebne timove koji bi se bavili nasiljem. Ovi timovi u policiji morali bi imati žene – inspektore koje bi bile posebno obučene za prve razgovore sa ženama koje su žrtve nasilja, čime bi se izbjegla sekundarna viktimizacija žena. Timovi bi morali imati stalno angažirane psihologe koji bi posebno razgovarali sa žrtvama, a ukoliko su žrtve djeca neophodno bi bilo i prisustvo psihijatra i pedagoga.

Osim policije neophodno je postojanje «sigurnih kuća» u Bosni i Hercegovini u koje bi policija privremeno smještala žrtve ovog nasilja. Ove kuće, bilo da budu osnivane od vladinih ili nevladinih organizacija, moraju imati stručne timove, koji bi se sastojali od pravника, socijalnog radnika i psihologa. Počinitelje bi nakon učinjenog nasilja trebalo «obavezno» pritvoriti, kako bi se žrtve osjećale sigurnim i bez psihološkog pritiska odlučile o svojoj budućnosti. Svakako da bi nasilnik za nanesene ozljede trebao i novčano odgovarati. Kazne koje budu izricane za ovo nasilje "moraju biti adekvatne", a sudovi u procesuiranju ovih predmeta dosljedni i efikasni, kako bi žrtve dobile moralnu i materijalnu satisfakciju.

Završno razmatranje

Ovako izložen problem nasilja u porodici potiče nas na određene zaključke. U završnom razmatranju iznijet ćemo neke od njih. Prvi

zaključak je, da je zaštita žrtava nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, ozbiljan problem, kojim je neophodno posvetiti mnogo više pažnje i finansijskih sredstava. Drugi, da Bosna i Hercegovina nije uočila i adekvatno reagirala na ovaj problem. Treći, da je neophodna intervencija države na svim nivoima kako bi se stalo u kraj ovom nasilju. Četvrti, da bi snažna politika kriminalizacije nasilja u porodici poslala jasnu poruku nasilnicima i bosanskohercegovačkoj javnosti "da nasilje u porodici nije privatna stvar, već javni i sveopći problem".

Na kraju, istaknut ćemo da bi odmah po implementaciji nasilja u porodici u Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske bilo neophodno uraditi sveobuhvatnu studiju o nasilju u porodici na području cijele Bosne i Hercegovine, uz obaveznu saradnju sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i Ministarstvom za socijalni rad i politiku. Ovo istraživanje trebalo bi biti finansirano od Vlade Bosne i Hercegovine, a njegovi rezultati bili bi baza ili podloga za dalje akcije ili vladine programe. Ovi programi mogu biti usmjereni na edukaciju i usavršavanje policije u borbi sa ovim nasiljem, pomoć nevladinim organizacijama, formiranje jedne jedinstvene nevladine organizacije, ili na finansijsku, pravnu i druge vidove pomoći žrtvama nasilja u porodici.

Resime

Everyday violence, manifested in the street, at work, in the public media, all types of interpersonal communication, slowly but surely, is being transferred to a family. Family violence, which is more and more increasing, is a reflection of global crises of value of the society, threatening to destroy family as a foundation of social community. Destruction of family as an institution brings into question the existence of society or state itself.

In this Article, the author will present her standpoint on violence and its consequences in Bosnia and Herzegovina. The ultimate goal of the author is to point at measures that should be taken in order to protect persons that are victims of this violence.

Key words: family, vilence, family violence, victimological perspectives, prevention

BIBLIOGRAFIJA

Članci

1. Čekerevac Ana, *Društvena briga o djeci i porodici u sistemu socijalne sigurnosti zemalja u tranziciji*, Socijalna misao, broj 1-2., Beograd, 2000.
2. Dearing Albin, *Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, Temida, broj 3., Beograd 2002.
3. Grozdanović Velinka i dr., *Izbjelgištvo/prognaništvo kao rizični faktori primarne i sekundarne viktimizacije žena*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god.35/51-52, 1998.
4. Ivanović Marta, *Nasilje u porodici kao društveni problem*, Bezbednost, broj 4/02, Beograd, 2002.
5. Jakovac-Lozić Dijana, *Spolno iskorištavanje djece kao oblik zloupotrebe roditeljskih dužnosti i prava i kao kazneno djelo*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 36/55-56, 1999.
6. Jakovac-Lozić Dijana, *Tjelesno (fizičko) i duševno (psihičko) nasilje nad djetetom kao neki od načina kršenja elementarnih prava djeteta*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god.36/53-54, 1999.
7. Mihić Biljana, *Porodično nasilje nad djecom*, Temida, broj 3., Beograd, 2002.
8. Milivojević Sanja, *Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u Njujorku*, Temida, broj 3., Beograd, 2002.
9. Milosavljević Miloslav, *Društvene krize, porodični život i djeca*, Socijalna misao, IP "Socijalna misao", broj 1-2., Beograd, 2000.
10. Schineider Hans Joachim, *Seksualna zloupotreba djece – Nova kriminološka i viktimološka saznanja*, Izbor 2-3/99, Zagreb, 1999.
11. Stevanović Ivana, *Osrt na neka pitanja seksualnog nasilja prema djeci*, Temida, broj 3., Beograd, 2002.

Knjige

12. Andrić-Ružičić Duška, *Ne živjeti s nasiljem*, Medica Zenica Infoteka, Zenica, 1999.
13. Bakić Ibrahim, *Sociologija*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1997.
14. Kreso Muahrem, *Međunarodni priručnik o pravdi za žrtve*, Viktimološko društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2001.
15. Kron Leposava, *Seksualno nasilje – psihološko studija*, Prometej, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1992.
16. Lifkić Čedomir, *Seksualna nasilja – iz sudske bilježnice psihologa*, PIA, "Pris", Kragujevac, 1998.
17. Modly Duško i Korajlić Nedžad, *Kriminalistički riječnik*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 2002.
18. Nikolić-Ristanović Vesna, *Od žrtve do zatvorenice – nasilje u porodici i kriminalitet žena*, Viktimološko društvo Srbije, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2002.
19. Nikolić-Ristanović Vesna, *Porodično nasilje u Srbiji*, Prometej, Beograd, 2002.

BEĆIREVIĆ Edina¹

POGODBE HAŠKOG TUŽILAŠTVA SA OPTUŽENIM RATNIM ZLOČINCIMA: RESTORATIVNA PRAVDA ILI SAMO TRGOVINA?

Literatura o restorativnoj pravdi pravi veoma bitnu razliku između krivice i stida. Zapravo, suštinska razlika između retributivne i restorativne pravde se i pravi po osnovu dva pomenuta koncepta. Jer krivica se počiniocu nameće eksterno, dakle, u vidu kazne, dok je stid prirodna posljedica unutarnjeg priznanja i prihvatanja da je ono što je počinjeno zaista i vrijedno kažnjavanja.

Praksom masovnih priznanja srpskih optuženika za genocid, etničko čišćenje i ratne zločine, čini se da Haški tribunal pokušava približiti konceptu restorativne pravde. U više navrata iz Haškog tužilaštva mogli smo čuti da je politika priznanja "pravda za žrtve", te da će uveliko doprinijeti procesu pomirenja u Bosni i Hercegovini. Međutim, priznanja ratnih zločinaca u Haagu do sada nisu pružila očekivane rezultate.

Česti protesti udruženja žena iz Srebrenice pokazuju da je u politici priznanja i davanja blažih kazni počiniocima Haški tribunal "promašio poentu" koju je trebalo da ponudi –iskupljenje za počinioca i pravdu za žrtve. To nas dovodi do osnovnog pitanja na koje će ovaj tekst pokušati da odgovori: "Da li je nešto strukturalno pogrešno u politici masovnih priznanja srpskih optuženika za genocid, etničko čišćenje i ratne zločine koja postaje praksa Haškog tribunala?"

Stephen P.Garvey (2003) navodi da je osnovni cilj restorativne pravde da postigne pomirenje (*reconciliation*) između počinioca i žrtve zločina. Garvey ističe da je za ostvarenje tog cilja neophodno ispuniti tri osnovna uvjeta.

¹ Mr. sc., viši asistent Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu

Prvi uvjet je da počinitelj mora u potpunosti shvatiti posljedice svojih djela. Dakle, nije dovoljno da počinitelj samo formalno prizna krivicu. On se istinski mora osjećati krivim, jer je krivica odgovarajući moralni odgovor na počinjeni zločin. *Drugi* uvjet je da počinitelj zločina mora preduzeti dobrovoljne korake da ispašta svoju krivicu- bilo da su to koraci ka reparaciji, odnosno nadoknadi materijalne štete koju je prouzrokovao zločin, bilo da se radi o moralnoj nadoknadi štete, što podrazumijeva iskreno pokajanje i izvinjenje. Konačno, zločinac mora preduzeti i *treći korak*, a to je praktično dobrovoljno pristajanje na određene tegobe koje će popraviti moralnu štetu koju je prouzrokovao. Neki ovaj treći korak zovu kaznom, međutim, kazna je nametnuta, a u slučaju restorativne pravde to znači da zločinac dobrovoljno pristaje na ispaštanje, kao neophodnu cijenu kojom plaća za svoja djela.²

Međutim, sasvim je očigledno da dosadašnja priznanja u Haagu, ne ispunjavaju niti jedan od ova tri uvjeta. Ako pogledamo optužnice, i uporedimo ih sa presudama, primijetićemo da je svako priznanje bilo predmetom trgovine između tužioca i advokata odbrane, na način da su optuženi oslobođeni dijela optužbi u zamjenu za manju kaznu. Tako su optuženi za genocid (recimo Biljana Plavšić i Momir Nikolić), etničko čišćenje i ratne zločine, pristali da priznaju optužbe za etničko čišćenje, ako im se odbace optužbe za genocid, što je Tužilaštvo i učinilo. Trgovina optužbama jasno pokazuje da niti jedan od optuženih nije u potpunosti shvatio posljedice svojih djela. Jer da su u potpunosti prihvatili posljedice svojih djela, pristali bi i na treći korak koji nameće istinski proces restorativne pravde, a to je dobrovoljno ispaštanje, i vjerovatno sami za sebe tražili doživotnu kaznu.

Zbog toga je propaganda koja je iz Haškog tužilaštva usmjerena prema žrtvama genocida u Bosni i Hercegovini, a kojom se od žrtava traži da shvate "težinu" priznanja i važnost istih za proces pomirenja u Bosni i Hercegovini, neutemeljen zahtjev. Jer, kako kaže Garvey: "Neki nalazi upućuju da je oprostaj psihološki najbolja stvar koju žrtva može sama za sebe da učini- ali ipak, niko

² Tri koraka neophodna u procesu restorativne pravde detaljno je obrazložio Stephen P. Garvey u tekstu "Restorative Justice, Punishment, and Atonement" (Restorativna pravda, kazna i iskupljenje) u UTAH LAW REVIEW (2003), strane: 304-317

od žrtava ne može *zahtijevati* oprostaj. Šta bi se time postiglo? Niti mi možemo očekivati od žrtava da oprostite ako i sve dok se počinioci istinski ne pokaju.”³

Proteste bošnjačkih žrtava na minimalne kazne srpskim ratnim zločincima, Tužilaštvo ICTY ocjenjivalo je kao previše emotivne, i ako ćemo slobodnije interpretirati njihove glasnogovornike, kratkovide reakcije koje ne mogu da uoče širi historijski kontekst i dobrobit tih priznanja. Međutim, kazna od 10 godina zatvora ratnom zločincu Miroslavu Deronjiću, optuženom za masakr najmanje 65 Bošnjaka u selu Glogova kod Bratunca, proizvela je burnije reakcije u Haagu nego u Bosni i Hercegovini. Predsjedavajući Sudskim vijećem u slučaju Deronjić, njemački sudija Wolfgang Schomburg u izdvojenom mišljenju izrazio je najdublje neslaganje sa blagom kaznom za Deronjića.⁴ “Kazna nije proporcionalna počinjenim zločinima,” rekao je Schomburg, te dodao: “Optuženi zaslužuje...ne manje od 20 godina zatvora.”⁵

U svom izdvojenom mišljenju sudija Schomburg upućuje dodatna pitanja Haškom tužilaštvu. Jedno od pitanja koje je postavio sudija Schomburg a na koje Tužilaštvo nema adekvatnog govora jeste: zbog čega je Deronjić optužen samo za masakr u selu Glogova, odnosno zbog čega je optužnica bazirana vremenski samo na jednom danu i geografski samo na jednom selu, kad je u tom period optuženi bio šef Kriznog štaba i stoga odgovoran za zločine počinjene na širem području Bratunca? Predsjedavajućem sudiji, međutim, mnogo toga nije bilo jasno u vezi sa optužnicom za Deronjića, između ostalog i sljedeće: “Potpuno mi je nejasno zbog čega Deronjić nije optužen kao saučesnik u “zajedničkom zločinačkom puduhvatu” koji je doveo do užasnog masakra uz Srebrenici 1995. Jasno je na osnovu *prima facie* dokaza da je bilo dovoljno razloga da ga se optuži za njegovo učešće u tom masakru, i to samo na osnovu njegovog sopstvenog priznanja.”

Sudija Schomburg nije se zadržao samo na izdvojenom mišljenju već je suprotno uobičajene prakse Tribunala javno kritikovao

³ Ibid. str.315

⁴ U sudskim vijećima ICTY su po tri sudije i odluka se donosi većinom glasova

⁵ Tekst izdvojenog mišljenja sudije Schomburga dostupan je na zvaničnoj ICTY web stranici

Tužilaštvo zbog toga što pravi pogodbe koje nisu u "duhu Tribunala"⁶, te je posebno akcentirao da optuženi nije pokazao iskreno kajanje za počinjena djela. Reakcija Tužilaštva bila je u istom tonu kao i svi dosadašnji odgovori na proteste žrtava iz Bosne i Hercegovine: "Kad podignete optužnicu morate ispuniti određene kriterije...i mi jednostavno nismo ispunili te kriterije u vezi sa pomenutim događajima."⁷, odgovorila je Florence Hartman glasnogovornica Tribunala. Ovakav odgovor možda je adekvatan za širu javnost prema kojoj Tužilaštvo uvijek gradi zid misterije u vezi sa *prima facie* dokazima ili sa kriterijima neophodnim za ispunjenje podizanja optužnice. Međutim, ponuditi takav odgovor jednom od najuglednijih sudija u Tribunalu, koji je kvalificiran i ovlašten da ocjenjuje dokaze za optužnice koje ponudi Tužilaštvo, potpuno je pogrešan pristup.

Jer, potpuno je jasno šta stoji iza praksi pogodbi i priznanja Haškog tužilaštva. Savjet sigurnosti UN-a Tribunalu je dao rok da do 2008 godine završi sa svim suđenjima, odnosno da do kraja tekuće 2004. podigne i posljednju optužnicu. Ubrzano priznavanje srpskih ratnih zločinaca, koji su skloni toj vrsti trgovine u zamjenu za manje kazne, uklapa se u ovu "strategiju kompletiranja posla do 2008.godine"⁸ Priznanja također pozitivno djeluju na budžet Tribunala, ukidaju troškove maratonskih suđenja, prazne napućene kapacitete pritvora u Scheveningenu (iz kojeg se zatvorenici nakon presude šalju na izdržavanje kazne u treće zemlje...; ukratko priznanja štede i vrijeme i novac za ICTY.

Međutim, pretjerano korištenje polovičnih priznanja iako možda može ubrzati rad Tribunala, moglo bi, kako kaže i sudija Schomburg, potkopati same temelje ICTY, čiji osnovni motiv osnivanja i jeste bila pravda za žrtve. Politika pogodbi i priznanja veoma je raširena u anglosaksonskim zemljama, međutim, ne smije se zaboraviti da se tamo suđenje shvata kao borba između dvije suprostavljene strane. ICTY je uspostavljen kao Sud čiji je osnovni motiv traganje za istinom koja će ublažiti pojedinačne i društvene

⁶ Ana Uzelac "Judge angered at Deronjic prison term" in IWPR'S TRIBUNAL UPDATE No.351, April 05,2004 available at Institute for War and Peace Reporting web page

⁷ Ibid

⁸ ibid. Uzelac u ovom tekstu prenosi stavove analitičara Haškog tribunala

traume i ubrzati proces pomirenja što će djelovati kao prevencija budućeg konflikta.

Stoga, ekonomsku politiku Tribunala predstavljati kao "pravdu za žrtve" koncept je, koji je za žrtve, što su one više puta i pokazale, krajnje uvredljiv. I da nije reakcije njemačkog sudije Schomburga koji je svojim izdvojenim mišljenjem dekonstruirao ovu praksu Tribunala, glas bošnjačkih žrtava ostao bi usamljen.

ELEKTRONSKI SIGURNOSNI SISTEMI TEHNIČKE ZAŠTITE OBJEKATA

ELECTRONICS SECURITY SYSTEMS IN TECHNICAL SECURITY PROTECTION OF OBJECTS

Sažetak

U ovom radu prikazane su osnovne komponente funkcionisanja elektronskih sistema tehničke zaštite, koje se do danas primjenjuju kao zaštita na objektima. Određen je pojam tehničke zaštite, a prikazane su i vrste, te praktične mogućnosti tehničke zaštite. Iz rada se vidi, da se elektronski uređaji koji se koriste u svrhu zaštite objekata, ne mogu efikasno koristiti, ako nisu uvezani u određene funkcionalne sisteme. Značaj bezprijekornog funkcionisanja tehničke zaštite pridaje se ljudskom faktoru, što se ističe u ovome radu, te primjeni kriminalističkih sadržaja u realizaciji zaštite. Naročita pažnja poklonjena je pravilima ponašanja operatera i čuvara, koji manipulišu uređajima tehničke zaštite. Na njima je velika odgovornost, da ne dopuste neovlašteni pristup, kako sistemima zaštite, tako i samim objektima pod zaštitom.

Ključne riječi: Tehnička zaštita, elektronski sistemi, kriminalistički sadržaji, alarmni sistemi, senzorska zaštita, video nadzor, centralni nadzorni sistem.

Uvod

Čovjek danas živi u vremenu svakodnevnog rapidnog tehnološko-tehničkog napretka. Takav ubrzan razvoj tehničkih sredstava, omogućio je isto tako brz razvoj proizvodne tehnologije, čime su se znatno poboljšali uslovi života i rada, omogućena je brza, efikasna i jeftina proizvodnja roba široke potrošnje, ubrzani su, prošireni i

¹ Mr. sc., viši asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

pojednostavljeni putevi cirkulacije tokova novca, a standard stanovništva (naročito u razvijenim zemljama) je u konstantnom porastu. Povećanje standarda stanovništva, polarizacija svijeta na bogate i siromašne, izumiranje srednjeg staleža u zemljama u tranziciji, uticaj američkih akcionih filmova, porast narkomanije, kao i lokalnih idola mladih koji su se preko noći obogatili na nezakonite načine, te želja dijela stanovništva za brzim sticanjem bogatstva i rješavanjem egzistencijalnih problema, jedan su od faktora porasta imovinskog kriminaliteta. Sa porastom kriminaliteta raste i opšta nesigurnost i strah za bezbjednost stanovništva, te bezbjednost različitih privrednih subjekata i njihove imovine. Ipak, isti taj razvoj nauke i tehnike, doprinijeo je razvju različitih tehničkih sredstava i uređaja koji su se počeli masovno primjenjivati u zaštiti ljudi i imovine, ali i kao preventivna mjera u odvrćanju kriminalaca od protivpravnih radnji. Obzirom da je cilj kriminalaca da se zaobiđu sistemi zaštite, na tehničkim naukama i kriminalističkoj nauci je, da iznađu načine i sredstva da se postigne što veći nivo sigurnosti i organizacije zaštite lica i imovine u tehničkom smislu. Tehničke nauke su tu da obezbjede tehnička sredstva zaštite, Zakon i pravilnici o tehničkoj zaštiti su tu da daju pravni okvir i standarde kojih se treba pridržavati u izvedbi tehničke zaštite, a kriminalistička nauka temelj realizacije tehničke zaštite, tj. da tehničkim sredstvima i pravnim okvirima da taktičko-tehničke sadržaje u njihovoj upotrebi.

Da bi tehnička zaštita bila svrsishodna i ispunjavala svoj cilj, potrebno je da se uveže u sisteme i da je izvršni - finalni sistem spojen na centralni dojavni sistem, koji se mora nalaziti na jednoj lokaciji, najčešće u agenciji za obezbjeđenje lica i objekata. U tom smislu, cilj ovog rada je da se prikažu neki oblici elektronske tehničke zaštite, standardi i mogućnosti njene primjene, te da se kroz zaključke ukaže na postupanje ovlaštenih lica koji upravljaju i neposredno operišu elektronskim sistemima tehničke zaštite, te su i odgovorna za sigurno i pouzdano funkcionisanje sistema.

Treba reći da, u sistemu elektronske i sigurnosne tehničke zaštite veliki značaj imaju sistemi protivprepadne zaštite, sistemi javljanja požara i štetnih gasova te video nadzor, upotreba različitih detektora i senzora. Da bi sistem uspješno funkcionisao,

nezaobilazan je faktor čovjek, te je u tom smislu neophodno uspostaviti vezu korisnik – zaštita – sigurnost.

Određenje pojma

Posmatrajući kroz prizmu zakonodavca², vidi se da je pojam tehničke zaštite određen veoma široko, te da u zakonskim okvirima omogućava upotrebu najšire palete tehničkih uređaja i sredstava. Tehnička zaštita ljudi i imovine predstavlja takvu vrstu zaštite, koja se provodi različitim tehničkim sredstvima i metodama, čiji je cilj sprečavanje različitih oblika protivpravnih radnji koje su usmjerene prema šticećenim licima i imovini, u skladu sa važećim pravnim propisima. Riječ je o protivprovalnim i kontradiverzionim mjerama zaštite, kao i kontroli pristupa za sve vrste objekata, uz pomoć elektronskih, kompjuterskih, video i telekomunikacionih sistema. Imovina koja se štiti može biti pokretna i nepokretna. Objekti koji se stavljaju pod tehničku zaštitu najčešće mogu biti: a) različiti proizvodni objekti od opšteg društvenog interesa ili visoke vrijednosti, koji su izloženi velikom riziku od krađe (npr. različiti objekti za izradu nakita); b) ekološki i tehnološki riskantni industriski objekti, koji u pravilu imaju kontinuiran tok proizvodnje (npr. fabrike lijekova – Bosnalijek, rafinareija nafte i maziva u S/B Brodu, Modriči, Polihem i sl.); c) industrijski kompleksi (željezare, ciglane, cementare, i sl.); d) objekti od strateškog značaja (termo i hidroelektrane, vodovodi i rezervoari i sl.); e) objekti od posebne vrijednosti (banke, draguljarnice, ambasade i sl.); f) svi drugi objekti čiji vlasnici zahtjevaju zaštitu i žele osjećaj sigurnosti. Kada se radi o primjeni većih sistemaa tehničke zaštite, najčešće je riječ o nepokretnoj imovini. Međutim, različite vrijednosti pokretne imovine, i rizik poslova koji se obavlja sa takvom imovinom, kao što je slučaj sa transportom novca, plemenitih metala i drugih predmeta od vrijednosti, zahtjeva upotrebu sofisticiranih sredstava tehničke zaštite. Posmatrajući područja života i djelovanja ljudi gdje je tehnička zaštita primjenjiva, može se s pravom konstatovati da se

² Prema članu 4., stav 3. Zakona o agencijama za zaštitu ljudi (Sl. Novine Federacije BiH, br. 50/2002), tehnička zaštita predstavlja zaštitu ljudi i imovine tehničkim sredstvima i opremom koja je namjenjena za te potrebe.

tehnička zaštita ljudi koristi kao mjera prevencije i to, kako konstatuje i R. Rađenović (Rađenović, R., 2003:100) u slučajevima:

otkrivanja i uklanjanja eksplozivnih, zapaljivih, radioaktivnih i drugih opasnih sredstava (riječ je o kontradiverzionoj zaštiti - KDZ);

otkrivanja i uklanjanja protivprislušnih sredstava (protivprislušna zaštita);

utvrđivanja i otklanjanja tehničkih neispravnosti na uređajima i instalacijama u objektu pod zaštitom;

sprečavanja tajnog ili nasilnog prodiranja u objekat, određene prostorije, sefove i slične objekte pod zaštitom (zaštita od tajnog ili nasilnog ulaska u šticeeni objekat);

zaštita od požara (protivpožarna zaštita);

sprečavanje, odnosno onemogućavanje ugrožavanja bezbjednosti objekta pod zaštitom upotrebom savremenih borbenih sredstava;

Suštinski cilj postavljanja tehničke zaštite je, kao i što navodi M. Jamaković (Jamaković, M., 2000:59) zamjena čovjeka u trenucima kad gubi budnost zbog biološke potrebe za snom ili iz određenih razloga zbog kojih u momentu napada na objekat odsustvuje sa radnog mjesta. Ovome se može dodati i to, da je cilj primjene tehničke zaštite postaviti što savršeniji sistem za detekciju napada i primjena preventivnih mjera u cilju odvracanja od napada. Iz svrhe korištenja tehničke zaštite proizilaze i same vrste tehničke zaštite koje se koriste u objektima i prostorima pod zaštitom. Shodno Pravilniku o tehničkim napravama, sredstvima i opremi koja se može koristiti za obaljvanje poslova tehničke zaštite, može se reći da postoje dva osnovna vida tehničke zaštite³:

³ Član 3. Pravilnika o tehničkim napravama, sredstvima i opremi koja se može koristiti za obaljvanje poslova tehničke zaštite, Službene novine Federacije BiH, br. 54/2002. U daljnjem tekstu samo pravilnik.

sistemi za sprečavanje nedopuštenog pristupa objektima pod zaštitom, i elektronski i sigurnosni sistemi zaštite objekata.

Kada je riječ sistemima za sprečavanje nedopuštenog pristupa objektima pod zaštitom, treba reći da se tu primarno radi o mehaničkim tehničkim sredstvima, kao što su specijalne ograde, rampe, barikade, protivprovalna vrata i drugi mehanički sistemi, kojima neposredno rukuje (manipuliše) čovjek. Zatim, u ovu grupu spadaju i sve vrste brava sa serijskim brojevima ili kodovima, specijalne građevniske konstrukcije, kao i oprema za skladištenje i čuvanje predmeta i dokumenata (kase, trezori, ormari i sl.).

Elektronski sigurnosni sistemi zaštite sastoje se od vlastitih komponenata, koje treba da omoguće:

stalni nadzor nad objektom pod zaštitom sa jednog mjesta – to podrazumijeva da na jednom mjestu mora biti uspostavljen centralni nadzorni sistem, sa kojeg se kontroliše i manipuliše cjelokupnim sistemom tehničke zaštite;

otkrivanje i evidentiranje nedopuštenog stanja – neophodno je registrovati bilo koji neovlašteni ili nasilni ulazak, odnosno pokušaj ulaska u objekat pod zaštitom ili samo neki njegov dio, kontrolu i nadzor radnika i službi unutar samog objekta pod zaštitom, pokušaj onesposobljenja sistema zaštite i sl.;

provedbu plana postupanja u vanrednim situacijama – takvim planom treba biti predviđeno da se automatski provedu dodatne aktivnosti u slučaju povrede prostora. Takvim mjerama trebalo bi, primjera radi, mehanički blokirati određene prolaze, prekinuti napajanje električnom energijom, izvršiti automatsko javljanje drugim ovlaštenim licima i MUP-ovima, drugim javnim komunalnim službama i sl.;

rekonstrukciju događaja, odnosno okolnosti koje su prethodile nastupanju vanrednog stanja;

nadzor nad radom i budnosti čuvara zaduženih za sigurnost i provođenje propisanog radnog režima na objektu;

Treba istaći, da sve aktivnosti u vezi, kako sa mehaničkom, tako i elektornskom zaštitom, mora da obavlja ovlašteno službeno lice, agencije za zaštitu lica i objekata ili orgnana unutrašnjih poslova.

Kao što lice koje rukovodi i upravlja zaštitom treba imati ovlaštenje nadležnog organa unutrašnjih poslova, tako i sistemi tehničke zaštite trebaju imati određeni certifikat koji im garantuje standardizaciju, pouzdanost i sigurnost u radu. Svaki proizvođač uređaja, koji se koriste u svrhe tehničke zaštite ne smije plasirati na tržište uređaje i opremu koji ne zadovaljavaju najviše svjetske standarde. Riječ je standardima ISO 9001, 9002 i sl.

Vrste i praktične mogućnosti nekih oblika elektronske tehničke zaštite

U realizaciji sprovođenja elektronske i sigurnosne zaštite objekata, treba poći od značaja, vrste i veličine objekta koji je predmet zaštite. Isto tako, ne treba zaboraviti ni finansijski momenat investitora. No, treba istaći da, ukoliko investitor raspolaže sa većim finansijskim sredstvima, i modernijom tehnologijom u izvedbi sistema tehničke zaštite, u toliko je veći procenat sigurnosti zaštite objekta. Ipak, može se konstatovati i da su same mašine ili uređaji bespomoćni bez faktora čovjeka, koji svjesno prema zakonskim propisima, ali i pravilima, standardima i načelima određene struke upravlja sa njima. Prema tome, nemože se sa sigurnošću utvrditi da ima 100% uspješnih sistema tehničke zaštite. Kako se tehnika razvija i sistemi zaštite usavršavaju, tako se i kriminalci obučavaju, tj. školuju i usavršavaju da zaobiđu i najsavremenije metode elektronske tehničke zaštite.

Elektronska tehnička zaštita može se podijeliti u sljedeće grupe: alarmni sistemi;

sistemi senzorskih detektora koji kontrolišu određena stanja u objektima na bazi ultrazvučnih, invracrvenih, ultraljubičastih talasa, detekotra vibracija i potresa, radio detektora, geoloških detektora, lasera i sl.;

video nadzorni sistemi uz pomoć sve jeftinijih i specijalizovanih elektronskih kamera, termovizijskih uređaja i ostale prateće video opreme;

uređaji za kontrolu i zaštitu pristupa objektu provjerom individualnih identifikacionih podataka na elektronskom principu (barcode);

elektronski sistemi visokog stepena složenosti bazirani na kompjuterskoj tehnologiji za upravljanje radom svih podsistema zaštite i njihovu međusobnu koordinaciju, razmjenu informacija i vezu sa spoljnim svijetom i pratećim izvršnim podsistemima.

Alarmni sistemi

Osnovna namjena bilo kojeg alarmnog sistema je detekcija pokušaja napada na objekat pod zaštitom, prevencija i odvracanje od napada. Alarmni sistemi nemaju tu moć da uhvate napadača, ali zato do izražaja dolazi faktor čovjek, koji će pravovremeno reagovati na znak alarma, te preduzeti mjere da se napadač otkrije i liši slobode. Alarmni uređaji funkcionišu pomoću alarmnih centrala na koje se uvezuju alarmni detektori, alarmne sirene, digitalne tastature ili ključevi za jednostavno upravljanje sistemom, telefonski ili bežični automati, za prenos alarma na daljinu. Dobar sistem tehničke zaštite pretpostavlja uvezivanje više sistema, kao što su alarmni uređaji, senzori, i video nadzor. Međutim, kako se povećavaju zahtjevi za višim stepenom sigurnosti, tako se povećava složenost sistema i cijena samog sistema zaštite.

Osnovni principi funkcionisanja alarmnog sistema zaštite su:

Potpunost – zaštita imovine i ljudi kao osnovna namjena uspostave sistema zaštite pretpostavlja pravilnu procjenu bezbjednosne situacije na i oko objekta i analizu svih mogućih načina ugrožavanja objekta. Na osnovu navedenog primjenjuju se odgovarajuće mjere, radnje postupci i tehnika.

Odvracanje – table sa pismenim upozorenjima javno istaknute sa vanjske strane objekta da je objekat pod određenim vidom elektronske zaštite, u ovom slučaju alarmnog sistema.

Visoka pouzdanost sistema – obezbjeđuje se kvalitetnim izborom opreme i kombinacijom više sistema zaštite, te kvalitetnom projektnom dokumentacijom i pravilnom montažom. Za pouzdanost sistema potrebno je obezbjediti alarmne centrale odgovarajućeg kapaciteta, alternativne izvore napajanja električnom energijom, jedan ili više detektora - senzora (zavisno od potrebe) istog ili različitog tipa, sirene ili svjetlosnu signalizaciju. Kao dodatna oprema, koja povećava stepen uspješnosti na alarmne sisteme može se montirati telefonski javljač, bežični panik tasteri i dimni detektori. Izbor alarmne centrale vrši se u skladu sa zahtjevima korisnika i namjenom objekta. Na centrale je moguće postaviti veći broj šifatora, tako da je u manipulaciji sistema potrebno obratiti pažnju na bezbjednost šifri. Prednost modernih alarmnih centrala je mogućnost njihove parcijalne podjele na više dijelova, u zavisnosti od oblika i vrste objekta, kojima bi se trebalo pristupiti sa više različitih korisničkih lozinki i jednom glavnom lozinkom.

Senzorska zaštita

Riječ je o sistemu zaštite koja podrazumijeva primjenu velikog broja različitih detektora (senzora) koji kontrolišu određena stanja u, na i oko objekta pod zaštitom. Riječ je o stanjima otvorenosti ili zatovrenosti prozora, registrovanju kretanja u zoni pod zaštitom, nasilnom otvaranju vrata, pojavi dima, svjetlosti i sl na bazi primjene: geofona (detektor vibracije – pogodni za ograde i zemlju), IC i dualni⁴ senzori (registruju promjene toplote i temperature), i mikrotalasnih senzora (registruju i porede prvobitno stanje u prostoru koje pokrivaju u odnosu na prethodno stanje), fotočelija (registruju presjecanje svjetlosnih zraka), hemijskih (detekcija otrovnih, eksplozivnih i zapaljivih gasova i para) senzora i sl. Uspjeh ovog tipa elektronske zaštite pretpostavlja povezivanje sistema u cjelinu putem posebnih kablova, te sprečavanje lažnog ili fingiranog aktiviranja senzora.

⁴ Dualni senzori su pouzdaniji, s obzirom na svoju dualnu detekciju, primjenjuju se u prostorijama sa aspektom temperature, promaje, u prostorijama gdje postoje TA peći, kamini, radijatori, obične peći i sl.

Ovi senzori predstavljaju dodatak sigurnosnim alarmnim uređajima.

Prema namjeni, senzori se mogu podijeliti na senzore za zaštitu periferije⁵, za zaštitu prostora, za zaštitu od napada i za zaštitu predmeta.

Postoje i takvi sigurnosni senzori, koji, kada svojim sensorima registruju prisustvo u prostoriji pod zaštitom, aktiviraju određene nervne gasove, što je sa stanovišta pravnih propisa i ljudskih prava često sporno. Isto tako postoje sistemi koji, kada se aktiviraju puštaju zvuk koji je neosjetljiv za ljudsko uho (visoki decibeli), no kod čovjeka izaziva jaku glavobolju ili stanje nelagodnosti, iznemoglosti, mučnine i visokog psihičkog pritiska, te lice želi istog momenta da napusti prostoriju. Riječ je o sistemima koji se zlorabljavaju sa aspekta ljudskih prava, i koji su štetni kako za fiziološko, tako i mentalno zdravlje čovjeka, te se nikako ne bi smjeli upotrebljavati. Može se reći da je riječ o jednom obliku obmane, a obmana se (pa osim u određenoj maloj dozi) ne bi smjela upotrebljavati u takvim situacijama, koje mogu rezultirati krivičnim progonom.

I na kraju, treba spomenuti i analizator stresa glasa. Riječ je o jednostavnom uređaju koji radi mjereći mikrotremore u glasu. Kada ljudi lažu dovode se pod stres koji uzrokuje reakciju autonomnog nervnog sistema. Pod stresom se tijelo uzbuđuje, što rezultira pojačanom cirkulacijom krvi iz pravca ekstremiteta, te se tom prilikom naprežu mišići. S obzirom da su glasne žice u principu mišićno tkivo, one se također stežu uzrokujući određene promjene u glasu. Ove male promjene frekventne modulacije u svakom glasu nazivaju se mikrotremori. Analiza ne zahtjeva bilo kakve kablove i priključke spojene na tijelo. Audio ili video traka koja snima ljudski glas može se analizirati dan ili mjesec nakon što je napravljena. Intervjui, govori ili konverzacije mogu se snimati na traku i analizirati čak i nekoliko godina kasnije. Uređaj je nezavisan od uticaja godina lica koje prolazi analizu, njegovog medicinskog stanja, korištenja droge, te se može koristiti za analizu audio-video traka za vjerodostojnu identifikaciju. Također, ispitanik ne mora

⁵ Pod periferijom bi se trebale podrazumjevati granične površine objekta – prozori, vrata, ograde i sl.

prolaziti klasični postupak ispitivanja kao kod poligrafa. U zaštiti objekata značajno je, da se ovaj uređaj može koristiti pri analizi snimljenih telefonskih razgovora, u kojima se javila indicija da je riječ o nekom napadaču, ili razgovora u prostorijama pod zaštitom gdje se takvi razgovori snimaju. Ovaj uređaj je primarno interesantan kao uređaj za identifikaciju.

Video nadzor i TV sistem zatvorenog kruga (CCTV)⁶

Video nadzor predstavlja posmatranje prostora unutar ili izvan objekta pod zaštitom, prilaznih puteva i ulaza, te kritičnih tačaka na objektu pod zaštitom, i na koncu određenih prostorija u šticeu objektu, koji se realizuje pomoću kamere i posmatrača preko različitih vrsta prenosnih medija, koji mogu biti koaksijalni kabl, telefonska parica ili optički kabl. Posmatranje događaja iz ili pored nekog objekta pod zaštitom na većoj udaljenosti, moguće je pomoću radio uređaja, internet mreže, kao i telefonskih i optičkih kablova.

Digitalni video nadzor, predstavlja savremenu primjenu video tehnike u poslovima tehničke zaštite. U takav sistem ugrađen je, osim kamere i kompjuter, te internet veza od kamere do centralnog nadzornog mjesta. Mogućnosti ovakve vrste video nadzora su u tome, da se slika može isparcelisati i svi podaci i slike se mogu pohraniti na hard disk u kompjuter. Dakle, ovaj sistem je u prednosti u odnosu na klasični video nadzorni sistem, jer omogućuje lak prenos podataka na daljinu putem interneta, i bilježenje na magnetne medije, što zamjenjuje kilometre video trake.

Kao i kod alarmnih sistema, postoje određeni posebni principi ili načela za funkcionisanje video nadzora. Ti principi su:

Osmatranje – omogućava sagledavanje i kontrolu stanja na najznačajnijim punktovima prostorima, kao i procjenu događaja na njima, što olakšava rad službe obezbjeđenja.

⁶ CCTV – Closed Circuit TeleVision = TV sistem zatvorenog kruga

Snimanje – omogućava arhiviranje i reprodukciju incidentnih situacija i događaja, kako bi se mogle izvršiti neophodne analize.

Odvraćanje – riječ je o psihološkom dejstvu na lice, koje namjerava da neovlašteno pristupi u zonu pod nadzorom, ili da se agresivno ponaša, saznanjem da će biti uočeno i snimljeno i da će samim tim postojati materijalni dokaz.

Direktan prenos slike sa zone pod zaštitom na monitor – jedna kamera povezana na jedan monitor, a može biti i više kamera povezanih na jedan monitor, što omogućava veći pregled.

Ne treba zaboraviti i princip da se aktiviranje kamere, odnosno reprodukcija slike na monitoru pojavi kao reakcija odgovarajućeg alarmnog senzora. Ovaj način obično se koristi u slučaju potrebe da se obrati pažnja na određene prostore ili da se izvrši arhiviranje kritičnih momenata.

Integracija sa sistemom za kontrolu pristupa – vezano za prethodno, kamere su povezane u jedan cjelokupan sistem i aktiviraju se prilikom neovlaštenog pristupa u zaštićeni prostor.

Uređaji za kontrolu i zaštitu pristupa objektu provjerom individualnih identifikacionih podataka na elektronskom principu

Kada se govori o uređajima za kontrolu i zaštitu pristupa provjerom individualnih identifikacionih podataka, treba reći, da je riječ o kombinaciji fizičke i tehničke zaštite. Evidentiranje vremena prisutnosti je najniži nivo zaštite koji se sprovodi samo na ulazima i izlazima iz objekata. Svaki zaposleni mora posjedovati određenu identifikacionu karticu, čiji princip rada može da se zasniva prema zahtjevima korisnika na: tehnologiji radio signala (proximity), magnetnog koda, barcode, elektronskog koda (button) sa ili bez fotografije. Za ovaj sistem senzori se postavljaju na ulazna i izlazna mjesta, a njihov broj je u direktnoj zavisnosti od broja zaposlenih i njihovoj koncentraciji na mjestima gdje su učestale radne aktivnosti, i gdje lica treba da se sa sigurnošću identifikuju, kao i u prostorijama gdje su pohranjeni najrazličitiji povjerljivi podaci. Senzori pomoću prikladnog software-a i priključka na kompjuter

odašilju informaciju na centralni server, koji automatski formira datoteku o vremenima i mjestima ulaza i izlaza registrovanih lica: zaposlenih ili posjetilaca u objektima.

Pristup u zaštićene zone predstavlja sljedeći nivo zaštite unutar jedne ili više grupa prostorija u objektu pod zaštitom. Ovaj vid zaštite sprovodi se na osnovu specifikacije spiskova lica, koji imaju pristup u zaštićene zone. Senzori za očitavanje podataka na karticama postavljaju se na razne načine u kombinaciji sa drugim sensorima, kao npr. IC ili dualnim sensorima, koji detektuju prolazak lica. Ovakav vid zaštite moguće je postaviti na sve ulaze i izlaze unutar i izvan objekta.

Elektornski sistemi za dojavu požara

Sistemi za dojavu požara izgrađeni su na principu senzorske reakcije na dim, vatru i toplotu. Njihova je funkcija da otkriju požar u njegovoj ranoj fazi i da spriječe veću imovinsku štetu, slanjem elektronskog impulsnog signala do centralnog nadzornog mjesta, prema kojem je usmjeren sistem. To mogu biti vatrogasne jedinice, agencije za zaštitu lica i objekata i sl. Principi rada sistema za dojavu požara su: detekcija požara, upravljanje i kontrola sistemom koju obavlja centrala za dojavu požara, signalizacija koju obavljaju razne sirene i indikatori, komunikacija posredstvom različitih oblika dojavljivača, automatizacija za upravljanje gašenjem, vratima, rasvjetom i evakuacijom. Kriterije kojima se treba voditi pri postavljanju sistema za dojavu požara veoma konstruktivno navodi D. Kauzlarić, koji prema njoj predstavljaju ugroženost prostora, topografska konfiguracija prostora, moguće izvore lažnih alarma, te vrijednosti koje se u prostoru nalaze (Kauzlarić, D., 2003: 63).

Što se tiče samih detektora, koji su i bit problema, oni se razvijaju paralelno sa napretkom i razvojem različitih tehnologija. U odnosu na razvojne tehnologije, ti detektori se mogu podijeliti na analogno adresibilne i konvencionalne. Prednost analogno adresibilnih detektora u odnosu na konvencionalne, može se očitovati u bržoj lokalizaciji detektora, gdje se odmah registruje tačan lokalitet gdje je došlo do pojave vatre; detaljan opis lokacije, što je značajno za

velike objekte; precizno postavljena zona za evakuaciju; podešavanje osjetljivosti i pametni algoritmi; automatska kompenzacija smetnji.

Primjera radi, treba znati i to, da se za zaštitu od požara u razvijenim zemljama izdvaja 1% od nacionalnog GDP-a, jer je izračunato da prevencija smanjuje štete od požara od 2 pa čak do 20 puta.

Kriminalistički sadržaji elektronske zaštite objekata

Prilikom projektovanja i izvedbe sistema, bitno je predvidjeti njegovo autonomno funkcionisanje, kao i vidove zaštite od lažnih alarma i neovlaštenih upada u sistem. Potrebno je napraviti razliku između neovlaštenog i nasilnog upada u sistem ili štice objekat. Neovlašteni upad u sistem podrazumjeva sve aktivnosti koje se primjenjuju kako bi se došlo do načina, sredstva ili metoda ulaska u sistem na protivpravan način. Pri neovlaštenom upadu u elektronski sistem zaštite objekata počinitelj neizostavno vodi računa, da ne ostavi tragove upada, ili da uništi i najmanji pokazatelj koji će potvrditi upad u objekat ili sistem, ili da će postojati svijest o upadu u sistem nakon protoka određenog vremena. To jednostavno znači, da će se na samo napadaču svojstven način zaobići sistem zaštite kako bi se ostvario njegov cilj. Nasilni upad u sistem zaštite ili objekat pod zaštitom, predstavlja korištenje svih pomoćnih pribora i alata, pomoću kojih će se izazvati vidljiva destrukcija sistema i objekata. Ovakav postupak će proizvesti veliki broj tragova na samom objektu ili sistemu. U daljem radu na izradi projekta, neophodno je odrediti tačnu mikrolokaciju objekata, te izvršiti njegovu orijentaciju u odnosu na druge objekte u njegovoj blizini, kao i na prilazne i odlazne puteve, vremenske prilike, kriminogene i socijalne prilike kraja. Na navedeno se nadovezuje, da je neophodno izraditi procjenu o vrstama opasnosti kojima je izložen objekat predviđen za ugradnju sistema tehničke zaštite, ili kojima će biti izložen u doglednom vremenskom periodu, kao i pravilnu procjenu sopstvenih resursa i raspoloživih sredstava koja će diktirati uvođenje određenog sistema elektronske tehničke zaštite. Treba istaći da ne postoji

univerzalni momenat za uspostavljanje određenog sistema tehničke zaštite objekata.

Autonomnost sistema podrazumjeva njegovu sposobnost da funkcioniše unutar globalnog elektroenergetskog sistema na koji je priključen štice objekat i centrala, te da se u slučaju nestanka električne energije, u periodu od nekoliko milisekundi, može preći na alternativne izvore napajanja. Ti alternativni izvori napajanja električnom energijom, mogu biti višeznačni. Riječ je, o agregatima koji se odmah pale nakon nestanka električne energije, o prelasku na drugi trafosistem elektroenergetskog napajanja na kojem nije došlo do nestanka električne energije, te o akumulatorima. Kada sa spominju akumulatori i agregati periodično je neophodna njihova provjera i kontrola ispravnosti. Sistem napajanja preko akumulatora trebao bi da bude takav, da omogući konstantno punjenje akumulatora i njihov puni kapacitet.

Fingiranje alarma predstavlja jedan od najčešćih mogućih načina da se izvrši upad u sistem, čestim lažnim aktiviranjem kako bi se provjeravala budnost čuvara i spremnost da odreaguju na svaki lažni alarm. U tom slučaju, odmah poslije drugog lažnog alarma treba obavijestiti tim za intervencije kako bi se utvrdio uzrok lažnog alarma, odnosno da li postoji neka greška u sistemu. S obzirom da je sistem atestiran, i da su ga projektovali i postavili certifikovani stručnjaci iz agencija za zaštitu ljudi i imovine, svaka utvrđena neispravnost na sistemu prouzrokuje i materijalnu štetu po agenciju. Sam sistem treba, osim objekta da štiti i samog sebe, npr, da odmah reaguje na presjecanje napojnih vodova ili vodiča od centale do detektora, senzora ili kamera, da samim tim daje određeni alarm.

Najčešća greška koja se javlja pri projektovanju sistema elektronske tehničke zaštite, je ta, da se projektom rijetko planira registrovanje isključenja sistema, te time praktično kompletna zaštita objekta svodi se na ljudski faktor, što se u mnogim slučajevima može odraziti pogrešno, te omogućiti lak pristup napadača objektu.

Prema postojećem Pravilniku⁷ ovakvi zahtjevi za izbjegavanjem greške obavezno se imaju primijeniti.

Zaključak

Na kraju, kao zaključak, trebalo bi navesti neka pravila kojih bi se trebao pridržavati ovlašteni službenik agencije za zaštitu lica i objekata, ili drugi službenik, koji radi kao operater u centru za upravljenje elektronskim sistemima tehničke zaštite. Zašto je ovo potrebno navesti? Naime, već je rečeno da, tehnička sredstva, uređaji i druga oprema predstavljaju samo gomilu metala, elektronskih komponenti, stakla i plastike ukoliko nisu u upotrebi. Za njihovu upotrebu zadužen je čovjek. Dakle, faktor čovjek je taj, koji manipulira i upravlja sistemima tehničke zaštite i prilagođava ih svojim, i potrebama objekta kojeg štiti. Isto tako, namjerno utvrđeno otkazivanje sistema ili njegova sabotaža, odnosno onesposobljavanje, primarno uzrokuje faktor čovjek. Stoga, kao i u šahu, ko ima više stručnog znanja, živaca, koncentracije, budnosti i mudrosti, izlazi kao pobjednik u upravljanju sistemom elektronske tehničke zaštite. Naročito su na upade u sisteme osjetljivi oni sistemi, koji funkcionišu na daljinu posredstvom različitih medija. Treba imati na umu da, viskosofisticiranim elektronskim sistemima zaštite, čiji su temelj funkcioniranja mikroelektronički i informatički uređaji, komponente i podsistemi, mogu pristupiti samo najstručnija lica iz oblasti mikroelektronike i kompjuterske tehnike u cjelini, kao što su visoko inteligentni hakeri, potpomognuti logističkom podrškom drugih lica, kojima je u interesu savladavanje postojećeg sistema zaštite. U tom smislu, za slučaj provale u elektronski sistem zaštite, potrebno je postaviti kriminalističku diferencijalnu dijagnozu, o mogućem počiniocu. Od značaja je i način upada, odnosno savladavanja sistema zaštite. U istrazi je potrebno prvo otkriti uzrok koji je savladao sistem. Način primjene određene tehnologije za onesposobljavanje i savladavanje elektronskih sistema tehničke zaštite objekata, predstavlja na određen način otisak prsta počinioca.

⁷ Član 9., stav 3. tačka 1. Pravilnika o tehničkim napravama, sredstvima i opremi koja se može koristiti za obavljanje poslova tehničke zaštite, Službene novine Federacije BiH, br. 54/2002.

Potrebno je da rukovodilac ili nadzornik – operater tehničkom zaštitom obrati pažnju na moguće simulacije, odnosno fingiranje. Takvo lice mora biti u mogućnosti da dobro procijeni situaciju, da pravovremeno pozove pomoć, i u svemu da uvijek bude budan i spreman za vanredne situacije. Operater mora shvatiti i naučiti kako da razlikuje pravi napad od fingiranog napada. U svrhu obuke, potreba je podučiti sve zaposlene da svaki, pa i najmanji incident prijavljuju i registruju, te da ne prave razliku između sitnog, na izgled beznačajnog i krupnog incidenta. Isto tako, agencija koja je nadležna za obezbjeđenje objekata treba da ima tačno utvrđen plan mjera i aktivnosti za reakciju na incidente. Jedna od mogućnosti prevencije lažnih alarma je pravilno rukovanje, manipulacija i redovno održavanje sistema.

Potrebno je da se u video nadzoru aktivno prati situacija na objektu koji pokriva kamera, da se prate kretanje i aktivnosti ljudi. U sprezi sa fizičkim obezbjeđenjem, posjetioci u objektima pod zaštitom, koji imaju ograničen pristup ljudi iz vana, pored zaduženja sa gostujućim elektronskim magnetnim karticama ili bar kodovoima, trebaju ostaviti svoje identifikacione podatke na ulazu, našta upozorava i K. Mitnik (Mitnik, K., 2003:328). Također, ovlašteno lice na ulazu u objekat trebalo bi da fotokopira identifikacioni dokument stranke, a sve to da se prati i videonadzorom. Isto tako, ulazak u objekat pod zaštitom može biti na vrlo jednostavan način: da napadač ugovori posjetu sa nekim zaposlenim, što mu omogućava da slobodno hoda po objektu, u krugu i unutar objekta. U tom slučaju, na operateru video nadzora je velika odgovornost, jer mora da prati sve registrovane posjetioce i zaposlene, te njihove međusobne kontakte, te da registruje sve sumnjive situacije. Kada se govori sumnjivim situacijama, postavlja se pitanje, koji to znaci mogu upozoriti na mogući incident ili napad na objekat? Takve situacije mogu biti: predstavljanje kao odgovorno lice i naglašavanje razloga hitnosti kako bi se neometano ušlo u objekat ili sistem zaštite, bez identifikacionih markera (najčešće bi se napadač mogao koristiti lažima, da je usljed žurbe vezane za slučaj koji je hitan, zaboravio identifikacione oznake, ili se poziva na odgovorna lica iz sistema zaštite ili samog objekta koji se štiti. Kao još jedna indicija može se pojaviti odbijanje prihvatanja identifikacionog koda na magnetnim karticama ili šifre na elektronskim bravama, koje su pod nadzorom, a koje se uzastopno

ponovalja. Može biti indicija konstantni pokušaji neovlaštenog ulaska u objekat ili sistem. Dijeljenje komplimenata zaposlenicima od strane posjetilaca, kao i određeno šarmiranje službenika može biti također, indicija pokušaja napada na objekat, ili pokušaja da se dođe do povjerljivih informacija od značaja za funkcionisanje tehničkog sistema zaštite.

Naročito je potrebno da operater ovlada tehnikama obmane, kako bi iste mogao veoma lako uočiti ili prepoznati. Upravo najveći i najsposobniji obmanjivači su stručnjaci iz oblasti elektornike i informatike, te raspolažu sa dobrim, kako stručnim, tako i verbalnim obmanjivačkim sposobnostima. U tom smislu, operater na elektronskim uređajima tehničke zaštite treba da pazi kada putem interneta ili elektronske pošte dobija besplatne, naizgled korisne software, koje bi mogao da instalira. Upravo na njima bi se mogla kriti "buba" koja će automatski odaslati sve podatke ključne za sistem zaštite, kako bi se moglo neovlašteno pristupiti. Također, pažnju treba usmjeriti na slanje virusa ili tzv. "trojanskih konja" preko e-mail poruka, kao i upotreba lažnih dijaloških okvira u ponovnom "logiranju" za rad na sistemu. Moguće je da napadač na takav način instalira programe koji će snimiti načine i redoslijed operaterovih pritisaka na tastaturu prilikom upotrebe sistemskih programa. Jedna od velikih opasnosti krije se u direktnom kontaktu sa napadačem na radnom mjestu. Stoga bi operater trebao biti oprezan i nikada na svoje deskove i radne pultove ne bi trebao/smio ostavljati pristupačnim diskete, CD-ove i druge magnetne medije, koji služe za pohranjivanje podataka. Također ni lozinka ne smije biti nigdje zapisana, osim da ostane kao engram, zapisan u mozgu.

Isto tako, operater treba da je upoznat sa načinima saradnje sa policijom. U tom slučaju neophodno bi bilo da postoji uvijek slobodna telefonska linija za slučaj potrebe poziva timu za intervencije ili policiji, vatrogascima ili hitnoj pomoći. U slučaju potrebe, potrebno je da pravi svoje interne zabilješke, koje će upotrijebiti prilikom davanja informacija policiji, ili na sudu, ako bude pozvan kao svjedok.

Operateri, kao i nadležna odgovorna lica, ne bi trebali saopštavati preko telefona ili bilo kojeg drugog medija koji prenosi informacije

bežičnim ili žičnim putem, osjetljive informacije ili razmjenjivati podatke koji su direktno vezani za funkcionisanje sistema. Potencijalni napadači mogu prisluškivati razgovore kako na licu mjesta, tako i pomoću prislušnih uređaja. Različitim skenerima mogu doći do frekvencije na kojoj radi mobilni ili bežični telefon, te im onda nije problem slušati razgovore i upijati informacije. Opasnost se krije i prilikom korištenja govorne pošte (tzv. "voice mail"), gdje može biti snimljen glas operatera, ta kao takav biti iskorištena za upad u sistem.

Najmanje dva puta godišnje potreban je remont, odnosno servis, a generalna provjera rada elektronskog sistema tehničke zaštite potrebna je i više puta (čak šta više i jednom mjesečno).

Prema tome, tek kada se steknu dovoljne spoznaje o mogućnostima i potrebama zaštite, biće moguće i analizirati problem, odabrati kriterije kojima će se upravljati prilikom odabira o mjerama zaštite, koje će se primijeniti, uspostaviti kontrolne mehanizme za provjeru primijenjenih mjera, te izvršiti periodično analiziranje svih aktivnosti i mjera koje su korištine u sistemu zaštite.

I na kraju, treba reći da funkcionisanje elektronskog sistema tehničke zaštite, kao i sistema zaštite objekata uopšte, zavisi i od bezbjednosne kulture ljudskih potencijala unutar samog objekta, bez obzira na njegovu idealnu postavku. U ponašanje ljudskih resursa unutar objekta (najčešće zaposlenih ili držaoca objekta) treba ugraditi i poštivanje normi i standarda koji će povećati nivo bezbjednosti objekata sa aspekta faktora čovjeka.

Abstract

This paper presents the basic components in function of electronic systems of technical protection which is used for security protection of objects today. At first, it is defined the term of technical security protection, also as types and practical possibilities of it. In this paper, you can see that electronic equipment used in protection of objects, is not able to use efficiently, unless it is connected in special functional systems. The significance of perfect function of technical security protection, is credibility of human resource, so it is emphasized in this paper, also as application of crime contents in protection realisation. The particular focus is upon proper conduct of guards and operators, who manipulate

with technical security protection equipment. They bear enormous responsibility, to forbid unauthorized access, nor protection systems nor objects under protection.

Key words: *technical security protection, electronic system, crime content, alarm systems, sensors systems, video surveillance, central surveillance system.*

OSNOVNA I KONSULTOVANA LITERATURA

1. Basarić, M. i Vejzagić, N. (1998): "Kriminalistika II (tehnika)", Sarajevo, FKN
2. Jamaković, M. (2000): "Polijska tehnika (skripta), Sarajevo, FKN
3. Mitnik, K. (2003): "Umjetnost obmane", Beograd, Mikro knjiga
4. Pravilnik o tehničkim napravama, sredstvima i opremi koja se može koristiti za obavljanje poslova tehničke zaštite, Službene novine Federacije BiH, br. 54/2002
5. Rađenović, R. (2003): "Bezbjednost ličnosti i objekata", Beograd
6. Vejzagić, N. (2003): "Tehnička zaštita", Sarajevo, Priručnik za obuku kandidata koji će obavljati poslove fizičke i tehničke zaštite u agencijama za zaštitu ljudi i imovine"
7. Modly, D. (2003): "O čemu trebaju voditi računa zaštitari u svom svakodnevnom radu", bilješke
8. Modly, D. i Korajlić, N. (2002): "Kriminalistički rječnik", Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj
9. Kauzlarić, D. (2003): "Sustavi za dojavu požara", Zagreb, Svijet osiguranja, br. 2.
10. Flood, P.: <http://campus.umn.edu/police/cvsa/patflood.htm> (03. 02. 2003)
11. Zakon o agencijama za zaštitu ljudi i imovine, Službene novine Federacije BiH, br. 50/2002.

KRIMINALISTIKA U RADU SLUŽBI DRŽAVNE SIGURNOSTI

CRIMINALISTICS IN SECURITY POLICE WORK²

Sažetak

U ovome se uratku nastojalo ukazati na barem dvije stvari: kriminalistika, s jedne strane, se ne može identificirati sa policijskom znanosti niti se može isključivo vezati za rad policije. Kriminalistika, kao praksa i teorija, nalazi svoju primjenu u svim oblastima i djelatnostima kojima je cilj preduprjeđenje i suzbijanje kriminalnog ponašanja i ugrožavajuće aktivnosti usmjerene na državu i društvo. S druge strane, spoznaje se i dostignuća kriminalistike ne mogu neposredno aplicirati u praktično djelovanje organa državnog osiguranja, nego nalaze svoju modificiranu, prilagođenu primjenu. S tim u vezi smo smatrali da će prikaz kriminalističkih načela, kriminalističkog logičkog procesa i metoda i radnji razrješavanja postavljene konkretne problematike najbolje ukazati na značaj i mogućnosti primjene kriminalistike u domenu državne sigurnosti.

Uvod

Pod kriminalistikom se u kolokvijalnom smislu podrazumijeva djelatnost suzbijanja i sprječavanja kriminaliteta. To dalje podrazumijeva otkrivanje i razjašnjavanje kaznenih djela, pronalaženje i hvatanje počinitelja te obezbjeđenje dokaza važnih za kazneni postupak, kao i mjere i aktivnosti preduprjeđenja kriminaliteta. No, kriminalistika je više od praktičnog znanja i

¹ Asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

² Za termin "criminalistics" još uvijek nema ujednačena stanovišta glede onoga na šta se odnosi i šta involvira. Naime, kriminalistika shvaćena na način na koji je to urađeno u ovom uratku, odnosno onako kako se shvaća i podučava na europskim kontinentalnim prostorima, ne odnosi se nužno na sadržaje na koje nailazimo u anglosaksonskim izvorima, gdje termin "criminalistics" uključuje poglavito kriminalističko-tehničke sadržaje, odnosno podrazumijeva skup praktičnih i teorijskih spoznaja u oblasti istrage i forenzičnih znanosti.

umijeća, ona je znanost. To znači da kriminalistika ide dalje od prakse i čulnog, te učenja isključivo putem iskustva. Ona postaje znanošću (što joj i danas neki odriču), time što uočavanjem određenih pravilnosti i zakonomjernosti koje se odnose na njezin predmet spoznaje, a to je kazneno djelo, formira koherentan skup znanja polazeći od činjenične građe te putem logičkih postupaka i metoda prevodi činjenični supstrat u hipoteze, teorije, zakone. Preko ovog skupa znanja ona je u poziciji da formira određene preporuke i pravila kojima se moguće najefikasnije i najracionalnije suprotstavljati kriminalu.

Kriminalistika, dakle, ima za cilj suprotstavljanje svim oblicima kriminalne djelatnosti u društvu (što je uostalom cilj i politike suzbijanja kriminaliteta, kaznenog prava, kriminologije i drugih znanosti), te nalazi svoju primjenu u oblasti javnog i državnog osiguranja te kaznenog pravosuđa. Njezina je funkcija spoznajna (jer prikuplja i obrađuje informacije u svezi sa pojedinim kaznenim djelima i kriminalitetom općenito kao i praksom istražnih organa u svezi s njihovim rješavanjem) i operacionalna, jer predlaže sadržaje koji bi bili najučinkovitiji u domenu suzbijanja kriminalnog ponašanja, dakle optimizira istražnu praksu. Obzirom da kazneno djelo ima svoju objektivnu, manifestnu stranu, vidljivu i spoznatljivu čulima, te unutarnju, subjektivnu (motive, stavove, emocije itd.), to implicira da je za uspješno suprotstavljanje delikvenciji potrebno raspolagati arsenalom znanja iz oblasti psihologije, sociologije, politikologije, logike, ali i prirodnih znanosti poput fizike, hemije, biologije, medicine, te posebice disciplina koje također za predmet proučavanja imaju različite oblike protupravna ponašanja (kriminologija, kazneno materijalno i postupovno pravo, politika suzbijanja kriminaliteta, sudska medicina, forenzična psihologija itd.). Zato bi se i moglo reći da je kriminalistika hibridna znanost, ali samo u smislu da involvira, inklinira i konvertuje saznanja drugih znanosti, a nipošto glede njezine autonomnosti. To ju i čini aplikativnom za niz oblasti društvene i državne djelatnosti kojima je svrha osiguranje normalna funkcioniranja života i aktivnosti u zajednici. Dakle, kriminalistika se ne može, što se nažalost često čini, identificirati sa policijskom znanošću, što ne znači da "kriminalistika u određenom, dominantnom području, njenoj prepoznatljivoj, inventivnoj, heurističkoj komponenti nije prije svega disciplina znanstvene policije" (Pavišić; Modly: 1999: 9). Ne može se, ni kao

praksa ni kao teorija, vezati ekskluzivno za rad policije, nego za sve službe koje su u funkciji osiguranja državne i društvene opstojnosti.³ Kriminalistika, dakle, sasvim opravdano nalazi svoju primjenu i u sferi državne sigurnosti, gdje se može promatrati samo kao jedan od vidova suprotstavljanja ugrožavajućoj djelatnosti.

O sigurnosti se danas više nego ikada čita, piše, diskutira. Vrlo se često čuju pojmovi individualna, društvena, socijalna sigurnost, sigurnost lica i objekata; ove se kategorije koriste ne razmišljajući puno o njihovom stvarnom značaju i sadržini. No od osobita je značaja pojam nacionalne i državne sigurnosti. U literaturi nailazimo na divergentne pristupe glede sadržine ova dva pojma. Naše je stanovište da se pod pojmom nacionalna sigurnost podrazumijeva opstojnost države sa svim njezinim državnim atributima (politička samostalnost, suverenitet, teritorijalni integritet i međunarodni subjektivitet) te redovito, normalno funkcioniranje društveno-političkog poretka, tako da pored angažmana tradicionalnih sigurnosnih struktura, poput vojske policije itd., uključiva i sigurnosno samoorganiziranje građana. Državna, pak, sigurnost, je segment ovako shvaćena pojava nacionalne sigurnosti, i to onaj njezin dio kojemu je svrha zaštita konkretna državna i pravno-političkog uređenja, dakle, ne zaštita vladajućih političkih struktura (pojedinaca ili grupa), nego ustroja državne vlasti koji počiva na pozitivnim pravno-političkim rješenjima. Ostvaruje se planiranjem i poduzimanjem prikladnih mjera i radnji sa svrhom otkrivanja, praćenja, dokumentovanja i eliminiranja ugrožavajuće djelatnosti u zemlji i inozemstvu. Te mjere i radnje bi bile: obavještajni i kontraobavještajni poslovi, sprječavanje i eliminiranje terorističkih i separatističkih akcija, međunarodnog terorizma te osiguranje (fizičko-tehničko i drugi vidovi) važnih ličnosti i objekata. Subjekti ove aktivnosti bi bili: policija, obavještajne strukture u širem smislu (dakle, obavještajne, kontraobavještajne i snage za prevratničko djelovanje) te neki drugi organi poput inspeksijskih, carinskih itd. Za oblast državne sigurnosti obično se veže pojam tzv. političkog kriminaliteta (za kojeg u kaznenopravnoj teoriji još uvijek nema

³ Po Vodiniću, kriminalistom se smatra i: »operativni radnik službe javne i državne sigurnosti, istražni sudac, tužilac, branilac, raspravni sudac, kriminalistički ekspert«, Vodinić, V. 1990: 4.

jednakih mišljenja na šta se odnosi).⁴ S tim u vezi treba naglasiti da za oblast političkog kriminaliteta važi sljedeće:

- organiziranost i tajnost je izražena još u većoj mjeri kod ovih kaznenih djela u poređenju sa drugim djelima;
- politička kaznena djela se poduzimaju iz političkih motiva (ugrožavanja političkog poretka države), te nerijetko iza njih stoje druge države i nadnacionalne organizacije;
- njima se napada na temeljne vrijednosti i fundamente države, tako da je i kažnjavanje primjereno (stroge kazne, kažnjiva je i priprema, pokušaj nerijetko ulazi u obilježja djela etc.);
- specifični metodi koje rabe nosioci ugrožavajuće djelatnosti implicira i specifične postupke i metode suprotstavljanja takvoj praksi.

Opći pojam državne sigurnosti obuhvata organizirane i sistavne aktivnosti (u domenu kako javne sigurnosti⁵, tako i aktivnosti obavještajnog, kontraobavještajnog i subverzivnog karaktera) na planu zaštite unutarnje i vanjske sigurnosti, gdje je u očuvanju državno-političkog poretka posebice značajno djelovanje službi sigurnosti. Služba sigurnosti je generički pojam koji objedinjava institucionalizirane napore na nivou države s ciljem eliminiranja prijetnji i unutarnjoj i vanjskoj sigurnosti države. U užem smislu bi u pojam službe sigurnosti ulazile institucije čiji je fokus angažmana zaštita od nasilnog ugrožavanja postojećeg državnog i društvenog

⁴ Danas su uglavnom usaglašena stajališta o tzv. čisto političkim djelima, kojima se napada na opstojnost države i državnog uređenja (špijunaža, terorizam itd.), dok će se za ostala kaznena djela reći da imaju politički značaj ukoliko se njima napada na pravno dobro, ali iz političkih motiva (kompleksna k. djela) odnosno ukoliko su poslužila kao sredstva za izvršenje čisto političkih kaznenih djela ili stoje u svezi s njima (koneksna k. djela). Dioba kaznenih djela na politička i nepolitička sa gledišta *pravnog sustava* nema opravdanja, jer svako djelo može imati politički značaj.

⁵ U domen javne sigurnosti spada zaštićenost pojedinaca, države i društva od svih oblika ugrožavajuće djelatnosti i obuvata zaštitu i očuvanje zakonitosti i javnog poretka (sustav pravnih pravila kojim se brani temeljne vrijednosti društvene i državne političke i moralne osebjunosti) te zaštitu sveukupne društvene infrastrukture, gdje je osobito značajna zaštita prava i sloboda građana i imovine. Ostvaruje se suzbijanjem tzv. općeg, klasičnog kriminaliteta, održavanjem javnog reda i mira, nadzorom i osiguranjem prometa na putevima, zaštitom od požara i eksplozija i poduzimanjem drugih stručnih i administrativnih poslova. Nosioci ovih aktivnosti su najvećim dijelom policijske strukture, ali i svi drugi organi sudske i izvršne vlasti namijenjeni suzbijanju protupravne djelatnosti. Javna sigurnost, ovako određena, samo je segment kompleksna organizacijsko-funkcionalnog okvira sigurnosti države.

uređenja, te bi obuhvatao aktivnosti i organizacije kontraobavještajnog karaktera (otkrivanje i suzbijanje obavještajne i subverzivne djelatnosti protivnika i izvana i iznutra), ali on obuhvata i neke druge organizacije, poput službe za zaštitu ustavnog poretka, protuterorističke službe, službe osiguranja važnih ličnosti i objekata itd. Svoju svrhu egzistiranja služba sigurnosti ostvaruje prije svega prikupljanjem i distribucijom relevantnih obavještajnih podataka, tako da primjenjuje adekvatne metode i sredstva svojstvene radu obavještajnih službi, ali njihov angažman, ovisno o poziciji u obavještajno-sigurnosnom sustavu u državi, ne isključuje i postojanje i primjenu posebnih ovlaštenja, karakterističnih i za policijske organe.

Svakako da službe sigurnosti u svom radu primjenjuju dostignuća i spoznaje mnogih disciplina, jer i sam objekat njihova interesovanja zahtijeva multidimenzionalan i interferentan pristup, tako da kriminalistika kao sustav praktičnih, iskustvenih pravila i kao znanstvena disciplina može umnogome doprinijeti suzbijanju društvenoopasnih ponašanja kakva su ona kojima se napadaju sami temelji države.

Specifična primjena kriminalističkih načela na području državne sigurnosti

Načela predstavljaju, u općem smislu, pravila koja počivaju na iskustvu i usmjerena su na primjenu u praksi (za razliku od principa za koje važi da su znanstveno utemeljena i više obligatna za primjenu). Funkcija kriminalističkih načela je, u najširem određenju, preporuka, koncept, smjernica za najekonomičnije i najproduktivnije istražno djelovanje. U oblasti djelovanja službi sigurnosti najznačajnija kriminalistička (taktička) načela koja nalaze svoju modificiranu primjenu bi bila: načelo zakonitosti, operativnosti, metodičnosti, objektivnosti, ofanzivnosti i razmjernosti.

Načelo zakonitosti je temeljno načelo rada svih službi državnog osiguranja, što najprije podrazumijeva zakonsko reguliranje temeljnih pitanja ustroja, rada i posebice ovlaštenja službi sigurnosti, a u praktičnom radu podrazumijeva poduzimanje samo onih radnji za koje su ispunjeni zakonski uvjeti da se mogu provesti i da njihovo

provođenje bude u okvirima zakona i pravnih regula. Za službe se sigurnosti nerijetko veže fama glede njihove funkcije, ovlasti itd., mistificira se njihova pozicija u ustroju državnih organa i utjecaja na donošenje važnih političkih odluka. Da bi se ovakav (negativni) imidž eliminirao, prilikom materijalizacije konkretnih zadaća treba se pridržavati slova zakona, što osigurava zaštitu prava građana garantovanih sustavom pravnih propisa i onemogućava zlorabu pozicije i ovlasti službe odnosno njenu tzv. alijenaciju, s jedne strane, a s druge povećava profesionalnost i autoritet službi te povjerenje građanstva. U tom se smislu i govori o načelu zakonitosti kao vrhunskom načelu, kojega se u radu službi sigurnosti mora beskompromisno pridržavati.

Načelo operativnosti predstavlja brzo, efikasno i fleksibilno postupanje službi sigurnosti, neposredan rad i angažman na određenom predmetu, prilagođavanje okolnostima konkretnog slučaja u smislu angažovanja svih raspoloživih resursa za uspješno rješavanje predmeta. Bez operativnog se rada ne može zamisliti rad službi sigurnosti, jer bez fleksibilna, konkretnom slučaju prilagođena postupanja (što najprije uključuje angažman i poznavanje prilika na terenu) nema pravilno utvrđenog činjeničnog stanja, koje je nukleus planiranja i poduzimanja daljnje aktivnosti.

Načelo metodičnosti involvira plansko poduzimanje radnji i mjera u konkretnom slučaju te sustavan pristup prikupljanja svih informacija bitnih za rješenje postavljene zadaće. Planska obrada konkretna predmeta podrazumijeva da već od početnih saznanja o određenom predmetu slijedi planiranje daljnje djelatnosti, u smislu osnovnih provjera, poduzimanja operativnih radnji sa tačnim ciljem, koordiniranje akcija sa drugim organima itd. Sustavan pristup osigurava sveobuhvatno, cjelovito postupanje koje ne ostavlja prostora za nedostatke i propuste, nego uzima u obzir sve činjenice relevantne za razrješavanje problema.

Kritičan stav, preispitivanje i provjera prikupljenih saznanja i činjenica, te poduzetih mjera i postupaka je najbolji garant ispunjenja *načela objektivnosti* u radu službi sigurnosti. Kriminalistička istražna praksa organa sigurnosti teži pravilnom utvrđivanju činjeničnog stanja, na kojemu se temelji njihov daljnji angažman, tako da u ovom procesu prikupljanja i ocjene činjenica bilo kakvo uplitanje i

influenca izvana (političkih ili drugih tijela) ili bilo čime motiviran subjektivitet dužnosnika organa sigurnosti ne bi trebao biti dopušten. U tom je kontekstu i izvanredan značaj načela zakonitosti, koje, između ostalog, podrazumijeva i postojanje mehanizama kontrole zakonitog postupanja službi sigurnosti.

Načelo ofanzivnosti involvira kategorije poput mobilnosti, prodornog angažmana, inicijative u djelovanju. Dužnosnik službe sigurnosti ne bi trebao pasivno čekati na razvoj događaja i slučajno saznavanje sigurnosnih činjenica, nego uvijek aktivno i agresivno (u smislu prikupljanja relevantnih podataka) usmjeravati svoju djelatnost protiv nosilaca protudržavne aktivnosti.

Načelo razmjernosti se najdirektnije oslanja na načelo zakonitosti, i predstavlja zapravo njegovu daljnju razradu, u smislu da se u konkretnom slučaju poduzimaju samo one mjere koje su nužne i oportune sa stanovišta uspješna rješavanja slučaja, sa što je moguće manje zadiranja u ustavom i pravnim propisima općenito determiniran položaj pojedinca u društvu. Tako će se u poduzimanju pojedinih radnji povodom konkretna slučaja voditi računa o stepenu opasnosti koji to djelo predstavlja za zajednicu (po sredstvima izvršenja, motivima, ozbiljnosti poduzetih pripremnih radnji itd.) te drugim okolnostima pojedina slučaja, te će se poduzeti i primijeniti određena sredstva samo ako su u tijeku dotadašnje obrade konkretna slučaja poduzete mjere nisu urodile plodom (nerijetko se za pojedine mjere predviđa saglasnost nekih drugih državnih tijela, koju je, dakle, potrebno prethodno pribaviti).

Kriminalistička logika i državna sigurnost

Temeljna kategorija kriminalistike jest podatak, informacija, obavijest, saznanje, poruka o kaznenom djelu i okolnostima tog djela. No, potrebno je praviti razliku među navedenim pojmovima. Podatak je saznanje objektivne stvarnosti dobiveno opažanjem, registriranje činjenica objektivne stvarnosti misaonim procesima; obavještenje je skup podataka o određenoj pojavi tj. njenim atributima iskorišten za proširenje znanja ili donošenje odluke; činjenica je misaoni odraz objektivne stvarnosti, osjetilni podatak i doživljaj o predmetu istraživanja pomoću kojih utvrđujemo realno i objektivno postojanje izvjesne stvari ili pojave, tj. generalno

predmeta spoznaje. Dakle, podatak i obavještenje su nivoi, razine u spoznajnom putu, procesu prema činjenici. U misaonim procesima prerastanja podataka u činjenice osebujan pečat daje kriminalistika i kriminalistička logika. Činjenice su u kriminalističkom smislu stvarne značajke, konkretizacija obilježja kaznenog djela, koje povlače niz bitnih momenata u daljnjem procesu obrade konkretna slučaja. Ovaj specifičan sustav logičko-spoznajnih procesa ima neke zakonomjernosti koji upravo nalaze primjenu u domenu državne sigurnosti. To stoga što su činjenice u kriminalistici ishodište verzija, koje predstavljaju zapravo pretpostavke o događaju i okolnostima događaja, te su zato i temeljem operativna rada u suzbijanju ne samo klasičnog kriminaliteta nego i u oblasti državnog osiguranja. Stoga je pravilno utvrđivanje činjenica imperativ rada službi sigurnosti, jer bi se u protivnom radilo o protupravnom angažmanu ovih organa (određeni događaji ne bi predstavljali prijetnju sigurnosti tj. određena lica ne bi bili vinovnici ovih događaja) te poduzete ili preporučene djelatnosti ne bi imale svoje opravdanje sa stanovišta zaštite društvenih vrijednosti.

U kriminalistici je središnja tačka angažmana sumnja (koja se može stupnjevati) o određenom djelu kao kaznenom djelu, određenom licu kao počiniocu i ostalim okolnostima djela (odnosno u domenu rada službi sigurnosti sumnja o poduzetoj ili planiranoj protudržavnoj djelatnosti). Stoga su sastojci pojma kriminalističke sumnje: "stvarne okolnosti koje ukazuju na postojanje kaznenog djela, pretpostavka, teza o kaznenom djelu i stupanj vjerojatnosti te pretpostavke" (Pavišić ; Modly, 1999: 50). Ne možemo govoriti o sumnji ako nema ovih komponenata, dakle podataka o djelu i na temelju njih teza o djelu, počiniocu, a u svezi s njima je direktno stupanj vjerojatnosti da je određeno djelo kazneno djelo, određeno lice počinilac itd. Zbog toga i govorimo o stupnjevanju sumnje, pa su osnovi sumnje (vjerojatnost) minimum istraživanja i angažmana kriminalističkih službenika. "Nije prihvatljiva sumnja ispod razine osnova sumnje, jer je to logički i saznavno najmanji mogući, još donekle provjerljivi sadržaj..." (Pavišić; Modly, 1999: 50). Pojam se osnova sumnje (u ovom navedenom, kriminalističkom smislu) ne treba poistovjećivati sa pojmom indicija u kaznenom postupku. Indicij se u kazneno-postupovnoj teoriji shvata kao posredan dokaz, dakle kao dokaz o nekoj drugoj činjenici, to je "činjenica koja nije odlučna, ali koja se utvrđuje u postupku zato da bi se pomoću nje

izveo zaključak o postojanju ili nepostojanju odlučne činjenice (tj. one koju sud uzima u obzir prilikom donošenja odluke u kaznenoj stvari, [nap. a.]” (Pavišić; Modly, 1999: 53).

U radu se službi sigurnosti rabi termin “početni podatak, početno saznanje” itd. Termin “početni podatak” korespondira sa terminom “izvorni podatak, sirovo obavještenje” koji pretpostavlja postojanje informacije koja je od značaja za službu sigurnosti, ali povodom koje još nije poduzeta aktivnost u smislu njene provjere. Obavještajni, pak, podatak, kao središnjica angažmana službi sigurnosti je podatak koji je u određenoj mjeri provjeren iz više izvora, obrađen, , analiziran, i može služiti za donošenje sigurnosnih ili eventualno političkih odluka. Kriminalistički podatak obuhvaća “tragove i predmete kaznenog djela (signale) kao izvore informacija i idealne odraze u svijesti ljudi kao tragove, koji se mogu manifestirati na verbalan ili neverbalan način” (Modly; Korajlić, 2002: 248). Svrha i obavještajnog i kriminalističkog podatka je istraživanje i spoznavanje aspekata i momenata određene sigurnosne pojave, koja se može, ali se ne mora, odnositi na kazneno djelo. Kriminalistički će podatak **eventualno** prerasti u pravno relevantnu činjenicu, što ocjenjuje sud na temelju jasno određenih pravila utvrđivanja dokaza. Obavještajni podatak, međutim, također implicira diverzne aktivnosti glede provjere njegove pouzdanosti i tačnosti, ali najčešće ne podrazumijeva onu razinu izvjesnosti i istinosti koju mora posjedovati činjenica na kojoj se temelji sudska odluka, odnosno ima poglavito operativni značaj. Niti jedan ni drugi pak ne isključuju mogućnost prerastanja u dokaze i time bitna čimbenika sudskog odlučivanja. Uloga koju imaju ovi podaci samo je naizgled različita, obzirom da je svrha njihova prikupljanja, kao i procedura prikupljanja i utvrđivanja (donošenje određene odluke u kaznenom postupku, odnosno donošenje odluke sigurnosno-političkog karaktera) različita, te možemo zaključiti da su oba temelji misaone rekonstrukcije i prognostike protupravnog ponašanja te da služe kao smjernice za poduzimanje operativnih radnji i mjera.

Kad služba sigurnosti dozna za određenu informaciju koja je relevantna sa stanovišta njezine aktivnosti, najprije vrši provjeru tih početnih saznanja (cilj je ocijeniti da li je opravdan daljnji angažman službe, ono što se u radu kriminalista naziva “preliminarna kriminalistička diferencijalna dijagnoza”). Nakon tih početnih

provjera, slijedi daljnji angažman, koji involvira kompleks mjera i metoda koje su manje ili više karakteristične za ovaj segment državnog aparata. Na bazi se prikupljenih činjenica postavljaju tzv. verzije (radne pretpostavke, hipoteze) o kaznenom djelu i počiniocu, odnosno nosiocu protudržavne djelatnosti. O određenom se događaju postavlja onoliko verzija koliko se realno čini mogućim alternativa o djelu i počiniocu (pluralitet verzija). Kriminalist gotovo ništa ne isključuje, sve je podložno provjeri.

Određenom se događaju pristupa kao realnoj pojavi, koji, slijedeći princip multikauzalnosti ljudskog ponašanja, zahtijeva sveobuhvatan i multidimenzionalan pristup. Kriminalist se u svom radu koristi opažanjem, mjerenjem, spoznajama drugih znanosti, vlastitim životnim i profesionalnim iskustvom, statističkim i matematičkim pravilima, maštom i svim sredstvima prikladnim za rješavanje konkretna slučaja, zapravo svim onim čime se ne povrjeđuju prava i slobode građana niti krši zakon. Proces provjeravanja pak je različit od policijskog, obzirom da službe sigurnosti mahom nemaju policijskih ovlasti, ali to nadoknađuju suradnjom sa različitim državnim organima (uključujući i policijske), te pored suradnje, primjenjuju i svoje specifične metode i sredstva, ali o njima daljnjem tekstu.

Misaonim procesima indukcije, dedukcije, analogije, apstrakcije, konkretizacije, generalizacije, analize, sinteze i drugih obrađuje se prikupljeni činjenični supstrat i planiraju daljnje mjere i aktivnosti. "Funkcija verzija je trostruka: a) one su specifično sredstvo za otkrivanje relevantnih činjenica; b) sredstvo za prijelaz od vjerojatnog znanja na pouzdane zaključke; c) u funkciji su spoznajne metode" (Modly; Korajlić, 2002: 132.). Obzirom na ovakav karakter verzija u kriminalističko-sigurnosnoj obradi slučaja, njihov je značaj ogroman i praktični se rad dužnosnika službe sigurnosti ne može zamisliti bez verzija i prikupljanja činjenica *pro et contra* svake od njih, jer su pored spoznajna metoda sui generis, one i "instrument znanstveno organiziranog postupka, koji se ne odvija po principu spontanosti" (Modly; Korajlić, 2002: 715.).

U prikupljanju činjenica o određenom slučaju koji je predmet zainteresiranosti službe, od enormne je bitnosti već pomenuto specifično kriminalističko rasuđivanje i zaključivanje. Specifičnost

kriminalističkog razmišljanja se ogleda u tome da kriminalist otkriva i uspostavlja veze među činjenicama slijedeći posebna pravila o neksusima pojava i događaja. O ovome Modly D. piše.:

“Među činjenicama indicijama postoje slijedeći oblici veza: 1) individualizirajuća-kad je podudarnost među činjenicama indicijama individualizirajuća; 2) supsidijarna-veza između kaznenog djela i sporednih činjenica; 3) prostorna i vremenska povezanost-povezanost činjenica indicija u vremenu i prostoru; 4) funkcionalna- promjena jedne količine uvijek sa sobom povlači promjene drugih količina koje su s njom povezane; 5) supstancijalna-povezanost stvari kao cjeline i nekog drugog elementa te stvari, po kojoj se na temelju posljednjeg elementa zaključuje o stvari kao cjelini i obratno; 6) veza transformacije- preobražavanjem svojstava obilježja nekog materijalnog objekta koja su inače nepristupačna izravnom vizualnom zapažanju; 7) uzročna veza-jedan te isti uzrok uz iste uvjete izaziva istu posljednicu” (Modly; Korajlić, 2002: 381).

U oblasti je kriminalistike, a posebice kriminalistike kaznenog postupka, tzv. silogističke kriminalistike, značajno napomenuti i metode akumulacije dokaza, difundiranja i eliminacije. Metoda difundiranja se bazira na negativnim činjenicama (bilo da se one odnose na prisustvo ili pak na odsustvo činjenica u svezi sa nekim događajem); metoda eliminacije se zasniva na tome da se opovrgavanjem jedne pojave, ide u prilog drugoj, konkurirajućoj; metoda akumulacije dokaza se zasniva na tome da indiciji koji potvrđuju ili odriču neku verziju, neovisno jedan od drugog, ukazuju na istu činjenicu koja je predmet dokazivanja.

Na temelju svega navedenog se može zaključiti da se specifičnim misaonim procesima dolazi do pretpostavki o događaju i stvarnim okolnostima tog događaja, koje se kontinuiranim procesom provjeravanja i kritičkog preispitivanja prikupljenih saznanja dovode na razinu glavnog usmjeravajućeg čimbenika planova i akcija službi. Stalnim i na više izvora zasnovanim pronalaženjem i verifikacijom potvrdnih i odričnih činjenica o određenoj pojavi, verzije se dopunjavaju, preinačuju i odbacuju, čime se potkrepljuje teza o činjenicama i verzijama kao glavnoj odrednici rada službi sigurnosti.

Zato i možemo govoriti o kriminalističkoj logici kao posebnom modusu razmišljanja koji nalazi svoju primjenu u domenu državne sigurnosti.

Primjena metoda i radnji kriminalistike u oblasti državne sigurnosti

Na ovom ćemo mjestu govoriti o metodama rada službi sigurnosti shvaćenih u užem smislu te se pretežito fokusirajući na rad službi angažiranih na zaštiti ustavna uređenja koje primjenjuju specifična metode i sredstva u suzbijanju političkog kriminaliteta. Tu poglavito mislimo na službe koje imaju kontraobavještajne i sigurnosne zadaće i to onako kako su one određene u prethodnom odjeljku, te bismo ih mogli nazvati službama državnog osiguranja.

Imajući u vidu specifičnosti političkog kriminaliteta (glede njegovih pojavnih oblika, etiologije, metoda i tehnika itd. što je navedeno ranije u ovom uratku), suprotstavljanje ovoj ugrožavajućoj djelatnosti implicira također niz posebnosti u organizacijskim rješenjima, ovlastima, metodologiji rada, sredstvima, mjerama itd. Najveći je pak interes u oblasti metodike suprotstavljanja ovom obliku kriminaliteta, jer je to zapravo esencijalno u elaboriranju navedene problematike i dopušta nam uvid u *differentia specifica* ove oblasti državne uprave, te će sukladno tome i ovdje biti fokus ovog dijela izlaganja.

Pod metodama se podrazumijeva u općem smislu put, način istraživanja i rješavanja neke problematike. Bitna je dakako razlika između djelatne i znanstvene metode. Metod rada službi sigurnosti podrazumijeva sustavan i planirani način primjene radnji, mjera i sredstava u obradi postavljene zadaće. Svakako da je danas u radu svih službi koje raspolažu određenim posebnim ovlastima, bitna njihova znanstvena utemeljenost, a ne stihijsko, neplansko postupanje. Time se postiže pored efikasnosti i racionalnosti u postupanju, i kredibilitet i priznanje u javnosti i društvu općenito.

Služba sigurnosti primjenjuje, naopćenitije rečeno, najrazličitije metode i sredstva u svom radu, koje nisu niti čisto policijske niti tipične za obavještajno-sigurnosne strukture. To zbog navedenog

specifikuma njihove pozicije u aparatu državne uprave. Metodologija rada službi sigurnosti dijelom korespondira sa metodologijom obavještajnih službi, ali se ne limitira na njih., što nas uvijek iznova upozorava na specifičnost ovog dijela egzekutive. Kriminalistika primjenjuje opće spoznajne metode (mjerjenje, posmatranje, upoređivanje, opisivanje, eksperiment, logičke-o kojima je bilo riječi-etc.), ali i specijalne, koje su prilagođene i inventirane u cilju razjašnjavanja predmeta spoznaje, a to je *causa criminalis*, ili barem sumnja o planiranoj ili poduzetoj protudržavnoj djelatnosti, sa nizom svojih objektivnih i subjektivnih specifičnosti (te specijalne kriminalističke metode bi bile daktiloskopske, traseološke, u oblasti fotografije etc.). U narednom će odjeljku biti prikazane samo neke od najčešćih metoda i radnji koje poduzimaju službe sigurnosti, koje imaju poglavito kriminalistički karakter, ali koje dakako nisu ekskluzivno kriminalističko-polijske, nego sigurnosne u najširem smislu riječi.

Služba sigurnosti pođuzima, što važi i za istražne organe predkaznenog i kaznenog postupka, najprije provjeru određenih informacija u svezi sa potencijalnim izvorom ugrožavanja. Provjera je opći metod rada službi sigurnosti koja se poduzima radi utvrđivanja istinitosti informacija koje ukazuju na određeni događaj i koje se mogu odnositi na svojstva određene ličnosti, njihovu prošlost, znanja, obrazovanje, obiteljske prilike, karakter, političku opredjeljenost, prisustvo na određenom mjestu u određeno vrijeme, zaposlenje, generalno, na sve što se tiče involviranosti i povezanosti određenih osoba i predmeta sa pojedinim događajem, gdje je lista mogućih stavki doista neiscrpna. Provjera se vrši preko agenturne mreže, preko vlastitih, ali i evidencija i kartoteka drugih organa (prvenstveno policijskih), praćenjem, operativnim nadzorom kretanja, kontakata, komunikacija itd. za šta se ne mora uvijek tražiti posebno ovlašćenje sudskih ili drugih organa. Ona je opća operativna radnja i zajednički je imenilac i osnov mnogih drugih radnji poput opservacije, nadzora tehničkih i drugih komunikacija itd. Provjera je zapravo i temeljni cilj angažiranja službi sigurnosti, i konstantan je pratilac i odrednica njena rada, kako neposredno po dobijanju određenih sigurnosnih podataka, tako i nakon postavljanja verzija o određenom događanju i dostavljanja finalnih dokumenata i izvještaja, jer je i sama obrada konkretna slučaja kontinuiran proces

postavljanja i provjeravanja mogućnosti razvoja kako prošlih, tako i budućih događaja.

Prikupljanje obavještenja u oblasti se državnog osiguranja razlikuje od postupanja policijskih organa u suzbijanju klasičnog kriminaliteta. Uglavnom se ta razlika ogleda u činjenici da su službe sigurnosti prisiljene raditi gotovo isključivo konspirativno i da najčešće nisu ovlaštene pozivati građane na informativne razgovore, na šta se odnosi policijsko postupanje u ovoj početnoj fazi istraživanja (mada je i to bio slučaj, posebice u zemljama sa socijalističkim društvenim uređenjem, gdje su sigurnosne službe često raspolagale ovlastima čak i širim od policijskih organa). Prikupljanje obavještenja je često svrha angažiranja službi sigurnosti, koju isti izvršavaju na različite načine, a što involvira suradnju sa drugim državnim organima, uvidom u vlastite evidencije, angažiranjem agenata, zapravo se čitava metodologija rada bazira na što kvalitetnijem i sveobuhvatnijem prikupljanju obavještenja, te je u suštini sinonim egzistiranja i funkcije službi sigurnosti. Istodobno se prikupljanje obavještenja u užem smislu promatra i kao posebna operativno-taktička radnja kriminalističkih organa, kao jedan stepenik u lancu obrade konkretna predmeta.

Specijalna opservacija u kriminalističkom žargonu podrazumijeva tajno slijeđenje, nadziranje i osmatranje određenih osoba ili objekata od interesa i nije stalan metod u radu službi sigurnosti. Cilj je prikupljanje informacija o stanju i aktivnostima nadziranih lica, utvrđivanje veza i kontakata nadziranih, uočavanje sklonosti i navika itd. Može biti stacionirano, ali vrlo često uključuje i mobilnost radnika službi sigurnosti (pješice, motornim vozilom itd.). Također je moguće i tajno ubacivanje radnika službi sigurnosti u strukture koje su potencijalni ili stvarni izvor ugrožavanja (bilo da se radi o profesionalnim ili ad hoc angažiranim suradnicima službi sigurnosti). S napretkom tehnike i dostignuća posebice u oblasti informatike, neslućene su mogućnosti u domenu nadzora i kontrole telekomunikacijskih sredstava, za koja također važe stroga zakonska rješenja u pogledu njihove primjene.

Jedan od najvažnijih metoda je dakako stvaranje i korišćenje obavještajne mreže. Ovaj metod podrazumijeva mrežu tajnih izvora podataka (u radu policije bi ova mreža obuhvatala lica koja se

nazivaju informatori i vigilanti, a u radu obavještajnih struktura obavještajce odnosno agente), dakle pojedinaca (iznimno grupa) infiltriranih ili zavrbovanih u protivničkim strukturama koje predstavljaju opasnost za državno uređenje, a u prilici su ove aktivnosti poduzimati ne otkrivajući svoj angažman. Obavještajna je mreža nezaobilazan metod ostvarivanja sigurnosnih zadaća, kao što je i čovjek nezaobilazno i neprevaziđeno vrelo podataka. Od enormna je značaja na ovom mjestu istaknuti operativnost u sigurnosnih službi, jer su kontakti sa osobama, poznavanje sklonosti, navika, sposobnosti itd. glavna smjernica u pronalaženju najadekvatnijih kontakata koji će biti izvor informacija. Najčešći su principi organiziranja istraživanja korišćenjem obavještajne mreže linijski ili problemski, koji podrazumijeva angažiranje na određenom problemu, predmetu u cjelini, dakle neovisno od prostora angažmana; teritorijalni podrazumijeva upravo suprotno, obavještajni zahvat određene teritorije, objekata, pojava, lica, morala itd. odnosno svih kategorija koje bi mogle biti od interesovanja za službu sigurnosti; kombinovani (linijsko-teritorijalni) koji integrira oba načina angažiranja, dakle i po predmetu i po prostoru.

U nekim su zemljama dužnosnici službi sigurnosti ovlašćeni poduzimati pojedine isljedne radnje, pri čemu se najčešće podrazumijeva vršenje informativnih razgovora sa građanima (sa ma kakvim statusom se oni tretirali u obradi konkretna kaznena predmeta, dakle kao svjedok, osumnjičeni, okrivljeni...). Negdje su ovlašćeni koristiti se rezultatima istrage, do kojih dođu policijski ili sudski organi, tužioc i itd., ali vrlo često saslušavaju dezertere ili emigrante i na taj način osiguravaju podatke obavještajne naravi.

Dakle, ponegdje imaju policijske operativne ovlasti te su u prilici vršiti i pojedine policijske ili čak istražne radnje, poput lišenja slobode, pretresa osoba, objekata ili vozila, privremeno oduzimanje predmeta. Ove radnje često poduzimaju tajno, dakle bez znanja osoba povodom kojih se poduzimaju pojedine radnje, da se ne bi kompromitovala istraga i dotadašnji rezultati, a i da buduće kriminalističke ili istražne radnje ne bi bile ugrožene i da bi polučile planirani uspjeh. Najčešće se poduzimaju u skladu sa kriminalističkim kriterijima, odnosno spoznajama i preporukama do kojih je došla kriminalistička praksa i znanost.

Korištenje tehničkih sredstava je uobičajen metod u radu službi sigurnosti, mada u javnosti postoji izvjestan neopravdan strah i fama o upotrebi ovih sredstava. Nadzor i tehničko snimanje zahvaljujući napretku tehnike može doprinijeti povećanju obujma i kvaliteta obavještajnih saznanja, posebice imajući u vidu da finalni produkt obavještajno-sigurnosne djelatnosti ne mora biti nužno povezan sa procesom dokazivanja u kaznenoj proceduri i strogim dokaznim pravilima. No ako je za kriminalistu imperativ postupanje sukladno zakonu, onda je u ovom domenu to pogotovu slučaj jer samo strogo poštivanje zakonske procedure glede uporabe pojedinih tehničkih sredstava osigurava često dovođen u pitanje kredibilitet ovog segmenta državne uprave. Vrlo se često kao uvjet primjene ovih sredstava postavlja i odobrenje sudskih organa, te je primjena ovih sredstava često i objekat provjere od strane nadležnih sudskih ili parlamentarnih struktura.

Mjere službe sigurnosti su specifični zahvati u prava i slobode pojedinaca, opravdani ustavnim i zakonskim rješenjima konkretna politička poretka, koje imaju preventivno-represivni karakter. One obuhvataju: upozoravanje nosilaca protudržavne djelatnosti da odustanu od aktivnosti, mjere ograničenja kretanja, obaveze javljanja službama sigurnosti, ali i mjere poput kontrole granice, pomorskih i zračnih pristaništa, kontrola izbjeglica, fizičko osiguranje prostora i lica, ograničenja u javnom publikovanju pojedinih informacija ili sadržaja, itd. Dakle, radi se pretežito o mjerama preduprjeđenja političkog kriminaliteta koje donekle korespondiraju sa radnjama koje se u kriminalističkoj praksi nazivaju kriminalistička kontrola (najčešće su to mjere pojačanog nadzora), koje podrazumijevaju specifične ovlasti službi sigurnosti, i to onog njihova segmenta koji se bavi zaštitom političkog poretka (ovaj se specijalizirani državni organ naziva politička policija). No, uvijek u razmatranju ove problematike treba imati na umu različite pozicije i ovlasti koje imaju službi sigurnosti u odnosu na druge organizacije u sustavu državne uprave, kao i na činjenicu da u samom sigurnosnom sektoru također predmeti zainteresiranosti i zadaća koje proizilaze iz ovoga variraju. Ove mjere službe sigurnosti poduzimaju nerijetko i posredno, preko drugih organa i agencija, prvenstveno policije.

Na kraju bismo naznačili da se značaj kriminalistike, kao praktične djelatnosti i znanstvene discipline, u konkretnom postupanju službi

sigurnosti reflektira dvodimenzionalno: s jedne strane, služba sigurnosti se koristi dostignućima i spoznajama kriminalistike posredno, preko prvenstveno istražnih organa predkaznenog postupka koji vrše, odnosno određuju vršenje različitih radnji operativnog i procesnog karaktera, poput legitimiranja, potražne djelatnosti, uviđaja, vještačenja, prikupljanja izvješća od građana (pogotovo kod kaznenih djela u čije stvarne okolnosti ulaze eksplozije, otrovi, dokumenti itd.), a s druge strane neposredno primjenjujući kriminalističke metode i sredstva.

Abstract

The attempt of this paper was to indicate on, at least, two points: criminalistics, from one side, cannot be identified with police science, nor it can be related exclusively for police work. Criminalistics, seen as practice and theory, finds its usage in all fields and activities whose purpose is prevention and repression of criminal behaviour and state and society directed endangering acts. From other side, cognitions and reaches of criminalistics, cannot be directly applied in practical security police work, but find their modified, adapted use. In that regard we are of the opinion that the overview of criminalistic principles, criminalistic logical process and methods of solving concrete tasks and problems will clearly point out the significance and possibilities of use of criminalistics in state security domain.

LITERATURA

- Abazović, M. D. Državna bezbjednost: uvod i temeljni pojmovi. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka. 2002.
- Bošković, M. Kriminalistika metodika 1. Beograd: PA. 1998.
- Bošković, M. Kriminalistika metodika 2. Beograd: PA. 2000.
- Đorđević, O. Leksikon bezbednosti. Beograd: Privredapublik. 1989.
- Grizold, A., Tatalović, S. i Cvrtila V. Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti. Zagreb: Fakultet političkih znanosti i Hrvatska udruga za međunarodne studije. 1999.
- Horvatić, Ž. i Cvitanović, L. Politika suzbijanja kriminaliteta. Zagreb: MUP RH. 1999.
- Krivokapić, V. Kriminalistika taktika I. Beograd: PA. 1996.

- Krivokapić, V. i Krstić, O. Kriminalistika taktika II. Beograd: PA. 1995.
- Krivokapić, V. Kriminalistika taktika III. Beograd: PA. 1997.
- Masleša, R. Teorije i sistemi sigurnosti. Sarajevo: Magistrat. 2001.
- Milošević, M. Sistem državne bezbednosti. Beograd: PA. 2001.
- Milošević, N. i Milojević, S. Osnovi metodologije bezbednosnih nauka. Beograd: PA. 2001.
- Modly, D. i Korajlić, N. Kriminalistički rječnik. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje. 2002.
- Modly, D. Kriminalistika kao znanstvena disciplina. *Kriminalističke teme*. II (3-4), (Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka): str. 41-95. 2002.
- Osnovi obavještajnog rada u vojsci. Sarajevo: GŠ ARBiH-Obavještajna uprava. 1995.
- Pavišić, B. i Modly, D. Kriminalistika. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci. 1999.
- Savić, A. Uvod u državnu bezbednost. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova. 2000.
- Srzentić, N., Stajić, A. i Lazarević, Lj. Krivično pravo Jugoslavije. Beograd: Savremena administracija. 1998.
- Stajić, Lj. Osnovi bezbednosti. Beograd: PA. 1999.
- Vodinić, V. i Aleksić, Ž. Kriminalistika. Zagreb: Informator. 1990.
- <http://www.verfassungsschutz.de/>
- <http://www.geheimdienste.org/>

DELJKIĆ Irma¹

MEDIJI KAO IZVOR SAZNANJA OBAVJEŠTAJNIH SLUŽBI

USING MEDIA AS INTELLIGENCE SOURCE

Sažetak

Mediji kao društveni fenomen osnažili su razvojem tehnike. Sama latinska riječ "medius" koja znači sredina, ukazuje nam na njih kao na sponu istine, laži...informacija i korisnika. Obavještajna služba kao institucija državne vlasti koristi medije kao legalan način prikupljanja relevantnih obavještajnih podataka. Osnovni vid korištenja sredstava masovnih komunikacija (tv, radio, film, Internet, novine, magazini, stručni časopisi i dr.) u cilju prikupljanja obavještajnih podataka ogleda se prije svega, u kvalitetu informacija koje daju mogućnost analize i procjene daljeg toka događaja, razvoja i drugih parametara, odnosno odgovarajućih zaključaka i procjena obavještajnog karaktera.

Sigurnost - osnovna obilježja

Sigurnost je jako važna za čovjeka i društvo u cjelini, jer u svakom društvu dolazi do raznih ugroženosti koje mogu dovesti u pitanje potrebno funkcionisanje pojedinih segmenata društva.

U tom smislu, sigurnost treba da pokaže odgovarajuću sposobnost i mjerama zaštite prevlada i otkloni one okolnosti koje narušavaju stabilnost društvenog razvoja države i društva.

Među autorima sa područja bivše Jugoslavije koji govore o sigurnosti, izdiferenciralo se više shvatanja o sadržaju pojma sigurnosti. Prema M. D. Abazoviću sigurnost je" pojam koji u najširem smislu podrazumijeva odsustvo potencijalnih i stvarnih

¹ Asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

opasnosti za pojedinca i društvo." (M. D. Abazović, 2002 : 250). A. Grizold sigurnost definira "kao stanje u kojem je osiguran uravnotežen fizički, duhovni, duševni i materijalni opstanak pojedinca i društvene zajednice u odnosu prema drugim pojedincima, društvenoj zajednici i prirodi". (A. Grizold, S. Tatalović, V. Cvrtila, 1999:8). D. Modly i N. Korajlić navode da je sigurnost "dinamička kategorija (veća ili manja) i kreće se od potpune sigurnosti do potpune nesigurnosti. Može se mjeriti i može se norimirati". (D. Modly i N. Korajlić, 2002:579).

Prihvatamo i mišljenje R. Masleše koji kaže da " Savremenu sigurnost u sistemskom smislu, možemo definirati kao dinamičnu, složenu i specifičnu kategoriju, kojom se obezbjeđuju sigurnosne i slobodne prostorne i egzistencijalne pretpostavke potrebne za odvijanje prirodnih i fundamentalnih sveukupnih ljudskih potreba i interesa, uz dosljedno priznanje i zaštitu osnovnih prava i sloboda čovjeka, održavanjem potrebne ravnoteže između slobode i sigurnosti, čovjeka i prirode, te potrebnu i efikasnu premoć pozitivnih konstruktivnih nad destruktivnim tendencijama u razvoju civilizacije u cilju unapređenja i zaštite sveukupnih vrijednosti društva". (R. Masleša, 2001:12).

Obavještajna služba

Historijski gledano, nastanak obavještajne službe u materijalnom smislu, veže se za prvobitnu zajednicu, kada već imamo pojavu tajni, ratovanja i kada se začinju klasna raslojavanja, dok se obavještajna služba kao specijalizirana organizacija javlja tek u kasnom srednjem vijeku.

Obavještajna služba predstavlja specijaliziranu i specifičnu instituciju države. Ona je sastavni dio državnog aparata i njeni zadaci su usklađeni sa interesima oficijelne politike. Specifičnost obavještajne službe uslovljena je zadacima, objektom i metodima njene djelatnosti. Možemo reći, da je osnovni zadatak obavještajne službe da korištenjem specifičnih metoda (legalnih i tajnih) prikuplja, izučava, obrađuje i koristi relevantne obavještajne podatke i informacije o planovima i namjerama drugih država i protivnika, sa ciljem ostvarivanja određenih političkih interesa i zaštite unutrašnje i vanjske sigurnosti. Predmet interesovanja i rada

obavještajnih službi je vrlo bogat i sveobuhvatan, što znači da su sve oblasti društvenog života predmet obavještajnog interesovanja. U teoriji danas, postoje mnoge podjele obavještajnih službi prema različitim kriterijima. Najstarija podjela je na: vojnu i civilnu obavještajnu službu, koja je i danas organizaciono izražena uglavnom u svim državama. Zatim, jedna od najstarijih i najčešćih podjela je na obavještajnu (čija je djelatnost usmjerena prema inostranstvu) i kontraobavještajnu službu (koja ima zadatak da štiti od djelatnosti stranih obavještajnih službi). Pored ovih, u teoriji se još javljaju i mnoge druge podjele, npr. podjela u vezi sa ciljevima koji se žele postići, podjela s obzirom na oblast istraživanja, podjela obavještajnih službi prema položaju u obavještajnom sistemu, itd.

Važno je naglasiti i karakteristike rada obavještajnih službi, a to su: sveobuhvatnost, jedinstvo i visok stepen centralizacije, neprekidnost i intenzitet, relativna samostalnost i sužen prostor kontrole, agresivnost u izvršavanju zadataka, specijalizacija u radu, kreativnost i originalnost, tajnost.

Metodi rada obavještajne službe

Obavještajna služba svoju društvenu funkciju obavlja primjenom specifičnih metoda. Obavještajne službe danas čine velike napore u cilju usavršavanja svojih metoda, s obzirom da su ove službe kao specifičan fenomen političke vlasti odgovorne za tu najdelikatniju oblast društvene djelatnosti i od čijih podataka i informacija, uveliko zavisi kreiranje globalne sigurnosne politike i strategije na nacionalnom i međunarodnom planu.

Pod metodima rada obavještajne službe se podrazumijeva skup karakterističnih postupaka kojima se prikupljaju obavještajni podaci koji su u funkciji zaštite osnovnih vrijednosti datog društva.

U naučnoj teoriji nailazimo na divergentne poglede koji se odnose na klasifikaciju metoda obavještajne službe. Prema mišljenju autora ovog rada, osnovna klasifikacija metoda rada obavještajnih službi je:

- Metodi tajnog prikupljanja podataka;

- Metodi legalnog prikupljanja podataka;

Metodi tajnog prikupljanja podataka

Metode tajnog prikupljanja podataka karakteriše skup tajnih postupaka u prikupljanju prije svega tajnih i zaštićenih podataka.

“ Metod tajnog prikupljanja mogli bismo definisati kao tajno (ilegalno) ugrađivanje i korištenje, odnosno, primjenu raznovrsnih visokosofisticiranih tehničko-tehnoloških i drugih specijalnih sredstava, pomoću kojih obavještajci ili agenti prikupljaju i blagovremeno dostavljaju podatke koji su od posebnog značaja za sigurnost države” .(R. Masleša, 2001:262).

Iako postoje različita shvatanja o podjeli tajnih metoda, prihvatamo mišljenje da u obavještajnoj praksi postoje dva tajna metoda:

- agenturni (klasični) metod i
- metod tajne primjene tehničkih sredstava

Metodi legalnog prikupljanja podataka

Prikupljanje podataka sredstvima i metodama koji nisu po karakteru tajni, često se naziva “legalnom špijunažom”.

“ Pod “legalnom špijunažom” se podrazumijeva prikupljanje podataka sa ekonomskog, političkog, vojno-odbrambenog, kulturnog i drugih područja, koji su dostupni užoj ili široj javnosti, sa namjerom da ti podaci budu iskorišteni za vođenje politike prema određenoj zemlji, uključujući i vršenje vojnog, privrednog ili političkog pritiska, ili čak otvorenu agresiju”. (M. D. Abazović, 2002:33).

Legalno prikupljanje obavještajnih podataka u savremenom svijetu predstavlja realnost uslovljenu manjom ili većom otvorenošću društva, masovnim komuniciranjem i kontaktima, razvojem sredstava informisanja, međunarodnom podjelom rada, raznovrsnim oblicima međudržavne saradnje, trgovinskom i turističkom razmjenom, itd.

Obavještajne službe već duže vremena ogroman broj podataka prikupljaju iz legalnih, odnosno otvorenih izvora. Prikupljanjem podataka iz tzv. legalnih (otvorenih) izvora bave se u inostranstvu razne misije (privredne, kulturne, naučne, itd.), ali bez sumnje najveći dio toga posla otpada na diplomatsko-konzularna i druga predstavništva.

Metode prikupljanja obavještajnih podataka agenturnim putem i kroz korištenje legalnih mogućnosti su u praksi toliko isprepleteni da je nemoguće tačno povući granicu među njima i jasno ih razdvojiti.

Vidovi prikupljanja obavještajnih podataka primjenom metoda korištenja legalnih mogućnosti mogu biti raznovrsni:

- Uvid u sredstva masovnih komunikacija,
- Zvanični kontakti,
- Lični (privatni) kontakti,
- Anketa
- Opserviranje

Mediji

Medij je pretpostavka tzv. materijalizacije informacije. Naime, ako informacija nije transponirana u neki komunikacijski medij (govor, vidni kanal, elektromagnetne valove, pismo itd.) ona ostaje nevidljiva i nečujna svim ljudima osim autora.

“M. McLuhan medije definira kao čovjekove produžetke, jer pomoću medija čovjek se multiplicira u prostoru i vremenu: postaje jači, veći, moćniji, umniji, komunikativniji i svestraniji. Pojam medija se zato ne smije tretirati izolirano od ljudskih poruka, tj. kao obično tehničko pitanje koje se svodi samo na pitanje povećavanja dosega klasičnih i tradicionalnih psihičkih kanala. Između medija i čovjeka postoji jedinstvo: medij je samo razvijeni društveni čovjek za razliku od prirodnog čovjeka sa skućenim komunikacijskim kanalima.” (Mario Plenković, 1993:79).

Masovni mediji

Masovni mediji su potpuno integrisani s modernim društvom i koje bez njih ne može. Mediji prikupljaju, analiziraju i šire tekuće informacije. Građanin pojedinac, društvene organizacije, kao i biznis oslanjaju se na masovne medije da bi ih ovi obavještavali o onome što se događa u zajednici, naciji i svijetu uopšte. Vlade se oslanjaju na medije ne samo da bi informisale svoj narod i svijet, već i zato da bi bile informisane o tome kako razni sektori društva sagledavaju državu i s kakvim očekivanjem. Masovni mediji čine vitalnu kariku u sistemu informisanja koji obuhvata sve ravni društva i društvene uprave. Oni predstavljaju društvene institucije koje funkcionišu unutar posebnih stega prava i politike, koje upošljavaju karakterističnu mješavinu kvalifikovanog osoblja, koji se drže specifične procedure prikupljanja informacija zbog stvaranja građe za vizuelno, auditivno ili konceptualno usmjerene medije.

Štampa

Najstarije sredstvo masovne komunikacije je štampa i predstavljanja jedno od osnovnih sredstava masovnih komunikacija, širenja naučnih, umjetničkih, političkih, moralnih i drugih ideja i saopštavanja stavova i informacija.

" U širem, moglo bi se reći tehničkom smislu, koji ima značaj i u pravnom značenju, pod štamptom se podrazumijevaju "štampane stvari". Prema gotovo općeprihvaćenoj definiciji to su: novine, časopisi, bilteni, spisi, knjige, katalozi, prospekti, plakati, leci, slike, geografske karte, crteži s tekstem ili bez teksta, muzičke note s tekstem ili objašnjenje i druge slične stvari izrađene na štamparskom stroju ili umnožene nekim drugim mehaničkim, tehničkim ili hemijskim putem i namijenjene javnosti". (M. D. Abazović, 2002:266).

Elektronski mediji

Elektronsko društvo najbolje može da se razumije ako se podijeli na tri grupe:

- **elektronska usmena komunikacija**, primjeri su: radio i telefon.
Društveno posreduje tehnologijom, a fokusirana je na ljudski glas i retoričku strukturu poruke.
- **elektronska audio-vizuelna komunikacija**, najočitiji primjer je televizija. Kao i elektronska usmena komunikacija, ona je tek indirektno društvena i posreduje tehnologijom. Ona rekreira i reprezentira društveno kroz slike i izgovorene riječi. Zbog toga što je usmjerena na vizuelno, može se reći da je to medij slikovno usmjeren.
- **elektronska tekstualno-numerička komunikacija**, primjer je kompjuterska obrada informacija i telekomunikacija.

Mediji i otvoreni izvor prikupljanja podataka

Otvoreni izvor obuhvata korištenje materijala dostupnih javnosti od strane obavještajnih službi i drugih zainteresiranih konzumenata. Kao što je poznato, otvoreni izvor sadrži široku paletu stepena objave informacija i printani materijal, kao knjige, dnevne novine, mape, fotografije, fajlovi podataka, radio, tv, internet, film, itd.

Otvoreni izvor omogućava specifično okruženje kao:

- Rane informacije o mogućim krizama i regionalnoj nestabilnosti.
- Opsežne biografske detalje o ključnim vođama, disidentima, opozicijskim vođama i dr. uključujući teroriste i kriminalce.

- Osnovni sadržaj o geografiji, demografiji i nacionalnoj infrastrukturi.
- Saznanja o promjenama domaćih i stranih politika.
- Detaljan uvid u dimenzije vezane za nacionalnost, etnologiju, religiju i ideologiju.
- Uvid u organizovani kriminal i aktivnosti.

U novoj globalnoj okolini, otvoreni izvor omogućava mnogo teže i povjerljivije podatke o širokom spektru internacionalnih političkih, socijalnih i ekonomskih događaja.

Kada otvoreni izvor proturječi drugim obavještajnim izvorima, on ujedno služi kao "zastava" analitičarima za ponovnu procjenu. Upotrebljavanjem tehnika obavještajnih analitičara, često je moguće tumačiti ili predviđati događaje bazirane na korištenju otvorenog izvora. Evidencija je često uobličena kroz laboratorijske analize, te upoređivanjem medijskog sadržaja sa prijašnjim akcijama.

Otvoreni izvor informacija je generalno više pravovremen i može postati i jedina informacija dostupna u ranim stadijima kriza ili uzbuna. Prikupljanje materijala za otvoreni izvor je legalno u većem dijelu i prikupljač nije predmet opasnosti za izvršenje špijunaže.

Prednosti otvorenog izvora:

- često predstavlja unutrašnje viđenje;
- često se daju informacije i slike koje nisu dostupne iz drugih izvora;
- daje uvid u tuđe procese mišljenja i namjera;
- često je vremenski najnovija i najpogodnija informacija.

Ograničenja otvorenog izvora:

- postoji mogućnost plasiranja lažnih informacija;
- cenzura može ograničiti objavljivanje ključnih podataka;

- materijali (posebno vojni i znanstveni žurnali) često daju idealiziranu nego stvarnu sliku mogućnosti. Bilo kako bilo, ovakvi materijali mogu priuštiti prozor u budućnost, ako se ova mjera ima na umu.

Sredstva masovnih komunikacija kao izvor obavještajnih podataka

U teoriji se često može naći tvrdnja da se oko 80% obavještajnih informacija može dobiti u javnosti. Korištenje sredstava masovnih komunikacija u cilju prikupljanja obavještajnih podataka, ogleda se u kvalitetu informacija koje daju mogućnost analize i procjene daljeg toka događaja, razvoja i drugih parametara, odnosno odgovarajućih zaključaka i procjena obavještajnog karaktera. Korištenje sredstava masovnih komunikacija pored mnogih prednosti, ima i svoja ograničenja, jer obuhvatanje 80% mase informacija i javnih izvora beskorisno je bez onih 20% koji su od krucijalne važnosti. Analiziranjem javno dostupnih informacija, moguće je suziti i definisati šta je to što je uskraćeno i šta mora da se sazna primjenom skupih, dugotrajnih i ponekad opasnih metoda tajnih obavještajnih operacija.

U obavještajnoj praksi je poznato da diplomatsko-konzularna predstavništva pojedinih zemalja imaju posebne sektore za štampu i ostale medije zemlje domaćina. Pretplaćene su na svu štampu, analiziraju je i odabiraju obavještajne podatke (npr. kartoteka ličnosti, pojava, statističkih podataka, i sl.).

" Sredstva masovnih komunikacija imaju i drugu namjenu kada je u pitanju odnos sa obavještajnom službom. Naime, poznato je da obavještajne službe koriste identitet novinskih agencija kao "fasadu" za svoje obavještajce širom svijeta. Osim toga, one posjeduju ili subvencionišu više novinskih organizacija kako bi stvorile "pokriće" ili širili propagandu i gledišta svog sistema vrijednosti.

Saznanja novijeg datuma daju osnova za zaključak da je orijentacija stranih obavještajnih službi na korištenje novinara i na prodor u sredstva masovnih komunikacija i dalje aktuelna. Ona potvrđuje

mišljenje da su predstavnici sredstava masovnih komunikacija i dalje značajna baza obavještajnih aparata. U pojedinim zemljama oni su naročito usmjereni na prikupljanje obavještajnih informacija i na podsticanje i usmjeravanje lokalnih "disidenata" (A. Savić, 2000:115).

Novine kao izvor saznanja obavještajnih službi

Za obavještajne službe novine predstavljaju važan izvor informacija, s obzirom, da novine sistematiziraju i komentiraju sva dnevna, sedmična i mjesečna zbivanja. Obavještajne službe koriste novine kao izvor obavještajnih podataka, jer se iz mnoštva informacija mogu izdvojiti i one koje predstavljaju obavještajni podatak ili djelimičnu obavještajnu studiju. Kada se govori o prikupljanju obavještajnih podataka iz novina, za obavještajnu službu je veoma relevantno da li se radi o nezavisnim novinama koje stoje pod vladinim uticajem.

Uticaj koji vlada vrši na masovne medije, pa time i na novine ima nekoliko dimenzija. Vlada je za medije glavni informativni izvor, u mnogim slučajevima, ona je i jedini izvor informacija specifičnog tipa. Protok informacija od vlade do novina donosi korist objema stranama. Vladi je potrebno da ima pristup novinama kako bi informisala široku javnost o svojim programima i davanjima. Novinama su informacije, kojima ih ona snadbijeva, potrebne kao odmah upotrebljiv izvor medijskog sadržaja na temu tekućih i poslova od javnog značaja. Međutim, ova prijatna uzajamna uslužnost stvara i međusobna zavisnost. Uposlenici novinskih agencija su skloni da se previše oslanjaju na saopštenja za štampu i već pripremljene papire koje im Vlada podijeli. Propustom da zavire u ono što je iza svih obznana, novine često služe kao vladina propagandna oruđa.

Obavještajni analitičari analiziraju tzv. vladine novine i tako dolaze do veoma značajnih informacija o općem stanju neke države, programima i namjerama stranih vlada, propagandnom djelovanju vlada, ekonomskom, tehnološkom razvitku određene zemlje, vojnoj infrastrukturi, obrazovanju, kulturi i do drugih za sigurnosnu službu važnih podataka. S druge strane, posebno se

analiziraju tzv. nezavisne novine. Nezavisne novine pružaju mogućnost da se prikupe mnoge važne informacije koje obavještajne službe zasigurno ne mogu dobiti iz tzv. vladinih novina, da se iz jednog sasvim drugog aspekta sagledaju određeni događaji, procesi koji se dešavaju u određenoj državi. Iako se stavljaju pod barjak "nezavisne novine", većina ovih novina je često u funkciji određenih političkih stranaka ili drugih grupacija. Svakodnevno rivalstvo između nezavisnih novina doprinosi tome da novinari ovih novina postaju veliki gladni istraživači, koji obznanjaju veoma važne informacije. U moru informacija koje se plasiraju javnosti, svjesno ili nesvjesno, ne tako rijetko se otkrivaju i najčuvanije državne, vojne, poslovne i druge tajne. Sve ovo pruža mogućnost da obavještajne službe dođu do takvih obavještajnih podataka koji se ne bi mogli prikupiti korištenjem drugih metoda rada.

Iz selektiranih novina do podataka se dolazi korištenjem metode analize sadržaja, koja omogućava da se dati novinski sadržaj analizira kvalitativno i kvantitativno.

Televizija kao izvor saznanja obavještajnih službi

Televizija je prilično novo područje za obavještajnu službu. Obavještajne službe danas, imaju posebno organizovane odjele u kojima se svaki dan prati televizijski program iz velikog broja zemalja na različitim jezicima. Strani televizijski program kao vijesti i dokumentarci, daje analitičaru multimedijalni osjećaj za tu zemlju i materijal koji drugi otvoreni izvor ne može omogućiti. Mnogi analitičari preferiraju da vide kako pojedina zemlja odabire način na koji će prezentirati pojedine događaje vizuelno, radije nego oslanjanje na prikaz samo kroz "sistem vijesti"

Pokroviteljstvo stranih televizija približava onome što se događa u svim područjima svijeta: dozvoljava emitiranje kriza isto kao i širenje znanja u ograničenim društvima. Na primjer, Revolucije u Istočnoj Evropi bile su pokrivene široko televizijskim stanicama zemalja u kojima su se revolucije događale. Kada su u pitanju veliki međunarodni događaji, sve televizijske stanice ulažu nevjerovatno velika sredstva i snage u prikupljanju novih,

značajnijih informacija, izvještavaju sa lica mjesta, što sve pruža mogućnost obavještajnim službama da na vrlo brz i efikasan način dođu do određenih za njih važnih saznanja. Prilikom praćenja televizijskih programa analitičari posebnu pažnju pridaju analiziranju slika koje emituju televizijske stanice. Tako npr. za obavještajne službe važnu ulogu u prikupljanju obavještajnih podataka o Osami Bin Ladenu imala je Al Džazira, takozvani "arapski CNN". Naime, ova slobodna televizijska stanica iz Katara u nekoliko navrata je emitirala intervju sa Osamom Bin Ladenom. Koristeći visokosofisticiranu tehnologiju, američke obavještajne službe su analizirale video snimke intervju sa Osamom Bin Ladenom, i tako utvrdile da se on u vrijeme davanja intervju nalazio u planinama Afganistana, što je za njih bio izuzetno važan obavještajni podatak.

Za analitičare obavještajnih službi važno je i otkrivanje neverbalne komunikacije, koja omogućava prenos poruke bez upotrebe riječi izgovorenih ili napisanih. Tjelesni pokreti, facijalna ekspresija i gestovi zamjenjuju riječi koje dominiraju u verbalnoj komunikaciji. Tvrdi se da je prenos poruke u neverbalnoj komunikaciji putem facijalne ekspresije i pokreta tijela (učestalost 55%) više prisutan nego putem modulacije tona (učestalost 38%). Ovi neverbalni simboli nisu samo pratioci riječi koje se saopštavaju, već i znakovi koji informiraju i uvjeravaju o vrijednosti i tačnosti sadržaja koji se saopštava. Neverbalni znaci mogu otkriti i oblike tajnog komuniciranja i prenošenja poruka putem televizijskog emitiranja. Također, ovi znakovi govore obavještajnim analitičarima i o osobinama određenih ličnosti i njihovim intencijama. Nakon analiziranja stranih televizija, obavještajne službe proizvode povjerljive videe za političare koji ujedinjuju informacije iz stranih vijesti. Rezultat su visoko uticajni obavještajni proizvodi korišteni specijalno u vladama za političarsko razumijevanje kompleksnih događaja.

Radio kao izvor saznanja obavještajnih službi

Obavještajne službe svakodnevno pored televizijskih stanica prate i emitiranje stranih radio stanica iz svih dijelova svijeta. Za praćenje se biraju određene nacionalne, regionalne i lokalne radio stanice za

koje se smatra da mogu da posluže kao relevantan izvor informacija. Iako je kod radija trajnost najmanje prisutna, on je za obavještajne službe veoma značajan izvor podataka, zato što je on najbrži medij koji je kadar u prezentu i jeftino prenositi poruke sa svih meridijana i paralela, pa čak i iz kosmosa. U pojedinim situacijama, naročito kriznim, radio može biti i jedini izvor saznanja. Izvještavajući direktno sa lica mjesta, radio-reporteri mogu obznaniti informacije veoma detaljno, i to može biti važan izvor saznanja za obavještajne službe koje prate to izvještavanje. Takođe, radio je veoma pogodno sredstvo i za slanje tajnih poruka protivnika. Posmatrajući radio sa tog aspekta, može se reći da on i tada postaje veoma važan izvor saznanja, ako su obavještajne službe u mogućnosti da prepoznaju i dešifriraju te poruke.

Film kao izvor saznanja obavještajnih službi

Film može biti neposredni i posredni izvor saznanja za obavještajne službe. Kada se govori o filmu kao neposrednom izvoru saznanja, misli se na otkrivanje propagande, koja svoje ciljeve i zadatke ostvaruje preko filma. Propaganda kao tehnika širenja stavova i pridobijanja ljudi, može služiti različitim ciljevima i vrijednostima. Analizirajući film, obavještajne službe mogu otkriti propagandno djelovanje pojedinih država, koje kroz film nastoje da šire svoje interese i stavove, da veličaju svoju političku, vojnu, tehnološku, ekonomsku moć, šalju namjenske poruke o još dosta toga. S druge strane, za obavještajne službe su veoma značajne reakcije koje određeni film izaziva, kao posredan izvor saznanja. Naime, svaki film izaziva kod publike različite reakcije, koje se mogu pratiti i na različitim nivoima (političkom, državnom, međunarodnom, itd.). Praćenjem i analiziranjem ovih reakcija, obavještajne službe dolaze do nekih važnih saznanja i zaključaka.

Internet kao izvor saznanja obavještajnih službi

Kada se govori o oslanjanju obavještajnih službi na Internet, jedna američka studija je došla do 3 zaključka:

1. " Internet je vrijedan izvor informacija za obavještajnu službu i sa aspekta procesa i sa aspekta sadržaja.
2. Bez određenih i kvalitetnih direktorija, Internet nema izgleda da postane efektivno oruđe za većinu analiza, osim za one koji postaju Internet specijalisti.
3. Troškovi po jedinici novootkrivenih direktorija trebali bi opadati jer se metodologije poboljšavaju, te omogućavaju stvaranje unaprijeđene podrške obavještajnoj službi".²

Ono što Internet čini interesantnim za obavještajne službe je njegova veličina. Oko 20 miliona korisnika na hiljadama univerziteta, institucija za istraživanja, vladinih ureda i poslovnih organizacija širom svijeta, su povezani sa Internetom. Sve biblioteke za istraživanja (arhive) i stručnjaci na svim mogućim poljima komuniciraju putem Interneta. Danas postoje stotine baza podataka koje su dostupne putem Interneta. Broj elektronskih baza podataka dostupnih javnosti je dramatično porastao u proteklih par godina i po svemu sudeći i dalje će rasti. Informacije dostupne putem ovih baza su se također proširile i uključuju beskrajne količine podataka o političkim, tehničkim, ekonomskim i vojnim temama koje su od važnosti za obavještajne službe. Obavještajne službe su shvatile vrijednost baza podataka i obimno ih koriste za obavještajna prikupljanja.

Zaključak

U analiziranju odnosa između medija i obavještajnih službi, odnosno fenomena prikupljanja obavještajnih podataka praćenjem medija, sa ciljem da se objasni njegovo postojanje, došlo se do saznanja:

² <http://www.fas.org/irp/news/1997/dandar.htm>

- Da je sigurnost pojam koji u najširem smislu podrazumijeva odsustvo potencijalnih i stvarnih opasnosti za pojedinca i društvo.
- Obavještajne službe su u funkciji sistema sigurnosti države, odnosno očuvanja njenih osnovnih vrijednosti.
- Obavještajna služba je specijalizovana organizacija koja u okviru svog djelokruga sprovodi tajne obavještajne, kontraobavještajne i subverzivne sadržaje prema vitalnim interesima protivnika, koristeći pri tome specifične metode i sredstva, sa ciljem ostvarivanja određenih političkih ciljeva i zaštite vitalnih interesa svoje države.
- Specifičnost obavještajne službe je u tome što svoju društvenu funkciju obavlja primjenom legalnih, ali i posebnih metoda, što je čini tajnom službom.
- Osnovni metodi rada obavještajnih službi su: metod tajnog prikupljanja podataka i metod korištenja legalnih mogućnosti (otvoreni izvor).
- Otvoreni izvori informacija su neke informacije koje se mogu dobiti iz javnih obavještavanja: svih vrsta medija, vladinih izvještaja i ostalih dokumenata, naučnih istraživanja, komercijalnih prodavača informacija i dr.
- U teoriji se često može naći tvrdnja da se oko 80% obavještajnih informacija može dobiti u javnosti.
- Masovni mediji čine vitalnu kariku u sistemu informisanja koji obuhvata sve ravni društva i društvene uprave.
- Ideja da obavještajna služba koristi medije kao izvor saznanja nije ništa novo.
- S obzirom na kvalitet informacija objavljenih preko sredstava masovnih komunikacija i dostupnost, obavještajne službe ih preuzimaju selektivno ili u potpunosti kao podatke kojima se sagledavaju i produbljuju postojeća obavještajna saznanja, zatim kao nova i polazna saznanja koja se koriste u daljem obavještajnom istraživanju, ili kao potvrdu činjenica koje su prikupljene drugim metodama obavještajnog rada.

Abstract

The media as a social phenomenon have strengthened with development of technics.

Latin word "medius" which means middle, points at them as on ligature of truth, lies... information and users. Intelligence service as a institution of a state authority, uses media as a legal way of collecting relevant intelligence data. The basic way of using means of mass communication

(tv, radio, film, Internet, magazines, etc.) in intent to collect intelligence data, reflects after all, in the quality of information, which gives possibility of analysis and evaluation of further course of events, development and other parameters, respectively, adequate conclusions and intelligence evaluations.

LITERATURA I KORIŠTENI IZVORI

1. Abazović D. Mirsad, Državna bezbjednost: uvod i temeljni pojmovi, FKN, Sarajevo, 2002.
2. Dizdarević Ismet, Psihologija masovnih komunikacija, Studentska štamparija Univerziteta Sarajevo, Sarajevo, 1998.
3. Grizold Anton, Tatalović Siniša, Cvrtila Vlatko, Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1999.
4. Hajrulahović Mustafa Talijan, Osnove obavještajnog rada u vojsci, Generalštab Armije Republike BiH – Obavještajna uprava, Sarajevo, 1995.
5. Hiebet Ray Eldan & Gildans Sheila Jean, Exploring Mass Media for a Changing World, Communicated Research, Associates. Inc., London, 2000.
6. Lorimer Rolend, Masovne komunikacije, CLIO, Beograd, 1998.
7. Masleša Ramo, Teorije i sistemi sigurnosti, Magistrat, Sarajevo, 2001.
8. Mesan Tijeri, Velika prevara, Draganić, Beograd, 2000.
9. Modly Duško i Korajlić Nedžad, Kriminalistički rječnik, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 2002.
10. Nacos L. Brigitte, Terrorism & the Media, Columbia University Press, New York, 1994.
11. Plenković Mario, Komunikologija masovnih medija, Barbat, Zagreb, 1993.
12. Remondino Enio, Televizija ide u rat, CLIO, Beograd, 2002.
13. Savić Andreja, Uvod u državnu bezbednost, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2000.
14. <http://www.fas.org/irp/nsa/ioss/threat96/part06.htm>

15. <http://www.fas.org/irp/news/1997/dandar.htm>
16. <http://www.fas.org/irp/news/1999/09/turb.htm>
17. <http://www.fas.org/irp/doddir/usaf/afpam14-210/part16.htm>
18. <http://call.army.mil/products/newsletters/99-2/ch4pt2.htm>
http://www.totse.com/en/politics/central_intelligence_agency/usarinf2.html
20. <http://www.defensedaily.com/reports/osintmyths.htm>

GANIJA Halid¹

ULOGA I ZADACI PRVOG POLICAJCA NA MJESTU DOGAĐAJA

THE ROLE AND TASKS OF FIRST OFFICER ON THE CRIME SCENE

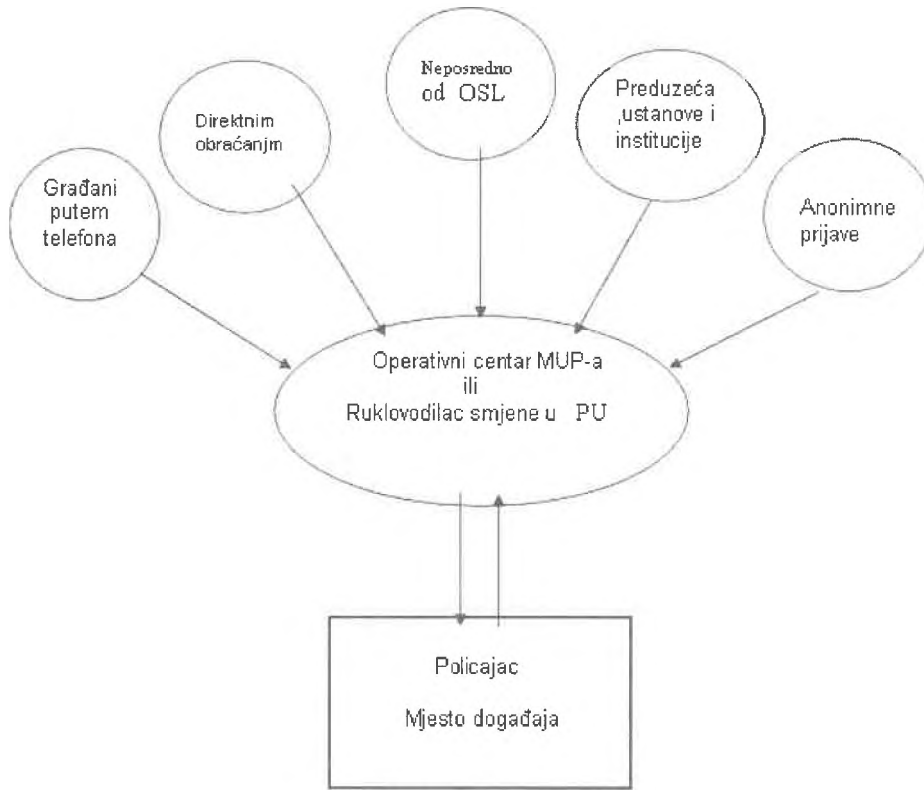
U svakodnevnom policijskom radu se susrećemo sa terminom osiguranje lica mjesta. Šta je to ustvari? Osiguranje lica mjesta događaja je prva i osnovna radnja u okviru uviđaja koja se preduzima odmah nakon saznanja za događaj i nakon odluke da se vrši uviđaj, a obavljaju je isključivo policajci u uniformi.

Organi unutarnjih poslova najčešće obavještenja o određenim događajima dobiju od građana ili neposrednim uočavanjem od strane službenika policije.

Obavještenja se daju operativnom centru u sjedištu ministarstva, policijskim upravama, tj. policijskim stanicama, a nerijetko i neposredno službenicima policije na terenu, uglavnom putem telefona ili direktnim obraćanjem službenicima operativnog centra, odnosno rukovodiocu smjene.

Po prijemu informacije o određenom događaju, operativni centar MUP-a, ako je on primio informaciju, obavještava mjesno nadležnu PU koja odmah upućuje slobodnog najbližeg uniformisanog policajca ili policijsku patrolu na mjesto događaja s ciljem osiguranja lica mjesta. U svakodnevnoj praksi u pravilu to osiguranje provode organi unutarnjih poslova putem uniformisanih službenih lica i adekvatnim sredstvima.

¹ Mr. sc., Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo



Osiguranje lica mjesta događaja predstavlja jako važnu radnju u daljnjem rasvjetljavanju nepoznanica vezanih za sam događaj, jer će i rezultati istrage zavisiti od kvaliteta osiguranja lica mjesta događaja.

Hitnost izlaska na lice mjesta i njegovo osiguranje je bitan detalj za hitnost kod uviđaja i njegovog kvaliteta. Bilo kakvo kašnjenje pri izlasku i osiguranju lica mjesta zasigurno će doprinijeti odlasku eventualnih očevidaca događaja i uticat će na sadržaj i kvalitet tragova. Protokom vremena (ovisno o vrsti, kvalitet i količina tragova i predmeta u vezi sa događajem, lokaciji, konfiguraciji i topografiji lica mjesta, okolnostima itd.) vrlo brzo dolazi do promjena na tragovima i predmetima, a koji su u vezi sa krivičnim djelom, što postepeno ili naglo smanjuje njihovu otkrivačku i

identifikacijsku vrijednost. Posebno je karakterističan otvoreni prostor kada se javlja traseološki informacijski deficit-manjak, koji može biti takve prirode da se početkom uviđaja umanju (manje ili više) relevantna veza između tragova i predmeta i krivičnog djela, odnosno njegovog učinitelja.

Uloga prvog uniformisanog policajca na mjestu događaja je da osigura predmete i tragove i iste zaštiti od otuđenja, pomjeranja, uništenja i propadanja.

Kod prijema informacija o događaju jako je važno, a kad god je to moguće, prikupiti i odmah zabilježiti što više informacija o događaju, tačnoj lokaciji, stepenu opšte opasnosti po okolinu, (vrsta događaja, hitnost intervencije, potrebu za angažovanjem medicinske pomoći, vatrogasaca i eventualno drugih specijalističkih ekipa). Isto toliko je važno da dežurni službenik koji je zaprimio informaciju bude taj koji će jasno prenijeti informaciju policajcu ili patroli koje upućuje na mjesto događaja. Nisu rijetki slučajevi da se informacije primaju površno i bez konkretnih podataka o događaju, te se iste takve prenesu službenicima policije koji se upućuju na mjesto događaja pa se dogodi da se policajci usmjere na drugu lokaciju, čime se direktno umanjuje efikasnost policije. Takođe ovakvim propustima i postupcima se gubi ugled i povjerenje kod građana koji se nalaze na licu mjesta ili događaj posmatraju iz neposredne blizine. Vrlo su česti komentari građana na sporst izlaska policije na mjesto događaja.

Primljena informacija od operativnog centra ili rukovodioca smjene je zadatak policajcu odnosno patroli policije. Policajac je dužan dok ide ka mjestu događaja da razmisli o događaju i na bazi ranijih iskustava planira mjere i radnje koje će preduzeti, iako dosadašnja praksa ne bilježi da su dva događaja ista, ali uloga i zadaci policajca na osiguranju lica mjesta uglavnom je slična.

Po dolasku na mjesto događaja policajac je dužan da uoči sve činjenice vezane za događaj i da poduzme odgovarajuće mjere u cilju osiguranja dokaza i preduzimanja drugih mjera (pružanje prve pomoći povrijeđenim, hvatanje izvršioca

krivičnog djela, zaštita života i imovine, korištenje službenih pasa i zaštita tragova i predmeta od atmosferskih promjena).

Po dolasku uviđajne ekipe na mjesto događaja patrola ili policajac su dužni da tužioca upoznaju o stanju lica mjesta događaja (zatečenom stanju, o svim nastalim promjenama) a zatim se pridružuje radu uviđajne ekipe. Pogrešno je, a u praksi se događa da po dolasku ekipe za uviđaj policajci/policajac koji su prvi stigli na lice mjesta događaja i osiguravali ga napuste isto prije završetka rada ekipe za uviđaj. Ovi policajci moraju znati da od njihovog kvaliteta izvršenja tog zadatka zavisi daljnji ishod rasvjetljavanja događaja i hvatanje izvršioca krivičnog djela.

Idealna je situacija kada uviđajna ekipa zatekne potpuno ne izmijenjeno stanje i izgled mjesta izvršenog krivičnog djela i uniformisani policajci omogućće nesmetan rad koji predstoji uviđajnoj ekipi.

Vrlo su česti slučajevi u praksi da uniformisani policajci koji imaju zadatak osiguranja lica mjesta ne ostvaruju profesionalnu ulogu na mjestu događaja, nego često nepotrebno i pred neovlaštenim osobama glasno komentarišu o događaju, iznose svoje prognoze, donose zaključke, bacaju opuške od cigareta i od sebe odbacuju druge predmete, koji mogu da dovedu u zabludu uviđajnu ekipu kod pronalaska tragova izvršenja krivičnog djela, a kasnije i rasvjetljavanja krivičnog djela. Također evidentna je pojava da policajci koji su zaduženi za osiguranje lica mjesta isto čine površno i neprofesionalno sjedeći u službenim vozilima ili u prostorijama izvršenja krivičnog djela, konzumirajući pritom hranu, piće i cigarete, a da nisu dovoljno posvetili pažnje pregledu šireg mjesta događaja i prikupljanju obavještenja vezano za događaj. Nesporno je da mnogi događaji djeluju na emocije policajca koji osigurava lice mjesta, te da on u svojim postupcima podleigne tim uticajima. Da bi kvalitetno obavio svoj zadatak, on mora te emocije potisnuti, a dati prednost struci i profesionalnosti.

Uzimajući u obzir sve navedene negativnosti, a i cilju profesionalnog i kvalitetnog obavljanja ove važne radnje, postupak uniformisanih policajaca koji osiguravaju mjesto događaja sastojao bi se u sljedećem:

1. Da sa lica mjesta, u što kraćem roku, informišu operativni centar/rukovodioca smjene o činjenicama i eventualnoj pomoći.
2. Da po dolasku na lice mjesta uoče mjesto događaja, da to mjesto zaštite i označe fluorescentnom trakom »STOP POLICIJA» ili drugim priručnim sredstvima. Na otvorenom prostoru, gdje su usamljene kuće ili drugi objekti, obezbjediti širi okolni prostor prečnika bar 40 – 50 m, na kome se najčešće mogu ili pretpostavljamo da mogu naći tragovi relevantni za rasvjetljavanje i dokazivanje krivičnog djela. Kada je u pitanju zatvoreni prostor ne treba dirati ništa, već sve ostaviti u zatečenom stanju do dolaska uviđajne ekipe. Ispred vidljivo obilježenog kruga mjesta događaja, na ulazima zgrada postaviti stražu.
3. Zabrani pristup na mjesto izvršenja nepozvanim licima, čuva mjesto izvršenja, sačuva tragove i predmete od: otuđenja, pomijeranja, uništenja i propadanja²

Vidljivo obilježen krug mjesta događaja se ne smije povrijediti nikada i niotkog, osim u sljedećim situacijama:

- Ako u licu mjesta događaja zateknemo povrijeđene osobe, ući će se u mjesto događaja, pružiti osobi/osobama prvu pomoć, a zatim je odmah transportovati do prve medicinske ustanove.
- Hvatanja izvršioca krivičnog djela ako ga zateknemo u licu mjesta događaja,
- Spašavanje života i materijalnih dobara u velikim katastrofama, kao što su: avio-nesreće,

² U slučaju ubistva npr. Ne smije se dozvoliti pristup na lice mjesta ni najbližoj rodbini, jer nisu rijetki slučajevi da je neko od članova rodbine umješšan u krivično djelo, pa bi imala interesa da izvrši izvjesne promjene ili uništi tragove. Takođe na lice mjesta ne smije se dozvoliti pristup ni ovlaštenim osobama koje ne učestvuju u radu uvijane ekipe

sudari vozova, teške drumske saobraćajne nezgode, rudarske nesreće, poplave, zemljotresi, eksplozije, havarije i sl.

U ovim prilikama u lice mjesta događaja trebaju ulaziti najspretniji uniformisani policajci, a tragovi koji bi se tom prilikom ostavili moraju biti posebno obilježeni. Bilo bi dobro da na donovima obuće imaju znakove raspoznavanja ili bar zavezan kanap preko cipela.

4. Korištenje službenog psa tragača za pronalazak i hvatanje izvršioca krivičnog djela. Razlog za ovo ne treba tražiti isključivo u slučaju vidljivih tragova. Izvršilac djela ostavlja svoj miris na predmetima sa kojima je dolazio u dodir, a samim tim i sa licem mjesta u širem smislu.³
5. Čuvanje i zaštita tragova i predmeta od elementarnih nepogoda.
6. Posebno je bitno da uniformisani službenici policije ili drugi nepozvani koji dođu prije dolaska uviđajne ekipe, ne smiju doticati predmete sa ravnim i glatkim površinama zbog eventualnih nevidljivih tragova izvršioca krivičnog djela (papilarne linije i sl.)⁴
7. Posebnu pažnju obratiti na zatečene i uočljive tragove (trag obijanja, krvni trag, i sl.) do dolaska uviđajne ekipe. Ako je riječ o otvorenom prostoru, zbog promjenljivih atmosferskih prilika neophodno je preduzimati posebne mjere za osiguranje tragova. U praksi su moguće slijedeće situacije:

³ Danas se u svijetu stvara nova grana kriminalistike - sudska odorologija. Konstruisan aparat za ove prilike sličan je «mini usisivaču» putem koga je moguće aservirati trag mirisa i odložiti ga u zato, posebno namijenjene kontejnere. Kad se pronađe osumnjičeni, psu tragaču se da kontejner sa mirisom, i na ovaj način sasvim je moguće identifikovati izvršioca krivičnog djela.

⁴ Da ne treba dirati ništa na licu mjesta potvrđuje slučaj ubistva u stanu koji se dogodio u sarajevskoj općini Centar, kada je tehničar «skinuo» 26 otisaka papilarnih linija a na kraju je utvrđeno da 24 otiska pripadaju kolegama iz policije.

- tragovi stopala (odabrati 3 – 4 najbolje vidljiva otiska obuće ili bosa noge i pokriti ih pogodnim predmetima – sanduk, bure, daska i sl.). Ako stavljamo dasku, onda ispod nje postaviti par cigli – kamenja kako ne bi postavili dasku direktno na trag,
 - lokva krvi (najbolje pokriti odgovarajućom posudom),
 - mrlja krvi na zidu (nasloniti široke daske i sl.),
8. Ako prijeti opasnost da se tragovi izgube, bez obzira da li bili u otvorenom ili zatvorenom prostoru, obezbjeđuju se na identičan način, ali ni u kom slučaju se trag ne bi smio dodirivati. Dobro je uvijek postaviti cigle, kamenje ili slične predmete na krajeve, pa preko njih dasku ili neki drugi zaštitni predmet.
9. Ako povrijeđenog treba odvesti u bolnicu, kredom napraviti crtež oko tijela povrijeđenog. Uzeti podatke od osobe koja je odvezla povrijeđenog i obavezno reg. broj vozila.
10. Raspitivati se o očevidcima događaja, ko je prvi stigao na mjesto događaja, ko je prijavio događaj, ko je oštećeni i gdje se trenutno nalazi, ko može pružiti podatke o činjeničnom stanju, izgledu mjesta prije izvršenja krivičnog djela. Osobe koje mogu da pruže korisne informacije zadržati do dalaska uviđajne ekipe (u skladu sa zakonom – do 6 sati), a predhodno ih legitimisati i zadržati im lične isprave. Dobro ih je razdvojiti ako je to moguće ili ih učtivo zamoliti da međusobno ne komuniciraju, a posebno ne o događaju. Ako i nakon upozorenja to čine, zabilježiti ko to čini i kasnije sve to unijeti u službenu zabilješku, a lica dalje držati odvojenim. Ako se očevidcima žuri (avio karte u džepu, put za bolnicu i slični hitni slučajevi) obavezno zapisati njihova imena i adrese i sve to na kraju unijeti u službenu zabilješku, i uputiti ih da do zvaničnog saslušanja se potrudu da što manje diskutuju o događaju.
11. Ne davati nikakva obavještenja niti donositi zaključke ili još gore davati izjave novinarima koji često stignu

prije uviđajne ekipe. Diskretno obratiti pažnju i provjeriti da se među posmatračima nije pritajio izvršilac krivičnog djela.

Slijedeći ovako opisan način i postupak može se kvalitetno ostvariti uloga i zadatak prvog policajca na mjestu događaja, tj. uspješno osigurati mjesto događaja.

LITERATURA:

1. Vladimir Krivokapić i Ostoja Krstić: Kriminalistička taktika, «Policajska akademija» Beograd, 1995.
2. Vladimir Vodinelić i Živojin Aleksić: Kriminalistika, «Informator» Zagreb, 1990.
3. Duško Modly: Kriminalistička metodika, «Univerzitet u Sarajevu – FKN» Sarajevo, 1992.
4. Duško Modly: Metodika uviđaja, «Univerzitet u Sarajevu – FKN» Sarajevo, 1999.
5. Vlado Perić: Oblici operativne djelatnosti službe javne bezbjednosti, «Republički sekretarijat unutrašnjih poslova SRH» Zagreb, 1978.
6. Milorad Katić: Osnovi kriminalističke tehnike, «Škola za unutrašnje poslove Sarajevo» Sarajevo 1972.

ULOGA PRIVATNIH SLUŽBI SIGURNOSTI U KRIZNIM SITUACIJAMA

Sažetak

Kriza je bilo koji događaj koji prijete da će ozbiljno ugroziti način na koji agencija za zaštitu funkcioniše u normalnim okolnostima. Kriza uvijek uključuje ozbiljne poteškoće i/ili opasnosti koje traže odluke i odgovore ljudi (menadžment) koji su zaduženi za upravljanje u kriznim situacijama. Odluke i odgovori se traže u ograničenom vremenskom razdoblju, i vrlo često, s vrlo ograničenom količinom informacija na raspolaganju.

Zbog toga je dužnost menadžmenta agencije i osoba zaduženih za upravljanje u kriznim situacijama da stvore sistem upravljanja u kriznim situacijama i strukture radi identificiranja, izoliranja i rješavanja izvanredne situacije prije negoli se ustvari ista dogodi.

Uvod

Problem zaštite imovine, posmatrano sa historijskog aspekta, datira koliko i sama imovina. Međutim, kada je čovjek shvatio da posjedovanje neke imovine prati stalna opasnost od krađe ili uništenja, on je pokušao da tu imovinu zaštiti.

U ovom vijeku razvoj tehnike i tehnologije omogućio je da se imovina mnogo uspješnije štiti, naročito posljednjih 30 godina kada dolazi do naglog razvoja elektronike. Danas postoje razni elektronski sistemi za zaštitu, od onih koje bi mogli nazvati jednostavnim do onih komplikovanih za obezbjeđenje velikih i strateških vrijednosti (bilo u privatnom ili javnom sektoru), do dobro

¹ Mr. sc., viši asistent Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu

obučenog ljudstva kako u vladinim agencijama, tako i privatnim agencijama koje se bave poslovima bezbjednosti.

No, i pored svih tih prednosti koje nose tehničko tehnološke mogućnosti i obučenost ljudstva, sistemi se stalno moraju dograđivati i provjeravati njihova funkcionalnost zbog mnogih izvora koji ugrožavaju sigurnost kako na mikro, tako i na makro planu.

Kada se govori o sigurnosti posebnu pažnju trebamo obratiti na proučavanje uzroka i posljedica negativnih pojava i ponašanja. Bitno je, posebno paziti na izvore ugrožavanja koje možemo posmatrati sa dva aspekta:

- *kao potencijalno i*
- *realno ugrožavanje.*

Međutim, bez cjelovite analize ugroženosti ne može se raspravljati o sigurnosti, niti o konkretnoj zaštiti od određenog ugrožavanja.

Postoji više vrsta ugroženosti, no ilustracije radi navest ćemo neke od njih, a koje su neophodne kako bi se izvršila analiza stepena ugroženosti.

Tako između ostaloga postoji:

1. *Prirodna ugroženost*, koja proizilazi iz realnih potencijalnih posljedica prirodnih pojava (poplave, zemljotresi i dr. elementarne nepogode). Te prirodne pojave izazivaju niz drugih štetnih pojava kao što su: *panika, pljačka požar, neorganizovano otklanjanje posljedica itd.*
2. *Tehničko tehnološka ugroženost* se javlja u obliku zagađivanja okoline savremenim oblicima korištenja određenih sredstava.
3. *Ekonomska ugroženost* se najčešće očituje u materijalnim i političkim posljedicama.
4. *Socijalna ugroženost* proizilazi iz već pomenute ekonomske ugroženosti i sama je logična posljedica ekonomskih problema.

5. *Nacionalna ugroženost* je ustvari politička ugroženost koju moramo sagledati sa međunarodnog stanovišta, te sa stanovišta unutrašnjih nacionalnih problema, dakle unutrašnjih previranja koja utiču na nacionalnu sigurnost društvene zajednice u cjelini (terorizam, otmice, organizovani kriminal i dr.).

Svaki od ovih oblika ugroženosti može da dovede do *krize* (*krizne situacije*) koja pogađa širu društvenu zajednicu, a nerijetko ima i međunarodni značaj. Nesreće i krize nisu nova stvar, ali izvjestan broj dramatičnih slučajeva proteklih godina je fokusirao taj problem. Takav događaj može da ima ozbiljne posljedice po društvenu zajednicu kao cjelinu.

Definiranje krize

Kriza može nastupiti u raznim oblicima, pa stoga ne postoji jedna općenito prihvaćena definicija krize. Većini definicija zajedničke su dvije stvari: *negativan publicitet i iznenadnost*. Krizi su svojstveni *i vremenski tjesnac i nesigurnost*, što znači da menadžment mora brzo i u nesigurnim okolnostima donositi odluke i kontrolirati stres svih sudionika u krizi.

Kriza je za organizaciju okolnost u kojoj više ne može normalno djelovati. Ona ugrožava organizacijsku sposobnost preživljavanja, onemogućuje postizanje namjera i ciljeva, pa i sam opstanak organizacije. Iako možda na prvi pogled, kriza nije tako dramatičnih razmjera, njezin negativan uticaj na imidž organizacije može biti tako velik da ta organizacija ne može dugoročno opstati.

Kriza ne utiče samo na javnu sliku preduzeća ili organizacije. Odražava se i na njezinu sposobnost daljnjeg normalnog djelovanja, kao i na lični status vodećih menadžera.

Da bi menadžeri mogli uspješno rješavati krize, moraju poznavati: *faktore krizne okoline, njihove uzroke, značajke, vrste*. Osim znanja o vođenju i komunikacijskih vještina, za uspješno savladavanje kriza menadžeri i ostali rukovodioci moraju poznavati i psihologiju i

sociologiju. Posebno moraju biti vješti u rješavanju sukoba u međusobnim odnosima i poznavati načine ponašanja ljudi u krizi".²

Krize obično buknu odjednom i šire se nevjerovatnom brzinom. Obično se dogode noću ili u vrijeme vikenda ili praznika. Zato je važno da se na vrijeme pripreme odgovarajući planovi, kako bi se moglo trenutno odgovoriti. Svaka kriza je drugačija i zato se čak i najbrižljivije razrađeni planovi moraju stalno procjenjivati i ažurirati. Takvi događaji odmah postanu predmetom medijskog interesovanja, naročiti ako se radi o izgubljenom ljudskom životu ili povredama, tako da može da dođe do panike.

Principi efikasnog upravljanja u kriznim situacijama

Osnova efikasnog upravljanja u kriznim situacijama leži u nizu principa koji se mogu primjenjivati *prije, tokom i nakon* bilo kakve vrste vanredne situacije. Iako kriza zahtjeva odbrambeni odgovor kako vladinih agencija, tako i zaštitarskih firmi koje su se na bilo koji način našle na prostoru koji je zahvaćen određenim stanjem koje je eskaliralo u krizu ili neposredno kriza predstoji, to također uključuje i mjere anticipiranja kako bi se njima omogućilo da koordiniraju i kontroliraju odgovore na neku vanrednu situaciju.

Zbog toga, neki od prihvaćenih principa prema kojima se uspostavlja upravljanje u kriznim situacijama, može da bude:

- a) *sučeljavanje sa stvarnošću,*
- b) *plan i koordinacija,*
- c) *prepoznavanje opasnosti i pogodnosti,*
- d) *ograničavanje štete,*
- e) *izbjegavanje ponavljanja i povratak u normalu.*

Osnovno pravilo za efikasno upravljanje u kriznim situacijama je *"naučiti kako da se utiče na krizu, a ne samo kako na nju odgovoriti"*. Taj pristup je poznat kao *proaktivna filozofija*.

² http://www.spem-group.com/knjiga/krizno_komuniciranje_i_upravljanje.htm 15.9.2003.

Proaktivni menadžer za krizne situacije provodi procjene rizika i ranjivosti prije vanredne situacije, razmatra alternative i posljedice različitih akcija, te poduzima korake anticipiranja kako bi se stekla maksimalna kontrola nad vanrednim događajima.

Kako se ova filozofija, primjera radi primjenjuje na terorističke incidente?
Proaktivne mjere u terorističkim incidentima su efikasne u razoružavanju terorista, jer poduzimanjem tih akcija teroristi osjećaju da službenici i menadžeri koji rade na zaštiti objekta kontrolišu situaciju. Povećane mjere sigurnosti na nekom mjestu koje bi moglo postati meta napada smatra se proaktivnim korakom.

Također, planiranje i obuka prije nekog terorističkog događaja je proaktivno ponašanje. Proaktivna filozofija uspostavlja efikasne sisteme kako bi se smanjio broj mogućnosti za različite grupe djela, kao i izgleda terorista da će njihovo djelo biti uspješno provedeno. Proaktivna filozofija i proaktivne akcije su metode koje agencije koriste kako bi uticali na razvoj događaja, a ne samo na njih odgovarali³.

Zbog toga je zadatak na menadžmentu agancija koje se bave poslovima sigurnosti, bilo u javnom ili u privatnom sektoru, da u svojim strategijama i planovima usvoje proaktivnu filozofiju.

Stvaranje mehanizma za upravljanje u kriznim situacijama

Upravljanje u kriznim situacijama odnosi se na one mjere koje se pripremaju i odgovaraju na neku akutnu vanrednu situaciju kao što su teroristički akti, uzimanje talaca prilikom oružanih pljački banaka ili u drugim sličnim situacijama, elementarnim nepogodama, požarima i sl. Znači riječ je o ozbiljnoj vanrednoj situaciji, neočekivanom događaju ili incidentu sa ograničenim karakteristikama koje se mogu definisati.

Upravljački tim za krizne situacije nadovezuje se na filozofiju upravljanja u vanrednim situacijama koja se bavi širokim spektrom

³ Group of Authors: "The Role of Police in The Management of a crisis Guide", U.S. Department of State, Bureau of Diplomatic Security, 1998.

kriza koje mogu pogoditi neku organizaciju, kao i da se nosi s posljedicama te krize. Mehanizam za upravljanje u kriznim situacijama osiguraće vrijedan temelj i početnu tačku za bilo koji odgovor na kriznu situaciju.

Kad se uspostavlja mehanizam za upravljanje u kriznim situacijama, treba na umu imati neke osnovne principe:

- *Timski rad* – elementi ekipe za upravljanje u kriznim situacijama doći će s različitim izvršnim kapacitetima i iskustvima. Često će u geografskom smislu biti izolirani jedni od drugih. Svaki pojedinac i grupa unutar ekipe moraju se jasno razumjeti.
- *Brzina u donošenju odluke i poduzimanju akcije* – periodi koji su prihvatljivi u normalnim okolnostima za donošenje odluka, moraju u kriznim situacijama biti drastično smanjeni. To će često zahtijevati da mehanizam za upravljanje u kriznim situacijama donosi važne odluke s malo ili bez ikakvih informacija.
- *Fleksibilnost* – mehanizam za upravljanje u kriznim situacijama mora biti u stanju da glatko obavi tranziciju iz manje vanredne situacije u proaktivno upravljanje potencijalnom krizom i da brzo odgovori na kriznu situaciju. Također, mora biti u stanju prilagoditi svoj sastav kako bi odgovorilo na najbolji mogući način na neki konkretni incident koji ima potencijal da preraste u krizu⁴.

Mnoge akcije koje poduzima vlada tokom krize bit će predvođene policijskim snagama i drugim agencijama zaduženim za javnu sigurnost, kao što su vatrogasna služba i drugi uredi za izvanredne situacije. Uloga zaštitarski agencija u nekoj krizi ovisi o tome da li su njeni potencijali i ljudstvo prikladni datoj situaciji ili je njena uloga da pruži podršku, recimo policiji, vojsci ili nekoj drugoj agenciji koja pruža usluge u vanrednim situacijama.

⁴ Bolz, Frank, Jr., Dudonis, J. Kenneth, Schulz, P. David: "The Counter – Terrorism Handbook", CRC Press, Boca Raton, 1996.

Uloga zaštitarskih agencija u odnosu na kriznu situaciju

Ljudi zaduženi za javnu sigurnost su najvidljiviji među onima koji odgovaraju na početku neke krizne situacije. Ishod incidenta, njegov impakt i vrijeme trajanja u velikoj mjeri ovisi o početnom odgovoru agencija zaduženih za sigurnost. Neželjeni događaji mogu imati svoje različite forme, no svaki od njih ozbiljno remeti normalan rad agencija i građana. Jedan od takvih kriznih događaja je i sam teroristički akt, akt demonstracija, otmica, elementarnih nepogoda i dr.

Krizne situacije mogu nametnuti zahtjeve za reakciju i pokrenuti iniciranje sporazuma o uzajamnoj suradnji agencija. S toga, zaštitarske agencije moraju biti u stanju odmah odgovoriti u skladu s odredbama sporazuma o uzajamnoj suradnji među agencijama, ako je to ranije dogovoreno, a ako ne, postupiti u skladu sa instrukcijama agencija koje su zadužene da koordiniraju rad u datoj situaciji. Agencije koje trebaju koordinaciju tokom vanrednih događaja obično su: vatrogasci, vojne organizacije, plininari, službe opće namjene, lučke vlasti, bolnice, zavod za planiranje i izgradnju, škole, zdravstvo, diplomatski kor i sl⁵.

Da krizne situacije postoje, nije sporno. Da se one odražavaju na rad zaštitarskih agencija, također nije sporno. U tom kontekstu je veoma važno kako educirati pripadnike agencija da bi se što uspješnije mogli suprostaviti kriznim situacijama.

Iz tih razloga veoma je značajno praktično obučavanje pripadnika agencija za krizne situacije, primjenom simulacija. Vještine neophodne za rješavanje takve situacije nisu iste kao one koje su potrebne za obavljanje normalnih svakodnevnih zadataka.

Stoga, a kako navodi D. Modly⁶ *“Dijapazon poslova zaštitara u svakodnevnoj praksi varira i uvjetovan je objektivnim i subjektivnim faktorima. Za adekvatno obavljanje zaštitarskih poslova na strani zaštitara traže se odgovarajuće radne i moralne kvalitete i odgovarajuće znanje.*

⁵ Bolz, Frank, Jr., Dudonis, J. Kenneth, Schulz, P. David: “The Counter – Terrorism Handbook”, CRC Press, Boca Raton, 1996.

⁶ D. Mody, 2003, “O čemu trebaju voditi računa zaštitari u svom svakodnevnom radu”, Bilješke.

Prateći rad zaštitara u svakodnevnoj zaštitarskoj praksi i kroz raspoložive literaturne izvore došli smo do nekih spoznaja u odnosu na činjenice o kojima zaštitari u svakodnevnom radu trebaju stalno voditi računa (Navest ćemo neke od tih spoznaja):

1. stalno vodi računa da uvijek možeš postati žrtva. Zbog toga:
 - a. uočavaj znakove opasnosti, koji su različiti od slučaja do slučaja,
 - b. pazi na upozoravajuće pokrete pojedinaca koji najavljuju opasnost,
 - c. vodi računa da prisustvo oružja eskalira negativne osjećaje itd.
2. pažljivo i stalno promatraj oči i pokrete ruku osoba u odnosu na koje trebaš poduzeti, neku mjeru ili radnju,
 - a. prati govor tijela sugovornika, kao i motoriku (mimiku i pantomimiku),
 - b. ruke osobe s kojom zaštitar kontaktira po službenom osnovu ne smiju biti izvan vidnog polja zaštitara,
3. službeno ili privatno oružje ne smije biti na dohvat ruke nepoznatih osoba, osobito sumnjivaca,
4. prije odlaska na izvršenje zadatka razmisli o mogućim nepredvidim situacijama i okolnostima na koje možeš naići i pripremi se na njih (fizički i psihički),
5. ne izlaži se nepotrebno opasnostima. Ne ulijeći "slijepo" u opasne situacije i ne gubi nadzor nad situacijom, nastoj vladati njom,
6. ne smatraj da sam moraš riješiti sve probleme,
7. ne ulazi prebrzo u tzv. opasne zone. Stani, promotri i oslušni prije nego otkriješ svoj položaj,
8. zaštita ljudi i imovine traži stalnu budnost. Nema drijemanja, rastrešenosti i rješavanja osobnih problema za vrijeme radnog vremena.
9. pravovremeno pozovi pomoć i čekaj je!
10. ovladaj temeljnim znanjima iz pružanja prve pomoći,
11. pazi da ne postaneš talac i izbjegavaj moguće nastanke talačkih situacija,
12. ovladaj temeljnim znanjima i vještinama za rad u talačkim i drugim kriznim situacijama (požari, eksplozije, otrovanja,

- olujni vjetrovi, poplave, potresi, zabarikadirane osobe, demonstracije, veliki sportski događaji, velike transportne nesreće, nesreće na radu, epidemije zaraznih oboljenja ljudi i životinja, sanitarne katastrofe i dr.),
13. dobro se upoznaj s vrstama i tipovima sigurnosne opreme za zaštitu ljudi i imovine i ovladaj njenim rukovanjem, bez obzira o kojoj opremi je riječ (razne javljačke tehnologije, protupožarni i protuprovalni sustavi, protuprepadni sustavi i si.). Vodi računa da je često riječ o vrlo sofisticiranoj opremi za čiju upotrebu se zahtijevaju određena znanja i uvježbanost,
 14. uvijek budi profesionalan,
 15. dobro upoznaj prostor koji osiguravaš (vanjski i unutarnji), posebno s aspekta kontrole ulaska i izlaska osoba i vozila,
 16. upoznaj se s osnovnim načinima suradnje s policijom i drugim državnim organima (carina, inspekcije i sl.),
 17. ovladaj pravilnim rukovanjem sredstvima komunikacije, govornim, optičkim, žičanim, bežičnim, radio i satelitskom komunikacijom i sl.,
 18. upoznaj se s osnovnim pojavnim oblicima eksploziva i eksplozivnih naprava i mirisima nekih eksploziva,
 19. ovladaj vještinom razgovora s osobama na samrti ("in articulo mortis"),
 20. ovladaj tehnikama postupanja u slučajevima djelovanja tzv. razularene gomile,
 21. zaštitari moraju poznavati osnovne uzroke požara i tehnike podmetanja požara".

Uopšte uzevši, efikasni plan za spašavanje tokom katastrofe traži da se zaštite ljudski životi i imovina, očuva organizaciona struktura pogođenih institucija i osigurava kontinuitet ili brzi nastavak proizvodnje ili pružanja usluga. Brzina u prikupljanju informacija nakon katastrofe od vitalnog je značaja i treba ih osigurati za razdoblje planiranja prije krizne situacije. Riječ je o tzv. operativnim faktorima. Lice zaduženo za vezu s vladinim agencijama brzo će osigurati nužne i pouzdane podatke. U poharanom području može biti potrebno da se obavi patrola iz zraka ili kopna kako bi se izvidio opseg posljedica i zatražili potrebni resursi od drugih agencija, ili pak svoje resurse staviti na raspolaganje drugim agencijama.

Uspostava vlasti pod kontrolom vlade, posebno policijskih snaga, vatrogasaca i medicinskih službi je od primarne važnosti nakon što dođe do prekida u radu vladinih agencija. Te agencije mogu izgubiti svoju efikasnost privremeno zbog razloga kao što su smrt, povreda, neorganiziranost osoblja agencije i gubitka operativne opreme i nužnih zaliha. Jedan broj ljudi će pokušati iskoristiti situaciju u kojoj je vlast postala neefikasna. Agencije koje postoje da bi osigurale kontrolu i javne službe u društvu, moraju odmah dobiti pojačanje i dodatno osoblje prije nego se bezakonje i nered proširi u pogođenom području.

Vrlo bitne kontrolne mjere u podršci operacijama tokom katastrofe koje pružaju snage za odgovor na datu situaciju su:

- a) očuvanje reda i zakona kroz zaštitu kritičnih postrojenja, vitalnih instalacija i područja gdje bi moglo doći do pljačkaških pohoda,*
- b) nužda da se reguliše i preusmjerava saobraćaj,*
- c) ograničavanje korištenja transportnih kapaciteta i sredstava tokom izvanredne situacije, i*
- d) evakuacija na selektivnoj ili masovnoj osnovi, prinudno ili voljno pritvaranje ili izolacija počinitelaca krivičnih djela.*

U realizaciji ovih mjera agencije za zaštitu trebaju da daju svoj puni doprinos vladinim agencijama koje su zadužene za realizaciju ovih mjera, a takođe da izvršavaju zadatke zbog kojih su bile angažovane, vodeći računa kako o svojoj bezbjednosti, tako i o bezbjednosti građana i drugih učesnika.

Situacije s posebnim prijetnjama

Sve situacije s posebnim prijetnjama predstavljaju veliku opasnost po taoce, prolaznike i osoblje agencija. Opseg opasnosti ovisi o postupcima, obuci i osoblju koje se koristi za neutraliziranje neke prijetnje. Zbog toga će lokacija, motivacija, odgovor i druge okolnosti situacije biti različite od slučaja do slučaja. Situacije s posebnim prijetnjama treba riješavati na pojedinačnoj osnovi.

Međutim, maksimalna sigurnost svih uključenih i brzo hvatanje počinitelja mogu, općenito uzevši, najbolje biti postignuti kroz jasne, odlučne i koordinirane policijske akcije.

Zaključak

Zadnjih nekoliko godina sve je izraženija potreba za formiranjem privatnih agencija za zaštitu, što je u svakom slučaju pozitivno i treba podržati, ali većina tih koji se angažuju, kao i onih koji formiraju takve agencije nije stručno osposobljena za vršenje tih veoma složenih i delikatnih zadataka kao što su: *obezbjedenja banaka, vrijednosnih pošiljki, trgovačkih centara, reakcije na krizne situacije i dr.* Stoga je potrebno u što kraćem roku izvršiti dopunsko educiranje osoblja, a naročito menadžmenta koji je ključna karika ne samo u kriznim situacijama, već i u aktivnostima koje agencije obavljaju svakodnevno.

Iako kriza agencije ili preduzeća uvijek iznenadi, ona je za njih sasvim normalna pojava. Krize su, naime, sastavni dio okoline u kojoj agencija djeluje, i predstavljaju preokret u životu agencije i istodobno novu priliku za ostvarivanje boljeg ugleda. Kriza je stimulacija za obnavljanje, poboljšanje i transformaciju preduzeća, kao i odlična prilika za upravu da u preduzeću promijeni način razmišljanja. Mogu se provesti obavezne organizacijske promjene, ojačati vođenje, osnovati novi odjeli, sagledati uloge i odgovornosti članova uprave, poboljšati sisteme nadzora i uvesti novu organizacijsku kultura⁷.

LITERATURA

1. Bolz, Frank, Jr., Dudonis, J. Kenneth, Schulz, P. David: "The Counter-Terrorism Handbook", CRC Press, Boca Raton, 1996.
2. D. Mody, 2003, "O čemu trebaju voditi računa zaštitari u svom svakodnevnom radu", Bilješke.

⁷ Vidi bilješku 2.

3. D. Modly, N. Korajlić, *Kriminalistički rječnik*, Centar za obrazovanje i kulturu, Tešanj, 2002,
4. Group of Authors: "The Role of Police in The Management of a crisis Guide", U.S. Department of State, Bureau of Diplomatic Security, 1998.
5. http://www.spem-roup.com/knjiga/krizno_komuniciranje_i_upravljan.htm 15.9.2003 15:52:52
6. N. Bojanić, H. Halilović, N. Korajlić, 2003, "Uloga policije u upravljanju kriznim situacijama", "Kriminalističke teme", broj: 1-2-/2003., Sarajevo, Fakultet kriminalističkih nauka.

Maljević Almir¹

USLOVNA OSUDA U PRAKSI OPĆINSKIH SUDOVA I I II SARAJEVU I OPĆINSKOG SUDA U TUZLI²

PRACTICAL IMPLEMENTATION OF SUSPENDED
SENTENCE BY MUNICIPALITY COURTS I AND II SARAJEVO
AND MUNICIPALITY COURT TUZLA

Sažetak

U ovom radu prezentiramo rezultate istraživanja praktične primjene uslovne osude od strane sudija na Općinskom sudu I I II u Sarajevu I Općinskom sudu u Tuzli. U ovom istraživanju smo došli do vrlo zanimljivih rezultata naročito kada je riječ o utvrđivanju kazne za počinjeno djelo, a koja će biti izrečena kao uslovna, kao i kada je riječ o utvrđivanju vremena provjeravanja. Ništa manje interesantni nisu niti rezultati koji se odnose na strukturu počinjenih krivičnih djela za koja je uslovna osuda izricana, te rezultati koji se odnose na izricanje uslovne osude sa zaštitnim nadzorom.

Ključne riječi: uslovna osuda, utvrđena kazna, vrijeme provjeravanja, uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom, opoziv uslovne osude

Uvod

Potpuno elaboriranje uslovne osude, kao posebne krivične sankcije, u sistemu krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine, sa svojim vrlo specifičnim sadržajem i svrhom, pored teoretskih promišljanja, nužno implicira i njeno istraživanje u judikaturi. Kako je o uslovnoj osudi, u teoretskom smislu, sve manje-više poznato, u ovom radu bit će riječi o primjeni uslovne osude u praksi sudova. Istraživanje

¹ Asistent Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu

² Ovaj rad predstavlja djelimično izmijenjeni i prilagođeni istraživački dio diplomskog rada «Uslovna osuda» odbranjenog na Fakultetu kriminalističkih nauka, Univerziteta u Sarajevu

koje smo obavili limitirano je prostorno i vremenski. Odlučili smo da ispitamo praktičnu primjenu uslovne osude od strane sudija Općinskih sudova I i II u Sarajevu i Općinskog suda u Tuzli. Željeli smo da obuhvatimo glavni grad i glavni industrijski centar u BiH, smatrajući da na taj način možemo izvući zaključke i za cijelu BiH. Vremenski, rad je limitiran na 1988., 1997. i 1998. godinu. 1988. godinu smo uzeli kao prijeratnu godinu koja će nam omogućiti da sagledamo broj opozvanih uslovnih osuda u prijeratnom vremenu. 1997. i 1998. godinu smo uzeli kao dvije poslijeratne godine koje će nam omogućiti vršenje komparacije u odnosu na 1988. godinu, kao prijeratnu, ali i komparaciju 1997. u odnosu na 1998. godinu.

Problem i ciljevi istraživanja

Cjelokupan problem rada definirali smo kao set pitanja, koja će nam, ukoliko na sva dobijemo odgovore, u potpunosti pojasniti na koji se to način uslovna osuda primjenjuje u praksi pomenutih sudova. Ovim istraživanjem želimo da dobijemo odgovore na slijedeća pitanja:

- 1.) Koliki je udio uslovne osude u ukupnoj masi krivičnih sankcija?
- 2.) Za koja krivična djela je uslovna osuda izricana?
- 3.) Koja je sankcija propisana za ta djela?
- 4.) Koje je sankcije, u konkretnim slučajevima sud utvrdio?
- 5.) Koje je vrijeme provjeravanja sud odredio?
- 6.) Koliko je opozvanih uslovnih osuda?
- 7.) Koliko je izrečeno uslovnih osuda sa zaštitnim nadzorom?
- 8.) Koje je mjere, u okviru zaštitnog nadzora, sud odredio?
- 9.) Koliko je trajanje zaštitnog nadzora?
- 10.) Koliko je uslovnih osuda sa zaštitnim nadzorom opozvano?

Odgovori na postavljena pitanja omogućit će nam izvođenje odgovarajućih zaključaka. Pokušat ćemo da utvrdimo odnos između uslovne osude i ostalih krivičnih sankcija, odnosno, u kom obimu uslovna osuda participira u ukupnoj masi izrečenih krivičnih sankcija. Time će se steći uslovi za izvođenje zaključka o tome da li se uslovna osuda primjenjuje preširoko ili, pak, preusko.

Također, mi želimo da utvrdimo i odnos između zakonom propisanih sankcija i sankcija utvrđenih u konkretnim slučajevima. Zapravo, mi želimo da utvrdimo da li sud teži izricanju minimalnih kazni, ili pak, primjenjuje odredbe o ublažavanju zakonom propisane kazne, kako bi zadovoljio uslov postavljen u čl.62.3. Krivičnog Zakona Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu KZFBiH),³ u kome stoji da se uslovna osuda može izreći ako je učinitelju utvrđena kazna zatvora u trajanju do 2 godine ili novčana kazna.

S obzirom na prirodu uslovne osude, zanimao nas je i odnos između utvrđene kazne i određenog vremena provjeravanja. Mi želimo da utvrdimo da li postoji srazmjer između utvrđene kazne i određenog vremena provjeravanja, tj. Da li se za utvrđenu kaznu u dužem trajanju određuje i duže trajanje vremena provjeravanja. To nas zanima iz razloga što se, i kod odmjeravanja kazne i određivanja dužine trajanja vremena provjeravanja, u obzir uzimaju iste okolnosti, te je logično očekivati postojanje određenog srazmjera.

Podatke koje smo obrađivali prikupili smo uvidom u službene evidencije presuđenog kriminaliteta pomenutih sudova u navedenim godinama. Zbog načina vođenja evidencija u krivičnim pisarnicama naših sudova, napominjemo da se svi podaci, u ovom radu, odnose na prvostepene presude kojim je izrečena uslovna osuda. Da bismo u određenoj mjeri ispravili ovaj nedostatak, izvršili smo uvid u drugostepene odluke viših sudova, čime ćemo ukazati na obim uslovnih osuda koje su u toku 1998. godine ukinute ili opozvane ili preinačene.

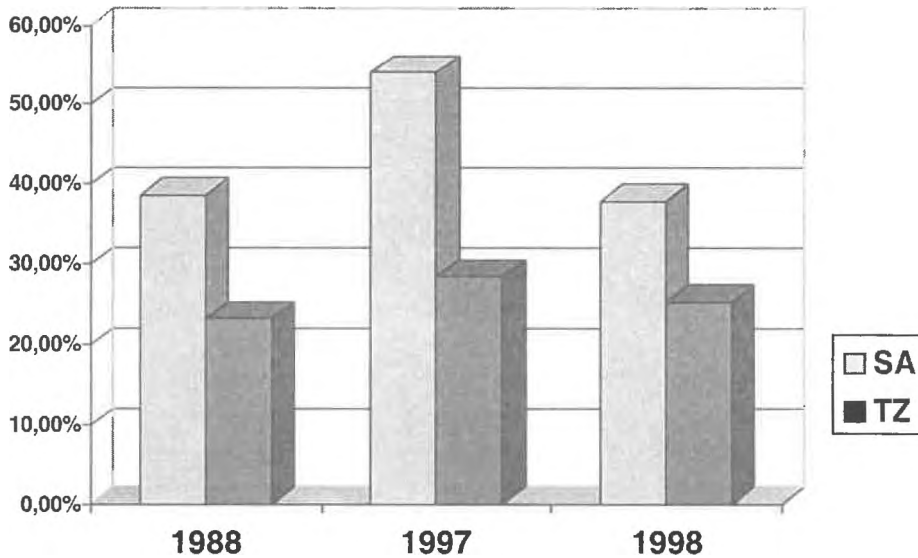
Da bismo iz podataka izvukli određene zaključke i, uopće omogućili poređenje (napominjemo na razliku u broju stanovnika u Tuzli i Sarajevu), podatke ćemo statistički obraditi. Bazirat ćemo se na izračunavanje matematičkih srednjih vrijednosti, uz napomenu da ćemo se, kada to bude potrebno, koristiti zaokruživanjem u skladu sa zakonima matematike. Ovdje želimo da ukažemo na mogućnost postojanja izvjesnih minimalnih

³ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, «Službene novine FBiH» br. 36/03

odstupanja u rezultatima koji su posljedica nedostatka podataka u krivičnim upisnicima, te, stoga, prihvatamo kritike u tom smislu.

Uslovna osuda u ukupnoj masi krivičnih sankcija

Kada smo odlučili da istražujemo praktičnu primjenu uslovne osude, prvo pitanje koje smo sebi postavili jeste obim praktične primjene uslovne osude, tj. u kom obimu uslovna osuda participira u ukupnoj masi krivičnih sankcija. Obzirom na probleme na koje smo naišli pokušavajući da odgovorimo na ovo pitanje, nismo u mogućnosti da prezentiramo i tačan obim primjene ostalih krivičnih sankcija. Morali smo se zadovoljiti podatkom o broju izrečenih uslovnih osuda i njegovim dovođenjem u vezu sa brojem procesa vođenih protiv pojedinih osoba, pred pomenutim sudovima. Na taj način dobili smo podatke koliko je procesa okončano izricanjem uslovne osude i te rezultate prezentiramo na Grafikonu 1.



Grafikon 1.- Obim praktične primjene uslovne osude

Prvi pogled na grafikon daje nam impresiju širine obima i dinamike praktične primjene uslovne osude na općinskim sudovima u Sarajevu i Tuzli. Analizirajući grafikon došli smo do određenih zaključaka, i to :

1) Možemo reći da se uslovna osuda mnogo šire primjenjuje u Sarajevu (od 37,86% u 1998. godini do 54,09% u 1997. godini, nego u Tuzli (od 23,27% u 1988.godini do 28,52% u 1997.godini;

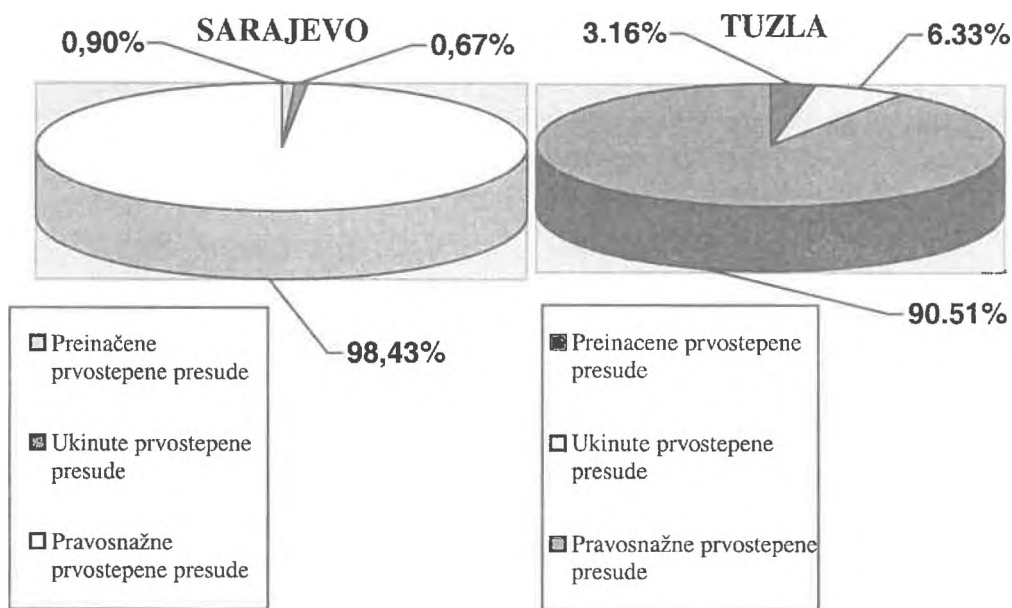
2) I u Sarajevu i u Tuzli, uslovna osuda je u najširem obimu bila izrečena u 1997. godini. Također, ne možemo a da ne primijetimo da je statistički najznačajnija razlika u pogledu obima izrečenih uslovnih osuda evidentna u toku 1997. godine, u toku koje je uslovna osuda skoro dva puta češće izricana nego u Tuzli.

3) U Sarajevu obim praktične primjene uslovne osude, u posmatranim periodima, nikada nije bio ispod 37,86%, a u istim periodima u Tuzli, nikada nije bio veći od 28,52%. To praktično znači da od 10 osuđenih u Sarajevu vrlo je vjerovatno da će najmanje četverici biti izrečena uslovna osuda, a u Tuzli, od 10 osuđenih uslovna osuda vrlo vjerovatno nikad neće biti izrečena u više od 3 slučaja, što još jednom potvrđuje zaključak iznesen pod 1.

4) U Tuzli je evidentan kontinuitet u obimu izricanja uslovne osude, dok su u Sarajevu primjetne osjetne oscilacije.

Ukinute i preinačene presude kojima je izrečena uslovna osuda

Kao što smo naveli u uvodnom izlaganju, rad je baziran na ispitivanju prvostepenih presuda. Iz tog razloga smo izvršili provjeru prvostepenih odluka na koje je izjavljena žalba u toku 1998. godine. Grafikon 2. pokazuje odnos ukinutih, preinačenih i pravosnažnih presuda kojima je izrečena uslovna osuda.



Grafikon 2.

Ukinute presude

Od 1,57% slučajeva, na koje je izjavljena žalba, 0,67% presuda je ukinuto. To znači da je u 0,67% slučajeva drugostepeni sud, odlučujući po žalbi, utvrdio da postoji bitna povreda odredaba krivičnog postupka ili nepotpuno utvrđeno činjenično stanje, te je s toga, donio rješenje kojim se presuda ukida i vraća prvostepenom sudu na ponovno suđenje.

U Tuzli je od 9,49% slučajeva, na koje je izjavljena žalba, 6,33% prvostepenih presuda kojima je izrečena uslovna osuda, ukinuto.

Preinačene presude

U 0,9% slučajeva u Sarajevu i u 3,16% slučajeva u Tuzli, drugostepeni sud je, odlučujući po žalbi ili ex officio, utvrdio da su činjenice koje su bitne za donošenje prvostepene presude pravilno utvrđene, ali i da se s obzirom na pravilno utvrđeno činjenično stanje, a zbog pravilne primjene zakona ima donijeti drugačija presuda.

U Sarajevu je u 0.67% izrečenih uslovnih osuda preinačeno u kaznu zatvora, a 0,22% izrečenih uslovnih osuda preinačeno je u uslovnu osudu sa novom utvrđenom kaznom zatvora u dužem trajanju i novim, dužim, vremenom provjeravanja, ili u uslovnu osudu bez dodatne novčane kazne.

U Tuzli je 1,27% izrečenih uslovnih osuda preinačeno u oslobađajuću presudu, a ,9% izrečenih uslovnih osuda u zatvorsku kaznu.

Za koja je krivična djela uslovna osuda izricana

Prije nego prezentiramo strukturu krivičnih djela za koja su sudovi tokom 1988., 1997., i 1998. godine izricali uslovnu osudu osjećamo potrebu da podsjetimo na pozitivne propise, tj. odredbe KZ FBiH koje definiraju za koja se to djela uslovna osuda može izreći.

U čl.62. KZ FBiH

(3) Uslovna osuda se može izreći kad je učinitelju krivičnog djela utvrđena kazna zatvora u trajanju do 2 godine ili novčana kazna.

(4) Za krivična djela za koja se može izreći kazna zatvora u trajanju od 10 godina ili teža kazna uslovna osuda može se izreći samo ako je kazna iz stava 1 . ovog člana utvrđena ublažavanjem zakonom propisane kazne.

(5) Uslovna osuda se ne može izreći ni za djela za koja se ni ublažavanjem ne može izreći kazna manja od jedne godine.

Ova odredba probudila je u nama interesovanje da istražimo za koja je to djela uslovna osuda bila izrečena u pomenutim periodima. Generalni prikaz rasporeda izrečenih uslovnih osuda po glavama KZ-a, sudovima i godinama pokazuje Grafikonu br 3., 4. i 5. (vidjeti prilog).

Ono što nam je prvo privuklo pažnju jesu glave KZ-a u okviru kojih nije bilo izrečenih uslovnih osuda. Uvidom u KZ spoznali smo da se radi o:

Glava VIII- Krivična djela protiv samoupravljanja;

Glava IX- Krivična djela protiv radnih odnosa ;

Glava XIII- Krivična djela protiv zdravlja ljudi.

Analizirajući krivična djela u okviru pomenutih glava zaključili smo da se radi o djelima za koja je u većini slučajeva propisana kazna zatvora u trajanju do 1 godine ili novčana kazna, odnosno o djelima za koja bi bilo moguće izreći uslovnu osudu. Iz toga izvodimo zaključak da je osnovni razlog neizricanja uslovnih osuda za ta djela, zapravo, neizvršenje tih krivičnih djela.

Slučajevi iz sudske prakse

Mnogi ljudi smatraju da je uslovna osuda sankcija koja se izriče manjem broju počilaca lakših krivičnih djela. Ovo naše malo istraživanje jasno je pokazalo da, gotovo nema glave KZ-a u okviru koje nije bila izrečena makar jedna uslovna osuda. U narednim izlaganjima pokazat ćemo samo neke slučajeve iz sudske prakse u kojima je izrečena uslovna osuda.

čl. 251.1 Posredovanje u vršenju prostitucije

S.B.i S.A. (supružnici) 17-godišnju M.E. preko Splita odvođe u Peruđu da joj, navodno, obezbijede posao u Italiji. Međutim po dolasku u Italiju oni joj obezbjeđuju veći broj kondoma i odvođe je na ugao dviju ulica. Naređuju joj da spolni odnos na ulici naplaćuje 50 DM, a u sobi 100 DM.

Sud je u ovom slučaju utvrdio kaznu zatvora u trajanju od 10 mjeseci i izrekao uslovnu osudu sa vremenom provjeravanja od 2 godine. Prilikom odlučivanja o vrsti kazne sud je cijenio sve okolnosti. Kao olakšavajuće okolnosti sud navodi neosuđivanost optuženih, protok vremena od izvršenja krivičnog djela, držanje pred sudom. Otežavajućih okolnosti sud nije našao.

čl. 88.1. Silovanje

6. januara 1989. godine M.M. ispred željezničke stanice, malodobnu V.B. uvrtnjem ruke iza leđa, šamaranjem i prijetnjom da će je ubiti ako bude vrištala, prisilio da krene sa njim u tramvaj. Tramvajem su se odvezli do Nedžarića, otišli u studentski dom Bratstvo i jedinstvo, u sobu 914.M.M. je zaključao sobu a V.B. je pokušala izaći. On ju je zatim nekoliko puta udario po glavi, gurnuo na krevet i naredio da se skine. Kada je ona odbila on ju je ponovo udario nekoliko puta i poderao joj odjeću i pored opiranja izvršio obljubu, što je poslije ponovio.

I u ovom slučaju sud je izrekao uslovnu osudu i to bez obrazloženja. U presudi se, još, navodi i da je tužilac odustao od žalbe.

čl.245 .1 Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga i čl. 246.2 Omogućavanje uživanja opojnih droga (kvalifikovani oblik)

M.S. (33) , 1994. godine dao na korištenje "travu" maloljetnim P.I., M.N., I.E. i A.N., a 1995. godine uzgajio 10 stabljika indijske konoplje.

Sud je nakon što je ocijenio sve okolnosti vezane za krivično djelo i počinio, utvrdio kaznu zatvora u trajanju od 9 mjeseci i izrekao uslovnu osudu s vremenom provjeravanja od 2 godine.

Kao olakšavajuće okolnosti sud je uzeo iskreno priznanje, radi se o porodičnom čovjeku, tokom rata bio je pripadnik najelitnijih jedinica ARBiH, iskreno kajanje, obećanje da će se kloniti ovakvog ponašanja, korektno držanje pred sudom, fino vladanje poslije izvršenja krivičnog djela, prestao uživati opojne droge.

Kao otežavajuće okolnosti sud je naveo raniju osuđivanost (148.1 i 217.3) KZ SRBiH.

čl.38.1 Ubistvo iz nehata

9.5. 1994. godine H.E. je na prvoj borbenoj liniji, olako držeći da do zabranjene posljedice neće doći, a pogrešno smatrajući da se radi o neprijateljskom vojniku, nakon što je čuo pucnjavu u blizini zemunice, izašao i ugledao siluetu. Potom je povikao da baci oružje, a zatim u tom pravcu opalio 5-6 metaka. Jedan od metaka pogodio je saborca M.S. u predio grudnog koša i nanio mu povredu od koje je na licu mjesta nastupila smrt.

Sud je utvrdio kaznu zatvora u trajanju od 6 mjeseci i izrekao uslovnu osudu sa vremenom provjeravanja od 2 godine.

Kao olakšavajuće okolnosti sud je uzeo raniju neosuđivanost, u cijelosti priznanje učinjenog djela, najdublje kajanje (saborac i radni kolega), porodična osoba (dvoje malodobne djece).

Sud nije našao da postoje otežavajuće okolnosti.

čl.245.1 Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga

A.S. (24) je najprije nabavio 100 sjemenki biljke indijska konoplja, a zatim ih posadio od čega je izrasla 81 stabljika visine 1-1,5 metara, koje je nakon sazrijevanja namjeravao ubrati i koristiti za svoje potrebe iako je nezakonita proizvodnja te biljke zabranjena.

Sud je utvrdio kaznu zatvora u trajanju od 8 mjeseci i izrekao uslovnu osudu sa vremenom provjeravanja od 2 godine.

Kao olakšavajuće okolnosti sud navodi raniju neosuđivanost, mladost, pripadnik ARBiH (dobrovoljac od '92, više puta ranjavan, invalid 40%), priznanje djela, korektno držanje pred sudom, dok nije našao da postoje otežavajuće okolnosti.

čl.148.2 Teška krađa (s obzirom na vrijednost ukradene robe)

B.A. (19) u periodu januar-juni 1996. godine , radeći kao fizički radnik u mesnici, koristeći povremeno odsustvo vlasnika

prodavao svježe meso i dio novca zadržavao za sebe, čime je vlasnika oštetio za 31500 dinara (tadašnjih 315 DM). Također, u periodu april-juni 1996. godine iz iste mesare uzeo četiri koluta sudžuke u vrijednosti 1200 dinara (12 DM).

Sud je utvrdio kaznu zatvora u trajanju od 6 mjeseci i izrekao uslovnu osudu sa vremenom provjeravanja od 2 godine.

Kao olakšavajuće okolnosti sud navodi raniju neosuđivanost, mladost, priznanje, dok ne nalazi da postoje otežavajuće okolnosti

Odnos između zakonom propisane i utvrđene kazne

Analizirajući odnos između zakonom propisane i utvrđene kazne zadovoljili smo se time da utvrdimo koliko je puta sud primjenjivao odredbe o ublažavanju zakonom propisane kazne, koliko je puta kao kaznu utvrdio opšti ili posebni minimum zakonom propisane kazne i koliko je puta kaznu odmjerio u okviru zakonom propisane kazne. Dobiveni rezultati prikazani su grafički na Grafikonima 6, 7 i 8 (vidjeti u prilogu).

Odnos između zakonom propisane i utvrđene kazne 1988. godine

Analiza prikupljenih podataka pokazuje da su sudije Općinskih sudova I i II u Sarajevu najčešće je utvrđivali kaznu zatvora u trajanju od 3 mjeseca, tj. u 33,12% slučajeva. Gotovo identična situacija je i na Općinskom sudu u Tuzli gdje je najčešće, također, utvrđivana kaznu zatvora u trajanju od 3 mjeseca, ili u 33,03% slučajeva. Zanimljivo je uočiti i činjenicu da je i u Sarajevu i u Tuzli najrjeđe utvrđena kazna zatvora u trajanju od 11 mjeseci. U Sarajevu je ova kazna utvrđena u 0,13% slučajeva dok u Tuzli nije uopće utvrđivana. U Tuzli, također, niti jednom nisu utvrđene kazne zatvora u trajanju od 9 i 10 mjeseci. Važno je primjetiti da je u Sarajevu u 92,94% slučajeva utvrđena kazna zatvora u trajanju od 6 mjeseci ili kraćem trajanju, dok je to u Tuzli u 97,88% slučajeva. To znači da se u Sarajevu sudovi ipak nešto češće odlučuju na utvrđivanje kazne u dužem trajanju od 6 mjeseci. Ovaj podatak ima

za posljedicu to da je prosječna utvrđena kazna u Sarajevu, za 1988. godinu, 4,11 mjeseca, a u Tuzli, za isti period, 3,51 mjeseca.

Odnos između zakonom propisane i utvrđene kazne 1997. godine

U 1997. godini, a kada je u pitanju utvrđivanje odnosa između zakonom propisane i u konkretnom slučaju utvrđene kazne, došlo do izvjesnih promjena u kriminalnoj politici suda u Tuzli. U tom periodu Općinski sud u Tuzli je najčešće utvrđivao kaznu zatvora u trajanju od 6 mjeseci i to u 28,06% slučajeva, dok su Općinski sudovi u Sarajevu tu kaznu utvrdili u 21,96% slučajeva. U Sarajevu je najčešće utvrđivana kazna zatvora u trajanju od 3 mjeseca, što se desilo u 39,6 % slučajeva. Također je vidljivo da je u Tuzli u 80,63% slučajeva utvrđena kazna zatvora u trajanju od 6 mjeseci ili u kraćem trajanju, dok se to u Sarajevu desilo u 92,4% slučajeva. Kao posljedica takvog utvrđivanja kazne imamo podatak da je prosječna utvrđena kazna, u toku 1997. godine, u Sarajevu 4,15 mjeseca, a u Tuzli 5,19 mjeseci.

Grafikon 7. (vidjeti u prilogu) pokazuje da je Općinski sud u Tuzli nešto češće utvrđivao kaznu u okviru zakonom propisane, a rjeđe je utvrđivao minimum (opći ili posebni) propisane kazne, kao i da je rjeđe primjenjivao odredbe o ublažavanju zakonom propisane kazne.

Odnos između zakonom propisane i utvrđene kazne 1998. godine

Što se tiče 1998. godine, najčešće utvrđivana kazna od strane Općinskog suda I i II u Sarajevu kazna zatvora u trajanju od 3 mjeseca i to u 34,15% slučajeva, dok je ista kazna utvrđena u Tuzli u 29,75% slučajeva. Sarajevski sudovi su u 89,92% slučajeva utvrdili kaznu zatvora u trajanju od 6 mjeseci ili u kraćem trajanju, dok je to, od strane Općinskog suda u Tuzli učinjeno u 86,71% slučajeva. Zanimljivo je da u Tuzli niti jednom nije utvrđena kazna zatvora u trajanju od 9 mjeseci, a u Sarajevu od 11 mjeseci. Zanimljivo je također da je u Sarajevu u 1,01% slučajeva utvrđena

kazna zatvora u rajanju od 15 dana što je minimalna kazna zatvora koja se, uopće, može izreći.

Kao i za prethodne godine, Grafikon 8. (vidjeti u prilogu) prikazuje koliko su često, u toku 1998. godine, sudovi primjenjivali odredbe o ublažavanju kazne, koliko su često, kao kaznu, utvrdili minimum zakonom propisane kazne (opći ili posebni) i koliko su često utvrdili kaznu u okviru zakonom propisane kazne.

Odnos između utvrdene kazne i određenog vremena provjeravanja

U članu 62. KZ FBiH je definirano:

(1) Uslovnom osudom sud učinitelju utvrđuje kaznu i istovremeno određuje da se ona neće izvršiti, ako učinitelj u vremenu koje odredi sud, a koje ne može biti kraće od 1 ni duže od 5 godina (vrijeme provjeravanja), ne učini novo krivično djelo.

Dakle, u KZ-u FBiH vrijeme provjeravanja je relativno određeno i može se kretati od 1 do 5 godina. Okolnosti koje sud uzima u obzir kada određuje dužinu trajanja vremena provjeravanja su iste one okolnosti koje uzima u obzir kada odlučuje da li će izreći uslovnu osudu i kada odmjerava kaznu. S tim u vezi, logično je očekivati da između utvrdene kazne i određenog vremena provjeravanja postoji određeni srazmjer, u smislu da utvrđena kazna u dužem trajanju ima za posljedicu određivanje dužeg vremena provjeravanja. U daljim izlaganjima dajemo pregled pomenutog odnosa na Općinskom sudu I i II u Sarajevu i Općinskom sudu u Tuzli u toku 1988., 1997. i 1998. godini

Odnos između utvrđene kazne i određenog vremena provjeravanja 1988.

Prikupljeni podaci pokazuju da je u Sarajevu najčešće određivano vrijeme provjeravanja u trajanju od 1 godine i to u 52,37% slučajeva, dok je u Tuzli najčešće određivano vrijeme provjeravanja u trajanju od 2 godine i to u 58,48% slučajeva. Najrjeđe određivano vrijeme provjeravanja i u Tuzli i u Sarajevu je 4 godine i to u Sarajevu u 1,54% slučajeva, a u Tuzli u 0,5% slučajeva. Važno je primjetiti da niti u jednom slučaju, niti na jednom sudu, nije određivano vrijeme provjeravanja u trajanju od 5 godina.

Prosječno vrijeme provjeravanja za utvrđenu kaznu zatvora u trajanju od 6 mjeseci iznosi 2g i 1,46 mjesec i manje je od prosječnog vremena provjeravanja određenog za utvrđenu kaznu zatvora u trajanju od 5 mjeseci koje iznosi 2g i 2,18 mjeseca. Iz toga izvodimo zaključak da Općinski sud u Tuzli, u 1988. godini, nije baš vodio računa o srazmjeru između utvrđene kazne i vremena provjeravanja. Treba reći i to da je prosječno vrijeme provjeravanja na Općinskom sudu I i II u Sarajevu iznosilo 1g i 0,79 mjeseca, dok je prosječno vrijeme provjeravanja na Općinskom sudu u Tuzli iznosilo 1g 8,98 mjeseci. Ova evidentna razlika posljedica je, po našem mišljenju, već navedene činjenice da je u Sarajevu najčešće određivano vrijeme provjeravanja u trajanju od 1 godine, a u Tuzli u trajanju od 2 godine.

Odnos između utvrđene kazne i određenog vremena provjeravanja 1997.

U 1997. godini dolazi do određenih promjena. Najčešće određivano vrijeme provjeravanja i u Sarajevu i u Tuzli je 1 godina, ali je to sada u čak 78,25% slučajeva u Sarajevu, a u 68,77% slučajeva u Tuzli. Također, zanimljivo je da je u Sarajevu u 99,26% slučajeva određeno vrijeme provjeravanja u trajanju od 1 ili 2 godine, a samo u 0,74% slučajeva u trajanju od 3 ili 4 godine. U Tuzli je, pak, u 98,02% slučajeva određeno vrijeme provjeravanja u trajanju od 1 ili 2 godine. Zanimljivo je uočiti da u 1997. godini niti jednom nije određeno vrijeme provjeravanja u trajanju od 5 godina, a u Tuzli čak niti u trajanju od 4 godine. Kada je u pitanju odnos između

utvrđene kazne i vremena provjeravanja, možemo reći da za razliku od 1988. kada se pažnja nije obraćala na Općinskom sudu u Tuzli, sada je to slučaj sa Općinskim sudom I i II u Sarajevu. Naime, Tabela 5 pokazuje da je prosječno vrijeme provjeravanja za utvrđenu kaznu zatvora u trajanju od 5 mjeseci koje iznosi 1g i 2,46 mjeseca, manje od prosječnog vremena provjeravanja za utvrđenu kaznu zatvora u trajanju od 4 mjeseca koje iznosi 1g i 3,09 mjeseca. Također, prosječno vrijeme provjeravanja za utvrđenu kaznu zatvora u trajanju od 8 mjeseci koje iznosi 1g i 9,91 mjeseci manje je od prosječnog vremena provjeravanja za utvrđenu kaznu zatvora u trajanju od 7 mjeseci koje iznosi 2g i 0,71 mjeseca. Iz rečenog proizilazi da Općinski sud I i II u Sarajevu nisu dovoljno obraćali pažnju na potrebu postojanja srazmjera između utvrđene kazne i određenog vremena provjeravanja.

Prosječno vrijeme provjeravanja za 1997. godinu iznosilo je za Sarajevo 1 g i 2,71 mjeseca, a za Tuzlu 1g i 3,84 mjeseca.

Odnos između utvrđene kazne i određenog vremena provjeravanja 1998.

I u toku 1998., kao i prethodne, najčešće je određivano vrijeme provjeravanja u trajanju od 2 godine, i to u Sarajevu u 80,71% slučajeva, a u Tuzli u 69,62% slučajeva. Također, povećao se i procenat određivanja vremena provjeravanja u trajanju od 1 ili 2 godine i sada on u Sarajevu iznosi 99,3%, a u Tuzli punih 100%. To znači da u 1998. u Tuzli niti u jednom slučaju nije određeno vrijeme provjeravanja u trajanju od 3, 4, ili 5 godina, iako je bilo krivičnih djela za koje je sud utvrdio kazne u trajanju od 10,11 ili 12 mjeseci zatvora.

Druga karakteristika 1998. godine je ponovno uočljiva nesrazmjera između utvrđene kazne i vremena provjeravanja. U Sarajevu prosječno vrijeme provjeravanja za utvrđenu kaznu u trajanju od 5 mjeseci iznosi 1g i 1,46 mjeseci i manje je od prosječnog vremena provjeravanja za utvrđenu kaznu zatvora u trajanju od 4 mjeseca, koje iznosi 1g i 1,7 mjesec. U Tuzli, pak, prosječno vrijeme provjeravanja za utvrđenu kaznu u trajanju od 1 mjesec iznosi 1g i 1 mjesec i veće je od prosječnog vremena provjeravanja za utvrđenu

kaznu u trajanju od 2 mjeseca koje iznosi 1 godinu, prosječnog vremena provjeravanja za utvrđenu kaznu u trajanju od 3 mjeseca koje iznosi 1g i 0,51 mjeseca, i prosječnog vremena provjeravanja za utvrđenu kaznu u trajanju od 4 mjeseca koje iznosi 1g i 0,96 mjeseci. Također, Tabela 6 jasno pokazuje da je prosječno vrijeme provjeravanja za utvrđenu kaznu u trajanju od 7 mjeseci koje iznosi 1g i 8,57 mjeseci manje od prosječnog vremena provjeravanja za utvrđenu kaznu u trajanju od 6 mjeseci koje iznosi 1g i 8,73 mjeseca.

Prosječno vrijeme provjeravanja na Općinskom sudu I i II u Sarajevu za 1998. iznosi 1g i 2,39 mjeseca, a za Općinski sud u Tuzli 1g i 3,65 mjeseca.

Neodgovorena pitanja

U prethodnim izlaganjima smo pokušali da odgovorimo na prvih 6 pitanja, od 10 koliko smo postavili kao problem rada. Na preostala 4 pitanja odgovor je negativan. Naime, analizirajući judikaturu općinskih sudova u Tuzli i Sarajevu, došli smo do, za nas, iznenađujućih podataka.

Koliko je uslovnih osuda opozvano?

U posmatranim periodima niti jedna, od preko 3000 izrečenih uslovnih osuda, nije opozvana. Smatramo da je to posljedica dva moguća razloga. Prvi, koji bi bio za svaku pohvalu, jeste da su sudije u 100% slučajeva ispravno procijenili ličnost počinioca i postupili u potpunosti ispravno kada su mu izrekli uslovnu osudu. To znači da je njihovo uvjerenje u dostatnost uslovne osude za postizanje svrhe kažnjavanja doživjelo pozitivnu realizaciju u konstruktivnom vladanju počinioca. Drugi, koji bi, bez dvojbe, morao biti ocijenjen negativno, jeste neaktivnost organa nadležnih za otkrivanje krivičnih djela, krivično gonjenje počinitelja i presuđenje krivičnih stvari, u tom smislu da nisu signalizirali na prethodnu ili naknadnu involviranost u kriminalne radnje i prethodno izrečene krivične sankcije, što bi nekada uzrokovalo opozivanje uslovne osude, a nekada i određivanje novog, dužeg, vremena provjeravanja.

Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom?

Ništa manje nismo bili iznenađeni podatkom da općinski sudovi u Sarajevu i Tuzli, apsolutno ne prakticiraju izricanje uslovne osude sa zaštitnim nadzorom. Teško je povjerovati da, od preko 3000 počinitelja kojima je uslovna osuda, u posmatranim periodima i pred navedenim sudovima, bila izrečena, niti jednom nije bio potreban zaštitni nadzor kako bi se počinitelj uzdržao od daljeg vršenja krivičnih djela; da nikome nije bio potreban nadzor kako bi se uzdržavao od upotrebe alkohola; da nikome nije bila potrebna pomoć da pronade zaposlenje; da nikome nije bio potreban nadzor nad liječenjem u zdravstvenoj ustanovi. Zbog svega gore navedenog, smatramo da je uzrok neizricanja uslovne osude sa zaštitnim nadzorom sasvim druge prirode. Naime, smatramo da je osnovni razlog nepostojanje, prije svega finansijskih, a zatim i kadrovskih pretpostavki. Zaštitni nadzor je vrlo težak i odgovoran posao, i u tom smislu traži vrlo obrazovan i uvježban personal organa nadležnih za sprovođenje zaštitnog nadzora.

Kako niti jedna uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom nije izrečena, jasno je da ne možemo govoriti o mjerama u okviru zaštitnog nadzora, niti o opozvanim uslovnim osudama sa zaštitnim nadzorom.

Zaključna razmatranja

Mogućnost izricanja uslovne osude ovisi od grupe, kumulativno određenih, uslova i to: mora biti izvršeno krivično djelo, učinilac tog djela mora biti krivično odgovoran, mora biti utvrđena kazna zatvora u trajanju do 2 godine ili novčana kazna, mora postojati uvjerenje suda u dostatnost uslovne osude za postizanje svrhe kažnjavanja.

Iz čl 62. KZ FBiH, a što je potvrđeno i našim istraživanjem, uslovna osuda može se izreći kako za lakša, tako i za teža krivična djela

Sticaj krivičnih djela, kao i obični povrat, kako pokazuju rezultati našeg istraživanja, nisu prepreka za izricanje uslovne osude. Dakle, sud nije ograničen u smislu izricanja uslovne osude za djela

izvršena u sticaju, ili u povratu, ali bi u svakom slučaju trebao cijeniti te okolnosti kod utvrđivanja kazne i određivanja vremena provjeravanja.

Mogućnost izricanja uslovne osude vezuje se za utvrđenu kaznu, što je razumljivo, jer ona nastaje kao rezultat ocjene okolnosti vezanih za krivično djelo i počinioca i u tom smislu odražava težinu konkretnog krivičnog djela.

Iako je uslovnu osudu moguće izreći za krivična djela za koja je utvrđena kazna zatvora u trajanju do 2 godine, naše istraživanje pokazuje, da u posmatranim periodimam, niti u jednom slučaju utvrđena kazna nije bila veća od 1 godine, pa čak ni kada su djela bila izvršena u sticaju ili povratu.

Uslovna osuda nekada može, a nekada mora biti opozvana. Osnovi za opoziv uslovne osude su: novo krivično djelo, ranije učinjeno krivično djelo za koje se nije znalo u vrijeme izricanja uslovne osude ili neispunjenje obaveza nametnutih od strane suda. Naše istraživanje je pokazalo da, na pomenutim sudovima u posmatranom periodu, niti u jednom slučaju nije došlo do opoziva uslovne osude.

Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom predstavlja poseban oblik uslovne osude. Od uslovne osude razlikuje se samo u mogućnosti izricanja dopunskih uslova ili obaveza, i to kod onih počinitelaca kod kojih postoje uslovi za izricanje uslovne osude, ali i uvjerenje suda da počinitelj neće biti u mogućnosti da samostalno ispuni postavljene obaveze, te mu je potrebno pružiti određenu pomoć, nadzor ili brigu. U određivanju fakultativnih obaveza, u okviru zaštitnog nadzora, sud mora naročitu pažnju posvetiti ispitivanju ličnosti počinioca, te pokušati osigurati saglasnost počinioca sa određenim mjerama. Ta saglasnost nije obavezna, ali je poželjna, jer uz njegovu saglasnost lakše će se postići svrha uslovne osude. Naše istraživanje je pokazalo da, na pomenutim sudovima i u promatranim periodima, uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom nije izrečena niti u jednom slučaju. To je, po našem mišljenju, posljedica dva moguća razloga: prvo, ili u toku tri posmatrane godine nije bilo počinitelaca kojima bi se mogla izreći uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom, ili drugo, po našem mišljenju mnogo vjerovatnije, za

izricanje zaštitnog nadzora ne postoje finansijske i infrastrukturne pretpostavke.

Generalno gledajući, uslovna osuda se dosta široko primjenjuje u praksi što je razumljivo imajući u vidu strukturu izvršenih krivičnih djela. Međutim, nejasne su evidentne razlike obima primjene uslovne osude među posmatranim sudovima, pa možemo reći da je vjerovatnije da će osuđenom u Sarajevu biti izrečena uslovna osuda, nego je to slučaj u Tuzli.

Sudovi vrlo često primjenjuju odredbe o ublažavanju zakonom propisane kazne ili utvrđuje minimum zakonom propisane kazne (oko 40% slučajeva).

Kad kaznu odmjeravaju u okviru zakonom propisanih granica onda je ona u prosjeku od 3,51 mjeseca (u Tuzli 1988) do 5,19 mjeseci (u Tuzli 1997) i možemo reći da teži minimumu zakonom propisane kazne.

Iako na osnovu istih okolnosti (vezanih za krivično djelo i počinioca) sud utvrđuje kaznu i određuje vrijeme provjeravanja, istraživanje pokazuje da sudovi nisu obraćali pažnju na potrebu postojanja srazmjera između utvrđene kazne i vremena provjeravanja. Tako smo imali slučajeve da za utvrđenu kaznu zatvora u dužem trajanju prosječno vrijeme provjeravanja je kraće, nego za utvrđenu kaznu zatvora u kraćem trajanju, što se po našem mišljenju ne bi smjelo događati.

Sudovi su, uvijek, vrijeme provjeravanja određivali na pune godine, iako nema zakonskih smetnji za određivanje vremena provjeravanja i na pune mjesece. To je, po našem mišljenju, učinjeno bez razloga. Smatramo da postoje počinioci koji ne zaslužuju vrijeme provjeravanja u trajanju od 2 godine, ali ipak zaslužuju vrijeme provjeravanja u trajanju dužem od 1 godine, što bi značilo 1 godinu i 6 mjeseci.

Podatak da niti jedna uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom nije izrečena, znači da naša uslovna osuda samo na papiru pripada suvremenom mješovitom sistemu uslovne osude, dok u praktičnoj primjeni ona ostaje u granicama francusko-belgijskog sistema. To je

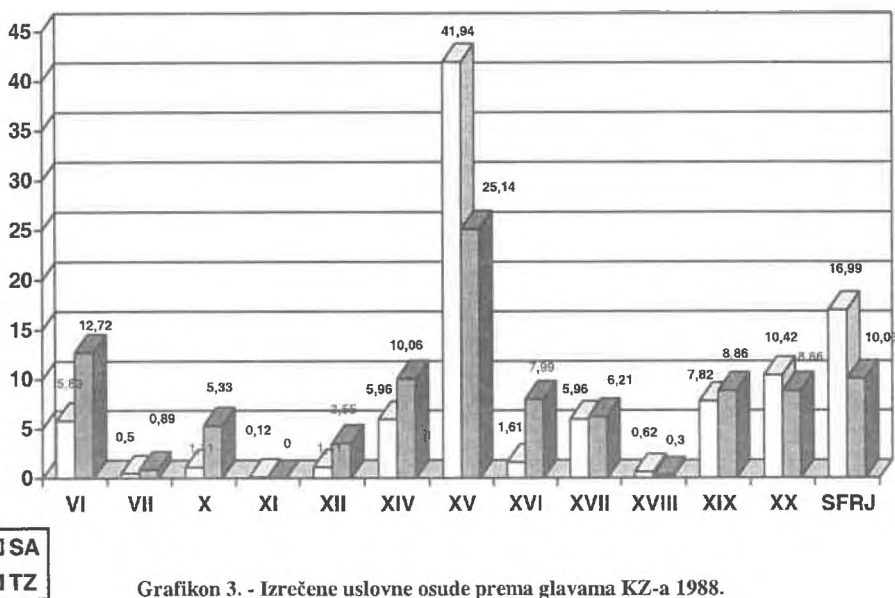
činjenica koja nas ne ostavlja ravnodušnim, iz prostog razloga što to znači da se naša sudska praksa, kada je u pitanju uslovna osuda, još uvijek nalazi na kraju XIX vijeka, kada uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom nije niti postojala.

Summary

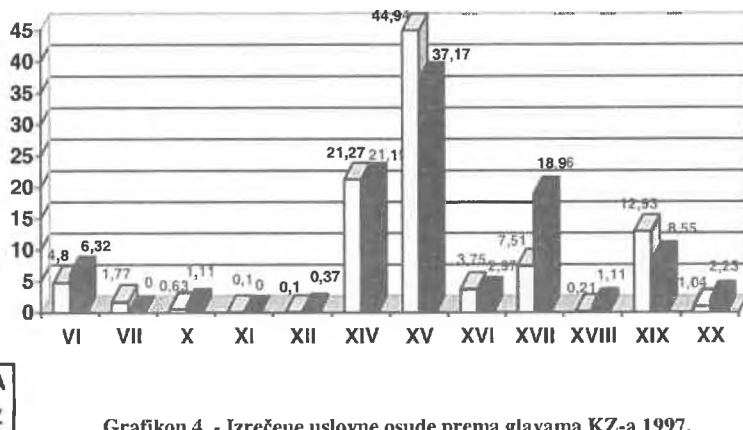
In this paper we present the results of our reseach on practical implementation of suspended sentence by judges of Municipality court I and II in Sarajevo and Municipality court Tuzla. Our research revealed some very interesting results especially regarding policy of defining a sentence that will later on be suspended. Not less important, we have come to some very interesting findings related to suspended sentence with protective supervision and recalled suspended sentences.

Keywords: *Suspended sentence, determined sentence, probation period, revocation of suspended sentence, suspended sentence with protective supervision (guardianship)*

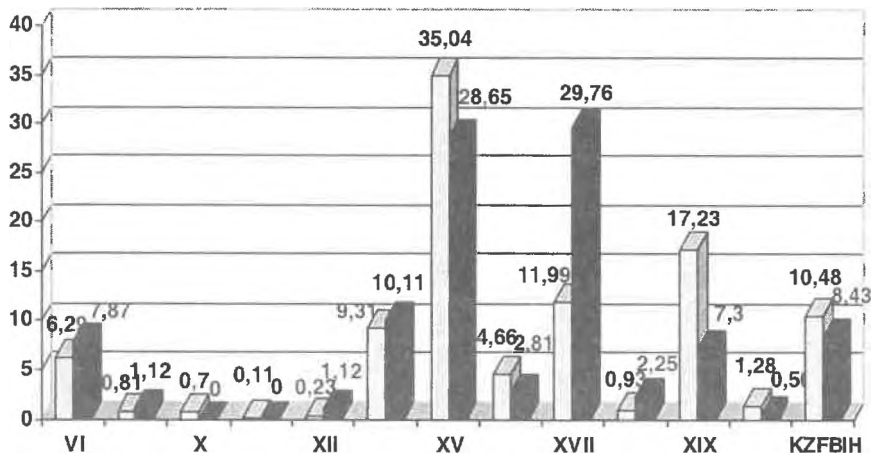
PRILOZI



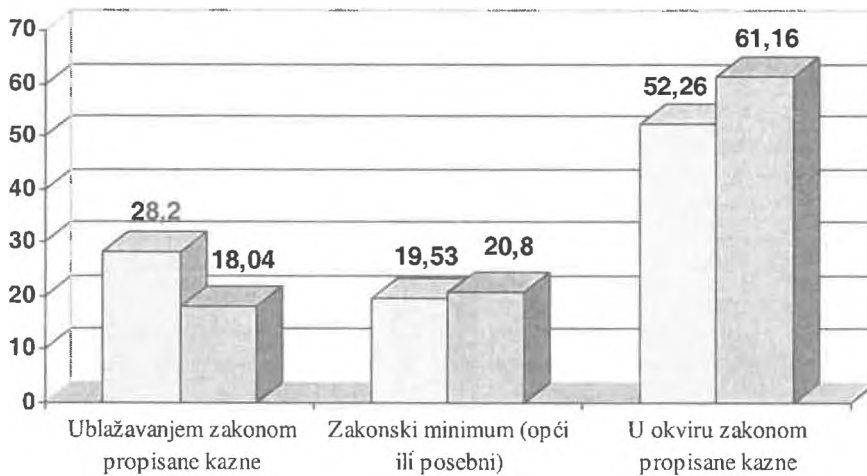
Grafikon 3. - Izrečene uslovne osude prema glavama KZ-a 1988. (vrijednosti izražene u procentima)



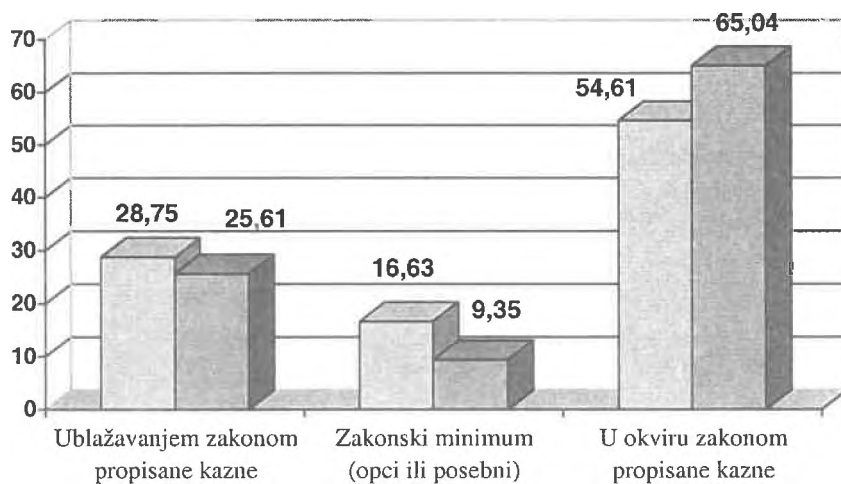
Grafikon 4. - Izrečene uslovne osude prema glavama KZ-a 1997. (vrijednosti izražene u procentima)



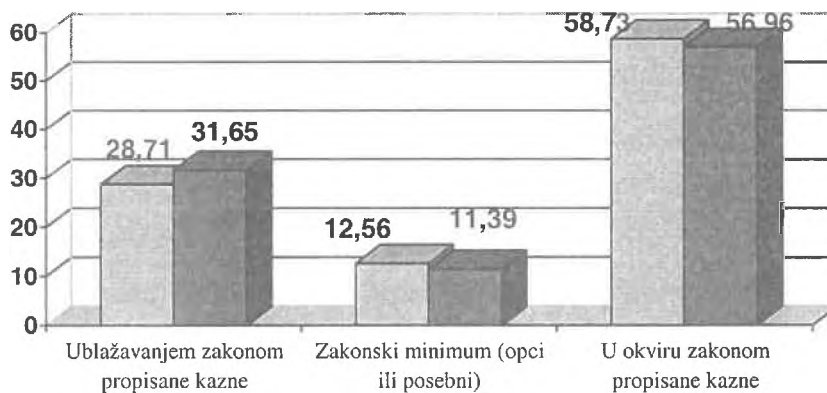
Grafikon 5. - Izrečene uslovne osude prema glavama KZ-a 1998. (vrijednosti izražene u procentima)



Grafikon 6. - Način utvrđivanja kazne - 1988. (vrijednosti izražene u procentima)



Grafikon 7. - Način utvrđivanja kazne - 1997.
(vrijednosti izražene u procentima)



Grafikon 8. - Način utvrđivanja kazne - 1998.
(vrijednosti izražene u procentima)

DNK PROFIL – TEMELJNI IDENTIFIKACIJSKI DOKUMENT

Sažetak

DNK forenzička analiza promovirana je kao standardna metoda koja je našla širok spektar primjena u različitim istražnim postupcima širom Europe već dugi niz godina. Bilo da je riječ o standardnom utvrđivanju očinstva ili o analizi spornih bioloških tragova prikupljenih na mjestu zločina, DNK analiza se javlja nezabilaznom procedurom koja daje rezultate visoke upotrebne vrijednosti.

Bosna i Hercegovina i njene vitalne institucije, policija i sudstvo, donedavno su bile uskraćene za ovo moćno oružje u borbi protiv kriminala. U posljednje dvije godine INGEB je uspješno uspostavio sistem za DNK analizu osnovnih ali i najkomplikovanijih bioloških tragova koji podrazumjevaju analizu malih i degradiranih količina nasljednoga materijala kao i mješanih bioloških tragova.

Ovaj rad, baziran na teorijskim i praktičnim spoznajama, prezentira samu DNK analizu i njene osnovne parameter. Potpuno razmjivanje baznih postulata DNA fingerprintinga jedini je način izbjegavanja netačno i neprecizno prezentiranje rezultata ovog moćnog molekularno biološkog metoda.

Ključne riječi: DNK, DNK fingerprinting, DNK Profiliranje, DNK analiza, DNK markeri,

Uvod

Vrhunac svake znanstvene discipline može se prepoznati u širini spektra njene primjene u aktivnostima karakterističnim za dnevni

¹ Mr. sc., Laboratorija za forenzičku genetiku, Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju, Univerzitet u Sarajevu

metabolizam humane civilizacije uopšte. Od prvih postulata genetike prepoznatih u ranim Mendelovim radovima (1), bez obzira na skepticizam statističara o iskrenosti u prezentiranju krajnjih rezultata od strane ovoga kontrovernog znanstvenika, preko otkrića molekularne strukture primarnog nosioca nasljedne informacije – molekule DNK (2), koje je poslije bilo nagrađeno i najvećim znanstvenim priznanjem, pa do masovne aplikacije modernih molekularno-genetičkih metoda u forenzičke svrhe, inicirane preliminarnim opisivanjem mogućnosti primjene pojedinih «genomskih lokaliteta» u tom pravcu (3), ova znanost je pretrpjela transformaciju od osporavane i, za mnoge autoritete, neutemeljene pseudonaučne discipline do nade u kojoj se, ponekada i preoptimistično, traže odgovori na mnoga pitanja. Bez obzira na različite stavove i pristupe unutar znanstvenih krugova, ali i mnogo šireg javnog mnijenja, neće se pogriješiti u, pomalo laički formuliranoj, komparaciji razvoja računarskih tehnologija u prošleme vijeku i razvoja molekularno genetičkih metoda koje se predskazuju za ovo, dugo iščekivano, 21. stoljeće.

DNA fingerprinting

U nizu revolucionarnih momenata vezanih za razvoj genetike, posebno njene forenzičke grane, ponekada je teško izdvojiti one koje bi mogli okarakterisati kao krucijalne. Svakako da bez Mendelovih univerzalnih zakona (1865), Griffithovog eksperimenta na miševima (1927) i njegove reinkarnacije 17 godina poslije od strane trojca Avery, MacLead, McCarty, preko već pomenutih Watson i Crickovih radova te Jeffreyovog članka u magazinu *Nature* povijest znanosti uopšte bila bi znatno siromašnija, a mogućnost aplikacije genetičkih spoznaja bi bila bitno umanjena. Osnovni genetički principi pronašle su primjenu u širokom dijapazonu oblasti konkretnu primjenu stečenih znanja i metode. To ga izdvaja od velikog broja naučnih oblasti čija dostignuća ostaju neprimjenjena u osnovnim sferama života. Modernu medicinu, poljoprivredu, farmaciju i mnoge druge znanstvene discipline danas nije moguće zamisliti bez primjene teorijskih spoznaja i razrađenih molekularno bioloških metoda.

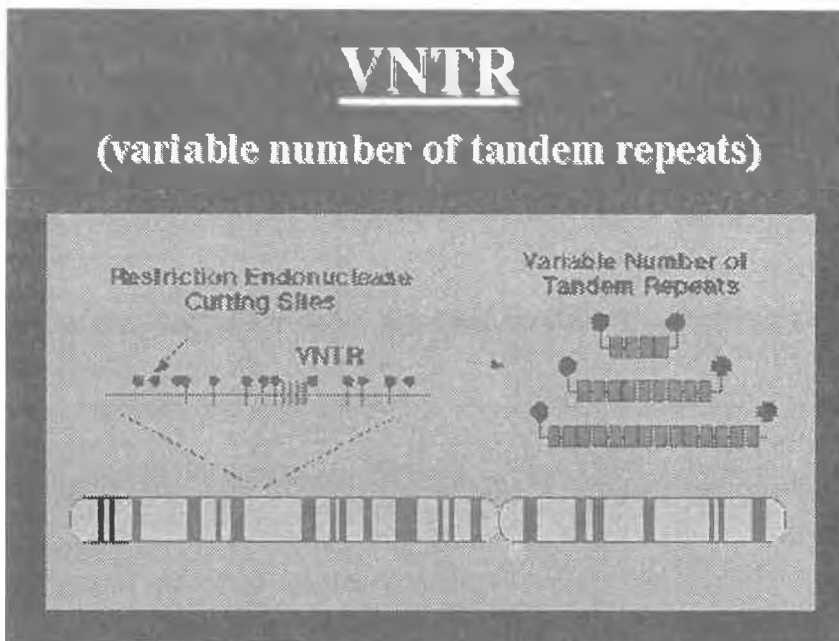
Dakle, pola stoljeća nakon revolucionarnog otkrića molekularne strukture DNK kao osnovnog nosioca nasljedne informacije molekula DNK je promovirana u najčešće spominjanu i korištenu organsku supstancu u širokom dijapazonu naučnih disciplina (4). Jedna od tih metoda je forenzičko DNK testiranje, poznato još kao i *DNA fingerprinting*.

DNA typing u forenzičke svrhe bazira se na osnovnim fundamentalnim principima i koristi skoro iste tehnike koje se rutinski koriste u medicinskoj dijagnostici, kao i u različitim populaciono genetičkim istraživanjima (5). Ove molekularne metode se baziraju na analizi osnovnoga svojstva svih živih bića – molekularnom biodiverzitetu. Kao rezultat zajedničkih osnovnih postulata danas su standardne molekularne i populaciono genetičke tehnike, uz neznatne modifikacije, pronašle svoju primjenu u dobijanju i prezentaciji konačnih rezultata u oblasti forenzičke znanosti (4). Osnovna karakteristika ovih metoda je da se na osnovu malih količina DNK prisutnih u posmatranom biološkom tragu može, sa visokim stupnjem sigurnosti, utvrditi genetički identitet osobe koja je taj trag ostavila za sobom (6).

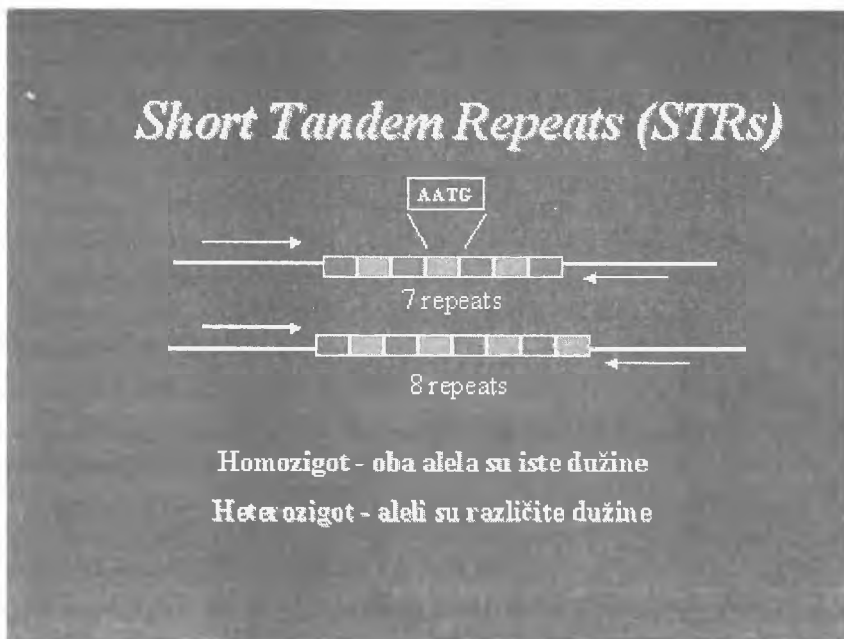
DNK profiliranje doživjelo je svoju znanstvenu promociju skoro prije 20 godina u radovima engleskog genetičara Aleca Jeffreysa (3). On je opisao postojanje DNK sekvenci, jasno lociranih u humanom genomu, koje se ponavljaju u sukcesivnom nizu. Također, potvrdio je da broj tih repetitivnih jedinica može individualno varirati u posmatranom populacionom uzorku. Usavršavanjem metoda ispitivanja dužinskih varijacija ovih reperirivnih DNK sekvenci Jeffreys je kreirao mogućnost sprovođenja humanog DNK identifikacijskog testiranja (6).

To je ujedno predstavljalo i početak primjene širokog spektra molekularnih markera u oblasti forenzičkoga DNK profiliranja. Repetitivne sekvence, koje čine 20-40% genoma svakoga sisara (7), pokazale su se kao visoko informativne u tom smislu. Vremenom su prvobitno korišteni tzv VNTR lokusi (*Variable Numbers of Tandem Repeats* – slika 1) potisnuti primjenom lako dostupnih i kraćim repetitivnim STR (*Short Tandem Repeats* – slika 2) sekvencama.

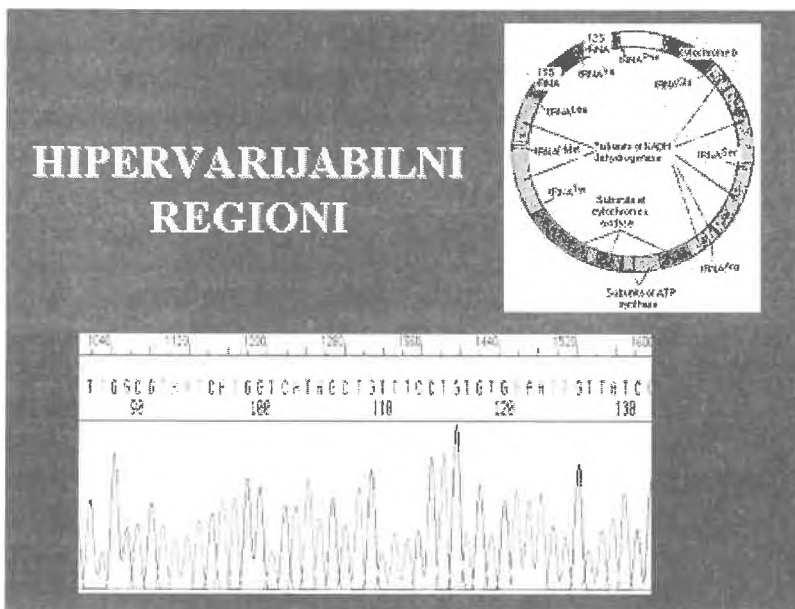
Pored strukturne razlike ovih markera (tipični VNTR region se sastoji od 500 do 1000 baznih parova u okviru kojih se ponavljaju tandemski repetitivne jedinice u dužini od 15-35 baznih parova, dok se STR lokusi se baziraju na prisustvu sekvenci dužine 2-5 baznih parova koje se ponavljaju određen broj puta) i pored toga što dijapazon variranja VNTR markera je znatno veći, jednostavnost i brzina samoga procesa kao i mogućnost simultanog manipuliranja sa većim brojem markera, raštrkanih po cjelom humanom genomu, promovirale su STR lokuse u danas najčešće korištene identifikacione molekularne markere. Simultana opservacija većeg broja markera smanjila je teorijsku vjerovatnoću postojanja dvije individue sa identičnim ustanovljenim DNK profilom (sa izuzetkom jednojajačanih blizanac), npr. 15 STR lokusa, zastupljenih u *PowerPlex 16* kitu za kavkazoidno stanovništvo, prema Sprecheru (8), iznosi $1/1,83 \times 10^{17}$. To znači da bi ljudska populacija morala brojati 18.300.000.000.000.000 individua da bi zadovoljila matematički model u kojem bi takva podudarnost bila vjerovatna.

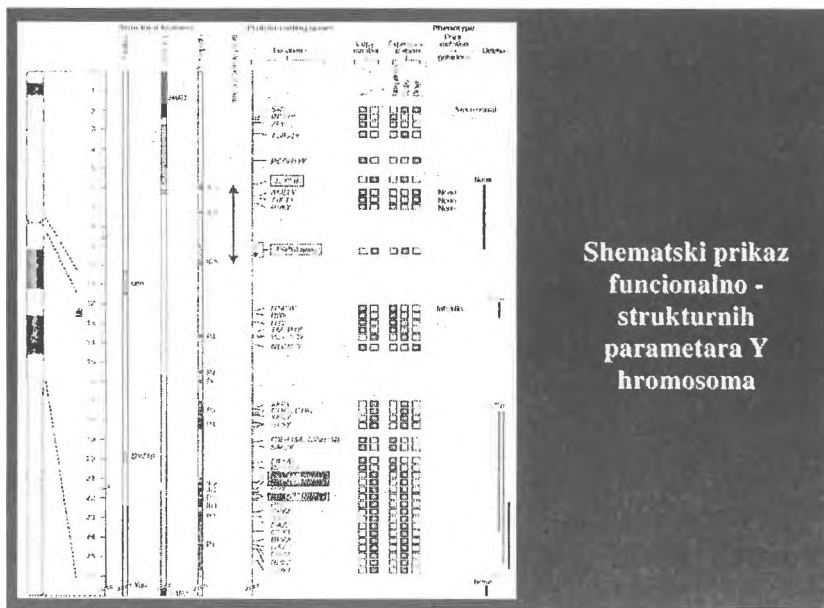


Slika 1 – Shema VNTR markera



Slika 2 – Shema STR markera





Slika 4 – Shema Y hromosoma

Pored VNTRs i STR nuklearnih markera bitno je spomenuti i hipervarijabilne regione mitohondrijalne DNK (Slika 3), kao i Y vezane STR i bialelne markere (Slika 4). Modeli nasljeđivanja ovoga genetičkog materijala po isključivo maternalnoj, tj. paternalnoj liniji čine ih izuzetno pogodnim prilikom identifikacije individua na osnovu bliskih srodnika u slučajevima odsustva jedne od nevedenih linija. Posebno primjena Y vezanih markera trebala bi biti ključna u slučajevima silovanja, s obzirom da se tako izbjegava pojavljivanje mješanih profila uzoraka žrtve i napadača, koje su se dobijale prilikom analize autosomalnih hromosoma, a koje su otežavale krajnju interpretaciju rezultata. Bitno je napomenuti da su se ovi markeri promovirali i kao moćni pokazatelji u različitim populaciono–genetičkim i evolucionim studijama (9) koje nisu zaobišle i naše prostore (10, 11), a zanimljivo je i to da su se neki od njih, konkretno STR markeri, pokazali kao izuzetno podobni za eventualnu forenzičku upotrebu i u malim, relativno izolovanim populacijama (10).

U velikom broju zemalja formirane su baze podataka, koje obuhvataju sakupljene STR profile policiji zanimljivih individua. S obzirom na stepen globalizacije samoga procesa, tj. na potencijalno stvaranje globalne mreže takvih baza podataka, sve novonastale

baze su u biti, manje-više, uniformisane (12). U USA FBI je utemeljio *Combined DNA Indexing System (CODIS)*, koji je opšte prihvaćen u cijelom Svijetu, sa 13 STR lokusa. U Evropi je to *European Network of Forensic Scientist Institutes (ENFSI)* koji se bazira na 7 lokusa. Interpol pak zahtjeva minimalno 6 lokusa kao standard za unos podataka u njihovu bazu (ISSOL)², dok je u Južnoj Americi predložen *GITAD (Grupo Iberoamericano de Trabajo en Analisis de DNA)* standard koji obuhvata 6 lokusa. S obzirom na tempo razvoja ove oblasti svi ovi sistemi su zamišljeni kao izuzetno fleksibilni i lako se prilagođavaju situacijama nastalim otkrivanjem novih markera i njihovim inkorporiranjem u kreirane baze.

Osnovne faze procesa dnk analize ³

Prikupljanje uzoraka

Sakupljanje "DNK dokaza" sa mjesta zločina ili pak prilikom rutinskog utvrđivanja spornog očitstva, mora biti po precizno standardizirana procedura sa jasno definiranim odrednicama koje se oblgatno i dosljedno poštivaju. To je jedini način kojim se može osigurati kvalitetna detekcija validnih DNK profila u sudskim procesima. Razvoj modernih metoda omogućio je analiziranje količinski deficijentne i visoko degradirane DNK u biološkim tragovima, ali je sa druge strane obavezao na izuzetne mjere opreza prilikom kontakta i manipuliranja tim tragovima (zbog moguće kontaminacije). Prikupljanje, storniranje i transport ovakvih bioloških tragova su početne, ali najčešće i ključne faze uspješnog sprovođenja DNK ekspertize (13).

Laboratorijsko markiranje uzoraka

Sam postupak prilikom procesiranja uzoraka i sprovođenja DNK analize varira u ovisnosti o velikom broju parametara, ali osnovni postulati ove metode ostaju isti u skoro svim svjetskim laboratorijama, bez obzira na njihovu namjenu, metodološki pristup ili pak tehnološke performanse samoga procesa. Metode

² Podatak preuzet sa www.interpol.com

³ Dio poglavlja preuzetog iz skripte *Uvod u enetičko inženjerstvo*, INGENB

markiranja variraju od laboratorija do laboratorija. Biološki tragovi se po prijemu u laboratoriju vizualno analiziraju, klasificiraju na sporne i nesporne, a zatim im se dodjeli laboratorijski kod koji se sastoji od karaktera koji opisuju da li se radi o spornom tj. nespornom biološkom tragu i ako ih ima više u aktuelnom slučaju označavaju se rednim brojem. Također, može im se dodjeliti i broj slučaja u tekućoj godini, kao i neke druge oznake. U institucijama koje mjesečno procesiraju veliki broj uzoraka, u cilju optimalnog praćenja ulaznih i izlaznih podataka koristi se standardno kodiranje uzoraka dodjeljivanjem bar koda za svaki pojedinačno. Kao neophodan instrument uspostavi se informaciona mreža – LIM sistem koja obezbjeđuje automatsko pretraživanje računarske baze podataka i potpunu automatizaciju procesa markiranja u svakoj fazi procesa. U laboratorijama sa manjim prosječnim brojem procesiranih uzoraka i ograničenim budžetom, ovaj proces se odvija manuлно kroz radne faze, s tim što se u završnoj fazi podaci također računarski arhiviraju.

Ekstrakcija ukupne genomske DNK

Sljedeći korak je ekstrakcija ukupne genomske DNK. U najvećem broju slučajeva moguće je korištenje standardna organska procedura, koja se optimizira u ovisnosti o prirodi biološkoga traga i vrlo je efikasna. Osnovno optimiziranje organske ekstrakcije ukupne genomske DNK bazira se na prilagodbi količina digestivnoga pufera kao i proteinaze K u koraku digestije, a samim tim i zapremina fenola i hloroform/fenol/alkohol solucije u narednim fazama. Također, optimizacija je poželjna i u proces precipitacije i eventualnog koncentriranja uzorka. U slučaju kada se radi o biološkom tragu, koji po svojoj prirodi sadrži jako male količine DNK ili je prisutna DNK izuzetno fragmentirana neophodno je prilagoditi procedure precipitacije. Najčešće se koristi tzv. *centrikoniranje* uzoraka koje podrazumjeva upotrebu membranskih sistema na kojima se DNK koncentrira i na kraju sa istih eluira u tubice. U tim slučajevim najčešće se primjenjuje i metoda vakumskog koncentriranja uzoraka koja podrazumjeva odstranjivanje viška tečnosti iz uzorka pod uticajem kombinovanoga dejstva vakumske i centrifugalne sile. U ovome procesu neophodnim se javlja optimizacija više procedura

ekstrakcije, kako standardnih laboratorijskih (organska, isoljavanje) tako i komercijalnih (Qiagen, Chelex, IQ...) jer su se neke od njih pokazale pogodnijim za određeni tip uzoraka. Postojanje više optimiziranih procedura omogućava izbor najbrže i najjednostavnije, ali i najjeftinije, u datom slučaju. Proces ekstrakcije se odvija pretežno u laminarima, prethodno prebrisanom razblaženom 20% komercijalnom varakinom i izloženom UV zračenju u odgovarajućem trajanju. Pipetori, pipetni nastavci kao i sva aparatura koja se koristi u ovome procesu također se prethodno pripreme i dekontaminiraju od potencijalne strane DNK. Pored opisanih priprema prostora i instrumentarija, u cilju izbjegavanja kontaminiranja uzoraka, u toku procesa neophodno je da DNK analitičar koristi zaštitna sredstva koja imaju dvojaku ulogu: – spriječavanje kontaminacije uzoraka i zaštita samoga analitičara od potencijalno agresivnih hemikalija. Standardizacija ove faze je krucijalna za dobijanje krajnjih rezultata.

Kvantifikacija

Nezaobilazna procedura koja ulazi u sastav cjelokupnog procesa u svim eminentnim laboratorijama je kvantifikacija DNK. Ovaj korak se koristi kod spornih tragova, posebno onih za koje se pretpostavlja da sadrže relativno male količine degradirane DNK. U aktuelnim okolnostima najraširenija je komercijalna metoda Quantiblot koja se bazira na hibridizaciji izolirane humane DNK sekvence u dostavljenoj probi sa humanim sekvencama prisutnim u biološkom tragu, tj u uzorku. Ako izostane pozitivna detekcije tokom ovoga procesa u najvećem broju slučajeva se radi odsustvu humanog nasljednog materijala u uzorku. Ipak, dokazano je da ponekada uzorci koji su negativno reagirali u ovom tipu kvantifikacije uspješno budu profilirani. Ta činjenica sugerira upotrebu koraka kvantifikacije u cilju optimizacije naredne faze amplifikacije, a ne odlučivanja o nastavku ili terminaciji samoga procesa. U posljednje dvije godine *Real time PCR metoda* se pokazala mnogo pouzdanijom jer kao krajnji rezultat ne javlja se samo dokaz o kvantitativnom prisustvu, tj odsustvu humane DNK, već se dobijaju i podaci o stvarnom stanju molekule i o prisustvu potencijalnih inhibitora procesa amplifikacije i detekcije. U skoroj budućnosti ova metoda bi mogla u potpunosti da zamjeni do sada poznate konvencionalne metode. Međutim, taj

proces neće ići tako brzo s obzirom na visoku cijenu pojedinih dijelova opreme koja je neophodna.

Amplifikacija (umnožavanje) ciljanih DNK markera

Proces amplifikacije omogućava umnožavanje ciljanih regiona DNK molekule. Prvi put je opisana u Radovima Mullisa iz 1987 (14), a značajno modificirana uvođenjem TAQ polimeraze u sami proces (15). Optimizacija ovoga procesa se prvenstveno bazira na zapremini uzorka koji se koristi u PCR reakciji i na količini enzima TAQ polimeraze, ali i na optimizaciji broja ciklusa u samoj reakciji. Tako se za uzorke koji su u procesu kvantifikacije slabo detektovani, tj koji su prikazali prisustvo malih količina degradirane DNK postavlja reakcija sa većom količinom uzorka i TAQ-a i koristi se duži protokol. Ipak ako se pretpostavi jako prisustvo PCR inhibitora onda se uzorak dekoncentrira i koriste se kraći PCR protokoli. S obzirom na prirodu STR markera oni se često koriste prilikom profiliranja i utvrđivanja genetičkog identiteta kako individua tako i bioloških tragova. Odabir kita za ovaj proces u laboratoriji, rukovodi se činjenicom da potencijalno zastupljeni lokusi u korištenom multipleksu omogućavaju korenspodenciju i razmjenu rezultata sa skoro svim postojećim svjetskim bazama podataka.

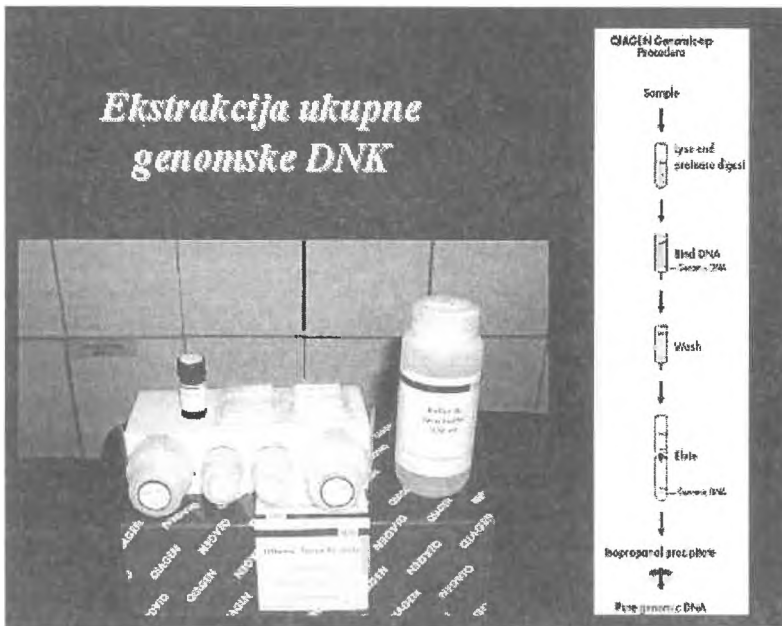
Zato je za amplifikaciju i detekciju ciljanih STR sistema pogodno je korištenje multipleks sistema, koji podržavaju simultanu amplifikaciju većeg broja lokusa. Ovako inkorporirani kompleksi prajmera omogućavaju analizu ponekad i 16 lokusa nakon pojedinačne amplifikacijske reakcije. Prije postavljanja PCR reakcije sterilize se prostor koji se koristi (najčešće laminar) sa 10% rastvorom komercijalne varikine, te se izloži dejstvu UV zraka u trajanju od 20-30 minuta. Nakon uspostave "DNA-free" uvjeta pristupa se postavljanju PCR reakcije, koja se optimizira u skladu sa prirodom uzoraka i rezultatima kvantifikacije. Tako pripremljeni uzorci postavljaju se u *PCR thermocycler* instrument u kojem se programira odgovarajući protokol reakcije.

Detekcija rezultata amplifikacije

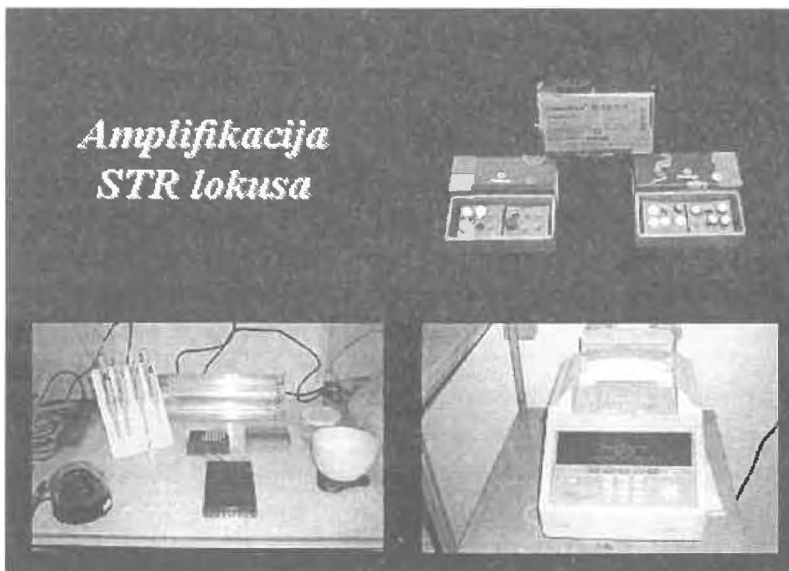
Nakon amplifikacije slijedi faza detekcije koja se odvija na nekoj od analitičkih mašina, te se upotrebom različitih softvera, u određenim fazama procesa, generiraju konačni genetički profili. Nake od ovih metoda detaljnije su opisane u ranijim poglavljima. Detekcija, kao finalna faza procesa utvrđivanja genetičkoga identiteta osobe ili biološkoga traga je automatizovana procedura, koja je najviše podložna promjenama i učestalim inovacijama. Te promjene u biti prate trendove napretka u informatičkoj tehnologiji i težnju ka potpunoj automatizaciji procesa. Radi komparativnosti rezultata, kao i certifikacije laboratorije neophodno je, u skladu materijalnih mogućnosti pratiti taj razvoj. Aktuelni trend u ovoj oblasti je smjena gel DNK analitičkih mašina sa novim kapilarnim sistemima i pretpostavka je da će se potpuna smjena generacija ovih mašina završiti u narednih pet godina. Sve laboratorije koje u narednih par godina se ne preorjentiraju na kapilarne instrumente mogle bi imati velike probleme sa skupom nabavkom hemikalija i povećanjem troškova procesa.

Statistička analiza rezultata

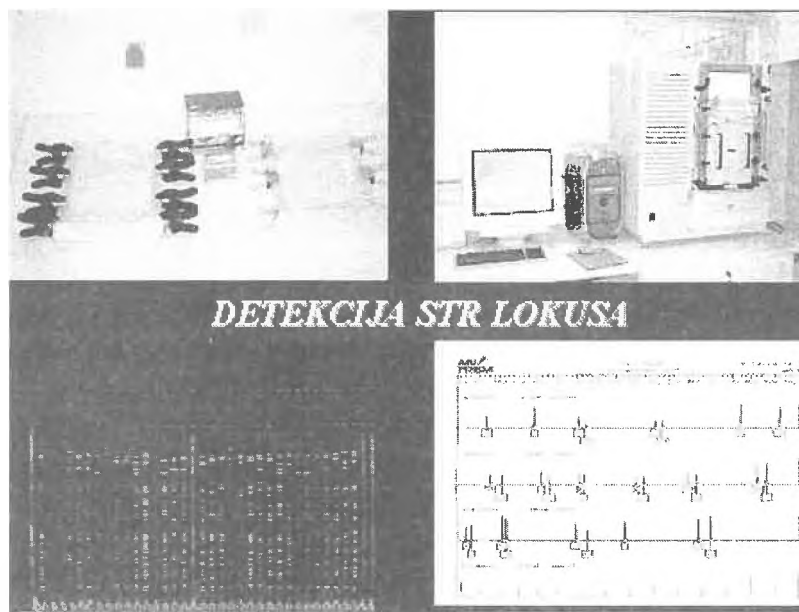
Tipovi statističke analize rezultata profiliranja, koji se obično predstave tabelarno, variraju u ovisnosti o slučaju. Ipak, statističke procedure su jasno opisane za sve potencijalne mogućnosti, bilo da se radi o standardnom utvrđivanju očitstva ili identifikaciji parcijalnoga profila, ili pak o statističkoj analizi mješanih bioloških tragova. Krajnji rezultati se prezentiraju u završnom izvještaju koji se u biti sastoji od uvodnoga dijela sa osvrtom na kratku istoriju uzorka, segmenata u kojem se navode korištene metode, te paragrafa u kojem se tabelarno prikazuju analizirani profili i rezultati statističke analize i na kraju zaključka koje donosi stručno lice na osnovu predloženih činjenica. Konačna formulacija dobijenih rezultata i kreiranje jasne i nekomplikirane forme izlaznoga dokumenta, baziranog na egzaktnim činjenicama, znatno olakšava prezentaciju rezultata DNK analize kako na sudu tako i u sklopu kompleksnog forenzičkog izvještaja.



Slika 5 – Qiagen metoda ekstrakcije



slika 6 – Amplifikacijski laboratorijski set



Slika 7 – Laboratorijski detekcijski set

Umjesto zaključka

Nedavne povijesne turbulencije na prostorima zapadnoga Balkana direktno su utjecale na dinamiku znanstveno-tehničkoga razvoja. Nauka, a samim tim i genetika kao jedna od njenih najkompleksnijih grana, nažalost nije jedini aspekt društva koji je pretrpio nesagledive posljedice ovih previranja. Formirana je ogromna provalija, 10 godina duboka u skoro svim aspektima civilizacije u ovom regionu (16).

Forenzička genetika je jedna od rijetkih oblasti u kojima se pružila prilika da se taj jaz premosti. Povratak unazad 10 godina imao bi nesagledive posljedice u primjeni najnovijih dostignuća u ovoj oblasti. S tim u vezi neophodno je animiranje svih relevantnih državnih struktura sa osnovnim ciljem njihovoga upoznavanja sa prednostima i mogućnostima primjene modernog tipa ekspertiye, kakav je DNK analiza.

Summary

For years now, forensic DNA testing has been established and accepted as the standard procedure in a widespread sphere of various police examinations all over the Europe. DNA analysis is currently used as a core method in all types of examination, from routine parental testing up to the complicated analysis of biological evidence found at the crime scene. Data obtained through this analysis are highly reliable and can be used as a very powerful tool that produces valuable results.

Unfortunately, until recently Bosnia and Herzegovina's vital law and order institutions, Police and Judiciary, have not been able to use this powerful tool to fight the crime. Only during the last year (2002), INGEb has successfully established system for DNA analysis of basic as well as the most complicated (small degraded, mixed) biological evidence.

This work theoretically, but also with respecting the result of practical work, present DNA analysis and its basic parameters. Complete understanding of basic DNA fingerprinting postulates is the only way to avoid inexact and incorrect understanding of its results.

Key words: DNA, DNA fingerprinting; DNA profyling, DNA analysis, DNA markers.

LITERATURA

1. Lewin B. (1997): *Genes VI*, Oxford University Press, New York.
2. Watson J.D., Crick F.H.C. (1953): *Molecular structure of nucleic acids*. *Nature* 171: 4365: 737-738.
3. Jeffreys, A., Brookfield, J., Semeonoff, R. (1985): *Positive Identification of an Immigration Test – Case Using Human DNA Fingerprints*. *Nature* 317: 818.
4. Marjanović, D., Bakal, N., Milosavljević, M. (2003), *Optimizacije osnovnih parametara procesa DNK analize kao standardne metode u sklopu policijskih istraga i sudskih procesa*. *Expertus Forensis*, 1:2: 31-39.
5. National Research Council (1996): *The evaluation of Forensic DNA Evidence*, National Academy Press, Washington.

6. Butler J.M. (2001): *Forensic DNA Typing – Biology & Technology Behind STR Markers*. Academic Press, San Diego, California USA.
7. Singer M.F. (1982): *Highly Repeated Sequences in Mammalian Genomes*. International Review of Cytology 76: 67-112.
8. Sprecher C., Krenke B., Amiott B., Rabbach D., Grooms K. (2000): *The PowerPlex™ 16 System*. Profiles in DNA 1: 4: 3-6.
9. Jobling M.A., Tyler-Smith C. (2003): *The human Y chromosome: an evolution marker comes of age*. Nature Rev. Genet. 4: 598-612.
10. Marjanović D., Kapur L., Drobnić K., Budowle B., Pojskić N., Hadžiselimović R. (2004): *Comparative study of genetic variation at fifteen STR loci in three isolated populations of Bosnian mountain area*. Hum Biol 76: 1.
11. Marjanović D., Kapur L., Pojskić N., Hadžiselimović R. (2003): *DNA diversity in the studies of genetic distance among isolated human populations in Bosnia*. Submitted for the Book of proceedings of 15 International Congress Anthropology & Ethnical Science 2003. Florence (Italy): ICAES (In press).
12. Marjanovic D., Milosavljevic M. (2003): *Comparative value of traditional procedures and DNA analysis in resolving major crimes*. Expertus Forensis 2003.1: 245-255.
13. Marjanović D., Bakal N., Bojanić N., Korajlić N., Drobnić K., Hadžiselimović R. (2004): *Optimizacija procesa prikupljana bioloških tragova namjenjenih za DNK analizu* (in press)
14. Mullis, K.B., Faloona, F. (1987), *Specific synthesis of DNA in vitro via a polymerase chain reaction*. Meth. Enzymol. 155:335-350.
15. Randall, K.S. (1988), *The design and optimization of the PCR – PCR technology principles and application for DNA amplification* (Erlich H.A. 1), W.H. Freeman and Company.
16. Marjanović D. (2004). *Applying aspects of the latest molecular genetic discoveries from the field of DNA analysis to the court cases in Bosnia and Herzegovina*. Science, Law and the Courts in Europe. ENLSC: 79-84.

**KRIMINALISTIČKO-OBAVJEŠTAJNA DJELATNOST U
FUNKCIJI EFIKASNIJE BORBE PROTIV ORGANIZIRANOG
KRIMINALITETA**

**INTELLIGENCE ACTIVITY OF THE LAW ENFORCEMENT
SERVICES IN FUNCTION OF MORE EFFICIENT FIGHT
AGAINST ORGANIZED CRIME**

Sažetak

U radu će na naučnog i profesionalnoj ravni biti elaborirani novi pristup, odnosno model kriminalističko-obavještajnog rada u borbi protiv organiziranog kriminala sa svim neophodnim odrednicama koje su od ključnog značaja za implementaciju naznačenih aktivnosti, uvažavajući sve operativno-stručne, profesionalne i zakonske okvire, kao i korpus etičkih načela, te međunarodne standarde koji se odnose na poštovanje ljudskih prava i sloboda građana.

Ključne riječi: *Planovi, kriminalističko-obavještajna djelatnost, kriminalitet, operativnost, profesionalnost itd.*

Uvodne napomene

Nova organizacija i uloga policije, a osobito kriminalističke policije kao i sami proces prilagođavanja saglasno načelima i vrijednostima demokratskog pluralnog društva, doveo je u pitanje raniji pristup u samom procesu ostvarivanja i implementacije planova kriminalističko-obavještajnog istraživanja. Dakle, zahtjevi društva u sasvim novim političkim i drugim uvjetima, prema ovim službama se zasnivaju na posve drugim postulatima, što od njih traži potpuno redefinirane svoje filozofije i prakse. Nova uloga i položaj policijskog sistema u društvu, a time i kriminalističko-

¹ Dr. sc., vanredni profesor na Fakultetu Kriminalističkih nauka u Sarajevu

obavještajne djelatnosti nameće naučno-stručni sistemski pristup u oblikovanju novog koncepta koji se odnosi na oblast planiranja. Za policijski sistem vrijedi isto kao i za ostale kriminalističko-obavještajne institucije, kako na novim osnovama rad kriminalističke policije prilagoditi novoj društvenoj zbilji, s tim da se ona sve više organizaciono razvija kao sistem, naučno usmjeren i upravljen ka depolitiziranom profesionalnom radu u cilju preventivne zaštite društvene zajednice. U tom smislu, planiranje ima posebnu relevanciju s obzirom da ono zahtijeva veoma naglašene respektivne intelektualne i profesionalne premise planova. Dakle i planiranje kriminalističko-obavještajnog istraživanja se treba zasnivati na naučno-istraživačkoj osnovi i predstavlja ključnu pretpostavku u oblikovanju nove strategije konkretnog kriminalističko-obavještajnog djelovanja.

Eventualni propusti u tom pogledu, a posebno promašaji u konkretnom usmjeravanju na prikupljanju podataka i nepoznavanje područja obavještajnog istraživanja, mogu uzrokovati političko-sigurnosne i druge posljedice, i dovesti u pitanje profesionalnu orijentaciju, a osobito prema široj javnosti i unutrašnjim odnosima. Sve na to ukazuje da planiranje predstavlja veoma odgovornu, složenu organiziranu aktivnost u bilo kojoj oblasti razvoja svakog društva od najranijih vremena pa sve do danas. Ono predstavlja jedno od relevantnih kontinuiranih dinamičkih procesa. Tako da je danas teško zamisliti bilo koju organizaciju da može uspješno egzistirati i ostvarivati svoje ciljeve, bez planski i dobro osmišljenih i provodivih planova. Planiranje u osnovi predstavlja dinamički, sistemski i kontinuirani proces predviđanja, odnosno unaprijed oblikovanih zadataka koje je neophodno ostvariti, sa adekvatnim izborom istraživačkih postupaka i metoda rada. U tom kontekstu poseban značaj treba dati utvrđivanju modela i kriterija kontrole i samom ocjenjivanju ostvarenih rezultata. S obzirom na djelokrug rada, kontrolna komponenta predstavlja važan instrument i uslov službenog izvršavanja zadataka. Njena funkcija je da upoređuje, raspravlja, kritizira, stimulira planiranja, pojednostavljuje, jača organizaciju, povećava uspješnost rukovođenja, doprinosi lakšem povezivanju radnih procesa itd.

Na drugoj strani politika utvrđivanja, odnosno ocjene rezultata rada kriminalističko-obavještajnog područja zahtijeva i potrebu permanentne šire naučne i stručne razrade osnovnih odrednica s ciljem iznalaženja najnovijih metoda u objektivnom i nadasve kompetentnom ocjenjivanju ostvarenih rezultata. Dakle, sistemsko vrednovanje i ciljna verifikacija, rezultata rada po linijama rada, a time i kriminalističko-obavještajnih službi u cjelini, jedno je od značajnih činilaca, koje treba da ima takvu matricu svestrane upotrebe koja će doprinijeti da znanje i profesionalne sposobnosti pripadnika kriminalističke policije utiru put naučnoj verifikaciji prilikom oblikovanja globalnih strategijskih ciljeva kriminalističko-obavještajnog istraživanja. Prema tome, svako planiranje je samo sredstvo za postizanje određenih društvenih ciljeva, i nikad ne može postati samo sebi cilj " (E.P , Nauka o upravi, str. 276.)", što se odnosi i na policijske službe. Ovi stavovi jasno ukazuju na svu ozbiljnost donošenja planova, naročito u onim oblastima koje su od posebne važnosti za održavanje sigurnosne stabilnosti društva.

Kreiranje okvirnog konceptualnog plana na kriminalističko-obavještajnom području

U naučnom i stručno-profesionalnom promišljanju ovog djela našeg interesiranja, neophodno je dotaknuti i naznačiti par premisa koje su opredjeljujuće za razumijevanje samog toka oblikovanja, verifikacije planova za kriminalističko-obavještajno istraživanje. Različite terminološke i multidefinicijske intepretacije sa različitim pristupima, ukazuje na svu ozbiljnost i nedovoljno naučno-stručno poznavanje obavještajnog područja kao i složenost, specifičnost i naglašenu odgovornost u realizaciji naznačenih zadataka.

U kriminalističko-obavještajnom istraživanju, oblikovanje i verifikacija okvirnog konceptualnog ili kako se to obično u praksi koristi strategijskog plana, predstavlja jednu od najbitnijih i najodgovornijih faza u obavještajnom ciklusu. Već smo ranije naznačili da priroda preobražaja u demokratskom društvu, kao i sve prisutniji transnacionalni izazovi i prijetnje, impliciraju potrebu rekonceptualizaciji obavještajne filozofije i prakse. Analize su pokazale da tradicionalni model organizacijskog ustrojstva i sami pristup ne može odgovoriti zahtjevima današnjeg vremena i

izvjesnim problemima sigurnosnog karaktera. Dakle, od policijskih službi se zahtijeva, da u kontinuitetu svog djelovanja iznalaze najbolje i provodive metode, radi objektivnog sagledavanja svih izvorišta ugroženosti.

Izostajanje planskog pristupa i svođenje kriminalističko-obavještajne djelatnosti na rutinerstvo i bez putokaza o prioritetima istraživanja, nužno će dovesti do improvizacije i disfunkcionalnih tendencija u svakodnevnom radu. U tom kontekstu, od izuzetno važnosti je metodološki postupak u procesu donošenja strateških planova.

Oni se trebaju oblikovati i donositi na obavještanoj i adekvatnoj metodologiji sa svim neophodnim unutar sadržajnim elementima i objektivnim naučnim metodama, koje će obezbijediti kontinuirano, naučno-stručno i profesionalno-autonomno provođenje operativnih taktičkih planova u svim fazama obavještajnog istraživanja, radi postizanja planiranih ciljeva na tom području. Dakle, planiranje je dinamičan proces, koji traži potrebnu zrelost i intelektualne i profesionalne sposobnosti onih kadrova koji učestvuju u kreiranju naznačenih sadržaja.

Na osnovu svega izloženog možemo kazat da je strategijski plan fundamentalni, ključni i okvirni konceptualni naučno-stručni dokument kriminalističko-obavještajne službe, odnosno sektora, odjeljenja itd. koji implicira sistemsko određivanje načina, metoda i sredstava, te ostalih potrebnih resursa službe (organizacioni, materijalno-tehnički, kadrovski i td.), u cilju efikasne i profesionalne operacionalizacije, odnosno postizanja onih ciljeva koji proizilaze iz obavještajne politike kao prioriteta koje određuju korisnici i nosioci usmjeravanja u skladu sa zakonom.

Prema tome, strategijski plan podrazumijeva osnove djelovanja sa svim potrebnim relevantnim premisama za njegovu implementaciju. I on mora ispuniti druge funkcije teorijsku i prakseološku. Bez ovih odrednica niti jedna služba ne može iskazati obavještajno-operativno i strukturalno prilagođavanje, saglasno zahtjevima savremene sigurnosne zbilje. Definiranje okvirnih ciljeva u strategijskom planu za prikupljanje obavještajnih podataka znači i najodgovorniji, najdelikatniji i ujedno najosjetljiviji dio oblikovanja i djelovanja naznačnih zaštitnih mehanizama

države. Njihovo kreiranje i praktična operacionalizacija trebaju biti odraz naučno-stručnih saznanja i prakse, s obzirom na višedisciplinarnost i karakter kriminalističko-obavještajnog istraživanja. U tom smislu se moraju poznavati determinirajući faktori koji su krucijalni u realizaciji pomenutih zadataka. Međutim, nema unificiranog plana za sve oblasti i prioritete obavještajnog istraživanja, niti jedinstvenog metodološkog kriterija za postizanje željenih ciljeva. U tom smislu je od posebne važnosti naučno i stručno egzatno razumijevanje same suštine i sadržaja naznačenog plana.

Na temelju toga se jedino mogu donijeti realni i provodivi operativni i taktički planovi, čijom se implementacijom daje relevantan obol u preveniranju devijantnih prijetnji za sigurnosnu stabilnost društva.

Prije donošenja ovakvog koncepta godišnjeg-strategijskog plana, ukazujemo na par naznaka, koje je potrebno prethodno razmotriti. Dakle, radi se o nekim relevantnim preporukama koje je neophodno sagledati, na nivou najviših rukovodnih struktura kriminalističko-obavještajnih službi.

- Neophodna je sadržajna i egzaktna analiza ranije planiranih i ostvarenih sveukupnih rezultata, lišeni bilo kakvih političkih konotacija i pristranosti, odnosno da li su aktivnosti policijske službe bile na visini zahtijeva koji su pred njih postavljali viši hijerarhijski nivoi kriminalističke policije sa eventualnim propustima koji su utjecali na efikasnost kriminalističko-obavještajnog rada;
- Pošto se radi o ključnom dokumentu kriminalističke službe, okvirni plan treba biti tako konceptualno postavljen, koji će kao izveden i komplementarni dio u samoj implementaciji sa ciljevima, nosicima, metodama, pravcima, sredstvima itd. omogućiti kriminalističko-obavještajnom odjeljenju da na prakseološkoj ravni i usavršavanjem i primjenom koherentnog sistema metodoloških postupaka, te ostalih sveukupnih obavještajnih potencijala, prikupljaju obavještajne podatke i analize, kao i izradu kriminalističko-obavještajnih procjena i prognoza o raznim oblicima organiziranog kriminala. Stoga je neophodna predhodna analiza metodologije obavještajnog

istraživanja u cilju razvoja i primjene novih metoda koje će biti adekvatan odgovor na moguće prijetnje i izazove i na taj način kriminalističku policiju učiniti efikasnijom i proaktivnim. Orjentiranje na proaktivnom preventivnom djelovanju je od krucijalnog značaja, s obzirom da se tim mjerama i blagovremenom izvještavanju (informacije, analize, provjera, upozorenja o svim oblicima organiziranog kriminala) pruže mogućnost blagovremenog reagiranja i ostalih zaštitnih mehanizama na predupređenju devijantnih prijetnji za sigurnost države;

- Strategijski planovi trebaju omogućiti optimalni organizaciono-obavještajni razvoj sa visoko naučno-stručnim, iskustveno-operativnim postulatima, te ostalim relevantnim spoznajama, koje će obezbjediti da se sa potrebnom akribijom planiraju i odvijaju sve faze kriminalističko-obavještajnog istraživanja, što je sa stanovišta rada odlučujuće u postizanju planiranih zadataka. Na taj način će se eliminirati eventualna preplitanja u konkretnom obavještajnom istraživanju po linijama rada;
- Strategijski plan implicira i način provođenja operativnih generalnih pravila u kriminalističko-obavještajnom procesu, a koji se, kako smo već naznačili temelji na egzaktnim naučnim principima, sa unutar specifičnim aspektima obavještajnog djelovanja, pri čemu se posebna relevancija treba pokloniti da se pomenute aktivnosti odvijaju u zakonom dozvoljenim okvirima;
- Da bi se aktivnosti, odnosno faze obavještajnog istraživanje odvijale na sistemski, te operativno zakonit i profesionalan način i koje će rezultirati postizanju odgovarajućih ciljeva, jedan od bitnih preduslova koji trebaju biti u fokusu interesiranja najodgovoranijih kadrova je prethodno sadržajno razmatranje i uvažavanje bitnih elemenata, koji čine sigurnosne procjene, te procjene ugroženosti sa dobro osmišljenom sigurnosnom prognozom;
- Strategijski plan upućuje i na potrebu pravovremenog organizaciono-funkcionalnog i tehnološkog prilagođavanja i usavršavanja, strategije obavještajno-operativnog djelovanja, s posebnim akcentom na zaštitu obavještajnih potencijala i komunikacijskih kanala, uvažavajući predhodna operativna mišljenja i saznanja koja se odnose na prioritete, kako bi se na

adekvatan način odgovorilo planiranim verificiranim zadacima. U tom smislu, se trebaju naznačiti precizni standardi u organizacijsko-rukovodnom, operativno-praktičnom, međusobnom komunikacijskom, s posebnim akcentom na oblike i modelite zaštite obavještajnih izvora i metoda od neovlaštenog objelodanjivanja.

- Neophodno je fokusiranje istraživanja na ona područja koja sa stanovišta praćenja stanja i sigurnosnog okruženja, predstavljaju supstrat u zaštiti vitalnih nacionalnih interesa svakog društva, odnosno efikasnijeg sprečavanja svih oblika organiziranog kriminala.

Na temelju svega elaboriranog, možemo apostrofirati da strategijski plan služi kao fundamentalni postulat u oblikovanju i sumjeravanju sveukupnih efektivna službe na obavještajnom području, s posebnim akcentom da se na bazi dosadašnjih rezultata, iskustava trasiraju novi pogledi i pravci djelovanja kriminalističkih službi. Dakle, dokumentom se postavljaju strateški ciljevi, koji se kreiraju na osnovu i modalitete ispoljavanja organiziranog kriminala sa svim izazovima i nestabilnostima koji utiču ili mogu utjecati na sigurnosnu paradigmu svake države. U tom kontekstu, opredjeljuju se osnove plana sa novim zahtijevima, što uslovljava i potrebno redefiniranje ranije planiranih zadataka. Prema tome, razni oblici nesigurnosti utječu i opredjeljuju karakter i modalitete kriminalističko-obavještajne djelatnosti.

Donošenje okvirnog koncepta - strategijskog dokumenta, obično se donosi za tekuću godinu. Kao i svaki drugi dokument pomenutog značaja, metodologiju njegovog kreiranja možemo pratiti na dva nivoa: opći i na dio plana koji obuhvata sve neophodne resurse (mat-funkcijske, kadrovske, organizacione, itd.) za uspješno realizaciju naloženih zadataka.

U uvodonom (općem) dijelu plan treba da sadrži sve relevantne odrednice implementacije jedinstvene, utvrđene kriminalističko obavještajne djelatnosti. Znači, utvrđuju se strategijski kriminalističko-obavještajni ciljevi sa prioritetima, područjima, okvirima, formama i metodama. U tom smislu se posebna pažnja treba pokloniti načinu usmjeravanja i praćenja rada službe, fokusirana na razna područja djelovanja, a osobito na

transnacionalne i subnacionalne kriminalne organizacije, te druge devijantne prijetnje. Iz ovog se može izvući relevantan zaključak, da kriranje kriminalističko-obavještajne politike i njene operacionalizacije, osobito na prakseološkom području nedvojbeno zahtijeva dinamičnost organizacije, edukaciju i potrebno tehnološko opremanje s ciljem ostvarenja globalno kreiranih strateških zadataka. Time dolazimo do drugog konkretnijeg dijela plana. U tom dijelu je neophodno obezbijediti da sveukupno djelovanje bude zasnovano na naučno-stručnim i iskustvenim premisama, odnosno jedna kontinuirana mobilnost članova službe, a naročito rukovodnih kadrova radi blagovremene i efikasne implementacije svih utvrđenih ili redefiniranih organizacijskih promjena. Dakle, oni su u obavezi da moraju pomno i efikasno pratiti sve promjene i tok planiranih aktivnosti, kako bi blagovremeno na svim hijerarhijskim nivoima stvarali klimu za prihvatanje organizacijsko-funkcionalnih promjena.

One oblasti službe koje su decidno precizirane Zakonom iz te oblasti, nije potrebno ugrađivati u strategijski plan, s obzirom da je to njihovo zakonsko zaduženje kada je u pitanju područje obavještajnog rada.

Oblikovanje operativnih planova

Etimološki posmatrano izraz "operativa" potječe od latinske riječi "operari", što znači raditi, djelovati. U tom smislu se pominju riječi "operacija", "operativan", "operativnost" itd., koji se koriste u svakodnevnom radu agencije za provođenje vladavine zakona. S obzirom da je predmet našeg daljnjeg elaboriranja "operativni plan" - ili konkretno planiranje rada na obavještajnom području kriminaliteta policije, njega ćemo definirati kao plan kojim su jasno i precizno utvrđene konkretne djelatnosti za kraći vremenski period po linijama rada, koneksne ranije postavljenim ciljevima definiranim strategijskom planom rada. Prema tome, operativni planovi se oblikuju u skladu sa ranijim obavještajnim istraživanjima i njihovim rezultatima, koji upućuju na spektar prijetnji i opasnosti sa različitim vidovima i intenzitetom, sa filozofijom rukovođenja i svim resursima koji trebaju biti u funkciji

izvještavanja nadležnih struktura i pružanja odgovarajuće potpore i ostalim vladinim agencijama za sprovođenje vladavine zakona.

Znači, na temelju predhodnih sadržajnih, egzaktnih i preciznih analiza, sigurnosnih procjena ugroženosti sa postavljenim prognostičkim ciljevima, operativni plan također treba biti adekvatno stručno-operativno postavljen koji će omogućiti realno provodive faze istraživanja radi postizanja planiranih ciljeva. Bez sistemskog planiranja i kontinuiranog praćenja njegovog provođenja na području apsolutno je nemoguće objektivno, precizno i svestrano prikupljanje podataka.

Operativni plan rada treba da se temelji na tačno razrađenoj metodologiji mjera i postupaka u obavještajnom ciklusu. Radi se o kauzalitetu između strategije i same implementacije operativno-taktičkih planova, sa odgovarajućim metodama, sredstvima, i tehnikama i svim potrebnim aspektima zaštite. Ustvari to je fundament za konkretno preduzimanje mjera i aktivnosti na tom području. Stoga improvizacija ili bilo kakav spontanitet, ili pak ad hoc planiranje, koji nije odraz naznačenih procjena i prognoza, nužno dovodi do kampanjskog rada, što se svakako odražava na efikasnost i rezultat rada kriminalističke službe. Naročito je važno temporalno određenje (rokovi izvršenja) prikupljanja podataka za pojedine oblasti istraživanja, kao i kontinuirana, kreativna analiza obavještajnog ciklusa i s tim u vezi, određivanje prioriteta. Na taj način službe kriminalističke policije svojim obavještano-operativnim djelovanjem sadržajno spoznaju fenomenologiju i sve druge relevantne aspekte prijetnji i rizika, što joj na drugoj strani pruža mogućnost iznalaženja najpogodnijih načina, metoda i sredstava odvijanja operacije, s ciljem efikasnog suprostavljanja svim specifičnim višedimenzionalnim oblicima sigurnosnih izazova. Međutim, kako se radi o specifičnom djelovanju, to implicira daleko složenije i specifičnije izbore indikatora na temelju kojih se vrši operativno planiranje i istraživanje. Ponovo apostrofiramo da je fundamentalna pretpostavka i centralna komponenta kreiranja svih operativnih, obavještajnih taktičko-tehničkih i drugih operacija u radu službe, egzaktna, analitička i posve precizna i jasna kriminalistička obavještajna fenomenologija sigurnosnih izazova sa svim relevantnim elementima i indikatorima. Na temelju toga se jedino mogu sagledati i precizno analizirati i sagledati dotadašnje aktivnosti i sveukupna

organizovanost efektivnih potencijala službe na suprostavljanju tim izazovima. Ujedno to je način i putokaz da se konkretnim istraživanjem na obavještajnom području - prikupljanjem podataka, dođe do odgovarajućih rezultata koji imaju heruističku vrijednost i koindiciraju sa okvirnim konceptom strategijskog plana i njegovim teleološkim postulatima.

Donošenje planova aktivnosti po linijama rada službe-području rada su divergentni kako po samom sadržaju, tako i metodologiji konkretnog postupanja u svim fazama obavještajnog istraživanja.

U tom smislu organizacijske jedinice na tim mikro nivoima donose planove koji čine segment globalnog operativnog plana na nivou službe. Planovi koji se donose na toj ravni trebaju biti sadržajni i precizno analizirani i odobreni od strane najvišeg rukovodnog kadra službe, koji su ujedno u obavezi da prate njihovu operacionalizaciju sa potrebnim stručno-profesionalnim usmjeravanjem operativne djelatnosti, koje treba da dovedu do ostvarenja postavljenih ciljeva. Tu je vrlo bitna hipotetičko-kauzalna povezanost, odnosno da se sami tok obavještajnog istraživanja dovodi u korelaciju sa ranije postavljenim obavještajnim hipotezama i prognozama koje utječu na sigurnosno stanje u društvu. Zato smo naznačili relevanciju u izboru optimalnih i adekvatnih metoda i sredstava uz naučno-stručno i profesionalno razumijevanje svih aspekata koji su odlučujući za donošenje konzistentnih odluka o kreiranju i usmjeravnju obavještajnih procesa pri čemu se posebna pažnja treba pokloniti mogućim zaprekama u operativno-taktičkoj realizaciji planiranih aktivnosti. Uspjeh na tom području u mnogome zavisi od koherentnog sistema obavještajnih metodoloških postupaka s obzirom da "metoda mora odgovarati predmetu na koji se primjenjuje" (Hegel).

Kroz samu operacionalizaciju strategijskih zadataka, odnosno aktivnostima u operativnom, taktičkom, metodološkom, tehnološkom i drugom planu, sa potrebnim interakcijskim odnosno sa drugim sigurnosnim i zaštitnim mehanizmima, najjasnije možemo sagledati i pratiti ciljeve policijskog sistema, odnosno da li on pruža optimalne pretpostavke i mogućnost oblikovanja globalnih ciljeva sigurnosne politike u jednom društvu.

Planiranje i prikupljanje podataka predstavlja najdelikatniju, najsloženiju, najodgovorniju, kontinuiranu i najdinamičniju fazu u obavještajnom ciklusu. U tom smislu od ključne važnosti je rukovođenje, koordinacija, usmjeravanja i kontrola prikupljanja podataka. Zato se moraju obezbijediti sve neophodne menadžmentske, operativne, komunikacijsko-obavještajne zaštićene procedure, materijalno-tehničke, informacijske i druge pretpostavke u cilju efikasnog prikupljanja podataka. Ovu fazu u obavještajnom ciklusu možemo nazvati nervom obavještajnog istraživanja. Napuštanje konvencionalnog-klasičnog pristupa u obavještajnom radu i preferiranje znanstveno-istraživačke teorije i prakseologije, a uzrokovano savremenim sigurnosnim transnacionalnom izazovima i prijetnjama, uslovljavaju i menadžmentske organizacione, stručno-profesionalne standarde koji, su neophodni za permanentno praćenje i usmjeravanje toka obavještajnog istraživanja.

Apsolutno jedan sistemski i holistički pristup u sagledavanju interakcijskih odnosa na nivou službe i nižih hijerarhijskih nivoa (sektora, odjeljenja, odsjeka itd.) u funkcionalnom, praktično-operativnom, komunikacijskom analitičkom nivou s posebnim težištem da se u slučaju zapreka i poteškoća različite naravi i karaktera efikasno otklanjaju korištenjem dostignutih saznanja i metoda, problemi u operacionalizaciji planiranih zadataka. Jedino se na taj način može postići bolja obavještajna efikasnost i prodornost sa daleko racionalnijim i operativnim svrsishodnijim korištenjem neophodnih resursa službe.

Razvodnjavanje na tom području, bez prethodno postavljenih realističnih i ostvarivih ciljeva sa sublimacijom svih ostalih premisa, nedvojbeno uzrokuju višestruke probleme. Zato je u savremenoj strategiji realizacije planiranih operativnih zadataka i ciljeva iz čega proizilaze i konkretni specifični ciljevi i prioriteti, neophodan egzaktan interdisciplinarni pristup, sa obaveznom i utvrđenom jedinstvenom metodologijom prikupljanja podataka. Punu odgovornost u tom pogledu imaju linijski rukovodioci na nivou odjeljenja za prikupljanje podataka. Na toj ravni trebaju doći do izražaja menadžmentske sposobnosti s posebnom specijalizacijom po linijama rada. Svako odjeljenje ima svoje

područje rada, zašto je potrebna odgovarajuća specijalizacija, što svakako nalaže intenzivno usavršavanje sa korištenjem stručno-profesionalnih saznanja i prakse. Time se obezbijuje potrebna funkcionalnost i operativnost svakog člana službe kao i efikasnost u realizaciji strategijsko-operativnih konkretnih ciljeva.

Međutim, naznačena funkcionalno-operativna "samostalnost" u radu sektora, odjeljenja, odsjeka, isl., ne smije dovesti u pitanje potrebnu koordinaciju na svim razinama rukovođenja, s obzirom na centralizirani sistem rukovođenja u radu kriminalističke policije, kao organizacionog dijela policijskog sistema.

Relevantne odrednice kriminalističko- -obavještajne djelatnosti

U svim organima i službama sigurnosti, pa tako i u radu policijskih struktura operativna djelatnost predstavlja osnovu njihovog djelovanja. Dakle, na bazi prikupljenih podataka u svakodnevnoj praksi, stvara se prostor za istraživanje takvih formi djelovanja i najoptimalnijih rješenja u realizaciji operativnih problema, koji se stavljaju pod policijske službe. Bez potrebne brzine, tačnosti i efikasnosti, odnosno pravovremenosti u prikupljanju i dostavljanju odgovarajućih podataka, oni normalno gube operativnu i svaku drugu vrijednost. Inače, bez razvijene operativne komponente, nema garancije za plansku aktivnost na svim hijerarhijskim nivoima, potrebne operativne discipline sa korišćenjem saznavnih najnovijih metoda i sredstava, a niti sagledavanja operativne situacije, koja služi kao osnova za kvalitetnu i tačnu procjenu dotadašnjeg operativnog postupanja, sa svim relevantnim aspektima koji mogu utjecati na daljne kriminalističko-obavještajno istraživanje. Ako je evidentna neoperativnost u funkcioniranju tog dijela službe, to upućuje na zaključak da ona nema adekvatnu organizacionu, rukovodnu, profesionalnu, specijaliziranu, naučno-stručnu i permanentnu edukativnu komponentu, što svakako dovodi do toga da se ona polako pretvara u inertan, neinventan, nekreativan, trom birokratski aparat, sa veoma preuskim, ograničenim i jednostranim shvaćanjem značaja operativnosti.

U kreiranju djelovanja kriminalističko-obavještajnih odjeljenja poseban značaj se daje korištenju najsavremenijih tehničkih

sredstava, pošto razvoj informatičke tehnologije nedvojbeno zahtijeva da se konkretno operativno postupanje treba zasnivati na naučnim i stručnim egzaktnim postulatima. Samo na osnovu toga se mogu adekvatno usmjeravati aktivnosti po linijama rada i na različitim hijerarhijskim nivoima.

Prema tome, korelacija razvoja raznih područja savremenih naučnih dostignuća podrazumijeva i blagovremeno kriranje i prilagođavanje snaga, metoda i sredstava rada. Jasnije kazano, u savremenim uslovima ne mogu se više na zastarjeli, tradicionalan, kliširani način postizati optimalni rezultati, saglasno razvoju i potrebama savremenih, naročito visoko razvijenih država. Bez poznavanja najsavremenijih naučnih, tehničkih, informatičkih i drugih relevantnih premisa, niti jedna služba ne može odgovoriti svojim obavezama, što se svakako odražava na sigurnost države. Dakle, ukoliko su naznačene službe visokospecijalizirane, stručne, tehnički opremljene s odgovarajućim rukovođenjem, zadovoljile i ostale relevantne elemente za izvršavanje svojih zadataka, one mogu realizirati planirane ciljeve.

Zato se i danas u radu kriminalističke policije iznalaze takvi organizacioni modeli koji će u potpunosti odgovoriti svim izazovima koji mogu uzrokovati nestabilnost u pojedinim segmentima društva. Međutim, specijalizacija sama po sebi nije dovoljna, ukoliko nema odgovarajućih kadrova koji će na krajnje stručan, operativan i profesionalan način usmjeravati sve aktivnosti, kako bi se, efikasno i za što racionalnije vrijeme došlo do potrebnih rezultata obavještajnog istraživanja. U tom smislu se može govoriti i o racionalnosti u pogledu angažovanja snaga i sredstava. Naznačeni princip, odnosno specijalistička podjela rada, uz ranije navedene performanse, (stručnost, iskustvenost, operativnost, profesionalnost, moralne vrijednosti) i sa potrebnim naučno-stručnim korektivima u toku operativnog istraživanja, doprinosi naglašenoj kvalitativnosti prikupljenih podataka i informacija. Međutim i specijalizacija ima svoja ograničenja. Stoga se mora voditi računa da u uslovima visoke specijalizacije iz usko stručnih oblasti u konkretnom djelovanju treba doći do izražaja fundamentalni postulat o poštivanju osnovnih prava i sloboda građana. Ponekad uska specijaliziranost može dovesti do prekoračenja ovlašćenja, kao i deformativnih ponašanja, zasićenja,

što svakako utječe na operativnu komponentu u sveukupnom radu. To posebno dolazi do izražaja kada se u praktičnom djelovanju pojave problemi koji su izvan usko specijaliziranih okvira, od čijeg rješavanja zavisi daljni rad u toj oblasti. Rješavanje pratećih veoma bitnih pitanja zahtijeva daleko šire obrazovanje, nego što je to specijalizacija uz usko stručnih oblasti. Nikakva inkompatibilnost sa globalno postavljenim ciljevima ne smije dovesti u pitanje strategiju provođenja konkretnih kriminalističko-obavještajnih aktivnosti. U tom smislu, treba na adekvatan način specijalizirati kadrove i krajnje efikasno, uz punu odgovornost njihovog zakonitog postupanja, iskoristiti njihova stručna i operativna znanja. Ukoliko se radi o složenijim obavještajnim istraživanjima, to je potreba za stručno-iskustvenim znanjem i sposobnošću daleko potrebija. Pomenuta sistematizirana iskustva na funkcionalno-sistematskoj i specijaliziranoj razini usmjeravaju se prema realizaciji planiranih konkretnih obavještajnih aktivnosti. *Ako se pak radi o obavještajnim istraživanjima koja karakteriše naglašena kompleksnost, složenost, delikatnost i odgovornost, to je u samom opredjeljenju ciljeva sadržanih u operativnoj, strategiji, metodi i taktici izbora ukupnih činilaca usmjerenih na postizanje optimalnih rezultata, daleko veća potreba za visokospecijaliziranim i stručnim kadrovima, a osobito onih koji se nalaze na svim rukovodnim razinama.*

Razvojem savremenog društva u cjelini sve više se iskazivala urgentna potreba za transformacijom i unošenjem kreativnih sadržaja i savremenih metoda u radu. Ovaj kreativni pristup pruža mogućnost da se u jednoj posve stručno-iskustvenoj i operativnoj atmosferi uspješno planiraju operativno-taktički zadaci sa svestranim izučavanjem i sagledavanjem međusobne uslovljenosti, egzaktno analiziraju sigurnosne procjene i procjene ugroženosti, a posebno odvijanje dinamike obavještajnog istraživanja na svim nivoima organizacione strukture. Također, koristeći dostignuća drugih naučnih disciplina, pruža se mogućnost da se operativni radnici upoznaju sa savremenim metodama i tehnikama obavještajnog istraživanja, a posebno uvođenje i ovladavanje savremenim principima i metodologijom rukovođenja u različitim situacijama. Na temelju egzaktnih naučnih i stručno-iskustvenih kriterija u značajnoj mjeri se doprinosi usavršavanju, te kroz konkretne aktivnosti iznalaze najoptimalnija rješenja, osobito kada se radi o operativno-tehničkoj i taktičko-metodološkoj usmjerenosti

djelovanja. U tom smislu, kao imperativni zadatak se nameće shvatanje savremenog modela kriminalističko-obavještajne djelatnosti, s mogućnošću ispoljavanja kreativnih i stručnih inicijativa i prijedloga i potrebnih komunikacijskih tokova. Na osnovu toga pruža se mogućnost kritičkog permanentnog procjenjivanja i analiziranja uspostavljene kriminalističko-obavještajne organizacione strukture, odnosno da li je ona najracionalnija, najprimjerenija, dovoljno naučno i stručno-operativno uspostavljena i prilagođena za sve vrste sigurnosnih problema u svjetlu novih društvenih promjena.

Operativci zaduženi za analitičke poslove imaju relevantnu ulogu u kriminalističko-obavještajnom ciklusu. Oni su zaduženi da prikupljaju, selektiraju, obrađuju i analiziraju podatke koji su dostavljeni od strane operativnih organa. Radi se o veoma delikatnim i jako odgovornim zadacima. Stoga i u analitičkim službama treba da rade najkvalitetniji kadrovi sa velikim iskustvenim saznanjima. Da bi se održao odgovarajući kontinuitet i intenzitet u radu kriminalističke policije, sve one nastoje da planski, ofanzivno i timskim radom obezbijede i potrebnu kvalitetnu operativno-analitičku potporu i praćenje, što omogućava da se sa vrha rukovodne piramide uspješno usmjeravaju i prate predviđene obavještajne aktivnosti. Međutim, treba znati da samo provjereni i kvalitetni operativni podaci i informacije mogu poslužiti kao fundament za izradu raznih vrsta sintetiziranih dokumenta odnosno rukovođenje i rad na kriminalističkim obradama ili za eventualno revidiranje postojećih procjena po linijama rada. Zato, svaki operativni podatak u obavještajnom istraživanju podliježe strogom i višestrukom ocjenjivanju i provjeravanju. Upravo iz tih razloga, mora doći do izražaja sposobnost analitičara da na bazi naučno-stručnih, operativnih i iskustvenih saznanja i prakse na egzaktan način analiziraju i izučavaju svaki podatak, radi donošenja pravilnog suda o njegovoj relevanciji i analogno tome njegovog daljnjeg korišćenja u narednim aktivnostima kriminalističko-obavještajnih sektora, odjeljenja itd.

Obavještajno-kriminalističko istraživanje u raznim oblastima i specijaliziranim linijama rada predstavlja veoma naglašen specifikum. Dakle, korištenjem adekvatnih metoda i sredstava u

okviru postavljenog obavještajnog plana istraživanja, trebaju doći do izražaja operativno-heruistički elementi, što svakako dovodi do rezultata, a to su podaci sa naučno-stručnim, preciznim, pouzdanim i upotrebljivim sadržajima.

Ovakav specifičan način prikupljanja podataka i informacija u skladu sa postavljenim i verifikovanim planom istraživanja, doprinosi preciznom proučavanju onih područja koja zauzimaju centralno mjesto u radu kriminalističke policije. Međutim, trebamo naglasiti da se izučavanju metoda kriminalističko-obavještajne djelatnosti nije pridavao odgovarajući značaj. Rezultat takvog odnosa je nedovoljna operativna efikasnost po linijama rada. Naime, postojeći oblici prikupljanja podataka u toku obavještajnog ciklusa, te nedostatak sistemskog pristupa nalize i obrade i procjenjivanja pouzdanosti, dovelo je do naučno-stručne praznine u radu. Jedini način i put otklanjanja svih zapreka može se ostvariti samo u potrebnoj i specifičnoj simbiozi naučno-stručnih, operativno-iskustvenih saznanja i prakse, vodeći računa o primjerenom i pouzdanom načinu verifikacije obavještajnog ciklusa i vrijednosti prikupljenih podataka. Tu se ne smije pogriješiti, jer, svaka greška, a osobito ako se radi o složenim obavještajnim zadacima, može dovesti do naglašenih implikacija. Zato je potreba izučavanja metoda u današnjim savremenim uslovima, sa svim sigurnosnim i ostalim izazovima, imperativni zadatak, ukoliko se hoće zadovoljiti naučno-teorijski i stručno-operativni zahtjevi u obavljanju kriminalističko-obavještajne funkcije.

Dakle, temeljito poznavanje naučnih sadržaja i metoda koji se odnose na predmet obavještajnog istraživanja neophodan je preduslov sistemskog pristupa, analize i obrade relevantnih podataka. S obzirom na specifično područje istraživanja postoje i različiti istraživački pristupi i istraživačko-tehnička sredstva. To zahtijeva i potrebno grupisanje svih metoda sa zajedničkim karakteristikama koje ih čine kompleksnim metodskim i specifičnim istraživačkim pristupom. Taj postupak povezivanja ne može se odvijati ad hoc niti spontano, stihijski. Naprotiv, to je veoma značajan i metodologijski zadatak, od kojeg uveliko zavisi uspjeh kriminalističko-obavještajnog istraživanja. Naznačeni odnos kao bitan princip treba biti u funkciji u svim fazama istraživanja.

Međutim, to je moguće ostvariti samo ako se poznaju naučno-teorijska stajališta o predmetu obavještajnog istraživanja, metodologijski postupci i postojeći izvori iskustvenih i drugih podataka o određenom problemu koji je predmet obavještajnog rada na području rada kriminalističke policije.

Summary

In this paper author elaborates issues related to the new concept and models of intelligence activities by Law Enforcement agencies, combating Organised Crime. Under these topics, special attention will be focus on abuse of human rights in these activities; ethical standards of law enforcement professionals and international standards related the applying of special investigation methods.

Key words: *Plans, Intelligence,, Crime, Professional Standards*

MURATBEGOVIĆ Elmedin¹

SAVREMENA POLITIKA SUZBIJANJA KRIMINALITETA - OSNOVNE SMJERNICE

THE BASIC ORIENTATIONS OF CONTEMPORARY CRIME POLICY

Sažetak

Ovim preglednim člankom, autor ukazuje na neke od osnovnih orijentacija u promišljanjima o politici suzbijanja kriminaliteta odnosno kriminalnoj politici kao samostalnoj znanstvenoj disciplini., Pregled sadržava prvenstveno komparativnu analizu samih termina politika suzbijanja kriminaliteta i kriminalna politika. U radu se navode neke od orijentacija kriminalne politike koje preovladavaju u savremenoj teoriji tzv. krivičnih nauka. Posebna pažnja posvećena je prevenciji kriminaliteta kao imperativu moderne kriminalne politike.

Ključne riječi: kriminalitet, kriminalna politika-politika suzbijanja kriminaliteta, prevencija,

Uvod

Mnoga društva su još od najranijih stadija svog razvoja nastojala reagirati na različite oblike devijantnih ponašanja pojedinaca ili grupa, koja su negativno uticala na opći društveni razvoj. Ovakva orijentacija odnosila se prvenstveno na sva ponašanja koja su narušavala osnovna pravila društvenog života, osnovne vrijednosti datog društva kao i odnose na kojima je počivala egzistencija datih zajednica. Bez obzira na raznolikost aksioloških orijentacija u različitim društvima i kulturama kao i područjima ljudskog znanja i djelovanja, ostaje činjenica da je svako društvo nastojalo oblikovati odgovarajuće normativne i druge institucije kako bi se

¹ Mr. sc. viši asistent Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu

ovakva ponašanja identificirala i sankcionirala. Obzirom da se radi o vrijednostima kao relevantnim činjenicama društveno-političkih procesa, odnosno egzistiranja i stabilnosti političkih zajednica reakcija na devijantna ponašanja je bila samo logičan slijed poteza u evoluciji društva kroz njegovu historiju stvaranja. Danas, kada govorimo o informatičkoj eri i apsolutno industrijaliziranim društvima, sistematski pristup rješavanju problema kriminaliteta neminovno podrazumijeva stvaranje okvirnih metodoloških postulata koji bi na najjednostavniji način bilježili promjene u sferi protivpravnih ponašanja i donosili adekvatne planove, mjere i prognoze povodom trendova porasta datog fenomena u cijelome svijetu. Ovakav način djelovanja bilo je nemoguće etablirati bez uspostavljanja samostalne naučne discipline koja se bavi sistematskim evidentiranjem i programiranjem reakcija na različiti splet asocijalnih ponašanja, počevši od onih koje smatramo devijantnim pa sve do onih koji ulaze u sferu protivpravnih ponašanja.

Kao prateća pojava, organiziranog djelovanja na pomenuta ponašanja, razvijaju se I određene, naučno utemeljene reakcije uslovljene empirijskim podacima o frekvenciji I fenomoneologiji datih pojava. Ovakav razvojni ciklus uključuje usavršavanje metoda kako društvenih, tako I prirodnih nauka. U pomentom dijapazonu naučnih orijentacija, velika pažnja usmjerena je na grupu tzv pravnih disciplina koje predstavljaju neminovnu kariku u provođenju prava u određenom društvu. Unutar porodice tzv. Krivično pravnih disciplina, vrlo važno mjesto zasigurno zauzima i politika suzbijanja kriminaliteta ili kako je još nazivamo kriminalna politika. Njen primarni zadatak odnosi se na analiziranje, sintetiziranje, obradu, reagovanje (na), prognoziranje određenog kriminalnog ponašanja. U jezicima južnoslavenskih naroda ova disciplina dobila je više naziva, od kojih ćemo navesti one koje se najčešće upotrebljavaju u stručnoj literaturi i praksi. Tako susrećemo nazive kao što su: *kriminalna politika*, *politika suzbijanja kriminaliteta*, *antikriminalna politika*, *kriminalitetna politika*. Mnogi autori (čak i lingvisti) spore neke od navedenih naziva apostrofirajući na neke specifičnosti samog naziva ali i sadržaja i predmeta ove naučne discipline. Međutim, prema većini autora sa pomenutog lingvističkog prostora, termin *politika suzbijanja*

kriminaliteta je nešto određeniji i precizniji te se u teoriji češće upotrebljava od termina *kriminalna politika*. On sam po sebi obuhvata kriminalnu politiku u užem i širem smislu. Uži smisao obuhvata krivičnopravnu politiku, dok širi koncept podrazumijeva i ostala sredstva za suzbijanje kriminaliteta. Sadržinu politike suzbijanja kriminaliteta čine krivično pravo i njegova primjena u praksi kao i druga sredstva u cilju efikasne zaštite vrijednosti i dobara od društveno štetnih ponašanja. Sam termin politika suzbijanja kriminaliteta umnogome je određeniji od izraza *kriminalna politika* koji se koriste kao sinonimi u evaluaciji navedene problematike. *Kriminalpolitik* (njem.), *Crime Policy*, *Politics of Crime Control*, *Politics of Crime* (eng.), *Politique Criminelle* (fran.), *Politica Criminale* (ital.) predstavljaju konstrukcije koje bi trebale označiti politiku suprostavljanja protivpravnom ponašanju. (Stojanović, 1991: 113-124).

Neki teoretičari u svojim djelima (Horvatić, Cvitanović) kroz izraz *kriminalna politika* suštinski ne oslikavaju niti označavaju ono što bi trebala biti suština ove konstrukcije, odnosno ono značenje koje egzistira u teorijama određenog broja kriminologa (npr. Milutinović, Mladenović). Prema njima *kriminalna politika* bi u prevodu na hrvatski jezik bila *loša politika* (kriminalna). Zbog toga se u hrvatskoj kriminološkoj i kriminalističkoj literaturi ovaj termin upotrebljava kao *antiktiminalna politika* ili *politika suzbijanja kriminaliteta* kojim se neposredno upućuje na odgovarajući pojmovni i stvarni sadržaj aktivnosti o kojoj govorimo. (Cvitanović, Horvatić, 1999: 1-3)

Politika suzbijanja kriminaliteta - kriminalna politika

Prve, iznesene ideje o *politici suzbijanja kriminaliteta* moguće je pronaći još davno u djelima prosvjetitelja od kojih izdvajamo *Montesquieu*² koji naglašava da "iznalaženje sredstava za izgradnju najboljeg mogućeg zakonodavstva ukazuje na logičnu reakciju društva na zločin" podrazumjevajući pod ovim pojmom svako ono zakonodavstvo koje će sprečavati i suzbijati kriminalitet uz osiguranje temeljnih prava pojedincima.

² Duh zakona, 1747. godine

Shvatanja (politike) problematike suzbijanja i sprečavanja ovakvih pojava su se mijenjala u toku historijskog razvoja zajednice, pa su se u skladu s tom činjenicom pojavila i nova, različita sredstva i mjere suzbijanja u pojedinim društvima na različitom stepenu njihovog razvoja. Kao primarno sredstvo u borbi protiv kriminaliteta ističu se krivične sankcije u formi kazne, sa svojom prinudnom i represivnom prirodom. Primjenjivane represivne mjere u primitivnoj formi obično su bile popraćene različitim oblicima nasilja kao i najgrubljim fizičkim i psihičkim metodama prinude. Naravno i njihova evolucija je varijabilnog karaktera, s obzirom na stepen historijskog razvitka i karaktera društva u kojem su bile predviđene i primjenjivane. Ranija politika suzbijanja kriminaliteta, oslanjajući se na zakone i kaznu kao svoje osnovne instrumente, svodila se uglavnom na mjere usmjerene ka pojedincu, izvršiocu krivičnog djela, pa su se u skladu s tim razrađivani i usavršavani pojedini kazneni (krivični) sistemi. Savremena politika suzbijanja kriminaliteta sve više napušta represivna obilježja te dobija odrednice i obol socijalne prevencije, s ciljem efikasnijeg suprostavljanja kriminalitetu. Naspram ranije prakse, postojanja kazne kao jedinog oblika krivične sankcije, danas su kriminalnopolitički sistemi zasigurno daleko više fokusirani na humanije pristupe i tretmane naročito u pogledu visine i vrste sankcija. Sve češće dolazi do primjene mjera bezbjednosti i vaspitnih mjera (prema maloljetnim delinkventima). Naravno kazna se zadržala i dalje ali je njena funkcija i smisao u dobroj mjeri izmjenjena. Od nekadašnjih mjera zastrašivanja i koje su u različitim historijskim periodima predstavljale stil djelovanja zaštitnih institucija države, danas su potpuno transformirane kroz oblikovanje i implementaciju mjera prevencije kao i samu resocijalizaciju.

Politika suzbijanja kriminaliteta se koncentriše na ispitivanje novih mogućnosti u ostvarenju svog cilja kao i na unapređenju već isprofiliranih krivičnopravnih i socijalnopreventivnih sredstava u tretmanu kriminaliteta. Njena posebna važnost se ogleda u potrebi usklađivanja dejstva svih zaštitnih podsistema jednoga društva, uključenih u antikriminalnu aktivnost, kako bi se ostvarili konkretni rezultati u toj oblasti. Upravo kroz opisanu djelatnost ona potvrđuje i opravdava svoj smisao i sadržaj. Ostvarenjem primarnih zadataka, ova politika pruža značajan doprinos

sagledavanju realnih efekata krivičnog zakonodavstva i na njemu zasnovane prakse, kao i validnost socijalnopreventivnih mjera koje određena država preduzima u borbi protiv kriminaliteta. Dakle, politika suzbijanja kriminaliteta može uspjeti samo ukoliko je sinhronizirana u ansambl ostalih mjera sigurnosne i socijalne politike datog društva. Narvano to podrazumjeva da se njena operacionalizacija isključivo odvija na bazi naučnih spoznaja i prakse. Upravo ti argumenti i ostvareni rezultati na praktičnoj ravni predstavljaju supstrat u iniciranju i decidnom usmjeravanju savremenog krivičnog zakonodavstva. Ovakav sistem mjera predstavlja preduslov efikasnijeg nastupa i djelovanja institucija države koje su uključene u aktivnosti na suzbijanju i sprečavanju kriminaliteta.

Smisao zakonskih reformi modernih državnih zajednica već duže vremena ne leži isključivo na pravno dogmatskom planu. U posljednje vrijeme one u većoj mjeri predstavljaju i rezultat kriminalnopolitičkih istraživanja i naučnog dostignuća. Verifikacijom istraživačkih rezultata, ostvarenih unutar drugih nauka, politika suzbijanja kriminaliteta te efektivno smješta u globalnu socijalnu strategiju suzbijanja kriminaliteta. Da bi u potpunosti odgovorila problemu, ona se neminovno mora bazirati na realitetu društvenih odnosa, a posebno na sigurnosnim procjenama i procjenama ugroženosti u određenom društvu. Na taj način ona potvrđuje svoju pripadnost integralnom dijelu sigurnosne politike jednoga društva. Zbog ovih činjenica je bitno da politika suzbijanja kriminaliteta mora voditi računa o tradiciji, kulturi, socijalnoj i ekonomskoj realnosti određene državne zajednice u datom vremenu.

Međutim, iako predstavlja naučnu disciplinu, sa svojim predmetom i metodama, ona ipak nije uspjela izraditi univerzalno-prihvatljiv okvir koji bi garantovao brzo i efikasno eliminiranje kriminaliteta. S tim u vezi sve aktivnosti koje se na ovom planu poduzimaju, kao i prijedlozi *de lege ferenda*, imaju određene objektivne limite. Ovi limiti direktno su uslovljeni i diktirani društvenom realnošću u određenom periodu razvoja društva. *Uspješnost politike suzbijanja kriminaliteta zavisi i od toga u kojoj su mjeri precizno i realistično postavljani ciljevi, da li je jasno izdiferenciran odnos među subjektima koji kreiraju i provode ovu politiku, te da li su*

kvalitetno osmišljene i konkretizirane mjere, sredstva i metodi u datoj oblasti od kojih bi se trebali očekivati rezultati? S tim u vezi, od posebnog značaja je oblikovanje preventivne strategije i njena operacionalizacija putem odgovarajućih oficijelnih državnih organa kao i ostalih vladinih i nevladinih institucija.

Međutim, ne možemo govoriti o teorijskim i stručno-operativnim premisama strategije ukoliko ona ne uvažava realne osnove planiranja svih operativnih, taktičkih, tehničkih i ostalih mjera i aktivnosti u cilju predupređenja i otklanjanja uslova koji pogoduju vršenju različitih oblika krivičnih djela. U ovakvim slučajevima, od ključne važnosti je naučno i egzaktno razumjevanje same suštine i sadržaja preventivne strategije. Na temelju takvih spoznaja se mogu donositi realni planovi i prognoze čijom se implementacijom postiže i održava povoljno stanje sigurnosti u datom društvu.

Dakle, fundamentalni cilj preventivne strategije predstavlja činjenica, da se na bazi već naznačenih odrednica naučnog, stručnog, operativnog, empirijskog karaktera, oblikuje realna i provodiva okvirna kriminalna politika s ciljem sistemskog, pravovremenog i efikasnog reagiranja odgovarajućih subjekata, zaduženih da u međusobnoj kooperaciji, koordinaciji, eliminiraju one okolnosti koje mogu dovesti do različitih oblika devijantnog ponašanja.

Složena priroda kriminaliteta usloвила je potrebu prihvatanja koherentog sistema normi, institucija, sredstava i mjera krivičnogpravnog, kriminološkog, penološkog, sociološkog, i politološkog aspekta. Kroz ovakvu djelatnost, kriminalna politika je najuže integrirana unutar sigurnosne ali i socijalne politike koja se provodi u konkretnom društvu. Obzirom na složenost i višedimenzionalnost raznih oblika kriminaliteta, kriminalna politika, prevashodno treba da iskaže svoj kvalitet i značaj na njegovom suzbijanju i preveniranju. Međutim, ona kao i druge naučne discipline, treba razumjeti probleme savremene društvene stvarnosti. Ukoliko to nije u stanju, neminovno biva osuđena na improvizaciju.

Prema tome, kriminalna politika implicira potrebu da se na bazi naučnog, interdisciplinarnog stajališta te na temelju evidentiranja

različitih izvorišta ugroženosti, analizira, sistematizira i ponudi sigurnosna prognoza, kao putokaz za planiranje i sprovođenje preventivno-represivnih mjera na suzbijanju kriminaliteta. Dakle, kriminalana politika treba da oblikuje takav okvir djelovanja, čijim će se provođenjem zadovoljiti fundamentalne potrebe i interesi, naročito u preventivnom smislu. Otklanjanje sigurnosnih rizika u različitim geografskim područjima, može se postići dobro osmišljenom i provodivom kriminalnom politikom. Njeno provođenje u punom smislu značenja, neminovno zahtjeva intersubjektivnu korelaciju u djeovanju niza oficijelnih i drugih institucija, koje mogu dati ključni obol u uspješnom održavanju relevantnih segmenata sigurnosti.

Evolucija razvoja i teorijsko određenje pojma⁴

Termin *kriminalna politika* prvi upotrebljava *Anselm Feuerbach*⁵, poznati njemački teoretičar krivičnog prava i osnivač klasične škole krivičnog prava (1804.). Pod ovim pojmom on podrazumjeva zakonodavnu i državnu mudrost u funkciji ostvarenja svrhe krivičnopravnih zakonodavnih rješenja. Od tada se kriminalna politika prvi put posmatra kao samostalna naučna disciplina, Njen nastanak se nesumnjivo veže kao dostignuće liberalnog koncepta građanskog društva izgrađenog tokom XVII i XVIII stoljeća. Konačno oblikovanje ona doživljava tek s početka XIX stoljeća.

Semantički pojam *Crimina Politica* označava kriminalnu (antikriminalnu) politiku i pominje se u dijelima mnogih autora, koji pod tim pojmom podrazumijevaju uglavnom praktičnu djelatnost u borbi protiv kriminaliteta i devijantnih ponašanja uopšte (Bavcon, 1958: 13-40). Poseban značaj unutar ovih djelatnosti imaju državni organi represije i zastrašivanja krivičnim sankcijama. Ovdje, naravno, mislimo na policiju i pravosuđe. Savremena društvena reakcija na kriminalitet, podrazumjeva znatno dublji pristup od same kaznene politike. U skladu s ovim kriminalana politika u svom sadržajnom značenju podrazumijeva sintezu kaznene politike i politike suzbijanja i sprečavanja kriminaliteta.

⁴ Kriminalna politika, politika suzbijanja kriminaliteta, antikriminalna politika ...

⁵ Versuch einer Kriminaljusisprudenzdes Koran (Horvatić, Cvitanović. 1999: 3)

U kriminološkoj, krivično-pravnoj pa i kriminalističkoj literaturi došlo je do ustaljivanja naziva *kriminalna politika*. Međutim, pojedini autori izbjegavaju ovaj termin, tražeći druga, pogodnija terminološka određenja. Počevši od E. Ferrija, koji je sporeći se sa F. Liztom oko termina *kriminalna politika* upotrebljavao naziv *kriminalna sociologija*, te Prinza koji radije upotrebljava naziv *preventivna higijena*. Divergentni stavovi i naglašeni sporovi oko prihvatanja ovog termina primjetni su i u francuskoj literaturi, koji je korišten kao termin *science penitentiaire* dok je kasnije prihvaćen termin *politique anticriminelle* čime se izbjegla i dvosmislenost termina *kriminalna politika*. Pojedini njemački kriminolozi (*Hartman, Leksach i Štiller*) upotrebljavaju termine *lutte contre la criminalite* te *prevention du crime*⁶ kao sinonimne izrazu *politique criminelle* pod kojim podrazumijevaju sistem mjera javnih i socijalnih aktivnosti kojima se teži zaustaviti kriminalitet.

Svi ovi pokušaji ni u kom slučaju ne predstavljaju branu u razvoju kriminalne politike kao naučne discipline. Naprotiv, oni naglašavaju njen značaj za društvo, s obzirom na kompleksnost problematike kojom se bavi. U cilju preciznijeg definiranja i samog shvatanja kriminalne politike, neophodno je apostrofirati ona stajališta koja se javljaju u smislu isticanja zahtjeva za suzbijanjem kriminaliteta kao društveno opasne pojave. Ovaj embrionalni oblik društvene organizacije, prema nekim teoretičarima (*Ansel*) seže daleko u historiju i smatraju ga, u učenjima antičkih filozofa, sastavnim dijelom teorijskih razmišljanja o politici uopšte. Prema ovim shvatanjima kriminalna politika se shvata kao sastavni dio nauke, umjetnosti i vještine upravljanja državom uopšte⁷.

Mark Ansel ističe da je kriminalna politika istovremeno i nauka i umjetnost, odnosno vještina suprostavljanja kriminalitetu. (*Ansel, 1975: 16*) Kao teoretičar koji se smatra utemeljivačem savremenog krivičnog sistema *Franz von Litz* definira kriminalnu politiku kao sistematizirane sadržaje naučnih istraživanja uzroka kriminaliteta i rezultata propisivanja i primjene kazni u borbi

⁶ La politique criminelle a la recherche d'elle même: Archives de politique criminelle, Paris, 1977, br.2. p.25

⁷ Platon: politika kao nauka o upravljanju društvom; Aristotel: politika kao umjetnost vladanja

protiv zločina; *Robert von Hippel* (1925.) pod pojmom politike suzbijanja kriminaliteta smatra samo ispitivanje efektivnosti krivičnog prava s obzirom na njegove ciljeve; *Mezger* (1957) ovaj pojam određuje kao ukupnost svih mjera, metoda i načela kojima se država suprostavlja kriminalitetu; *Zlatarić*⁸ (1970.) određuje kriminalnu politiku kao praktičnu djelatnost, racionalnu i planiranu organizaciju društvenih aktivnosti usmjerenih na suzbijanje kriminaliteta preventivnim i represivnim mjerama, te kao disciplinu koja se kritički osvrće na krivičnopravni sistem date zajednice predlažući bolje metode za suzbijanje kriminaliteta; *Goppinger* (1976) govori o kriminalnoj politici kao nauci i politici reforme krivičnog prava kako bi se s tako koncipiranim rješenjima uspješnije borili sa kriminalitetom; *Kaiser* (1976.) konstatuje da se radi o nauci ali ujedno i o praktičnoj djelatnosti pomoću koje se kreira društvena strategija, taktika postizanja optimalne kontrole nad kažnjivim ponašanjima; *Pečar* (1998.) kriminalnu politiku tretira eksplicitno kao samostalnu naučnu disciplinu; *Šeparović* (1981.) smatra da ova disciplina predstavlja deontološku naučnu disciplinu koja ima za cilj pronaći bolje i adekvatnije krivično pravo; *Zipf*⁹ (1980.) smatra da je kriminalna politika samo sastavni dio socijalne politike; *Mladenović*¹⁰ (1981.) navodi da je kriminalna politika teorijska i praktična disciplina koja se bavi proučavanjem kriminaliteta u najširem smislu riječi omogućavajući na taj način stalni razvoj i progress kako krivičnog prava i krivičnog zakonodavstva u cjelini tako i penološke teorije i prakse; *Bačić*¹¹ (1986.) osnovni smisao ove naučne discipline vidi u određivanju ciljeva društva u borbi protiv kriminaliteta; *Roxina*¹² (1992.) govori o kriminalnoj politici kao središnjoj odrednici između same nauke i socijalnog poretka, gdje se njena naučna dimenzija ogleda u objektivnoj spoznaji zločina kroz pravnu i socijalnu prizmu, dok kao socijalna disciplina promovira određene ideje i interese razvijajući ključne strategije borbe protiv kriminaliteta; *Pavišić*¹³ (1998.) pod ovom naučnom disciplinom podrazumijeva naučno

⁸ Krivično pravo, Opći dio (I.sv.), Zagreb, 1970.

⁹ Kriminalpolitik (Ein Lehrbuch), Heidelberg-Karlsruhe, 1980

¹⁰ Penologija, FKN, Sarajevo 2001 str 32-33

¹¹ Krivično pravo-opći dio. 3. PFZ, Zagreb, 1986.

¹² Strafrecht. Allgemeiner Teil (Band I:Grundlagen; Der Aufbau der Verbrechenslehre), Munchen, 1992.

¹³ Predavanja na postdiplomskom studiju kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu (oktobar 2000)

istraživanje preventivne i represivne djelatnosti u suzbijanju pojava kriminalnih ponašanja, u čijem su instrumentariju naglašene teološke i deontološke komponente; *Cvitanović*¹⁴ (1999.) smatra da je politika suzbijanja kriminaliteta racionalna i planirana organizacija društvenih djelatnosti usmjerena na suzbijanje kriminaliteta i delinkvencije, djelatnost pravne i vanpravne naravi, samostalna naučna disciplina; *Modly* (2002), smatra da je politika suzbijanja kriminaliteta organizirana društvena djelatnost usmjerena na suzbijanje kriminaliteta i delinkvencije, praktična djelatnost preventivnog i represivnog sadržaja s posebnim predmetom, metodološkim sustavom, teorijskim i praktičnim dijelovima; *Dvoršek* (2001), smatra da je kriminalna politika sastavni dio ukupne politike, koja određuje usmjerenja i ciljeve (koji bi trebali biti rezultat čitave ljudske volje) koje trebaju postići oni koji se bave borbom protiv kriminala. Usmjerenja, odnosno ciljevi određuju smjernice policiji odnosno istraživačima; *Meško* (2002), smatra da kriminalna politika predstavlja politiku društvene reakcije na kriminalitet i ostala asocijalna ponašanja.

Iz svega navedenog proizilazi da kriminalna politika prevazilazi tradicionalnu političkopravnu razinu eksplikacije, što potvrđuje i njen instrumentarij, koji pored pravnog, normativnog i uopšte legislativnog, obuhvata i vanpravne, nenormativne i nelegislativne mehanizme. Preko naznačenih mehanizama, odnosno putem različitih aktivnosti državnih tijela, a nerijetko i putem nedržavnih (nevladinih) organizacija, pa i same porodice kao fundamentalne društvene grupe, stvaraju se potrebne pretpostavke kako bi građani živjeli u sigurnosno uređenoj sredini. U tom pravcu kriminalna politika se temelji na dvije osnovne orijentacije ili modela: represivnu i preventivnu.

Represija¹⁵ kao permanentna društvena reakcija

U terminologiji kriminalne politike izraz represija odnosi se na tradicionalne krivičnopravne sadržaje. Osnovni vid ovih sadržaja orijentiran je na kaznu, sa posebnim akcentom na njenu

¹⁴ Politika suzbijanja kriminaliteta, MUP RH, Zagreb 1999.

¹⁵ Lat. Repressio, repressor, reprimere – potiskivati, suzbijati (Rush, E.G., The dictionary of criminal Justice- Second Edition, 1986)

retributivnu ulogu. Ovdje prvenstveno mislimo na uobičajeni mehanizam vraćanja *zla za zlo* izvršiocu krivičnog djela. Naravno, ovaj pojam se odnosi i na sve druge forme zakonite prisile kroz sistem pravnih propisa u svom najširem smislu riječi.

Historijski posmatrano, represivna orijentacija unutar kriminalne politike je dominirala gotovo do kraja XIX stoljeća. Stoga se kriminalna politika tog doba mogla poistovijetiti sa kaznenom politikom. Njen instrumentarij uglavnom se svodio na krivičnopravnu prisilu dok se kazni, kao apsolutnoj i retributivnoj kategoriji, pridavao poseban značaj. Na planu suprotstavljanja kriminalitetu, represivno djeluje čitav niz društvenih organa kojima je osnovna funkcija upravo represija. To međutim nije samo slučaj sa nerazvijenim ili zemljama u razvoju. Stalni nedostatak naučnih istraživanja, u oblasti prevencije kriminaliteta, nesumnjivo proizvodi određen posljedice u društvu koje se projiciraju kroz saradnju represivnih organa i zajednice, tako da se može argumentirano braniti stav o nasušnoj potrebi preventivne djelatnosti u društvu. Zbog te činjenice i sami rezultati su vidljiviji kod preventivnih mjera individualnog karaktera, jer se takve mjere delimično baziraju i na empirijskom istraživanju zasnovanom na promatranju. Poseban problem leži u činjenici da su rezultati preventivne djelatnosti inhibitorni u odnosu na represivnu djelatnost. Tako pa se ovi drugi i uzimaju kao jedino mjerilo rada organa čija je funkcija spriječavanje i suzbijanje kriminaliteta na prostorima društvenih zajednica. (Krivokapić, 2002: 44-46)

Sadržaj represije predstavlja jedno od centralnih pitanja političkog i pravnog značaja. Represija u svojoj suštini danas predstavlja i podrazumijeva politiku racionalne primjene prisile povodom izvršenja nekog krivičnog djela u svrhu njegovog suzbijanja. Na toj razini govorimo o četiri modusa primjene represivnih mjera. Mislimo prvenstveno na podjelu zasnovanu na institucionalnoj podjeli rada, čime se ove mjere dijele na razine zakonodavne, sudske, izvršne vlasti te na razine otkrivanja i razjašnjavanja kažnjivih ponašanja te hvatanja izvršilaca krivičnih djela (policija). Ovakvo koncipirane mjere obično akceptiraju i aktuelnu društvenu fenomenologiju asocijalnih ponašanja koje ugrožavaju funkcioniranje zajednice, te se kao takve inkriminiraju u krivičnim zakonima. Naravno, s druge strane neophodno je vršiti i procese

depenalizacije ili čak i dekriminalizacije onih ponašanja koja su iz nekog razloga izgubila atribut društvene opasnosti u onoj mjeri u kojoj su ga posjedovali ranije. Na taj način se potenciraju sva dostignuća moderne kriminalne politike te ostvaruje svrha kažnjavanja u savremenom krivičnom postupku (Horvatić, Cvitanović, 1999: 32-35).

O ovim okolnostima s aspekta represije, moguće je govoriti na konkretnim mikrorazinama pojedinih krivičnih slučajeva kao i na apstraktnoj makrorazini kažnjivih ponašanja. Jedna od osnovnih karakteristika represije je ta da se ona apriori ostvaruje kroz dvije, dijametralno suprotne tendencije. Radi se o težnji za *djelotvornošću tijela krivičnog postupka* kao i težnji ka *zaštiti temeljnih ljudskih prava i sloboda*. Kroz ovaj segment represije najslikovitije je prikazana oprečnost unutar dva osnovna načela savremene .kriminalne politike u vidu načela pravne i socijalne države. (Radulović 1999: 85-87)

Savremene krivične teorije kao i praktične studije slučaja potvrđuju da se danas, isključivom primjenom represivnih sredstava, ne može voditi efikasna borba protiv kriminaliteta. Ova konstatacija vrijedi bez obzira na činjenicu da li ta sredstva imaju i određene prizvuke prevencije, što predstavlja primarnu orijentaciju i u savremenoj kriminalnoj politici.

Međutim, izvesno je da se savremenim sistemom kažnjavanja postižu i određeni preventivni efekti i samim izricanjem kazne. Neki teoretičari krivičnog prava tvrde da se izrečena kazna za izvršeno krivično djelo postavlja u odnosu na osuđeno lice dvojako. Ona u sebi sadrži oba aspekta svrhovitosti kažnjavanja-represiju i prevenciju. (Milutinović, 1984: 429). Prema ovom konceptu preventivni efekti u vezi sa kaznom mogu se postići i u toku njenog izvršenja kao i samom resocijalizacijom delikvenata i sl.

Veliki broj savremenih krivičnih zakonodavstava pored kazni propisuje i čitav niz oblika izvanpenalnog reagovanja (mjere sigurnosti i vaspitne mjere), koje imaju preventivnu svrhu. Time i sama kazna gubi sve više svoj represivni smisao i postaje temelj za primjenu socijalnih, vaspitnih, medicinskih i drugih mjera u cilju prevaspitanja i resocijalizacije delikvenata. Kazna sve više prestaje

da bude *sama sebi cilj*¹⁶, već se nastoji da se osigura uspješna reintegracija delikventa u društvo te spriječi njegov ponovni pad u kriminalnu sferu, što je od izuzetnog preventivnog značaja.

Kažnjavanje i nagrađivanje su oduvijek, u najvećoj mjeri, predstavljale psihološku kategoriju interakcije među ljudima. Sama kazna se uvijek upotrebljavala u cilju dvojake namjere. Prva namjera se odnosila na onemogućavanje ili smanjenje vjerovatnoće za nastajanje i produženje kriminalne aktivnosti izvršioca, ili se teži da se kaznom djeluje na potencijalne izvršioce krivičnih djela. Drugi momenat ima za cilj inputiranje u svijest potencijalnih izvršilaca krivičnih djela, izvjesno predviđanje sopstvenog položaja poslije izvršenog djela. Upravo ovaj motiv treba da postavi potencijalnog izvršioca u takav položaj da bi ga odvratio od kriminalnog ponašanja u funkciji težine kazne i njene učestalosti. (Mladenović, 2002: str. 44-45)

U savremenoj kriminologiji dvije funkcije kazne poznate su pod nazivom specijalna i generalna prevencija (Radulović, 1999: str 23-24). Iako često upotrebljavan kao termin preventivnog aspekta kažnjavanja, prevencija je u ovom slučaju ipak isključivo vezana za čisto represivne postupke i nema onaj izvorni značaj koji odlikuje savremene ciljeve preventivnog djelovanja. Jedno od najvažnijih pitanja savremene kriminalne politike je upravo djelomično elaboriran odnos između sadržaja represije i prevencije. Pojmovno i kategorijalno bi sve trebalo biti jasno, ali se javlja dilema u pogledu međusobnih prožimanja ovih dviju djelatnosti. Naime, nema represije a da pri tome ona u nekom fundamentalnom značenju nema dozu prevencije kao što danas nema prevencije a da u njoj nije sadržana barem i doza represije, barem djelomično. Prema općim shvatanjima u stručnoj literaturi i naučnim krugovima, savremena kriminalna politika još uvijek protežira represivne sadržaje, te s tim u vezi ona neminovno postaje terminološki više određena kao kaznena politika. Međutim,

¹⁶dr Lj. Lazarević: Mjere kriminalne politike su imale "u procesu razvoja sistema krivičnih sankcija takve kvantitativne i kvalitativne promjene da je njihov retributivni i represivni karakter skoro sveden na onaj minimum koji nužno proizilazi iz njihove primjene. (Mesto i uloga suzbijanja kriminaliteta u sistemu društvene samozaštite, Zbornik radova pravnog fakulteta u Novom Sadu, 6/1972)

djelatnost zakonodavne, izvršne, i sudske vlasti u savremeni duštvenim zajednicama ne bi trebale biti u potpunosti podređene represivnoj orijentaciji, tj. politici represivnih reagovanja na kažnjiva ponašanja. Upravo napuštanje tih legalističkih okvira, predstavlja osnovno načelo savremene politike suzbijanja kriminaliteta. U skladu s tim i preventivna djelatnost predstavlja najznačajniji sadržaj sistema socijalne kontrole, usmjeravanja i reguliranja ponašanja pojedinaca i grupa u određenom društvu.

Prevenција- imperativ savremene kriminalne politike

Termin *prevencija* pragmatički je posuđen iz medicinskog vokabulara i prakse. U svom širem značenju profilirala su se dva osnovna sadržaja ovog pojma. Prvi od njih se odnosi na intervenciju kao *primaru formu* prevencije, što je u osnovi značilo intervenciju prema određenim pojavama sa propisanim sredstvima. Drugi sadržaj vezan je za prefiks *pre* koji označava prijevremenu reakciju, tačnije reakciju prije nego li se manifestira neželjena pojava. U latinskom jeziku *praeventio*¹⁷ (*prae-venio, veni, ventum, praeventus, praevenire*) označava odrednicu i termin preteći, preticaj, preticati određenu pojavu, ili kako bi se moglo zdravorazumski izvesti predupređenje, prethodna zaštita, sprečavanje, izbjegavanje unaprijed.

Još u toku XV stoljeća u engleskoj socio i kriminalno-političkoj praksi upotrebljavan je izraz *prevent* kojim se želi naglasiti svaki onaj sadržaj kojim će se u narednom periodu sprječiti kažnjiva ponašanja u užem smislu njihovog određenja¹⁸. Neki autori pod prevencijom podrazumjevaju samo onu vrstu aktivnosti koja se preduzima u pravcu spriječavanja kriminaliteta od strane javnosti, lokalne zajednice, organa i službi uopšte (Van Dijk, De Waard, 1991: 205). S tim u vezi oni naglašavaju da prevencija podrazumijeva ukupnost svih mjera, sredstava i tehnika izvan okvira sistema krivičnog pravosuđa, koje imaju za cilj smanjenje različitih vrsta štete pruzrokovane samim izvršenjem djela, koje je država inkriminirala kao krivično djelo.

¹⁷ Provisio (cautio), onis – ad praccavendum/ad providendum atque praecavendum/aptus, a, um – preventivan)

¹⁸ Krivična djela, prema užem smislu shvatanja pojma kriminaliteta, kažnjivih ponašanja

Autori koji zastupaju pomenuti koncept prevencije kriminaliteta, ne podrazumijevaju zakonske aktivnosti koje nastaju s ciljem da spriječe pojavu kriminaliteta, već predstavljaju samo predsoblje, osnov za provedbu preventivnog postupanja pomenutih subjekata. Ovakav koncept ne podrazumijeva preventivnu djelatnost policije koja, u okviru svojih nadležnosti, ima isključivo reaktivnu (represivnu) djelatnost. Evidentna su i druga shvatanja prema kojima se preventivna strategija izgrađuje na temeljima pozitivnog krivičnog zakonodavstva.

Tako se pod prevencijom ponekad podrazumijevaju i sve aktivnosti usmjerene na sprečavanje mehanizama koji dovode do nastajanja kriminalnih radnji. Kao što vidimo, težište je stavljeno na termin *preventivni mehanizam* kako bi se apostrofirala preventivna djelatnost, koja bi u svojoj suštini trebala biti usmjerena na otklanjanje uslova i uzroka koji generiraju kriminalitet. Ovaj koncept polazi od jednostavne logike prema kojoj je osnovni cilj svake nauke da primarno otkrije uzrok fenomena čiji predmet obrađuje, te da nakon takve vrste spoznaje ovlada pojavom i mehanizmima tretiranja date pojave u svakodnevnom životu. Ovakvo određenje prevencije je vrlo zahtjevno i sveobuhvatno, tako da se u kriminalnopolitičkoj praksi smatra preširokim i neodređenim terminom.

Sama spoznaja o kriminalitetu je vrlo stara, dok su ideje o prevenciji takvih pojava u društvu relativno novijeg datuma. Kada se govori o prevenciji, bilo u začetku njene aplikacije ili u novijim shvatanjima, prvenstveno mislimo na socijalnu strategiju. Naime, konstanta u pluralitetu određenja ne samo prevencije nego i same politike suzbijanja kriminaliteta, koja se provlačila u mnogobrojnim orijentacijama, bila je nesumnjivo društvena (socijalna) reakcija. Kao socijalno podržan i utemeljen koncept aktivnosti, prevencija predstavlja nesumnjivo najširi i najhumaniji front u borbi protiv kriminaliteta u savremenim državnim zajednicama. U svom pragmatičkom značenju politika prevencije kriminaliteta obuhvata različite razine djelovanja. Najširi koncept djelovanja obuhvata primarne (*ante delictum*) aktivnosti, kojima se nastoje spriječiti kriminalna ponašanja te smanjiti njihov broj prije nego li se

konkretizira kriminalni čin. Nešto uža¹⁹ koncepcija podrazumjeva razinu prevencije krivičnopravnim instrumentarijem (*post delictum*) prema kojem se djeluje preventivno nakon izvršenja krivičnog djela, (*post judicem*) nakon izrečene pravosnažne presude te *postpenalne pomoći*, tj djelovanja nakon izvršene ili primijenjene krivičnopravne sankcije. U procesu definiranja prevencije kriminaliteta problem koji se obrađuje je sasvim jasan obzirom na samu njegovu prirodu. Za razumijevanje naznačenog problema neophodno je postaviti neke osnovne postulate koji se zasigurno ogledaju u činjenici da se pod preventivnim aktivnostima podrazumijeva čitav niz različitih mjera, radnji i postupaka, koje se međusobno veoma razlikuju. Na taj način prevencija predstavlja najširi kompleks savremene kriminalne politike. Njeno interesovanju ne zavišava se samo na fenomenu kriminaliteta (u užem smislu), već na fenomenu kažnjivih ponašanja uopšte.

Prema nekim shvatanjima savremeni trendovi prevencije podrazumjevaju i bavljenje tzv *preddelinkventnom* sferom ponašanja (naročito u tretmanu maloljetnika) koja se mogu svrstati u domen sociopatoloških ponašanja u jednom društvu. Njeni osnovni sadržaji i temeljne karakteristike mogle bi se opisati kao :

- prevencija kažnjivih ponašanja kao dio šire socijalne politike odnosno sistema socijalne regulacije (kontrole) i usmjeravanja;
- prevencija usmjerena podjednako prema delinkventnoj i nedelinkventnoj populaciji, tj prema onima koji su bilo kada u prošlosti kažnjeni, kao i onima koji nikada nisu izvršili neko krivično djelo;
- prevencija se primarno (u najvećoj mjeri) ostvaruje kao djelovanje na preddelinkventna²⁰ ponašanja (preddelinkventna prevencija);
- prevencija koja se ostvaruje djelovanjem na kompleks kriminogenih faktora, vodeći računa o fenomenologiji i etiologiji kriminalnih ponašanja;
- prevencija predstavlja jedinstvenu i globalnu djelatnost

¹⁹ Vrlo često predstavlja razlog za pojmovno poistovjećenje represije i prevencije.

²⁰ Originalni model prediktora preddelinkventnog ponašanja Greenwood-vom (1986) modelu prediktora hroničnog urbanog juvenilnog delinkventnog ponašanja (Obradović Vladimir, predavanja na postdiplomskom studiju kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, septembar 2000)

prema svojoj intenciji i cilju dok njen sadržaj²¹ zavisi od mjera i instrumentarija koji se primjenjuje;
organizirani, planski i prije svega prognostički orijentisan pristup preventivnim djelatnostima je neminovan sadržilac savremene prevencije kriminaliteta;
(Horvatić, Cvitanović, 1999: 182):

Prevenција kriminaliteta može biti usmjerena na različite aspekte samog fenomena kriminaliteta te njegove subjekte: izvršioca, žrtvu, situaciju, ili zakonski akt koji definira kriminalne radnje. Bilo kakvo preduzimanje mjera prema bilo kojem od pomenutih elemenata kojima se definira kriminalitet, podrazumijevamo mjerama prevencije. Ona obuhvata i aktivnosti različitih subjekata koji preduzimaju preventivne mjere. Tako mjere prevencije kriminaliteta mogu da preduzimaju: državna tijela i tijela sa javnim ovlaštenjima, nevladine organizacije, uduženja, privatne fondacije, institucije javnog informisanja, štampa, elektronski mediji, odgojne tj. prosvjetne institucije, profesionalno okruženje u najširem smislu riječi, vjerske institucije, porodica kao fundamentalna socijalna grupa svakog društva. Aktivnost same države na ovom planu je fokusirana na donošenje i dogradnju zakonskih projekata, tj. dizajniranje krivičnog zakonodavstva, a kasnije i na njegovu dopunu i operacionalizaciju kroz preventivne mjere policije i specijaliziranih državnih službi, koje se bave kriminalitetom u užem i širem smislu njegovog značenja.

Međutim, kao što smo naveli prevencija kriminaliteta se veoma često odnosi i na sprovođenje izvjesnih mjera od strane samih građana, bilo samostalno bilo putem nekih specijaliziranih organa, službi, te udruženja nastalih spontano ili planski, kao i nekih drugih sektora društvenog života, kao što je sektor informisanja i sl. Cilj prevencije kriminaliteta je predupređenje čitavog niza različitih kriminalnih radnji kao što su: imovinski delikti, delikti u vezi s drogom, nasilnički delikti te danas za javnost interesantani i medijski vrlo eksploatirani delikti organiziranog kriminala. Ovo apostrofiramo kako bismo shvatili da se radi o veoma sadržajnim oblicima i aktivnostima koje je teško obuhvatiti jednom mjerom ili

²¹ Prema svom sadržaju prevencija kriminaliteta podrazumeva sistem preventivnih mjera čija priroda i karakter zavise od kriterija same konceptualizacije problema npr. vrsta kriminaliteta, područje djelovanja, vrijeme, tipologija delikta i izvršioca...

pak jedinstvenim instrumentarijem, te da se sa tog stanovišta može govoriti o različitim vrstama *prevencije kriminaliteta* .

Strategijske aktivnosti koje je neophodno implementirati unutar preventivnih ciljeva mogu se realizirati u najrazličitijim formama. U tom kontekstu se polazi od opšte eliminacije objektivnih socijalnih uslova koji prevladavaju u pojavi kriminaliteta na određenom prostoru, a sa sigurnošću se može tvrditi da znatno utiču na ispitivani fenomen kažnjivog ponašanja. Ova djelatnost prije svega podrazumijeva socijalnu reakciju obzirom da se radi o pojavama koje su rezultat objektivne socijalne slike društva (npr. siromaštvo). Identifikacija žarišta koja se dijagnosticiraju na temelju kvalitetnih procjena ugroženosti, predstavljaju fundament za preduzimanje potrebnih mjera u cilju smanjenja potencijalnih situacija koje mogu generirati nastanak kriminalnog ponašanja. Ekološki dizajn sredine te mnoštvo drugih mjera koje se preduzimaju kao segment tzv situacijske prevencije, u velikoj mjeri predstavljaju siguran korak ka sigurnijoj zajednici. Međutim, djelovanja ne mogu polučiti rezultate bez povezivanja sistemna socijalne prevencije s krivičnopravnim sistemom jedne države. Dakle, radi se o ujednačenom, sistematičnom i na kraju komplementarnom djelovanju svih zaštitnih podsistema društva. Bez obzira na to problemi se ipak javljaju zbog uskog posmatranja problema kriminaliteta. Ako se kriminalitet tretira kao isključivo pravni problem, time se u znatnoj mjeri isključuje ili ograničava učešće pojedinih profesija - kriminalista, sociologa, psihologa, ljekara, pedagoga itd. Upravo ova ograničenja preventivnog koncipiranja i programiranja imaju za posljedicu mnoge teškoće u provođenju prevencije kriminaliteta. S tim u vezi, pojedini nosioci preventivnih programa u svojim aktivnostima, ostaju sami i veoma brzo gube motivaciju za rad. Organizaciona povezanost sa širim socijalnim miljeom i institucijama uopšte u sprovođenju preventivnih programa, izuzetno je važan korak koji nije provodiv bez učešća stručnjaka koji će sa interdisciplinarnog stajališta dati potreban naučno-stručni putokaz za konkretizaciji preventivnih sadržaja. Prema tome, svako odsustvo saradnje, koordinacije i analitičnosti u prevenciji kriminaliteta, između naučnih, stručnih, profesionalnih i drugih institucija, dovodi do marginaliziranja i svođenja unutar manje važnih, neformalnih, vaninstitucionalnih, sporadičnih ili deklarativnih oblika suprotstavljanja kriminalitetu.

Umjesto zaključka

Zaključkom bi se samo krako osvrnuli na trenutno stanje i perspektivu efikasne kriminalne politike u BiH, gdje se nažalost danas vrlo malo pažnje posvećuje tzv. kriminalno političkim temama. Općenita situacija u BH društvu, oslikana kroz svakodnevnu rubriku crne hronike u pisanim medijima kao i porazna statistika kriminaliteta na svim razinama registracije, ne daje nam za pravo da se pohvalimo sistematskim djelovanjem u sferi borbe protiv protivpravnih ponašanja. U svakodnevnoj praksi nadležnih organa primjetan je nedovoljni angažman i nesnalaženje u suprotstavljanju kriminalitetu. Uglavnom se aktivnosti ograničavaju na manji broj organa (policija, tužilaštvo, sudovi.), dok su ostali, prvenstveno zaduženi za preventivno djelovanje, svedeni na marginu zbivanja. Nažalost, prevencija je samo deklarativno, proširena i na druge subjekte (centre za socijalni rad, vjerske institucije, škole...) ali bez adekvatne podrške, plana aktivnosti i koordinacije sa naprijed navedenim službama. Djelovanje u tzv. ante delictum fazi je apsolutno nedostatno i praktično svedeno na sporadične akcije. Tako se prevencija kriminaliteta i drugih asocijalnih pojava sve češće nalazi u procjepu između državnih organa i šire društvene zajednice. Iako savremeni trendovi ispoljavanja kriminaliteta uslovljavaju da savremena kriminalna politika prioritet daje preventivnim sadržajima, u stvarnosti se ipak većina problema rješava represivno, odnosno *post delictum*. Iskustva razvijenih zemalja ukazuju na činjenicu da stroga legalistička praksa represivnog djelovanja nije u dovoljnoj mjeri efikasna u samostalnoj zaštiti društva od kriminaliteta. Stoga smo mišljenja da Bosni i Hercegovini nedostaje adekvatna kriminalna politika, koja će zasigurno biti dio globalne sigurnosne politike, ali ne samo kroz formalno određenje nego i kroz konkretnu djelatnost na terenu. Samo na taj način možemo govoriti o aplikaciji navedenih teoretskih modela savremene politike suzbijanja kriminaliteta u savremenom društvu.

Summary

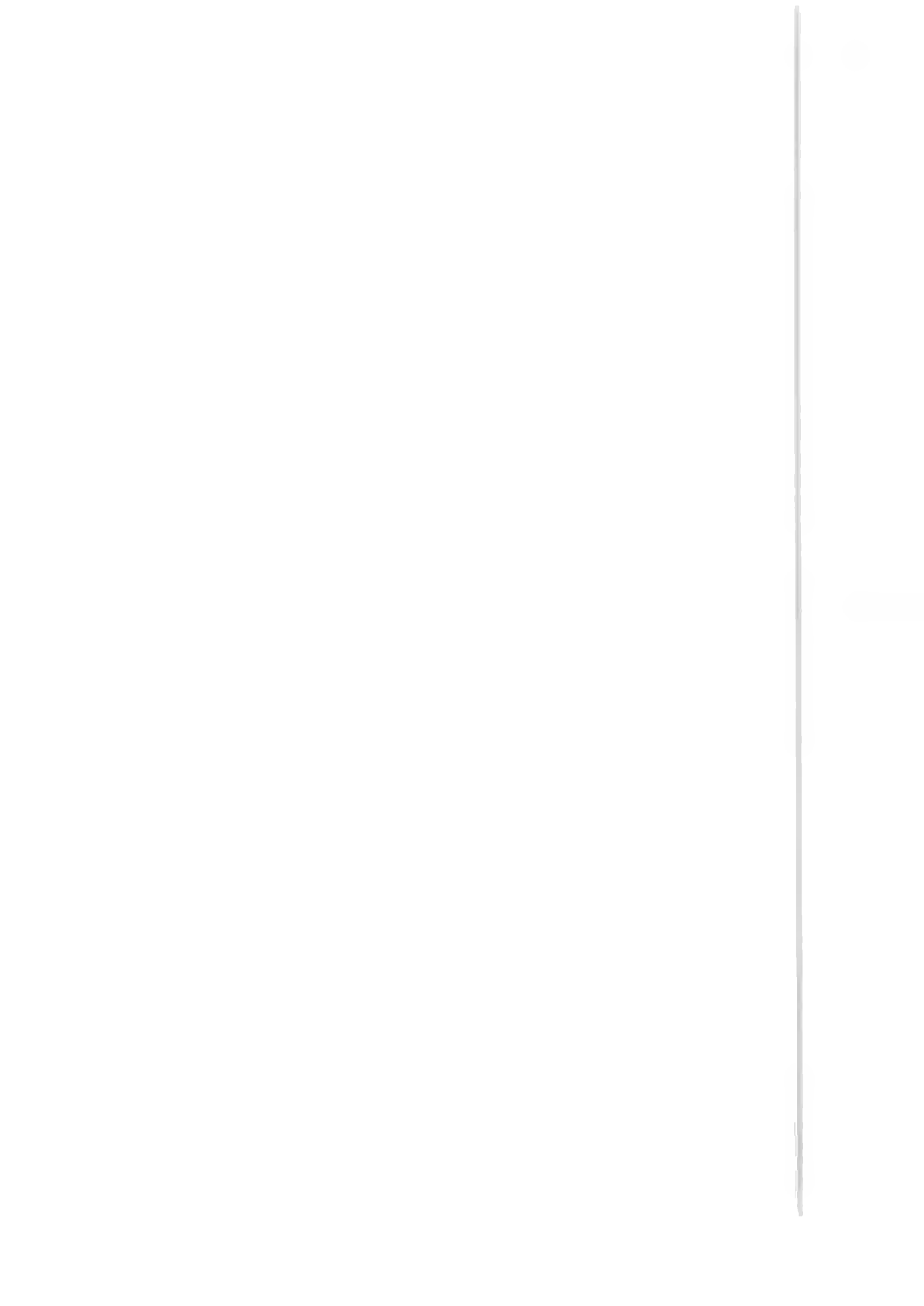
The author elaborates issues related to Contemporary Crime Policy-Politics of Crime Control-Politics of Crime, from the two point of view. First one is relate to the linguistic problems of define terms into Bosnian Language and second part which is relate to short explane of the main element of contemporary Crime Policy : Crime Prevention.

Key Words: *Crime, Crime Policy, Crime Prevention*

LITERATURA

1. Ansel, M., *Nova društvena odbrana*, Beograd, 1963.
2. Ansel, M., *Pour une etude systematique des problemes de polititique criminelle. Archives de politique criminelle, Paris 1975 br1 p.16*
3. Bakić, I., *Sociologija*, FKN-Sarajevo, 1997.
4. Bavcon, Lj., *Kriminalna politika i njene tendencije*, Ljubljana 1958
5. Cvitanović, L., *Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu*, MUP R Hrvatske, 1996.
6. Dvoršek, A., *Kriminalistička strategija - nova grana kriminalistike*, Zbornik radova: Mesto i perspektive kriminalističkih nauka i kriminalističke profesije, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2001.
7. Dvoršek, A., *Kriminalistična strategija*, VPVŠ-Ljubljana, 2001.
8. Hagan, E.F., *Introduction to Criminology*, Nelson-Hall, Chicago 1994.
9. Holl -Scraton, *Law, Class and Control, Crime and Society*, Open University Set Book, London, 1993.
10. Horvatić, Ž., *Elementarna kriminologija*, školska kniga Zagreb, 1993
11. Horvatić, Ž., Cvitanović L., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, PA-Zagreb, 1999.
12. Hulsman, H.C., *Critical Criminology and the Concept of Crime, Contemporary Crises*, 1/86, 1986..
13. Krivokapić, V., *Savremene tendencije u kriminalistici*, JRKK, 1/2001.

14. Krivokapić, V., *Prevenција kriminaliteta*, Beograd, 2002.(a)
15. Meško, G., *Preprečavanje kriminaliteta*, VPVŠ, Ljubljana, 2002
16. Milosavljević, M., *Ograničenja i mogućnosti prevencije kriminaliteta*, Zbornik radova: *Prevenција kriminaliteta*, IKSI, Beograd, 1998.
17. Milutinović, M., *Kriminalna politika*, Savremena administracija, Beograd, 1984.
18. Milutinović, M., *Socijalna prevencija kao oblast kriminalne politike*, JRKK, 3-4/1984.
19. Mladenović, R., *Penologija*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo 2001.
20. Modly, D., *Priručni kriminalistički leksikon*, FKN, Sarajevo, 1998.
21. Modly, D., Korajlić, N., *Kriminalistički rječnik*, Tešanj, 2002.
22. Radulović, Q., *Kriminalna politika*, Beograd, 1999.
23. Rush, E.G., *The Dictionary of Criminal Justice*, California State University, 1986.
24. Stojanović, Z., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Novi Sad, 1991.
25. Van Dijk J., *Experiences of Crime Across the World – Key Findings of the 1989 International Crime Survey*, Deventer, 1991.
26. Van Dijk, J. De Ward, J., *A two-dimensional Typology of Crime Prevention Projects*, Criminal Justice Abstracts, September 1991
27. Vodinelić, V., *Što je to otkrivanje a što razjašnjavanje krivičnog djela i razotkrivanje učinioca*, Priručnik 6-7/89, Zagreb 1989.
28. Council of Europe, *Urban Crime Prevention-a guide for local authorities*, Strasbourg, July 2002.



ŽRTVE ZLOUPOTREBE MOĆI

VICTIMS OF MISUSE OF POWER

Sažetak

Žrtve zloupotrebe moći vrlo su slične, u prvi mah identične žrtvama autoritarne vlasti. Ipak postoje suštinske razlike, između jedne i druge vrste žrtava, imajući u vidu način na koji se dolazi do autoritarne vlasti i dostizanja vladavine moći. Još od Platonovog vremena smatralo se da vlast i općenito politika, su neutemeljene bez moralnih normi, kao takvi će se izokrenuti protiv vlastite postojanosti. Takva ogoljena politika pretoara se u destruktivnost, a «politički je život u stvari i obesmišljeni čini čovjeka moralno unakaženim i duhovno osiromašenim» (Šušnjić , Đ., 2001). Platonova načela u politici važila su do prošlog vijeka, kada su potpuno izostavljeni etički principi, a tako da je politika karikaturalan izraz vladavine, mahom krunisan nasiljem i zločinima, posežući za svim oblicima vladavine sile. Danas smo svjedoci, a uz to i masovne žrtve terora i organizovanog kriminaliteta zločinačke politike koja, nažalost , vlada društvom i čvrsto se drži na sceni.

Uvod

Superiorna, metafizička, nadnaravna i autentična snaga u oličenju pervertirane sile ili nasilja u pravom smislu te je riječi. Ona kao moć može biti dar čovjeku ili čitavim narodima. Pod tim znakovima bivstvujući proizvodi pozitivne modalitete od općeg dobra i blagostanja po čitavu naciju. Međutim, moć kao fenomen ima daleko veće konotacije. Drugim riječima, neko će trpjeti nasilje i na taj način postati žrtvom, kao derivacijom zloupotrebe moći. A sve radi postizanja i ostvarenja svojih ličnih interesa i ciljeva.

¹ Dr.sc., vandredni profesor Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu

² Mr.sc., viši asistent Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu

^{*} Diplomirani kriminalist

Žrtve zloupotrebe moći su mahom kolektivne, često pritiskajući državu, cjelokupni njen narod, a svakako i pojedince.

Nekada su, u dalekoj prošlosti, "...spokoj noći stidljivo i samo na tren narušavali tiha pucketanja i odsjaji vatre, koja se polahko, ali sigurno gasi. U daljini, gotovo nečujno, i neki drugi odsjaji, koji se, polahko, ali odvažno kreću. Na trenutak muk, grobna tišina, zatim komušanje, bolan krik... Krv, žrtve, je pala, oduzet je ljudski život, oduzela ga je okrutna zvijer, tigar..." Bilo je to vrijeme kad se čovjek bojava sopstvenih sjenki i proždrljivih zvijeri.

Sadašnje vrijeme involviralo je do vrhunca demokratije i uvažavanja elementarnih ljudskih prava i sloboda. To je doba međunarodne saradnje, međunarodnih konvencija i institucija, jednom riječju doba vrhunca napretka savremenog, civiliziranog čovjeka. Ali i doba protivrječnosti, gladi, ratova, bolesti, zaostalosti... doba nekih drugih zvijeri uobličениh u ljudskom obliku. Odakle tolika protivrječnost, kome trebaju tolike žrtve; zašto? - možda onima koji nas tobože uče demokratiji i civilizaciji, koji nas pokušavaju reintegrirati.

Artikulirajući o nasilju moći, ono se ne odnosi na cijele narode, moguće je i na pojedince, jedinke, kao mikrokosmos, kako bi rado istakao slavni *Hemingvej*: "Nijedan čovjek nije Ostrvo sam po sebi cjelina svaki je čovjek dio Kontinenta dio zemlje; ako grudvu zemlje odnese More, Evrope je manje kao da je odnijela neki Rt, kao da je odnijela posjed tvojih prijatelja ili tvoj; smrt ma kog čovjeka smanjuje mene, jer ja sam obuhvaćen čovječanstvom. I stoga nikad ne pitaj za kim zvono zvonu; ono zvonu za tobom".³

Nije uopće suvišna izreka u časnom i uzvišenom *Kur'anu a.š.* "da onaj ko ubije jednog čovjeka, kao da je pobio cijelo Čovječanstvo", Istovjetnost je i sa žrtvama, ili jednoj ili milionima žrtava.

Kakva nas budućnost očekuje?

Svakako sjajna i epohalna, prema preciznim predviđanjima. Kao takvu teško ju je i pretpostaviti. U svakom slučaju to će "biti doba

³ Hemingvej, E.: *Za kim zvono zvonu*, Matica srpska. Novi Sad, 1974 (motto roman).

osvajanja svemira i posljednje tehnologije, doba velike ekspanzije nauke, a možda čak i ljudske jednakosti, u svakom obliku, pa čak i u onom rasnom, nacionalnom, etničkom ili vjerskom.

Moć u fenomenološkom značenju, tako prihvaćena i funkcionalno stavljena u akciju, imat će skaredan i vrlo štetan pa i svirep značaj ako je u sprezi sa političkom vlašću. Ona je tada, zaista, čvrsta, snažna i veoma moćna. Sasvim su umjesne konstatacije "Platona", koji je bio prvi, a čini se i posljednji, koji je zahtijevao da umni vladaju svijetom: po tome se vidi da je on bio idealista! Jer u njegovo vrijeme baviti se politikom i činiti dobro bilo je isto. Istinska politika moguća je tamo gdje joj u temelju leži etika. Ovaj stari pojam politike važio je do prošlog stoljeća, a onda je zamijenjen novim: "suština politike je nemilosrdna borba, oko raspodjele i kontrole društvene moći! Baviti se politikom i činiti zlo – isto je. Odvajanje politike od etike tragično je: sada politika stvarno djeluje kao da etička načela i ne postoje. Tako je politički život u stvari obesmišljen" (Šušnjić, Đ.: pogovor)⁴

Vrlo je indikativno, ako u konstelaciji egzistira moć kao nadmoć, ako nije zasnovana na sili i nasilju, tada može imati i u sebi sadržavati stvaralački potencijal i društvenu oplemenjenost. "Stoga, moramo reći da se svi ljudi, a posebno vladaoци, o kojima se najviše govori, jer su, obzirom na svoj visoki položaj, najviše i zapaženi, razlikuju po osobinama od kojih su jedne za pohvalu, a druge za osudu..."

"Ljudi se manje ustežu da uvrede onoga kome je stalo da bude voljen nego onoga koji želi da ga se plaše, jer ljubav je veza koju ljudi po prirodi mahom zli, kidaju čim iz nje izvuku ličnu korist, dok strah pothranjuje misao na kaznu koja ih neprestano progoni. Pa ipak, vladalac mora da zauzme takav stav da ga podanici, plašeći ga se, bar ne mrze, ako već ne mogu da ga vole. Nije teško ulivati strah, a pri tome ne biti omrznut, što se dešava uvijek kad vladalac ne dira u imovinu i u žene svojih sugrađana i svojih podanika. A nikako ne smije da dira u imanje osuđenih, jer ljudi brže zaboravljaju smrt oca, nego gubitak očevine..."

⁴ "Politika i zlo" od Čupića, Č., Čigoja štampa, Beograd 2001

“Moram se upitati kako to da jedan moćnik (vladalac), koji danas napreduje, sutra propada ne promjenivši ni narav ni ponašanje? Onaj vladalac koji se prepusti sudbini, čim se prilike promjene, mora da propadne. Također mislim da je srećan onaj koji se upravlja prema okolnostima, a da je nesrećan onaj koji ne umije da se prilagodi vremenu, jer ljudi, da bi stigli do cilja koji su sebi postavili, kreću raznim putevima: jedni oprezno, drugi naglo, jedni snagom, drugi vještinom, jedni strpljivo, drugi sasvim suprotno, a svako može postići šta želi, služeći se različitim sredstvima...” Dakle, uspjeh im je podjednak, a modeli različiti: jedan je obazriv, a drugi nagao. Drugim riječima, jedan će saobražavati svoje postupke duhu vremena, a drugi to ne čini. Upravo, “... od ovoga zavisi dobro ili zlo, jer strpljivima i obazrivima vrijeme i okolnosti razvijaju se tako da im je i sreća naklonjena. Ali, ako se vrijeme i okolnosti promjene, takvim osobama je neminovna propast, budući da takvi akteri nisu izmjenili stav”.⁵

Rezimirajući može se slobodno ustvrditi da je moć kompleksan, specifičan, višeznačan i višeslojan fenomen, koji se ispoljava nadređenjem, tlačenjem. Moć kao pojam ima pozitivno i negativno značenje. Kreiranje i stvaralaštvo je produktivna moć, dok negativno poimanje je destruktivno. S tim u vezi postavlja se logično pitanje šta je svrsishodnije i korisnije, da te ljudi vole ili da te se boje. I jedno i drugo je od dvostruke koristi. Međutim, slobodno se može tvrditi da su ljudi prevrtljivi, nestabilni, te dok si im susretljiv veoma su ti odani. Ali čim se nađeš u opasnosti odmah ti okreću leđa i brzo te napuštaju. Upravo, stoga daleko je racionalnije biti veoma strog, nego blagodatan. Svirepošću se postiže, a sve iz straha, da se osoba suštinski mijenja jer je daleko značajnija oplemenjenost nego podnošenje svireposti i torture. Ako si dvojakog i dijametralno suprotnog karaktera, polučit ćeš i različite rezultate. Daleko je korisnije i svrsishodnije biti obdaren dvojakim karakternim crtama: blagošću prirode i s druge strane svirepošću. Ovisno od prilika, u datim okolnostima biće svirep, a u drugim blagošću obdaren i racionalan. I jedna i druga osobenost ima svoju poruku i utemeljenost. U svakom slučaju bit će ispoljena uravnoteženost, koja se smjenjuje dobrotvornošću i drastičnošću (Poistovjećuje se karakternim obilježjima: “Strog ali pravedan”!,

⁵ Makijaveli, N.: *Vladalac*, Enigma, Pančevo, 1998

kada se želi izraziti vrlo ozbiljno svojstvo i stamenost ličnosti). U jednoj prilici će se ispoljiti krutost, a u drugoj oplemenjenost.

Nakon ujedinjenja južnoslovenskih naroda 1918. godine, čiji su motivi bili stvaranje supremacije jedne nacije naspram drugih, odmah se krenulo sa formiranjem dominirajućih država - velike Srbije naspram drugih naroda - pokrajina (usmjeravanje Srbije prema Rusiji, potpuno otrgnuće od Habsburške monarhije; u tom smislu je i brutalni atentat na kralja Aleksandra Obrenovića i njegovu suprugu Dragu Mašin, (29. maja 1903. godine), zatim formiranje Udruženja ujedinjenje ili smrt (1911.). U organizaciji i pod vođstvom atentatora Dragutina Dimitrijevića - Apisa, organiziran je atentat na austrougarskog prestolonasljednika Ferdinanda i njegovu trudnu suprugu Sofiju. To je bio povod započinjanja Prvog svjetskog rata (1914). Kasnije će, formiranjem kraljevine SHS, režim Karađorđevića odigrati najprljaviju ulogu - Šestojanuarsku diktaturu, te strašni ataci na politiku Hrvatske sa ubistvima hrvatskih poslanika u Parlamentu kraljevine SHS (Stjepan i Pavle Radić, Đuro Basariček). U takvom košmaru hrvatski velikani bježe u inostranstvo, s namjerom pripreme za revanšističke odmazde prema kralju Aleksandru i Monarhiji. U tom općem metežu Kominterna šalje za generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita 1937. godine. Ilustrativan je i upečatljiv susret Miroslava Krleže sa budućim generalnim sekretarom KPJ. Unutar partije jugoslovenskih komunista vladali su veliki raskoli, frakcionaštvo, trvenja i sukobi, koje će Josip Broz srediti za kratko vrijeme, a potom intenzivno započeti, unutar KPJ, sa pripremanja za oslobodilački i odbrambeni rat, te Revoluciju u erodiranom jugoslovenskom društvu. (O tome će biti riječi kasnije!)

Vratimo se susretu Miroslava Krleže i Josipa Broza, u gluho doba noći 1937. godine. U to vrijeme KPJ nije imala nikakve izgleda za konsolidaciju svojih redova, i uspješne pripreme za rat. Po dolasku iz Moskve, Josip Broz svraća u Zagreb, iza ponoći svome prijatelju Miroslavu Krleži, uporno zvoneći. Kasnije će Krleža prepričavati tu zgodu: "Posmatrao sam sjaj iz očiju druga Tita i u tom bljesku kaleidoskopski sam osjetio i doživio spasitelja za sve napaćene narode Jugoslavije. Bio sam siguran u Titovu harizmu i sve ono što će njegovo revolucionarno iskustvo doprinijeti u odbrani i oslobođenju Jugoslavije i spašavanju njenih naroda. Već su bili precizno izrađeni projekti i planovi od velikočetničkih ideologa u

uništenju malih naroda na tlu Jugoslavije, posebno muslimanske provenijencije”.

Josip Broz Tito je za kratko vrijeme konsolidovao redove, dobio ogromno povjerenje svih naroda Jugoslavije, posebno seljaštva i proletarijata. KPJ preuzela je kormilo i vodeću ulogu, te postala kamen ugaonik na kojem će počivati odbrambeni sistem Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu. Maršal Tito, i pored svih nedaća, koje su pratile i KPJ i lično njega, uspijevao je i uspješno vodio NOR, a kasnije se dovijao “kako je znao i umio”.

Sa sigurnošću može se ustvrditi da su prema tim projektima (posebno Vase Čubrilovića iz 1937. i Moljevićeve “Homogene Srbije” 1941. godine) stvoreni svi preduvjeti u potpunom zatiranju muslimanskog naroda. Sve te planove je sasjekao Josip Broz Tito i KPJ, i što uopće postoji muslimanski (bošnjački) narod u Jugoslaviji, isključiva je njihova zasluga. Tito je spasitelj i moderni reinkarnator današnjih Bošnjaka. Zahvaljujući Titu, Bošnjaci su, ne samo ostali, već su se znatno razvili i ojačali, pa su zahvaljujući tome i uspjeli da se “goloruci” spase te grandiozne sile (za 20 i više puta jače i ubojitije) u posljednjem ratu.

Isključivo zli ljudi ostaju vječno takvi i još gore im se pojačava njihova zločinačka ćud. Tako je za vladavine paranoika Josifa Visarionovića Staljina pobijeno u Gulagu preko 25 miliona nevinih ljudi, među njima i istaknuti revolucionari. Da mu je išlo sve po planu, Hitler bi atomskim oružjem uništio Čovječanstvo. Stoga ćemo iznijeti i prezentirati model nacizma (Hitlerova varijanta fašizma).⁶ Veoma je identična i podudarnost nekad njemačkog i sadašnjeg srpskog nacizma.

⁶ Zločinačka strast Staljinova, da bi se zasitila bilo mu je značajnije angažirati profesionalnog meksičkog ubicu, i da capinom smrskala lobanju drugom čovjeku Oktobarske revolucije, **Lavu Trockome**, nego ustuknuti pred prijetećom najezdom 120 divizija Hitlerove elitne armade, koja će munjevito napasti i gotovo pokoriti SSSR. Ili ti pristup po nekoj romantičarskoj matrici za takve je bio bogom dan *Mustafa Golubić* (veliki prijatelj i terorista po zanatu u pukovnika Apisa), avanturista bez premca, po drugima veoma violentan, žestok i ognjen čovjek. Dakle, postoji varijanta i da je on Staljinov poslani egzekutor Lavu Trockom. To i nije toliko važno, koliko je morbidna strast zagospodarila Hazjaninovom ličnošću za nekrofilskim atacima.

U NOB-u Tito i KPJ nametnuli su moralno ustrojstvo, pravdu i pravicu, poznate širom svijeta. Isti model dugo je egzistirao i nakon Drugoga svjetskog rata. U ratu, a kasnije zbog neznatnog novčanog otuđivanja i korupcije prema izvršiocu se postupalo drakonskim principima. U ratu, zbog male količine hrane uzete od seljaka, kazna je bila nemilosrdna, strašna smrtna presuda. Ilustracije radi, iznosimo jedan primjer u Prijedoru, odmah nakon zaživljavanja nove Jugoslavije. Mlađi čovjek - blagajnik u preduzeću pronevjerio je vrijednost oko 1.500 američkih dolara. Okončana istraga ukazala je i rasvjetlila krivično djelo. Predat je u nadležnost suda, nemilosrdno je osuđen na smrtnu kaznu - strijeljanjem. I više sudske instance potvrdile su drastično izrečenu presudu. Majka sina jedinca, u očajničkom pokušaju obilazi Sarajevo - obraća se šefu Partije i države BiH, ali je Đuro Pucar-Stari odbija. Ona nastavlja put za Beograd i deset dana je čamila uporno nastojeći da stupi u kontakt sa maršalom Josipom Brozom Titom. Ustvari, prilikom njegovog prolaska očajna žena se uz prodoran krik srušila na očigled svite. Kad je došla sebi, u detalje je saslušana dala je čvrsta obećanja da će odmah pronevjereni iznos podmiriti, ali je i tom prilikom odbijena, nije joj sinu ukazana milost, on će ubrzo biti pogubljen.

Kasnije će drug Josip Broz Tito znatno popuštati, uporedo sa pozitivnim trendovima jugoslovenskog društva. Dakle, od neumoljivog i svirepog stava, postaje daleko veći samarićanin. Kako naglašava **Nikolo Makijaveli**, " ...vladalac koji želi da njegovi podanici, dok im je on na čelu budu jedinstveni i pokorni, ni najmanje ne treba da se osvrće na prigovore da je svirep, jer ako izrekne mali broj kazni, biće humaniji od onih vladara, koji iz pretjerane popustljivosti, dozvoljavaju nered u kojima dolazi do krvoprolića i pljačke što pogađa cijelu zemlju, dok kazne izvršene po naređenju vladaoca pogađaju samo pojedinca. Jedino se novi vladalac mora pomiriti s tim da će ga smatrati svirepim, jer u svim novim državama, opasnosti vrebaju na svakom koraku..."⁷

Titov put od 1945. godine pa sve do njegove smrti, bio je više nego dramatičan, sa velikim oscilacijama, pa i paroksizmima društvenih potresa. I Tito i nova (socijalistička) Jugoslavija kretali su se između Scilae i Haribdae. Gotovo cijeli taj period Jugoslavija je bila pod

⁷ Makijaveli, N.: cit. djelo!

obostranom blokadom. Pa i samo stvaranje nove Jugoslavije odvijalo se u potpuno poharanoj zemlji, sa ogromnim ljudskim žrtvama i totalnim uništenjem materijalnih dobara. KPJ vodila je rat protiv fašizma, okupatorskih Njemačke i Italije, te njihovih kvislinga (ustaša i četnika). Kakvi su tek pritisci i nasrtaji uslijedili na novu Jugoslaviju, po završetku Drugog svjetskog rata. Strašni pritisci su se odvijali i sa Istoka i Zapada, tako da se zemlja našla u potpunoj blokadi, a ni od koga pomoći. Titova harizma došla je do punog izražaja krajem pedesetih godina, stvaranjem Trećeg svijeta. Njemu ravni Džavaharlal Nehru, Gamal Abdel Naser uz Tita i na njegovu inicijativu i ideju, formirali su pokret Nesvrstanih zemalja, koji će postati vodeća snaga na planeti i čiji su stavovi itekako prihvatani od svih i vodećih zemalja svijeta. Raniji žestoki sukob sa Staljinom (1948) zbog Rezolucije informbiroa, izglađen je samim uviđanjem SSSR i njegovih satelita. Jugoslavija je postala izuzetno respektibilna zemlja sa najvećim ugledom u Evropi, a njen ekonomski razvoj dostigao je onaj koji je imao Japan.

Bilo je i domaćih sukoba, pokušaji Rankovića da državnim udarom obori Titov režim. Dakle, trebalo je i takve negativnosti smirivati, a zatim i pojavu Hrvatskog proljeća 1971. godine.

Fašizam kao zatiruća ideologija ponavljat će se do vječnosti, i svaki put u novoj varijanti i sa "morbidnim objašnjenjem".

Bosna i Hercegovina, evropska država, na koju je izvršena brutalna agresija i najteži ratni zločini na kraju 20. vijeka, sa monstruošnom rasističkom idejom "Svi Srbi u jednoj državi" uz gromoglasno pljeskanje i blagoslov civilizirane, kulturne Evrope, da se konačno na njenom tlu uništi ekstremni, nekulturni, radikalni ostatak islamskog naroda i da se konačno završi s hiljadugodišnjim krstaškim ratovima. Država kojoj je oduzeto legitimno pravo da se brani, da brani svoj narod i svoju međunarodno priznatu suverenost; država u kojoj su sprovedene sve metode nacističke Njemačke u uništenju jednog naroda. S pravom se postavlja logično pitanje, kakav je to bolestan um, kakva je to nacija, kakva je to ideja i programi da mogu počinuti tolika zvjerstva? Stoga se ovdje čini korisnim izložiti nastanak ideologije njemačkog nacionalsocijalizma s obzirom na ogromne podudarnosti i identičnosti srpskog i tadašnjeg njemačkog nacizma.

Ideologija njemačkog nacizma

Stvaranje njemačke radničke partije 1919. godine djelo je tadašnje najmoćnije tajne organizacije pod nazivom "THULE" (ime potiče od stare Ulltima Thule, mitološke zemlje sa sjevera koja je služila kao kolijevka njemačke rase). Nju su sačinjavali moćne i ugledne ličnosti različitih profesija (pravnici, ljekari, industrijalci, farmeri) sa osnovnom porukom da moraju sačuvati svoju krv čistom i kukastim krstom kao svojim simbolom. Thule se zalagala za stvaranje moćne, superiorne pangermanske države. Ova organizacija se odmah počela naoružavati, a iz koje će se kasnije formirati jurišni SA odredi. Hitler kao plaćeni politički agent priključio se partiji kao 555 član dajući joj kasnije, novo ime (Nacionalsocijalistička radnička partija) i ubrzo preuzeo vođstvo.

Ujedinjenje Njemačke je završeno nakon njemačko-francuskog rata i poraza Francuske 1870/71 godine. Snažan utjecaj u tom periodu imali su ostaci feudalno-apsolutističkih snaga koje su ostvarivale kompromise sa mladom buržoazijom. Nacionalno ujedinjenje je značilo i monarhističko-birokratsku prusizaciju, koja je u stvaranje Rajha unijela svoje militarističke tradicije. Kako je jedinstvo Njemačke ostvareno ne građanskom revolucijom, već uz pomoć pruskih bajoneta, vodeća mjesta u ujedinjenoj Njemačkoj je zauzela pruska birokratija. Samo formiranje takvog njemačkog Rajha mnogi političari toga doba su nazvali "herojsko-aristokratskom ratničkom državom", u kojoj je sve bilo usredsređeno oko vojske i njenih potreba. Sva njemačka inteligencija koja je trebala biti fundament u napuštanju staleškog feudalizma i apsolutizma, naprotiv, postala je njihovom ideologijom. Sva nastojanja koja su težila napretku brzo su se gasila pred naletom reakcije, kojom prilikom je građanska klasa bila ta koja je svim sredstvima pokušavala zadržati postojeće stanje. U tom periodu naglasak su dobijale razne manifestacije i idoli prošlosti, vraćanje nečemu što je davno iščezlo. Zbog tog je i doveden gvozdeni kancelar *Bizmark* na čelo moćne njemačke carevine kako bi održao premoć krune i vojske i tako učvrstio postojeći poredak. Bizmarku je pošlo za rukom da se Rajh, koji je pretežno bio agrarna zemlja, počeo razvijati u modernu industrijsku državu. Na političkom planu prioritet je dat razaranju moćne snage socijaldemokratije, pa su prema njenim članovima preduzimate raznovrsne mjere represije. Očevidan primjer toga doba je bio

malograđanski antisemitizam. Samim razvojem kapitalizma njemački Rajh je opterećen ekspanzijom ostalih zemalja Evrope nagovještavao novu podjelu kolonija, koja se jedino mogla ostvariti ratovima. Pod pritiskom konzervativaca, kao i ostalih desnih snaga, političko težište se usmjerilo ka jačanju moći Rajha u cilju osvajanja novih prostora i nove podjele svijeta. Dalji razvoj događaja dovodi do sukoba između političkih krugova koji su se zalagali za očuvanje postojećeg sistema i jednog dijela političkih snaga koje su zagovarale radikalnu reformu političkog i ekonomskog sistema. Da bi se pružila podrška postojećoj diktaturi i onemogućile bilo kakve promjene, naročito u socijalnoj sferi, osniva se "Patriotska partija" iz koje je proizišla nacionalsocijalistička partija. Osnovane su i partije nacionalista čiji se zadatak sastojao u vođenju bezobzirne kampanje protiv jevrejskog stanovništva, na koje je trebalo preusmjeriti opravdano nezadovoljstvo naroda. Velika brojnost partija, distinkcija na ideološkoj ravni, divergentni pristup u rješavanju fundamentalnih problema u društveno-ekonomskoj i političkoj sferi, sve je to onemogućavalo stabilizovanje postojećeg političkog sistema.

Jedan od značajnih preduslova dolaska nacional-socijalizma na vlast i njegov munjeviti uspon jeste ponašanje i društveni razvoj kapitalizma, koji je pored ostalih činilaca omogućio oblikovanje i razvoj njemačkog fašizma. Takvim partijama priklanjali su se pojedinci i grupe sa već izgrađenim nacionalističkim sindromom. Ukoliko se analizira držanje pojedinih vlasnika koncerna, dolazi se do zaključka da su oni stajali iza političkih snaga koje su vršile brutalne antikomunističke akcije, rukovodeći se prvenstveno ekonomskim interesima. Oni su apostrofirali da će se planirani program u ekonomskoj sferi moći provesti samo pod nacionalnom diktaturom. Kao jedan od značajnih faktora, koji su pored ostalih otvorili prostor za nastup nacizma na političku scenu jesu nedostaci i nedorečenosti ustava, gdje su na prazan način data ovlaštenja predsjedniku u slučaju vanrednih mjera kao i imenovanje vlade bez saglasnosti parlamenta. Sama kriza prouzrokovana sve težom ekonomskom situacijom prisilila je male samostalne prodavce, koji su već bankrotirali, kao i nezaposlene radnike da shvate kako su u tom istom sistemu nezaštićeni kao radnici. Njihov protest je bio žestok protiv tog procesa degeneracije, a koji je svoj izraz našao u fašističkoj ideologiji. Zahvaljujući izdašnoj finansijskoj,

organizacionoj i ideološkoj podršci sve širih krugova finansijskog kapitala, koji su u fašizmu vidjeli izlazni put, nacionalsocijalisti bivaju sve više značajniji politički faktor. Hitler je bio beskrupulozan u realizaciji nacionalsocijalističkih ciljeva svoje partije ne suosjećajući čak ni sa svojim sunarodnjacima, već je njihov položaj iskoristio za svoju političku promociju radi preuzimanja vlasti. Upravo iz tih slojeva sitne "buržoazije, kao i deklasiranih slojeva proletarijata, Hitler je regrutovao svoje najbrutalnije "jurišne odrede". Radnička klasa nije bila u tolikoj mjeri pronicljiva, da dokuči da su oni zapravo žrtve i da je njihov položaj odraz monopola, centralizacije i koncentracije kapitala, kao i opće krize kapitalističkog poretka, nego je veći dio bio uvjerenja da se uzroci u pogledu vođenja klasne borbe nalaze u greškama ekonomske politike. Takva stanovišta su uputila znatan dio društvenih slojeva da prihvate nacionalsocijalistički program kojim su nuđena rješenja egzistencijalnih problema skoro svim klasama i društvenim slojevima.

Dolaskom na vlast nacionalsocijalisti su na rasnoj osnovi uspostavili stalešku državu, donošenjem zakona o građanima prvog i drugog reda. U definiciju i zadatke države potpuno je ugrađena rasistička ideologija. Prema njoj: "Nacija je prvo i posljednje čemu sve mora biti podređeno, pa stoga država ne mora biti-odabrati pravo opstanka nekoj etičkoj ideji ako ona predstavlja opasnost za rasni život nosilaca jedne više elite, jer bi u jednom kopilanskom i pocrnčenom svijetu pojmovi ljudske ljepote i uzvišenosti, kao i sve ideje o idealiziranju budućnosti čovječanstva bili zauvijek izgubljeni. Prema fireru Rajh nije više pravna država, već je država pogleda na svijet koja počiva na njemačkom moralu. U njoj su odbačene sve pravne kategorije, a među njima i ustav. Firer je bio izvor prava i m o ć i, a time i iznad, prava i države, kao nesporni zaštitnik prava.

Nacional-socijalizam je demokratiju smatrao judeiziranom ustanovom suprostavljajući joj germansku demokratiju. Hitler označava demokratiju kao: "Autoritet vođe prema potčinjenima i punu odgovornost prema pretpostavljenima".

Sve demokratske snage bile su jednostavno uklonjene. Političko i socijalno zakonodavstvo je dopunjeno donošenjem odgovarajućih rasnih zakona. Tako je donesen "Zakon o građanstvu Rajha, o

zaštiti njemačke krvi i njemačke časti" s osnovnim ciljem da se učvrsti nacistička struktura na vlasti. U takvom političkom ambijentu, teror postaje stil političkog djelovanja uopće. Političkom taktikom i mistifikacijom društvene stvarnosti, te primjenom represivnih mjera, totalitarni režim je bukvalno razorio sve građanske institucije. Ovaj represivni sistem se učvrstio uz pomoć političko-policijske legitimacije, dopunjavajući je mjerama propagandnog djelovanja. Političko-policijska represija sa provođenjem najgrubljih metoda fizičke i psihičke prinude, postala je oblik organiziranog najtežeg genocidnog zločina. Policijski sistem je korišten kako bi se cjelokupna struktura države preobrazila u nacionalsocijalističko ruho. U tom cilju se uz pomoć policije kod građana razvijala duboka nepravda, lažna pretpostavka o stvarnoj jednakosti ljudi, strah za obezbjeđenje socijalne i ekonomske egzistencije. Iz navedenog proizilazi da je policija u potpunosti bila instrument politike.

Fenomen i opseg moći (metodi rukovođenja)

Brojne su metode rukovođenja pa su i načini višestruko iznijansirani:

a) Autokratska metoda

Ova metoda ima brojna značenja, odnosno sinonime, kao što su:

- metoda prinude,
- diktatorska metoda,
- metoda čvrste ruke,
- despotska metoda,
- metoda surovog ponašanja i sl.

Sa stanovišta organizacijske analize neosporno je da se iz naziva može zaključiti o utemeljenosti metode na različitim prinudnim mjerama i sredstvima, koje rukovodioci samostalno primjenjuju putem neprikosnovenih odluka i zapovijesti, kako bi obezbijedili efikasno izvršavanje zadataka u okviru organizacije kojom rukovode. Oblici prinude mogu biti različiti, počev od grubih oblika primjene fizičke sile, pa do raznih oblika prinude u koje se, prije svega, mogu navesti sve vrste propisa kojima su sankcionirane krivične, prekršajne, disciplinske mjere, kao i prigovori i opomene. Ova metoda se u cjelini

primjenjuje u birokratskom modelu organizacije. Njenim korištenjem se ne biraju sredstva da bi se postigli željeni ciljevi.

b) Birokratski model

U pitanju je sistem društvenih i organizacijskih odnosa u kojima kormilari i dominira izdvojeni sloj i koji se nalazi izvan domašaja demokratske kontrole, pretvarajući se u realnu hijerarhijsku specijaliziranu grupu profesionalnih upravljača. Birokratiji podliježu sve organizacije (država, privredni sistem, političke partije) čime se one pretvaraju u oligarhijsku moć, koja se koncentrisala u grupi vodećih ljudi. To je sami vrh upravljačkog establišmenta.

c) Liberalna metoda rukovođenja

Osnovna polazišta ove metode temelje se na stvaranju ambijenta za inicijativu podređenih i ostalih članova organizacije. To znači da se podređenim na nižim organizacijskim nivoima dopušta naglašena autonomnost i inicijativnost u izboru metoda i sredstava za realizaciju postavljenih zadataka.

d) Demokratska metoda

Demokratski model rukovođenja treba preferirati autoritet znanja organizacijskih sposobnosti. Uz to, mora se uvažavati, moralnost, stvaranje pretpostavki za participaciju radnika u procesu donošenja odluka. Blagovremeno i sadržajno informirati radnike o svim relevantnim pitanjima, zatim potrebnu saradnju pojedinih dijelova organizacije. Osim toga uspostaviti motivaciju i stimulaciju, timsko rukovođenje, koje se zasniva na organizacijskim i visokostručnim sposobnostima, itd.

e) Demokratski stil rukovođenja

Ovaj stil rukovođenja se zasniva na saradnji, konsultacijama, prijedlozima sa članovima organizacije. Naime, rukovodilac predlaže globalne prijedloge i ostavlja mogućnost potčinjenima da se maksimalno uključe u analizu problema, razvijanje kreativnih rješenja, te davanje alternativnih prijedloga.

f) Autoritativno-demokratska metoda

U organizacijskoj teoriji i praksi ova metoda predstavlja alternativu demokratskoj metodi rukovođenja. U tom smislu, nameće se pitanje zašto je ona nazvana alternativnom metodom? Većina autora stoji na stanovištu da demokratska metoda nije ispunila očekivanja, odnosno ističu nemogućnost operacionalizacije svih načela na kojima se zasniva demokratsko rukovođenje, posebno ukoliko se organizacija nalazi u specifičnim okolnostima. Izlaz iz tog stanja se našao u oblikovanju metode koja implicira autoritativne elemente rukovođenja i skladnost ostvarivanja utvrđenih ciljeva organizacije. Bitno je istaći da se autoritativna metoda oslanja na znanje, stručnost, organizacijsku sposobnost, stil rukovođenja, tako da se ne može dovesti u korelaciju sa autokratskim rukovođenjem.

Smatra se da će se u praksi rijetko susresti navedeni stilovi u tzv. čistim oblicima.

Uspješno rukovođenje i nezloupotreba moći

Ne može se govoriti o demokratskoj vladavini, ukoliko nisu obezbijedjeni osnovni principi pravne države, odnosno ograničenje prinude prema građanima. Strogo voditi računa da se prinuda svede na što manju povredu ličnih prava. Ovo s obzirom na poštivanje i zaštitu ljudskih sloboda predstavlja osnovu civilizacijskog življenja. Također, ne može se govoriti o pravnom poretku bez demokratije i sistema ljudskih sloboda i prava. Razvoj demokratije zahtjeva u kontinuitetu demokratizaciju društvenih odnosa, razvoj koji vodi ka otvorenom, komunikativnom društvu, sa zahtjevima stalnog propitivanja i traženja novih puteva promjena. Stoga, struktura svake organizacije u demokratskom društvu mora se zasnivati na naučnim premisama i dosadašnjim iskustvenim saznanjima. U tom kontekstu rukovodioci moraju ispoljavati određene kvalitete. Mnogi teoretičari su isticali niz osobina, koje treba da posjeduje rukovodilac, kako bi na osnovu tih karakteristika mogao uspješno da rukovodi organizacijom. Te osobine su: 1. zdravlje - lična energija, 2. predanost problemu (samopouzdanje), 3. interes za druge ljude, 4. inteligencija, 5. moć brzog shvatanja, 6.

čestitost - osjećaj za moralnu dužnost i za pravednost, 7. uvjerljivost, 8. moć rasuđivanja, 9. lojalnost i dr.

Pretpostavke za uspješno rukovođenje

Bitno je naglasiti da je nemoguće naći rukovodioca ili vrlo teško, koji bi zadovoljio sve tražene zahtjeve. Pretpostavke koje osiguravaju rukovođenje bez zloupotrebe moći su:

- obrazovanost,
- moralne vrijednosti,
- profesionalnost,
- autoritativnost,
- operativnost,
- kreativnost,
- pedagoška uloga i
- ponašanje.

Politika i moć

Politika je jedna vrsta ljudskog djelovanja upravljena ka oblikovanju i postizanju idealnih ciljeva, odnosno jedne poželjne zajednice. Osnovni cilj svih političkih procesa je održanje uspostavljene zajednice. Za ostvarenje tih ciljeva su potrebne ustanove ili institucije. Putem vlasti (moći kao komponente politike). U ovom slučaju kontrola je veoma bitan aspekt dobro ustrojene vlasti, radi sprečavanja njene zloupotrebe. Politička vlast putem uspostavljenih organa ima monopol legitimne primjene sile-nasilja. U skladu s tim osnovni zadatak policije je da štiti unutrašnji javni red, mir i bezbjednost, kao i otklanjanje svih opasnosti koje prijete bezbjednosti zajednice ili pojedincu. Da bi politika mogla ostvariti svoje zadatke, ona se koristi državom. Jedno od važnih pitanja je i pitanje potrebne autonomnosti policijskog djelovanja, odnosno da li se ono usmjerava iz političkih vrhova na raznim nivoima ili je djelovanje saglasno ustavnim i zakonskim propisima. Ukoliko se politika miješa u policijsko djelovanje u svakodnevnom radu, neminovno dovodi do toga, da policija ne može autonomno otklanjati sve opasnosti koje utječu na stanje iz oblasti bezbjednosti.

Jačina prisile koju država vrši u jednom društvu je u osnovi odraz njene demokracije, što svakako zavisi od oblika političkog sistema i ustavnog poretka. Država bez razvijene demokratije je u permanentnom političko-bezbjednosnom iskušenju i nestabilnosti. Da bi se demokratska društva zaštitila od prekoračenja političke vlasti politika jasno u parlamentu kroz donošenje ustava i zakona uspostavlja potrebnu kontrolu nad radom izvršnih organa, a posebno vlade i ostalih institucija. U cilju izgradnje visoko otvorenog i humaniziranog društva zasigurno je potrebno i principijelno razdvajanje politike i policije ustavom i drugim propisima, te puno poštivanje zakonitosti u svim sferama društvene aktivnosti, naročito u onim, koje su u funkciji ostvarenja, poštivanja i zaštite osnovnih civilizacijskih vrijednosti, a to je sloboda čovjeka.

Historija oblikovanja i rada policije ukazuje na njenu ovisnost o politici i državi. Stabilnost se u jednom društvu može obezbijediti samo ukoliko iza njega stoje društvene snage koje su prevashodno zainteresirane za njegovo očuvanje i takvu demokratiju u kojoj će parlament postati politička arena u cilju rješavanja političkih i bezbjednosnih i ostalih pitanja i problema. Politički utjecaj na policiju treba ograničavati na nivou donošenja pojedinih zakonskih propisa u parlamentima. Budući da vršenje vlasti uključuje i mogućnost zloupotrebe svih nosioca javnih funkcija, potrebno ju je u kontinuitetu nadzirati. Tako da izabrana vlada za svoj rad odgovara parlamentu i javnosti, koji je nadziru. Oslanjanje vlasti na narod, putem općih slobodnih izbora, najbolja je garancija protiv mogućih zloupotreba ali naravno, potrebna su i druga osiguranja. Ako je demokratija, akt hrabrosti (Perikle), ili kako su je neki definisali kao humanizam upućuje na zaključak da bez te potrebne hrabrosti, sposobnosti, stvaralaštva, inovacija u svim oblastima, te preciznog i sadržajnog prognoziranja i na osnovu toga određivanja prioriteta u oblasti bezbjednosti nema stabilnog političkog sistema. Vlast mora obezbijediti podršku građana. Ako to nije u stanju suočit će se sa nizom složenih protivrječnosti, što u krajnjoj liniji dovodi do upotrebe nasilja nad građanima. Ono što je bitno jeste da politika u demokratskom društvu ne može niti treba imati direktni utjecaj na policijsku strukturu, osim u slučajevima kad se u parlamentu donosi zakon o policijskom sistemu.

Politika svoju m o ć ostvaruje putem države, s obzirom da je politička borba između partija prvenstveno usmjerena prema državi kao njihovom krajnjem cilju. U svakom društvu dolazi do slabosti u funkcionisanju institucija sistema, što može dovesti i dovodi do političke krize, kao i krize u funkcionisanju države i njenih legitimno izabраниh organa. Političko-bezbjedonosna kriza je posljedica nefunkcionisanja javnog poretka. Svaka kriza javnog poretka ukazuje na početne oblike krize ne samo političke, ekonomske, nego ona može dovesti do sveukupne krize u jednom društvu. Na krizu javnog poretka, samim tim i na sistem bezbjednosti utječu mnogobrojni faktori (politička i ekonomska kriza, borba za vlast i položaj, primjena samovolje i nasilja od strane represivnih organa, rascjepkanost pravne regulative, potčinjenost izvršnih organa vlasti, a posebno sudova, u političkim centrima moći, korupcija, nedovoljna ograničenost vlasti, nepostojanje aktivnog, a neposlušnog javnog mnijenja političkim moćnicima i sl.) koji izazivaju krizu države. Naročito velika koncentracija vlasti u izvršnim organima u odnosu na tijela parlamenta, ograničavanje osnovnih prava i sloboda građana u ime viših političkih ciljeva, velika suprostavljenost u odnosima između političkih partija, te jačanje svih oblika nasilja samo su neki faktori koji predstavljaju pogodan politički teren za razne oblike utjecaja policijskih organizacija na političke procese u društvu. Međutim, njena policizacija i aktivno uključenje u političko-bezbjedonosne i druge prilike zavisi prvenstveno od oblika društvenog uređenja. Najveću opasnost po demokratski sistem predstavlja koncentracija i srastanje političke i izvršne vlasti. U tim prilikama političke vlasti, nametanjem vlastitog interesa, ne poštujući ustavni položaj organa prinude, postaju osnovni izvor krize.

Kako policijski sistem poprima političke vrijednosti sa jačanjem svoje moći i utjecajem na političke procese u demokratskim društvima? To niti jedna organizacija političke vlasti ne može biti uspostavljena niti uređena tako da svi građani budu zadovoljni dolazi do socijalnih i bezbjedonosnih konflikata. U tom cilju policijska mašinerija potpomaže vladajućim strukturama koje ne mogu da obezbijede potrebno unutrašnje funkcionisanje institucija sistema sa posebnim naglaskom na političko-bezbjedonosnu komponentu.

Demokratizacija društvenog života, a time i nova uloge policije otvara niz značajnih pitanja kao što su: kako policija vidi svoje mjesto u državi i društvu, odnosno da li je u svom djelovanju instrument moći i prisile ovisna od politike, ko odlučuje o njenim postupcima. Jedan od bitnih faktora političke neutralnosti policije je zabrana članstva u političkim partijama, te njeno aktivno učešće u političkom životu. Međutim, policijski službenici ne mogu potpuno biti isključeni iz političkog života, jer oni imaju ustavno pravo da učestvuju na izborima, kao i pravo na slobodu mišljenja i dr. Svako korištenje policijskih snaga od strane politike u onim prilikama gdje je potrebno prvenstveno političko rješenje smatra se zloupotrebom korištenja policije.

Zloupotreba moći²²

Korupcija je korištenje prednosti, tj. pogodnosti, ali ne samo to, nego prije svega i deficitarno postepene uprave, koja vrijeda kriterije opće dobrobiti, koje smanjuje upravljačku sposobnost i ugrožava sveukupnu legitimnost upravnih postupaka. Stepennjene prisutnosti u jednom društvu je odraz političko-bezbjednosnog i pravnog stanja u kojem se država nalazi. Kao historijski fenomen ona je prisutna u svim državama bez obzira na društveno uređenje. Pod korupcijom se podrazumjeva akt koji u najmanju ruku vrijeda sistem javnog i građanskog reda. Drugim riječima, povreda općeg interesa u korist pojedinačnog interesa znači korupciju. Pod korupcijom u političkom životu podrazumijeva se aktivnost kojom se koristi politička funkcija i položaj u nemoralne ili protivzakonite svrhe u nastojanju da se pribavi lična korist ili dobit. Kao primjer političke korupcije navodi se podmićivanje državnih službenika ili birača, falsifikovanje javnih dokumenata i izvještaja, favorizovanje pojedinaca ili grupa pri izdavanju različitih dozvola ili sklapanje ugovora, pružanje informacija od strane državnih službenika na osnovu kojih se stiču velike materijalne koristi itd. Radi se o nezakonitoj upotrebi zvaničnih ovlaštenja i utjecaja vladinih službenika da bi se obogatili, unaprijedili svoj interes ili interes drugog lica, oštećujući društvo, gazeći svoju zakletvu. Pojedini autori smatraju da jezgru

²² Čupić, Č.: cit. djelo!

samog pojma korupcije predstavlja ostvarenje cilja posredstvom potkupljenog lica (službenika ili političara) koji pak zloupotrebljava svoju moć i na taj način povređuje jedno od temeljnih načela demokratije, načelo povjerenja. U većini evropskih krivičnih zakonodavstava nailazimo na dvije stvarne korupcije: aktivnu i pasivnu korupciju, dok sa kriminološko-kriminalističkog gledišta većina autora koruptivno ponašanje dijeli na: uličnu, ugovaračku ili korupciju u javnoj upravi, sudsku, privrednu, kao i opštu korupciju pod kojom podrazumjeva sve preostale oblike koruptivnog ponašanja u raznim oblastima društvenog života (zdravstvo, prosvjeta, građevinarstvo, sport, socijalna politika sl). Tu se ne radi o sitnim slučajevima korupcije već prije svega o vezi organiziranog kriminala sa vodećim ličnostima iz administracije i politike. Pored navedenog korupcija obuhvata i one djelatnosti motivirane prijateljstvom, rodbinskim ili društvenim vezama. Međutim, značajno je istaći da se pomenuti oblici u nekim sredinama smatraju potpuno prihvatljivim ponašanjem, te da je to uobičajena praksa u skoro svim zemljama. Kao pokazatelji korumpiranih službenika navode se životni standard i navike, neprimjerene zarade na poslu, često mijenjanje automobila, vlasništvo vrijednih nekretnina, skupa putovanja, preblizak odnos sa strankama, prihvatanje usluga. Naznačeni neprimjereni instinkti pohlepe mogu se eliminisati samo stalnim obrazovanjem, informisanjem, kontrolom rada, primjerenim rukovođenjem, ukazivanjem na sve opasnosti koje sa sobom nosi korupcija. Iz svega navedenog može se zaključiti da se značajan dio prihoda koristi za korupciju državnih službenika na svim položajima i svim državnim organima. Blizina državnom aparatu dovodi do politizacije organiziranih kriminalaca koja se sasvim normalno pretvara u dominantnu kriminalnu oligarhiju sa jakim pritiskom na legalnu privredu, finansijski sistem i sl. U svemu tome zaboravlja se da je sve veći broj službenika i građana nezadovoljno mogućnošću razvoja ličnosti koja postoji u datoj pravnoj državi, te traže jedini izlaz u korupciji. Stoga je za održanje i funkcionisanje pravnog sistema nužno trojstvo: snaga institucija, kvaliteta vladara i poštenje građana.

Konkluziona razmatranja

Žrtva je težak gubitnički pojam, posebne vrijednosti i vrste. Predstavlja paradigmu vječne egzistencijalnosti, izdignutu na pijedestal granitnih utemeljenja. Žrtva vrlo često simbolizira svetost određene ličnosti ili materijalnog dobra. Ona se i dariva u toj funkciji, bilo milosno ili akcidentalno, ali svakako darodavno bez obzira na njene vrijednosti. Stoga istraživanje žrtve u kriminološkim ili krivično-pravnim relacijama i poprima toliki značaj. Poseban opseg i težina iskazana je prema žrtvi, a kasnije se toj kategoriji pridružuju i druge komponente, čineći veliko trojstvo: crimen (krivično djelo), počinitelj i žrtva. U tome se i ogleda kapitalna vrijednost ove determinacije.

U općem smislu i širem kontekstu značajan je dijapazon žrtava, što daleko premašuje njihovu specifičnost u krivično-pravnim okvirima. Jer, općenito, žrtva je gubitnička kategorija bez obzira na etiološke faktore koji dovode do žrtava kao šireg pojma negativnosti i fenomena. Sem toga, po porijeklu, dimenziji, vrsti..., žrtva ima svestranost i značenje posebnosti pristupa istoj. Ta činjenica predstavlja naročitu delikatnost u kauzalitetu žrtve i dalekosežnih njenih posljedica. Pa i sama žrtva sui generis je čin *actio crimena* što podrazumijeva sveobuhvatno istraživanje fenomena kriminaliteta. Nekad se analitički i istražno pristupalo isključivo prema krivičnom djelu, njegovom općenitom sagledavanju, da bi se kasnije, fokusiralo i prema počinitelju (1924), što je posebna i lucidna zasluga Tome Živanovića, u dihotomiji, savršeno obrađenoj u njegovoj disertaciji branjenoj na Sorboni 1924. godine. Dosta kasnije, sredinom tridesetih godina sve više se ističe i nezaobilazna činjenica - uloga žrtve u genezi krivičnog djela. U tom pogledu podjednak doprinos dali su Fattah, Hentig, Schneider, Miyasawa..., u svojim zapaženim studijama, da bi Mendelsohn kao sjajni praktičar dodao i svoj poseban doprinos, koji je sticao kao advokat duži niz godina. Ne samo iz pragmatičnih razloga, nego i kao pripadnik najvećeg stradalničkog naroda u historiji čovječanstva - jevrejske rase (semitske skupine). Oni su meta udara kroz cijelu historiju, i kao takvi nemilosrdno su proganjani.

Dvadeseto stoljeće ima obilježje "stoljeća ratova". najteže forme i sa izrazitom masovnošću.

Viktimološki aspekti ispoljeni kao odraz nasilja i zločina imaju svoju etiologiju i u prirodnoj kataklizmi (potresi poplave, tropske vrućine, požari itd.). Ističemo Japan, kao izrazito trusno područje; ali naravno, ne smiju se izostaviti i zločinački uzroci. Naime, 6. i 9. augusta 1945. godine, u cilju zaustavljanja i prekida Drugog svjetskog rata, Amerika je bacila dvije atomske bombe, na Hirošimu i Nagasaki, sa ogromnim brojem žrtava i dalekosežnim posljedicama.

Veoma umjesno i logično pitanje, koje se samo po sebi nameće kao krucijalno i koje zahtijeva decidan odgovor: "Kakvu moć ima sudbina u svemu što je ljudsko i kako joj se možemo oduprijeti"?

"Poznato mi je da su mnogi mislili i da još misle da je sve na svijetu u rukama Božjim i da zavisi od sudbine, pa da ljudi, svojom mudrošću, ne mogu ništa da izmjene, da tu lijeka nema. Prema tome, moglo bi se pomisliti da se ne treba satirati u želji da se ovlada životom, već da jednostavno treba skrstiti ruke i prepustiti se sudbini...

Sam način vladanja mora biti veoma trezven, autentičan, logičan, objektivan, bez i najmanje subjektivne fragmentacije. Jer, vrlo je opasno vladavinu prepustati stihijskom načinu odvijanja. "Onaj vladalac koji se prepusti sudbini, čim se prilike promjene, mora da propadne". S tim u vezi imati na umu i po shemi postupati su realna zbivanja i društvena odvijanja koja teku slijedom objektivnih okolnosti, budući da one određuju da li će neko biti sretan ili nesretan, jer je "sretan onaj koji se upravlja prema okolnostima, a nesretan je onaj koji ne umije da se prilagodi vremenu, jer ljudi da bi stigli do cilja koji su sebi postavili, tj. do slave i bogatstva, kreću raznim putovima: jedni oprezno, drugi naglo, jedni snagom, drugi vještinom". Naime, važno je zdravo utemeljenje aktivnosti, jer "svako može postići šta želi, služeći se različitim sredstvima".²³

²³ Makijaveli N.: citirano djelo!

Summary

The victims of misuse of power are very similar in first identical to victims of the authoritarian power. But there are content differences between them, taking into consideration the way of getting authoritarian power and culminating it into its peak of power. Since the Platoon there has been opinion that governance, power, politics in general are without basic ethical norms and so it will turn out against its own existence. That bare politic become destructivity, and "political life is in fact imprudent and makes the human morally deformed and spiritually poor" (Šušnjić, Dž., 2001). These Platoon principles were important up to last century, in century to come those ethical principles have been completely left out, so politics got caricatured framework of power. That framework has been characterized with violence and crimes, together with use of all ways of "rule of power". Today we are witnesses and together with that we are mass victims, of terror and organized crime that is carried out by criminal policy on scene today.

LITERATURA

- Abazović, M. : « Državna bezbjednost. Uvod i temeljni pojmovi», Fakultet kriminalističkih Nauka, Sarajevo, 2002.g
- Abazović M. : «Kadroviški rat za BiH», CID, Savez logoraša, 1999.g.
- Aćimović ,M.: «Psihoanalitičko objašnjenje kriminaliteta , JRKK, X,4;1972.g.
- Aćimović , M.: «Viktimološki problem terorizma», Arhiv ,36,1-2,1980.g.
- Adamović , V.: «Od vlasti do paranoje», Nolit , Beograd 1984.g.
- Adler , A . : «Individualna psihologija», Prosveta, Beograd, 1979.g.
- Ahić , J. : «Nova dimenzija na jugoistoku Evrope», National and Kapodistrian University of Athens,2000.g.
- Alvarez, A.: «Okrutni bog», Studija o samoubistvu, Vuk Karadžić 1975.g.
- Arent, H. : «Izvori totalitarizma», Feministička izdavačka kuća , Beograd, 1998.g.
- Atanasijević, K. : «Problem prolaznosti», Savremenik, Beograd, 1967.g.
- Bayer, V. : «Ugovor sa đavlom», Informator, Zagreb,1988.g.
- Blažević, D.: «Medicinska psihologija», JUMENA, Zagreb,1979.g.
- Brandt, M.: «Izvori zla» August Cesarec, 1980.g.

- Česlav, M. «Zarobljeni um», BIGZ, Beograd, 2001.g.
- Čupić G. : «Politika i zlo», Fakultet političkih nauka, Beograd, 2001.g.
- Eckerman, N.W. : «Psihodinamika porodičnog života», Pobjeda, Titograd, 1987.g.
- Fattah, E.A. : «Victims and Victimology : The Facts and Retic, in Towards ancritical Victimology», First Published in USA, 1992.g.
- Fromm, E. : «Anatomija ljudske destruktivnosti I-II» Naprijed, Zagreb, 1960.g.
- Hemingvej, E. : «Za kim zvono zvoni, Matica Srpska», Novi Sad, 1974.g.
- Iljin, I. : «O suprostavljanju zlu silom», Zepter Book world, Beograd, 2001.g.
- Jerotić, V. : «Čovjek i njegov identitet», Medicinska knjiga,, Beograd –Zagreb, 1961.g.
- Karan, M. : «Krona osveta» Partizanska knjiga, Ljubljana, 1985.g.
- Konstantinović, R. : «Filozofija palanke», Nolit, 1991.g.
- Ramljak, A., Ahić, J., Hušić: «Žrtve autoriteta i autoritarne vlasti», Pravna misao, 1-2, 2004.g.
- Rašković, J. : «Narcizam», Univerzitetaska riječ, Nikšić, 1998.g.
- Selimović, M. : «Tvrđava», Svjetlost, 1975.g.
- Stor, E. : «Ljudska Agresivnost», Nolit, 1989.g.
- Šušnjić, Đ. : «Ribari ljudskih duša», Mladost, Beograd, 1984.g.



SADIKOVIĆ Lada¹

PRAVO DRŽAVE DA OGRANIČI LJUDSKA PRAVA

THE RIGHT OF STATE TO RESTRICT HUMAN RIGHTS

Sažetak

Demokratska država takođe može doći u različite krizne situacije što redovito znači i bitno smanjivanje njene mogućnosti da štiti ljudska prava. Razvoj demokracije koji koincidira sa širenjem i bogaćenjem kataloga ljudskih prava, nametnuo je potrebu da se stvore određeni mehanizmi koji, u kriznim situacijama, radi spasa cjeline demokratskog režima, omogućavaju izvojesnu restrikciju ljudskih prava. Ma kako to paradoksalno zvučalo, ograničenja koja su data pod jasno određenim uvjetima u vidu izuzetaka, posebnih ograničenja, derogacije i rezervi, moraju se tretirati kao jedan aspekt ukupne zaštite ljudskih prava koja su data u Konvenciji.

Summary

Democratic state can come into different critical situations wich always means essential reduce of it's possibility to protect human rights. Development of democracy coincides with spreading and increasing catalog of human rights, imposed the need to create certain mechanism wich, make possible certain restriction of human rights in crises situations, in order to protect the whole democratic order. However it sounds paradoxical, very clear restrictions under certain conditions as exeptions, special restrictions, derogations and reservations has to be treated as one aspect of whole protection of human rights wich are contained in Convention.

Potreba ograničenja ljudskih prava, u principu je, način da se zaštite ljudska prava. Ta ograničenja spadaju u nastojanje Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i sloboda – koja je po Ustavu

¹ Mr. sc., viši asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

Bosne i Hercegovine direktno primjenjljiva u našoj državi i ima primat nad svim njenim propisima - da osigura u cjelini gledano, onaj spisak ljudskih prava koja se odnose kako na zaštitu pojedinca tako i države u okviru koje se ta ljudska prava javljaju. U stvari, ovdje se mora poći od elementarne istine da država već samim svojim postojanjem, znači i postojanjem potrebe da se štite i prava pojedinca i prava demokratskog društva u kojem egzistira. Svaka država – pa i Bosna i Hercegovina - ulaskom u Savjet Evrope, i ratifikacijom Konvencije, zapravo unosi izvjestan sukob između pojedinca i kolektiviteta, između prava pojedinca i interesa općih interesa koje interpretira po svojoj prirodi baš država.²

Najčešće objašnjenje koje se daje za uvođenje ograničenja, na inače relativno skroman broj ljudskih prava koje sadrži Evropska konvencija u odnosu na spisak ljudskih prava koja su dvije godine ranije, data u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948., jeste, da država, sama po sebi, sadržava određene protivrječnosti između interesa pojedinca i interesa nacije. Isto tako, potpisivanjem Konvencije, zapravo se stvara situacija u kojoj ta evropska integracija mora voditi računa o tom elementarnom svojstvu države. Prema tome, ako imamo situaciju da je u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava, daleko više onih prava koja su ograničena, nego onih koja su apsolutno zaštićena, onda se može i mora zaključiti da je to sve ipak samo zato da bi se što je moguće bolje, putem zaštite države, zaštitila ljudska prava.

U ovakvoj objektivnoj situaciji Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu, učinio je sve da spomenuta mogućnost države da ograniči ljudska prava, ne bude otvaranje puta ka punom, nedopušteno širokom i intezivnom ograničenju ljudskih prava, koje bi onda bilo u žestokoj suprotnosti sa osnovnim ciljevima Konvencije. U tom nastojanju, Sud je prije svega, odbacio tzv. doktrinu inheretnih ograničenja, i stao na stanovište da države mogu samo restriktivno tumačiti ograničenja ljudskih prava koja dopušta Konvencija. Države, prema stavu Suda, ne mogu vršiti ograničenja bez davanja potrebnih objašnjenja, na što navode nosioci inheretnih ograničenja. Izostanak objašnjenja mogao bi

² Dona Gomien, David Harris, Leo Zwaak, Law and Practice of the European Convention for the Protection of Human Rights and the European Social Charter, Council of Europe Publishing, p. 209

dovesti vrlo lahko do zloupotrebe ovlaštenja od strane države. Upravo da bi se izbjegle zloupotrebe ovlaštenja države da izvrši određena ograničenja ljudskih prava, Sud je smatrao da, u svakom slučaju, treba insistirati na striktnoj interpretaciji ograničenja ljudskih prava, što se nikako ne odnosi na djelovanje države u ostalim aspektima svoje funkcije i uloge u zaštiti ljudskih prava, koja dopušta šire, stvaralačko djelovanje države. Ukazujući na potrebu striktnog tumačenja ograničenja, Sud je u slučaju Sunday Times naglasio da se odredbe moraju striktno interpretirati, te da nema drugog kriterija osim onog koji je sadržan u klauzuli same ekscepcije.³

Analiza obaveza države pokazuje da države zapravo osiguravaju apsolutnu zaštitu ljudskih prava samo izuzetno, a da se praktično u većini slučajeva radi o relativnoj zaštiti ljudskih prava ili pak o quasi – apsolutnoj zaštiti. Apsolutna zaštita osigurana je samo za članove 2 stav 1, član 3, član 4 stav 1, član 7, protokol 6 član 3 i protokol 7 član 4, dok je kvazi – apsolutna zaštitu osigurana u svim drugim članovima. Naime, kako to ističe M. Delmas – Marty – većina ljudskih prava su predmet klauzula koje isključuju protupravnost (escape clauses), pa je «državni razlog» u stvari postao sinonim izvjesnog trenda nepoštivanja ljudskih prava. Samo nekoliko prava uživa apsolutnu zaštitu – ostala prava uživaju samo relativnu zaštitu.⁴ Sa druge strane, organi Konvencije – kako to navodi Partsch – su pravno obvezni da vode računa o specifičnosti ograničenja ali i da njihovu kontrolu moraju usmjeriti na to, da se utvrdi da li je ograničenje uslijedilo samo u dozvoljene svrhe.⁵

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava predviđa četiri oblika ograničenja ljudskih prava i to: 1) Izuzetci (članovi 5 i 6), 2) Posebna ograničenja (članovi 8-11, član 1 Protokola 1, član 2 Protokola 4 i slično), 3) Derogacija (član 15) i 4) Rezerve (član 57 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i sloboda).

³ Sunday Times Case, 26. april 1979., A.30, str. 31

⁴ M. Delmas – Marty, Ibidem, p.3

⁵ K. Partsch, Die Rechte und Freiheiten der Europäischen Menschenrechtskonvention, Berlin 1966., p. 304

Izuzetci

Izuzetci predstavljaju pravo države, da pod određenim uvjetima, odstupi od primjene izvjesnih dispozicija Konvencije, kojima se štite ljudska prava i osnovne slobode. Kod izuzetaka se radi o trajnoj mogućnosti ili ovlasti države da odstupi od primjene zaštite određenog ljudskog prava, onda kada se steknu određeni uvjeti koje propisuje Konvencija. Izuzetci predstavljaju oblik ograničavanja ljudskih prava koji je u velikoj mjeri podložan kontroli Suda za ljudska prava. Prema Evropskoj konvenciji izuzetci su navedeni u oblasti prava na slobodu i sigurnost čovjeka (član 5 Konvencije) i imaju trajan karakter.

Uz osnovnu odredbu da svako ima pravo na slobodu i sigurnost Konvencija navodi relativno široku listu situacija u kojima je moguće, da se u skladu sa procedurom, predviđenim zakonom, pojedinci liše slobode, koja se može tretirati kao «najdragocjenije pravo čovjeka».⁶ Ovdje se u prvom redu radi o lišavanju slobode po osnovu krivičnog pravca u vidu zakonitog hapšenja ili lišenja slobode. Međutim, nije mali broj i mogućnosti da se liše slobode lica koja nisu počinila nikakvo krivično djelo ili prekršaj kao što su lišenja slobode maloljetnika radi vaspitanja pod nadzorom, lica koja boluju od zaraznih bolesti, mentalno oboljelih osoba, alkoholičara, narkomana, skitnica, stranaca u procesu deportacije ili ekstradicije. Slične mogućnosti ograničavanja prava na slobodu i sigurnost data su u članu 2, protokola 4 kojima se osigurava sloboda kretanja.

Evropski sud za ljudska prava ostvario je relativno uspješnu kontrolu u ostvarivanju prava države na izuzetke. Tako je Sud upozorio države na to, da: 1) ne mogu širiti listu izuzetaka koju je dala Konvencija⁷, 2) da se ti izuzetci ne mogu činiti u nenormalnim okolnostima⁸, 3) i da se u svakom slučaju moraju respektovati habeas corpus garancije.⁹

⁶ Čazim Sadiković, *Evropsko pravo ljudskih prava*, Magistrat, Sarajevo 2001., str. 81

⁷ *Guzzardi v. Italy*, 6 novembar 1980., *Bouamar v. Belgium*, 29. februar 1988.

⁸ *Bozano v. France*, 18 decembar 1986.

⁹ *Winterwerp v. the Neetherlands* 24 oktobar 1979., *De Wilde v. Belgium*, 18 juni 1971.

Izuzetci se javljaju na više mjesta u Evropskoj konvenciji i Protokolima uz nju. Poseban značaj svakako imaju izuzetci u odnosu na pravo na život. Naime, u stavu 1 člana 2 navodi se sljedeće: «Pravo na život svakog čovjeka zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namjerno lišen života osim kod izvršenja smrtne kazne po presudi Suda, kojom je proglašen krivim za zločin, za koji je ova kazna predviđena zakonom». Isto tako u članu 2 stav 2, gdje izuzetci imaju posebno veliki značaj, se navodi, da se lišenje života ne smatra protivnim ako proistekne iz upotrebe sile, koja je apsolutno nužna.¹⁰ Tim povodom Sud je u slučaju Stewart protiv Ujedinjenog Kraljevstva naveo važno tumačenje koje se odnosi na upotrebu sile koja može imati za posljedicu, kao nenamjeran ishod, lišenje života.¹¹ Odredbe ovog člana takođe predstavljaju određeni izuzetak u odnosu na zabranu lišavanja života. Međutim, ovdje treba dodati, da je Protokolom 6 od 1. marta 1985. godine, ukinuta smrtna kazna, tako da za sve zemlje koje su ratificirale ovaj Protokol, odredba ili izuzetak iz stava 1 nema više nikakav praktičan značaj. U svim ovim slučajevima radi se o upotrebi sile radi određenog cilja, s tim da ta upotreba sile ne smije biti veća od one koja je neophodna za ostvarenje toga cilja. Ovdje je zapravo došao do primjene princip proporcionalnosti između intenziteta sile koja je primjenjena i cilja koji se time želi postići.

Iz jurisprudencije Evropskog suda vidljivo je, da su posebno frekventne odluke koje se odnose na izuzetak za slučaj nemira ili pobune. Tako se navode slučajevi koji potpadaju najčešće u lišenje života, u slučajevima nemira ili pobune, što je vidljivo u predstavkama X v. Belgium¹², Farell v. The United Kingdom¹³, te Kelly v. The United Kingdom, gdje je Sud stao na stanovište da je

¹⁰ Član 2 stav 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava

¹¹ «Evropski sud smatra da izuzetci opisani u stavu 2. ukazuju na to da se ova odredba proteže i na ubistvo sa umišljajem, ali se ne odnosi isključivo na njega. Kao što je Evropska komisija istakla, tekst člana 2., shvaćen kao cjelina, ne određuje primarno slučajeve u kojima je dozvoljeno ubiti pojedinca sa umišljajem, već opisuje situacije u kojima je dozvoljeno upotrijebiti silu, koja može imati za posljedicu, kao nenamjeran ishod, lišenje života. Upotreba sile, međutim, ne smije biti veća od apsolutno neophodne za postizanje jednog od ciljeva postavljenih u pod-stavovima (a), (b) ili (c).» Predstavka br. 10444/82, Stewart protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 10. juli 1984., Odluke i izvještaji, tom 39., str. 169-171

¹² Predstavka 2758/66, X v. Belgium, Yearbook XII od 1969., str. 174 - 192

¹³ Predstavka 9013/80, Farell v. The United Kingdom, Yearbook XXV od 1982., str. 124 - 143

država bila u pravu kada su državni organi lišili života pojedinaca lica koja se mogla označiti kao «nemir» i s obrazloženjem da je ograničavanje prava iz člana 2 Konvencije bilo proporcionalno legitimnom cilju koji se želio ostvariti.¹⁴ Drugim riječima, kod svih navedenih ubistava od strane policijskih i vojnih organa, Sud je stao na stanovište da upotreba sile nije bila veća od one koja je apsolutno neophodna da se društvo odbrani od nezakonitog nasilja.

Posebno veliki značaj imaju i odredbe člana 5 Konvencije. Naime, u tački 1, člana 5 Konvencije navodi se osnovna odredba da «svako ima pravo na slobodu i sigurnost ličnosti». Međutim, odmah iza toga Konvencija navodi, da je ipak moguće lišiti slobode čovjeka ukoliko je to u skladu sa zakonom propisanim postupkom.¹⁵ Izuzetci u stavu 1 člana 5 moraju biti striktno tumačeni i restriktivno primjenjeni, što se može vidjeti u presudi Ciulla protiv Italije Evropskog suda za ljudska prava.¹⁶ Iz ovog spiska slučajeva koje navodi član 5 vidljivo je da zapravo Konvencija trajno legitimira određeni broj lišavanja slobode. Pri tome se svakako radi prvenstveno o izuzetcima koji se odnose na lišavanje slobode usljed razloga koji proizilaze iz krivičnog prava. Međutim, Konvencija predviđa i čitav niz mogućnosti državnih organa da pojedina lica liše slobode, a da pri tome nisu počinila nikakvo krivično djelo, kao što su maloljetnici, skitnice, lica oboljela od infektivnih bolesti, umno poremećena lica, alkoholičari, narkomani i stranci u povodu deportacije ili ekstradicije.

Uvid u jurisprudenciju Evropskog suda za ljudska prava pokazuje, da nije, ni u ovim slučajevima, isključena kontrola organa zaštite ljudskih prava. Postoje brojni slučajevi u kojima je Sud osudio ponašanje države u ostvarivanju ovih izuzetaka, u odnosu na opće pravilo zaštite svakog čovjeka od lišavanja slobode, ukoliko je smatrao da je država prešla dopuštene okvire predviđene Konvencijom.¹⁷ Evropski sud je isto tako intervenirao, i onda kada

¹⁴ Predstavka 17579/90 Kelly v. The United Kingdom od 1990., D&R od 1993, 146 - 147

¹⁵ Član 5 stav 1 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i sloboda

¹⁶ «Evropski sud ne potcjenjuje značaj borbe Italije protiv organiziranog kriminala, ali primjećuje da iscrpna lista dopuštenih izuzetaka iz stava 1. člana 5 Evropske konvencije mora biti tumačena striktno». Ciulla protiv Italije od 22. februara 1989., Serija A 148, str. 148, stav 41; vidi takođe presuda Bouamar od 29. februara 1988., Serija A, str. 19, stav 43

¹⁷ Guzzardi v. Italy, od 6 novembra 1980., i Bouamar v. Belgium od 29 februara 1988.

su mjere lišavanja slobode, koje predstavljaju izuzetke, poduzete pod nenormalnim uvjetima¹⁸, kada nije poštovan princip habeas corpus.¹⁹ Habeas Corpus znači garanciju da će lice koje je lišeno slobode biti odmah privedeno pred službeno lice i da će mu se saopćiti razlozi lišavanja slobode. Na isti način treba tumačiti i sve druge izuzetke kao što su np. Protokol 1, član 1, par. 2, Protokol 7, član 1, stav 1, i Protokol 7, član 2, stav 2.

Posebne restrikcije

Posebne restrikcije su trajne mogućnosti države da ograniče određena ljudska prava Konvencije koja su predviđena za ostvarenja određenih ciljeva, pod uvjetom da su predviđena zakonom i da su u interesu demokratskog društva. Radi se u pogledu trajanja, o permenetnim mogućnostima države, koje su, u odnosu, na izuzetke, mnogo manjeg opsega u svom dejstvu. Iz Preambule Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava moguće je izvesti sve relevantne kriterije za primjenu posebnih ograničenja od strane države. Da bi država izvršila ograničavanje određenih prava potrebno je, prema Konvenciji, da postoje tri uvjeta i to: a) da su ograničenja propisana zakonom, ili da su u skladu sa zakonom, b) da su ta ograničenja u interesu demokratskog društva, i c) da za to postoje određeni jasno izraženi legitimni ciljevi. Sva tri kriterija navedena su već u Preambuli Konvencije. Naime, princip saglasnosti sa zakonom, proizlazi iz principa «vladavine prava»²⁰, princip neobhodaan u demokratskom društvu, proizlazi iz stava da se ljudska prava «najbolje štite stvarnom političkom demokratijom»²¹, dok su legitimni ciljevi države zapravo, uglavnom podudarni sa «istim stremljenjima, i zajedničkim nasljeđem političkih tradicija, ideala, slobode i vladavine prava».²²

¹⁸ Bozano v. France od 18. decembra 1986.

¹⁹ Vidi slučaj Winterwerp v. The Netherlands od 24. oktobra 1979. kao i Wilde v. Belgium od 18. juna 1971.

²⁰ Preambula Evropske konvencije, alineja 5.

²¹ Preambula Evropske konvencije, alineja 4.

²² Preambula Evropske konvencije, alineja 4.

a) U skladu sa zakonom ili propisan zakonom

Države, u pogledu ograničenja ljudskih prava, imaju svakako određeni stepen diskrecionog prava. U slučaju *Barthold* Sud je istakao potrebu izvjesne diskrecije u nacionalnom zakonodavstvu kada je riječ o ovim ograničenjima, naglasivši da je prije svega u nadležnosti nacionalnih vlasti da tumače i primjenjuju domaće pravo.²⁴ Sud je u ovom pogledu naglasio, da bi radi adekvatne primjene ovih principa saglasnosti sa zakonom, trebalo i da zakoni imaju određeni kvalitet. Iz prakse Suda je vidljivo stanovište da karakter zakona koji se uzima kod ograničavanja ljudskih prava mora biti saglasan sa principom vladavine prava, koji je dat u Preambuli Konvencije. U tome mora biti data određena mjera zakonske zaštite u domaćem pravu protiv arbitrnog miješanja u prava koja su sadržana u paragrafu 1, što je naglašeno u slučaju *Malone*.²⁵

Ovdje se u prvom redu misli i na to, da zakoni moraju imati određenu dozu pristupačnosti i preciznosti, što je posebno naglašeno u slučaju *Sunday Times*.²⁶ Isto tako, Sud je u presudi slučaja *Goodwin* istakao potrebu određene fleksibilnosti zakonodavca pri donošenju zakona upravo usljed nemogućnosti postizanja apsolutne preciznosti zakona.²⁷ U presudi slučaja *Olsson* Sud je takođe potvrdio mješanje koje je «u skladu sa zakonom», ističući pri tome kako je skoro nemoguće formulirati zakon koji bi pokrio sve mogućnosti.²⁸ Veoma je interesantna praksa Suda u slučajevima, gdje se radi o primjeni zakona putem tajnih mjera – kao što je prisluškiivanje razgovora u svrhu policijske istrage i slično, koje nisu dostupne nadzoru pojedinca ili širokoj javnosti. Sud je povodom toga u slučaju *Leander* istakao, da sam zakon mora jasno naglasiti opseg diskrecije koja se prenosi na nadležne

²⁴ *Barthold Case*, 25. mart 1985., A.90, p.23, par. 48

²⁵ «.. da se izraz u «skladu sa zakonom» ne odnosi isključivo na domaće pravo nego takođe na kvalitet prava, zahtijevajući da bude saglasan sa vladavinom prava, koje se izričito spominje u Preambuli Konvencije». Presuda od 2. augusta 1984., *Malone*, A.82, str. 31

²⁶ *Sunday Times Case*, A.30, p. 245

²⁷ «... može biti teško sročiti zakone sa apsolutnom preciznošću i da je određeni stepen fleksibilnosti možda poželjan da bi omogućio nacionalnim sudovima da izgrade zakon u svjetlu njihove procjene koje mjere su nužne u interesu pravde». Presuda od 27. marta 1996., *Goodwin*, Izvještaji 1996. – II Vol. 7, stav 33.

²⁸ Presuda od 24. marta 1988., A.130, str. 30-31

vlasti u odnosu na legitimni cilj.²⁹ Na ogromnu važnost preciznog zakonskog normiranja navedene oblasti upućuje i stanovište Suda u slučajevima *Kruslin* i *Huvig*, gdje se naglasak stavlja na ozbiljno miješanje u privatni život i korespondenciju.³⁰ Za razliku od predmeta *Leander*, Sud je u presudi *Malone* izrazio mišljenje, da se ne može precizno odrediti koji su elementi ugrađeni u zakone a koji ostaju u nadležnosti diskrecije izvršnog organa, pa prema tome miješanje nije bilo u skladu sa zakonom.³¹

Države imaju relativno širok manevarski prostor da vrše restrikcije ljudskih prava jer im je omogućeno da to čine u mjeri u kojoj su one, po njihovom uvjerenju, opravdane. Zakon, u smislu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava podrazumijeva cijeli pravni sistem uključujući tu čak i međunarodne konvencije. Tako shvaćen, očito mora biti dovoljno shvatljiv za građane, jasan, precizan i sa jasno naglašenim ciljem. Na ovaj način, predviđeni uvjet da ograničenje ljudskih prava bude 'u skladu sa zakonom' osigurava se, po mišljenju H. Hannuma, da se spriječi primjena ograničenja na samovoljan ili diskriminatorni način.³²

²⁹ «Gdje se primjena zakona sastoji od tajnih mjera koje nisu dostupne nadzoru pojedinca u pitanju ili širokoj javnosti, sam zakon, nasuprot propratne administrativne prakse, mora naznačavati opseg diskrecije koja se prenosi na na nadležne vlasti sa dovoljnom jasnoćom i u odnosu na legitimni cilj mjere u pitanju, kako bi pružio pojedincu adekvatnu zaštitu protiv arbitražnog miješanja. (...) Švedski zakon daje građanima adekvatnu naznaku u vezi sa opsegom i načinom ostvarenja diskrecije koja se prenosi na odgovorne vlasti da prikupljaju, snimaju i prenose informacije u okviru sistema kontrole osoblja.» Presuda od 26. marta 1987., *Leander*, A.116. str. 23-24

³⁰ «Prisluškivanje i drugi oblici telefonske konverzacije predstavljaju ozbiljno miješanje u privatni život i korespondenciju i moraju shodno tome biti zasnovane na zakonu koji je posebno precizan. Ključno je da postoje jasni, detaljni propisi tom predmetu pošto se raspoložive tehnologije neprekidno usavršavaju i postaju sve više sofisticiranac.» Presuda od 24. aprila 1990., A.176-A. str. 23 i A.176-B. str. 55

³¹ «Po mišljenju Suda zakon Engleske i Welsa ne ukazuje sa razložnom jasnoćom na opseg i način vršenja relevantne diskrecije koja je data javnim vlastima, zbog toga što se ne može reći sa razumnom sigurnošću koji su elementi ovlaštenja za prisluškivanje (telefonske komunikacije) ugrađeni u pravne propise, a koji elementi ostaju u okviru diskrecije izvršnog organa. (...) Pored jednostavnog odsustva zabrana nema pravnih propisa koji se odnose na opseg izvršenja diskrecije koju uživaju javne vlasti. Konsekventno tome, (...) miješanje kao rezultat postojanja ovakve prakse u pitanju nije u «skladu sa zakonom» u okviru značenja stava 2 člana 8.» Presuda od 2. augusta 1984., *Malone*, A.82, str. 36. 38

³² Hurst Hannum. *The Right to Leave and Return in International Law and Practice*, International Studies in Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers, 1987., p. 25

b) Neophodan u demokratskom društvu

Drugi važan kriterij vrednovanja mjera koje poduzima država u smislu ograničavanja ljudskih prava datih u članovima 8 - 11 Konvencije, jeste da su te mjere neobhodne u demokratskom društvu. Upravo, u ovom zahtjevu sadržano je nastojanje da se, u praksi Suda, kao i općenito, usaglase koliko je to moguće, ljudska prava koja ima pojedinac sa zahtjevima općeg interesa kojim se rukovode države. U tom pogledu, L. G. Loucaides ističe, da je «..dobrobit pojedinca kao člana društvene zajednice ostvariva u sretnom kompromisu između njegovih prava kao pojedinca i interesa društva kojem pripada».³³

Iako miješanje mora biti neobhodno u jednom demokratskom društvu, nije dovoljna – kako to naglašava H. Hannum – odluka države da je posebno ograničenje poželjno ili politički cjelishodno, niti je dovoljno da ograničenje možda čak bude razumno: neophodnost (necessity) je test.³⁴ Koncept 'neophodnosti' upućuje takođe na činjenicu, da nametnuto ograničenje mora biti proporcionalno najvažnijim interesima društva, pa je u tom smislu princip proporcionalnosti «temeljni u pristupu da li je ograničenje prava opravdano kao (i)legalno dozvoljeno ograničenje koje ne smije ići preko onoga što je apsolutno neophodno kako bi se dati cilj ostvario.³⁵ Pojam demokratsko društvo je dosta difuzan pojam. Najčešće je, u evropskim dokumentima pojam demokratsko društvo - koji se inače navodi u Preambuli konvencije - označen pluralizmom, tolerancijom, duhom otvorenosti, slobodom izražavanja. Pojam neophodnosti bi po tome odgovarao jednoj socijalnoj potrebi, što je navedeno u slučaju *Handyside v. United Kingdom*.³⁶ Komisija je u istom slučaju, ispitujući potrebu ili ciljeve demokratskog društva u odnosu na slobodu izražavanja zauzela stanovište, da je cilj demokratskog društva postizanje pluralističkog, otvorenog tolerantnog društva koje će unaprijediti sve segmente društvenog života.³⁷

³³ Loukis G. Loucaides, *Ibidem*, p. 179

³⁴ Hurst Hannum, *Ibidem*, p. 27

³⁵ Daes Erica-Irene, UN Study on the Individual's Duties to the Community, *supra* note 33, p. 179

³⁶ *Handyside Case*, Presuda od 7 decembra 1976., A.24

³⁷ *Handyside Case*, *Ibidem*, footnote 34

Komisija i Sud su u slučaju Dudgeon zauzeli stav o tome, šta je potrebno zabraniti kako bi se zaštitio moral u demokratskom društvu, zaključivši pri tome da se ne može suditi jednostavno po tome šta većina misli da je neprihvatljivo za standard morala, niti se nešto može na temelju morala zabraniti kako bi se on sam zaštitio u demokratskom društvu.³⁸ Sud je poveo računa o kontroli ograničavanja ljudskih prava od strane države. Pri tome je on istakao tri zahtjeva: 1) da li su motivi «umjesni i dovoljni», 2) da li je miješanje države proporcionalno željenom cilju, i 3) da li države održavaju ravnotežu između interesa pojedinca i općeg interesa.³⁹

c) Legitimni ciljevi

Da princip «neobhodan u demokratskom društvu» ne bi ostao neprecizan, i kao takav bio paravan državi da pod vođstvom općeg interesa širi opseg ograničavanja ljudskih prava van onog na koji smjera Konvencija, kao treći uvjet se daju legitimni ciljevi, koji se moraju uzeti u obzir. Tako se u svim spomentim članovima Konvencije navode legitimni ciljevi koji znače putokaz u zaštiti interesa demokratskog društva. Očito, demokratsko društvo nije dovoljno precizan kriterij, niti putokaz za ograničenje. Tako se u skoro svim članovima pojavljuju propisane kategorije, ili ciljevi «nacionalna sigurnost» i «prevencija nereda ili zločina». U tom smislu V. Iyer navodi da izričita ograničenja spadaju u izvjesne široke oblasti koje su povezane sa izvjesnim specifikovanim ciljevima koji se smatraju legitimnim u većini liberalnih demokracija.⁴⁰ Miješanje države - u smislu ograničavanja ljudskih prava - mora imati u vidu neki legitiman cilj. Legitimni ciljevi, koji su inače nabrojani, po svojoj prirodi su jako rastezljivi, kada dođe do njihove primjene, tako da to stvara dodatne mogućnosti države za njihovo ekstenzivno tumačenje. Ciljevi su, da se štiti poredak, ali i drugo pravo, dakle i kolektivitet i pojedinac.

Određeni pojmovi se pojavljuju u više članova istovremeno. Pojmovi kao što su «nacionalna sigurnost» i «prevencija nereda i zločina» javljaju se u članovima 8, 10 i 11. Specijalni izvjestilac

³⁸ Dudgeon Case. A.45

³⁹ Lingens v. United Kingdom. Presuda od 8 jula 1986, A.103

⁴⁰ Venkrat Iyer, zaštita ljudskih prava u Evropi, Čitanka za ljudska prava, Sarajevo 2001., str. 106

podkomisije UN-a za ograničenja ljudskih prava izrazio je stav, da pojmovi 'javna bezbjednost' (public safety) i 'nacionalna sigurnost' (national security) nisu dovoljno precizni da se upotrijebe kao osnov za ograničenje vršenja određenih ljudskih prava i sloboda pojedinaca.⁴¹ Nacionalna sigurnost se – po mišljenju H. Hannuma - može upotrijebiti kao opravdanje za ograničenje prava samo kod primjene sile ili prijetnje silom izvana protiv same države»⁴², ali se ne može koristiti kao izgovor za nametanje samovoljnih ograničenja ili restrikcija u vršenju ljudskih prava i sloboda.⁴³ To potvrđuje i činjenica, da su Komitet za ljudska prava, Evropska kao i Američka komisija za ljudska prava u više slučajeva odbacili takve tvrdnje kao nedovoljne.⁴⁴

Pojam 'javni poredak' (public order) svakako zauzima važno mjesto u pogledu ograničenja ljudskih prava i sloboda. Javni poredak se, prema međunarodnom pravu u širem smislu može odnositi na postojanje i djelovanje državne organizacije koja ne uključuje samo očuvanje mira i reda u državi, nego i osiguranje dobrostanja društva štiteći pri tome ljudska prava. Koncept javnog poretka izaziva različita tumačenja koja variraju u vremenu i prostoru, od jedne do druge zemlje i nije nepromjenljiv u datom društvu.⁴⁵ Neki autori čak postavljaju pitanje, da li svi pojmovi koji dozvoljavaju ograničenja ljudskih prava izražavaju na različite načine jedan univerzalni koncept 'javnog poretka'?⁴⁶ Obzirom na ograničenja i legitimne ciljeve u ime kojih se ona mogu primjeniti slično mišljenje iznosi i L.G. Loucaides.⁴⁷

U povodu ograničenja na osnovu uvjeta 'nacionalna sigurnost' sudija Ingles je izjavio da su takva ograničenja često povod

⁴¹ E.I. Daes, *Ibidem*, supra note 33, p. 121

⁴² H. Hannum, *Ibidem*, p. 28

⁴³ E.I. Daes, *Ibidem*, p. 177

⁴⁴ The Greek Case (Danmark, Norway, Sweden and Netherlands v. Greece), 12 Yearbook Eur. Convention on Human Rights 1 (1969)., (Eur. Commission on Human Rights); Inter-American Commission of Human rights, Report on the Situation of Human Rights in Chile, O.A.S. Doc. OEA/Ser.L/V/II.43, doc. 21 (1979.); views of the Human Rights Committee on cases concerning Uruguay, note 38 supra

⁴⁵ E.I. Daes, *Ibidem*, supra note 33, p. 175-176

⁴⁶ Kiss, supra note 46, at 295

⁴⁷ Loukis G. Loucaides, *Ibidem*, p. 189

ozbiljnim kršenjima pa i određenoj arbitarnosti.⁴⁸ Evropski sud za ljudska prava svakako nastoji da istakne, da se prava i slobode koje garantuje Konvencija ne mogu više ograničiti nego što je apsolutno neophodno. U tom smislu Sud je stalno, kako to navodi V. Iyer, zauzimao konstrukcionistački pristup pri razmatranju zakonitosti ograničenja.⁴⁹

Derogacija

Derogacija ljudskih prava prvi put se spominje 1947. godine u prijedlogu Ujedinjenog Kraljevstva Komisiji za ljudska prava UN-a na početku izrade nacrtu Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.⁵⁰ Derogacija koju prema članu 15 predviđa Evropska konvencija predstavlja mogućnost države da derogira izvjesna ljudska prava i slobode u vrijeme rata ili neke druge javne opasnosti koja prijetu opstanku nacije. Dopuštenjem derogacije, zapravo se aktuelizira stari princip stanja nužde ili izuzetnih okolnosti, koji dopušta državi da, u svakoj situaciji, osigura kontinuitet države. Teorija «posebnih okolnosti» takođe je princip međunarodnog javnog prava. Povelja UN-a u članu 2, Sekcija 7 ističe da UN nisu ovlaštene da interveniraju u oblasti koja je bitno domaća jurisdikcija svake države, osim poduzimanja mjera koje su nužne za održanje ili uspostavljanje međunarodnog mira i stabilnosti.

Derogacija znači dopuštenje državi da poduzima mjere kojima se miješa u uživanje onih prava koja su propisana Konvencijom i protokolima uz nju (sa izuzetkom Protokola br. 6 u kojem se izričito, u članu 3, zabranjuje ukidanje bilo koje odredbe ovog Protokola na osnovu člana 15 Konvencije). Odnos osnovnih prava i državne vlasti jedan je – kako to navodi S. Čiplić - od temeljnih

⁴⁸ Ingles Jose, UN Study on Discrimination in respect of the Right to Leave and Return, p. 34-40

⁴⁹ «(a) da li je miješanje u skladu sa zakonom ili je njim predviđeno?; (b) da li ima za cilj postizanje jednog ili više zakonitih ciljeva koje relevantni član Konvencije priznaje?; (c) da li je miješanje neophodno u demokratskom društvu? Tek kada na sva tri pitanja bude odgovoreno, pozitivno ograničenje može biti dozvoljeno». V. Iyer, Ibidem, str. 106

⁵⁰ Jaime Oraá, Human Rights in States of Emergency in International Law, Clarendon Press Oxford, 1966., p.

kriterijuma za ocjenu karaktera države osobito u stanju nužde kada se procjenjuje legalitet mjera političke vlasti.⁵¹

Osnovni problem derogacije jeste što se ta mogućnost očito, neosporno mora ostaviti državama, onda kada je njihov opstanak doveden u pitanje, ali je onda vrlo teško izvršiti kontrolu ponašanja države kako ne bi došlo do zloupotreba tih mogućnosti. Sa jedne strane Carl J. Friedrich konstatuje da «vlada koja nije u stanju da poduzme mjere u vanrednom stanju, na granici je da prije ili poslije padne».⁵² S druge strane, «slobodna pravna država – kako to ističe Böckenförde - živi od uvjeta koje ona sama ne može garantirati».⁵³ Svaka kontrola mjera države koje su poduzete u vrijeme krize, podložna je s pravom kritici da se ona čini u vremenu i okolnostima koje ne mogu izložiti svu težinu situacije u kojoj su se donijele odluke koje navodno predstavljaju povredu ljudskih prava. U tom kontekstu, u vrijeme krize ili u ratnim okolnostima pravna država mora biti očuvana – kako to ističe prof. I. Festić - te da obustavljanje pojedinih ustavnih odredaba koje se odnose na slobode i prava čovjeka i građanina niukom slučaju ne znači sa stanovišta građanina pravno prazan prostor.⁵⁴

Vanredno stanje (emergency) zapravo znači stanje ozbiljne opasnosti koja ugrožava postojanje države⁵⁵, ali istovremeno predstavlja - kako to navodi S. P. Marks – nepredviđenu kombinaciju okolnosti koja traži neposrednu akciju.⁵⁶ Međutim, nije slučajno da o tako složenom pitanju postoje različita gledanja, pa se sa druge strane vanredno stanje definira kao politički izraz, kojim se opisuje stanje približno ratu.⁵⁷ Osnovni problem koji se postavlja u istraživanju odnosa između demokratske države u vanrednom stanju i ljudskih prava, jeste, da se utvrdi, dokle država može ići u restrikciji ljudskih prava, a da pri tome ne dovede u

⁵¹ Svetozar Čipčić, *Država u vanrednim prilikama*. SCI. Novi Sad 1999.

⁵² Ergun Özbudun and Mehmet Turhan, *Emergency Powers*, Council of Europe Publishing, 1995., p. 15

⁵³ E.W. Bockenförde, *Staat – Gesellschaft – Freiheit, Studien zur Verfassungstheorie und zum Verfassungsrecht*, Frankfurt am Rein, 1976., s. 60

⁵⁴ Prof. dr. Ibrahim Festić, *Pravni poredak u ratnim uslovima*, "Ljudska prava" br. 3-4, *Godina 2*, Sarajevo 2001., str. 13

⁵⁵ Vidi o tome: Lada Sadiković, *Vanredno stanje I ljudska prava*, Magistrat, Sarajevo 2003.

⁵⁶ Stephen P. Marks, *Human Rights Applicable in Emergency Situations*, in Karel Vasak: *The International Dimensions of Human Rights*, Unesco, Paris, France, 1982., p. 175

⁵⁷ *A Supplement to the Oxford English Dictionary*, Vol. 1, A-G. Oxford, 1972., p. 934

ozbiljnu opasnost postojanje ljudskih prava uopće i sa njima demokratskog režima u okviru kojeg ta ljudska prava jedino mogu i postojati. Dosadašnje iskustvo je pokazalo, da se najteže povrede osnovnih ljudskih prava - što predstavlja krucijalni problem - dešavaju upravo za vrijeme derogacije u vanrednom stanju.⁵⁸ Vanredno stanje mora u suštini što kraće trajati jer će – po mišljenju S. P. Marksa - što duže budu trajali uvjeti koji u takvom stanju preovladavaju, reducirati ljudska prava na najnesigurniji stupanj i to je stupanj na kojem možemo vidjeti u kojem obimu su ljudska prava realnost ili puka iluzija.⁵⁹

Rezerve

Da bi se, primijenila ova Konvencija koja ima obligatoran karakter, Konvencija je otvorila mogućnost izvjesne modulacije angažmana države prema ovom dokumentu. Najznačajniji primjer ovog podešavanja države prema zahtjevima Konvencije, a u vezi sa svojim specifičnim mogućnostima i potrebama, svakako je mogućnost isticanja rezervi. Te rezerve znače mogućnost da «država može, prilikom potpisivanja ove Konvencije da izjavi određenu rezervu u vezi sa svakom pojedinom odredbom Konvencije, u mjeri u kojoj bilo koji zakon koji je na snazi na njenoj teritoriji nije u saglasnosti sa tom odredbom», što je posebno karakterističan način isključivanja ili modificiranja svojih obaveza prema Konvenciji u pogledu zaštite svih ljudskih prava.⁶⁰

U pogledu pravne prirode ove institucije, može se odmah istaći da međunarodno pravo prihvata rezerve uz određene uvjete. Tako član 19 Bečke konvencije o međunarodnim ugovorima dopušta mogućnost rezervi.⁶¹ Član 57 Konvencije očito nije u suprotnosti sa odredbama međunarodnog prava u ovoj oblasti. Sud je stao na stanovište u ovom pogledu da se, prilikom razmatranja predmeta, koji se odnose na rezerve, moraju, uz odredbe člana 57 uzeti u obzir i odredbe Bečke konvencije o rezervama. Ovakvo stanovište

⁵⁸ Ergun Ozbudun and Mehmet Turhan. *Emergency Powers*, Council of Europe Publishing, 1995., p. 4

⁵⁹ Stephen P. Marks, *Human Rights Applicable in Emergency Situations*, in Karel Vasak: *The International Dimensions of Human Rights*, Unesco, Paris, France, 1982., p. 204

⁶⁰ Član 57. *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i sloboda*

⁶¹ Član 19 *Bečke konvencije o međunarodnim ugovorima*

je preovladalo u slučaju Loizidou.⁶² Očito je naime, da je Sud u svojoj praksi, morao tumačiti posve restriktivno, s obzirom na uvjerenje, da samo postojanje ove mogućnosti i njeno korištenje od strane države, svakako ne vodi povećanoj integraciji među evropskim državama, članicama Savjeta Evrope, pošto se i Evropska konvencija donosi sa tim istim ciljem.

Tu je vidljiv otpor država prema Konvenciji.⁶³ Očito je, naime, da mogućnost isticanja rezervi u pogledu pojedinih odredbi Konvencije nije posve u skladu sa osnovnim principima na kojima se zasniva ovaj međunarodni sporazum o zaštiti ljudskih prava. Posebno se ovim dovodi u pitanje princip minimalnog standarda zaštite ljudskih prava na kojem se temelji Konvencija i ujedno ugrožava princip univerzalnosti ljudskih prava koja se nalaze na spisku Evropske konvencije. U pogledu pravne prirode rezerve Sud je istakao svoje mišljenje u predmetu Temeltasch naglašavajući da se ne može isključiti nadležnost Komisije da izrazi mišljenje o saglasnosti date rezerve ili interpretativne izjave sa Konvencijom uz već utvrđene organe odgovorne za nadzor i provođenje odredbi od strane država – ugovornica. Cilj Konvencije je stvaranje zajedničkog javnog poretka slobodnih demokracija Evrope a ne priznavanje recipročnih prava i obaveza u težnji za ispunjenjem individualnih nacionalnih interesa.⁶⁴

U povodu rezervi, kao i ranije navedenih ograničenja, mora se istaći, da su takva ograničenja moguća ali ne smiju dirati u suštinu zaštite ljudskih prava, što je osnovna svrha Konvencije. U tom pogledu su jasni članovi 17 i 18 Konvencije, koji podcrtavaju da se ne može vršiti restrikcija van obima koji je njima striktno određen, što je rezultat – kako to navodi i L. G. Loucaides – «apsolutne zabrane prekomjernih ograničenja u odnosu na sadržaj, mjesto i trajanje».⁶⁵

⁶² Loizidou Case, Presuda od 23 marta 1995., A.132, str.26-30

⁶³ Belilos v. Switzerland, 24. april 1998., A.132

⁶⁴ Izvještaj od 5. maja 1982., D&R 31 (1983.), str. 120 (144-145)

⁶⁵ L. G. Loucaides, Ibidem, p. 214

LITERATURA

Böckenförde E.W., Staat – Gesellschaft – Freiheit, Studien zur Verfassungstheorie und zum Verfassungsrecht, Frankfurt am Rein, 1976.

Čiplić Svetozar, Država u vanrednim prilikama, SCI, Novi Sad 1999.

Daes Erica-Irene, UN Study on the Individual's Duties to the Community

Delmas – Marty Mireille, The European convention for the Protection of Human Rights: International Protection Versus National Restrictions, Martinus Nijhoff Publishers, 1992.

Festić Ibrahim, Pravni poredak u ratnim uslovima, "Ljudska prava" br. 3-4, Godina 2, Sarajevo 2001.

Frowein J., Peukert W., Europäische Menschenrechtskonvention – EMRK – Kommentar, N.P. Engel Verlag, Kehl, Strasbourg, Arlington, 1996.

Gomien Dona, David Harris, Leo Zwaak, Law and Practice of the European Convention for the Protection of Human Rights and the European Social Charter, Council of Europe Publishing

Hannum Hurst, The Right to Leave and Return in International Law and Practice, International Studies in Human Rights, Martinus Nijhoff Publishers, 1987.

Ingles Jose, UN Study on Discrimination in respect of the Right to Leave and Return

Iyer Venkrat, Zaštita ljudskih prava u Evropi, Čitanka za ljudska prava, Sarajevo 2001.

Louicades Loukis G., Essays on the Developing Law of Human Rights, Martius Nijhoff Publishers, 1995.

Marks P. Stephen, Human Rights Applicable in Emergency Situations, in Karel Vasak (Ed.): The International Dimensions of Human Rights, Unesco, Paris, France, 1982.

Oraá Jaime, Human Rights in States of Emergency in International Law, Clarendon Press Oxford, 1966.

Özbudun Ergun, Mehmet Turhan, Emergency Powers, Council of Europe Publishing, 1995.

Partsch K., Die Rechte und Freiheiten der Europäischen Menschenrechtskonvention, Berlin 1966.

Pieroth Bodo, Schlink Bernhard, Grundrechte Staatsrecht II, C.F. Müller Verlag, Heilderberg, 2001.

Sachs Michael, Verfassungsrecht II Grundrechte, Springer Verlag, 2000.

Sadiković Čazim, Evropsko pravo ljudskih prava, Magistrat, Sarajevo 2001.

Sadiković Lada, Vanredno stanje i ljudska prava, Magistrat, Sarajevo 2003.

Supplement to the Oxford English Dictionary, Vol. 1, A-G, Oxford, 1972.

SOFTIĆ Sakib¹

**NADLEŽNOST MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE ZA
VOĐENJE POSTUPKA PO TUŽBI BOSNE I HERCEGOVINE
PROTIV SR JUGOSLAVIJE
(SRBIJA I CRNA GORA) ZBOG KRŠENJA KONVENCIJE O
SPREČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA**

Sažetak

Tužba Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, kao presedan u praksi Međunarodnog suda pravde, stavila je Sud pred zadatak da definiše mnoga otvorena pitanja koja se mogu pojaviti u jednom ovako složenom postupku. Tu je na prvom mjestu pitanje nadležnosti Suda da raspravlja o ovoj odnosno ovakvoj pravnoj stvari a zatim i pitanje dopustivosti same tužbe..

SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) koristeći se svojim pravom prigovora na nadležnost odnosno pravom isticanja preliminaranih primjedbi omogućila je Sudu da postavi sudsku praksu po ovom pitanju koja će se kao sudski presedan koristiti u svim budućim istim ili sličnim pravnim situacijama.

Namjera autora je da istraži i u kratkim crtama prezentira otvorena pitanja koja su stavljena pred Sud od obje strane u sporu prateći ih hronološkim redom. Na početku autor daje kratke naznake o samom Međunarodnom sudu pravde. Nakon toga prati se definisanje i osporavanje nadležnosti u tužbi, na raspravi za nametanje privremenih mjera, u sudskim naredbama za nametanje privremenih mjera, preliminaranim primjedbama tužene i odgovoru na preliminarne primjedbe od tužioca, na sudskoj raspravi o preliminaranim primjedbama kao i u sudskoj Presudi od 11. jula 1996. godine. Pitanju nadležnosti najrodnije je pitanje dopustivosti tužbe pa je i ono dobilo svoje mjesto u ovom pregledu.

¹ Dr. sc., vanredni profesor Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu

*Uopšte o Međunarodnom sudu pravde,
pravilima postupka i nadležnosti ovog Suda*

Međunarodni sud pravde, glavni je sudski organ UN osnovan Poveljom UN potpisanom 26. juna 1945. godine u San Francisku. Glavni cilj osnivanja ovog Suda bio je da se u skladu sa međunarodnim pravom osigura sredstvo za mirno rješavanje međunarodnih sporova koji bi mogli ugroziti međunarodni mir i sigurnost.

Međunarodni sud postupa u skladu sa Statutom koji je sadržan u Povelji UN kao i po Pravilima suda usvojenim 14. aprila 1978. godine a amandiranim 5. decembra 2000.godine. Počeo je sa radom 1946. godine, kada je zamijenio Stalni sud međunarodne pravde osnovan 1920. godine kao stalni sudski organ Lige naroda. Sjedište suda je u Hagu (Holandija) i predstavlja jedini od šest stalnih organa UN čije sjedište nije u New Yorku. Ovaj sud ima dvostruku ulogu: sjedne strane rješava u skladu sa međunarodnim pravom pravne sporove koje mu države podnesu na rješavanje a sdruge, daje savjetodavna mišljenja o pravnim pitanjima na zahtjev ovlaštenih organa i specijalizovanih agencija UN.

Međunarodni sud pravde kao glavni sudski organ UN sastoji se od 15 sudija koji se biraju na period od 9 godina. Sud ima stalni administrativni organ, Sekretarijat sa Sekretarom na čelu koji se bira na period od sedam godina. Sudije biraju Generalna skupština i Savjet sigurnosti većinom glasova u oba organa s popisa kandidata predloženih od nacionalnih skupina stim da dvojica sudija ne mogu biti iste nacionalnosti. Da bi se osigurao kontinuitet u radu Suda ne ističe svim sudijama mandat istovremeno jer se trećina suda bira svake tri godine. Za sudije se biraju osobe visokih moralnih kvaliteta, koji posjeduju kvalifikacije koje se traže u njihovim zemljama za imenovanje na najviše sudijske funkcije, ili pravници visokog ugleda u međunarodnom pravu. Praktično, izboru u Međunarodni sud predhodi angažmen sudije na mjestima pravnih savjetnika u ministarstvima vanjskih poslova, pravesora međunarodnog prava, ambasodora ili sudije vrhovnog suda. Međunarodni sud mora reprezentovati glavne oblike civilizacije i najvažnije pravne sustave svijeta. Raspodjela mjesta odgovara onoj

u savjetu sigurnosti. Izabrani sudije su nezavisni u radu i nisu predstavnici svoje države ili vlade. Sudije obavezuje princip nepristrasnosti.

Predsjednika i potpredsjednika biraju sudije ovog suda tajnim glasanjem na period od tri godine.

Izvori prava koje Sud primjenjuje definisani su članom 38. Statuta i čine ih:

- Međunarodne konvencije i ugovori;
- Međunarodni običaji;
- Opća načela prava priznata od strane civilizovanih naroda;
- Sudske presude i pravna nauka.

Međutim, ukoliko se stranke saglase, Sud može odlučivati i *ex aequo et bono* tj protivno postojećim pravilima međunarodnog prava.

Po članu 34. Statuta samo države mogu pokrenuti spor i biti strane pred Međunarodnim sudom. Sve države članice UN koje su ratificirale Povelju UN automatski su postale članice Statuta Suda koji je sastavni dio Povelje. Pristup Sudu imaju i one države koje nisu članice UN ali su postale članice Statuta Suda. Također pristup Sudu imaju i druge države koje nisu članovi UN niti su pristupile Statutu Suda ali su deponovale u Sudu izjavu o prihvatanju jurisdikcije Suda i izrazile spremnost da će se povinovati sudskoj presudi.

Međunarodni sud može raspravljati neki slučaj samo ako su uključene države na neki način izrazile svoj pristanak da budu strana u postupku pred sudom. Ovo je osnovni princip u rješavanju međunarodnih sporova pošto su države suverene i slobodne u izboru sredstava za rješavanje svojih sporova. Države mogu svoj pristanak o podvrgavanju sudskoj nadležnosti izraziti na tri načina:

Spesijalnim sporazumom kojim dvije ili više država u sporu povodom nekog posebnog pitanja dogovore da ga podnesu

Međunarodnom sudu na rješavanje i o tome zaključuje poseban sporazum;

Ugovornom klauzulom koju sadrži nekoliko stotina ugovora kojom se strane ugovornice unaprijed obavezuju na nadležnost Suda ukoliko se pojavi spor oko izvršenja ili interpretacije ugovora;

Jednostranom izjavom neke članice Statuta Suda kojom prihvata kao obaveznu nadležnost Suda prema nekoj drugoj državi koja prihvati istu obavezu. Radi se o tzv. fakultativnoj klauzuli koja se odnosi na sporove među državama koji se mogu pojaviti u budućnosti. Stranke Statuta mogu takve izjave davati bezuvjetno ili uz uvjet uzajamnosti više država ili određenih država ili za određeno vrijeme. Ove izjave mogu isključivati pojedine kategorije sporova.

Država koja je na jedan od spomenutih načina prihvatila jurisdikciju Suda, može u konkretnom slučaju prigovoriti na jurisdikciju zbog toga što nema spora u konkretnom slučaju ili što spor nije pravne prirode ili što se njena izjava o prihvatanju jurisdikcije ne može primijeniti na konkretno sporno pitanje. U slučaju prigovora ove vrste Sud mora o tome odlučiti preliminarnom presudom.

Postupak se pokreće na dva načina: notifikacijom Sudu kompromisa obje strane (kad se radi o već postojećem spornom odnosu) ili tužbom (application) koja je unilateralnog karaktera i koju ulaže država protiv druge države na osnovu klauzule o jurisdikciji sadržane u ugovoru ili na osnovu izjave o fakultativnoj klauzuli.

Tužba mora sadržavati naziv strana u sporu i predmet spora . Također, država tužilac mora naznačiti na čemu zasniva jurisdikciju suda u predmetnom sporu. Sekretar suda hitno prosleđuje tužbu ili notifikaciju drugoj strani i sudijama a takođe i generalnom sekretaru UN kao i svim drugim državama koje imaju pravo da se pojave pred sudom .

Države na sudu predstavljaju agenti. Agent države može biti njen ambasador u Holandiji ili stariji javni službenik kao što je pravni

savjetnik u Ministarstvu vanjskih poslova odnosno istaknuti pravni stručnjak iz oblasti međunarodnog prava najčešće profesor međunarodnog prava na nekom od pravnih fakulteta. Agent govori u ime njegove države i može preuzimati obaveze u njeno ime. Agentu ponekad pomaže koagent ili zamjenik agenta koji uvijek imaju savjetnike ili advokate koji im pomažu u pripremanju pismenih podnesaka i pripremanju i iznošenja argumenata na usmenim raspravama. Ne postoje propisani uslovi koje savjetnici i advokati moraju ispunjavati da bi se pojavili pred sudom (npr. položen pravosudni ispit) niti se traži da posjeduju državljanstvo države u čije ime se pojavljuju. Oni se biraju među praktičarima, profesorima međunarodnog prava koji su po mišljenju strane u sporu najkvalifikovaniji da štite njihove interese.

Statut suda propisuje da se postupak sastoji iz dvije faze: pismene i usmene.

Pismena faza obuhvata podnošenje Sudu zahtjeva (pleadings) koji sadrži detaljan izvještaj o činjenicama o spornom pitanju (statement). Svaki zahtjev jedne strane prosljeđuje se drugoj strani. Država tužilac ulaže Memorijal na koji tužena država ulaže Counter-Memorijal. Ukoliko to strane zahtijevaju, ili ukoliko Sud smatra daje neophodan drugi krug očitovanja tužilac ulaže Reply a tužena Rejoinder. Svi podnesci se ulažu na francuskom ili engleskom kao službenim jezicima i svako očitovanje na jednom mora biti prevedeno na drugi službeni jezik. Pismena faza traje od nekoliko mjeseci do nekoliko godina zavisno od složenosti slučaja.

Nakon okončanja pismene slijedi usmena faza postupka koja je u pravilu javna odnosno otvorena ukoliko Sud ne odluči njeno održavanje *in camera*.

Postupak se odvija po common law proceduri koja podrazumijeva da strane pozivaju i ispituju svjedoke nakon čega slijedi unakrsno ispitivanje od druge strane, ponovno ispitivanje od prve onda odgovor druge i na kraju postavljanje pitanja od strane Suda..

Usmena faza postupka u pravilu slijedi tri mjeseca nakon okončanja pismene faze, odnosno nakon što je predmet spreman za usmenu raspravu. Ukoliko su dva ili više predmeta istovremeno spremni za usmenu raspravu zakazuju se po redosljedu ulaganja

sporazuma odnosno tužbe. Sud nastoji da u svakom slučaju postupi na način koji je najpovoljniji za strane u sporu.

Svaka od strana u sporu može isticati *preliminarne prigovore* kojima osporava njegovu nadležnost ili dopuštenost tužbe. Tužene države mogu isticati da su ugovor ili izjava na kojim tužilac zasniva nadležnost Suda nevažeći ili da nisu više na snazi, da spor predhodi davanju izjave ili da uložena rezervacija na ugovor isključuje tu vrstu sporova.

Međunarodni sud može izricati privremene mjere zaštite na zahtjev strane u sporu ili na vlastitu inicijativu ukoliko smatra da postoji neposredna opasnost za prava koja predstavljaju predmet spora.

Tužena država može u Contra - Memorijalu podnijeti protivtužbu. Ona mora biti u direktnoj vezi sa predmetom tužbe i mora podpadati pod nadležnost Suda.

Nakon što se završi usmena rasprava slijedi vijećanje o odluci. Vijećanje obični ima pet faza i prosječno traje nešto manje od dva mjeseca. Započinje nekoliko dana nakon okončanja usmene rasprave. Predsjednik suda ukratko izlaže predmet spora nakon čega slijedi diskusija i iznošenje preliminarne razmišljanja. Nakon toga slijedi pripremanje pismenih pribilješki u kojima se izlaže vlastito viđenje slučaja koji se prosleđuju drugim članovima suda. Nekoliko dana kasnije slijedi drugo produženo vijećanje nakon čega na bazi izraženih mišljenja sud obrazuje odbor za izradu nacrtu odluke koji se sastoji od dva člana i koji blisko odražava stavove većine kojem se pridružuje predsjednik Suda ukoliko njegovo stanovište nije u manjini. Ovaj odbor priprema nacrt odluke koji se dostavlja sudijama, koji mogu uložiti pismene amandmane. Nakon razmatranja amandmana odbor za izradu nacrtu priprema novi nacrt čiji tekst ponovno može biti modificiran. Nakon toga slijedi drugo čitanje. Konačno glasanje slijedi nakon prihvatanja teksta u drugom čitanju.

Konačna odluka se objavljuje u najvećem broju slučajeva tri mjeseca nakon okončanja usmene rasprave. Odluku (presudu) čita predsjednik na javnom zasjedanju .

Postoje tri načina okončanja spora pred Međunarodnim sudom. U svakoj fazi postupka strane mogu obavijestiti Sud da su postigli sporazum nakon čega Sud skida predmet sa popisa predmeta. Tužilac može u svakom trenutku obavijestiti Sud da prekida postupak. Najčešći način okončanja postupka je izricanje presude o glavnoj stvari ili o predhodnom pitanju. Presuda se sastoji iz tri glavna dijela: uvoda, razloga i operativnih paragrafa. Presuda je obavezujuća za strane u sporu i protiv nje se nemogu ulagati redovni pravni lijekovi. Međutim, pod određenim okolnostima može se ulagati zahtjev za reviziju presude. Strane su dužne da udovolje zahtjevima iz presude. Nepovino vanje presudi povlači intervenciju Savjeta sigurnosti.

*Definisanje nadležnosti Suda
u tužbi Bosne i Hercegovine protiv
SR Jugoslavije (Srbija i Crna Gora)*

Pošto svaka tužba Međunarodnom sudu mora sadržavati obrazloženje na čemu tužilac zasniva jurisdikciju Suda, tužba Bosne i Hercegovine protiv SR Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) sadrži poglavlje koje se odnosi na jurisdikciju. Jurisdikcija je zasnovana na čl. 36. Statuta Suda i čl. IX Konvencije o genocidu kako slijedi:

"88. Član 36 (1) Statuta Suda predviđa da u nadležnost Suda 'spadaju ... svi predmeti posebno predviđeni ... važećim međunarodnim sporazumima i konvencijama'. Kao članice organizacije Ujedinjenih Nacija, Republika Bosna i Hercegovina i Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) po Statutu, koji čini sastavni dio Povelje, su strane potpisnice Statuta. Ova pitanja detaljnije ćemo razraditi u daljem tekstu.

89. Republika Bosna i Hercegovina i Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) su, također strane potpisnice Konvencije o genocidu, koja je kontinuirano važeća za obje ugovorne strane kroz cijeli vremenski period relevantan u ovom predmetu.

90. Član IX Konvencije o genocidu predviđa sljedeće:

"Sporovi između ugovornih strana koji se odnose na tumačenje, primjenu ili implementaciju Konvencije, uključujući i one koji se odnose na odgovornost države za genocid ili za bilo koja druga nabrojana u članu III, upućuju se Međunarodnom sudu pravde na zahtjev jedne od strana u sporu."

91. 29. decembra 1992. godine njegova ekscelencija Muhamed Šaćirbegović, ambasador i stalni predstavnik Bosne i Hercegovine u Ujedinjenim Nacijama, prenio je pismo Generalnom sekretaru Ujedinjenih Nacija, njegovoj ekscelenciji dr. Boutros Boutros- Gali – u u prilogu kojeg je originalna izjava o sukcesiji u odnosu na Konvenciju o genocidu, od 17. decembra 1992. godine koju je sačinio njegova ekscelencija dr. Haris Silajdžić, ministar vanjskih poslova Republike Bosne i Hercegovine. Generalni sekretar Ujedinjenih Nacija je depozitar za podneske u vezi sa Konvencijom o genocidu. U ovoj izjavi o sukcesiji, njegova ekscelencija dr. Silajdžić izjavljuje:

" ... da Vlada republike Bosne i Hercegovine, pošto je proučila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida od 9. decembra 1948. godine, čija je potpisnica bila i bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, želi da bude njen sukcesor i obavezuje se da će dosljedno vršiti i izvršavati sve odredbe sadržane u njoj počevši od 6. marta 1992. godine, dana kada je Republika Bosna i Hercegovina postala samostalna država."

92. Ovaj datum punovažnosti izjave o sukcesiji u skladu je sa pravilima međunarodnog običajnog prava koje se odnosi na sukcesiju država u odnosu na međunarodne ugovore. Ova pravila su označena između ostalih u članovima 17., 22., 23. i 34. Bečke konvencije o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore od 23. februara 1978. godine. Bivša Jugoslavija potpisala je ovu Bečku konvenciju 6. februara 1979. i deponovala je dokument o ratifikaciji za ovu Bečku konvenciju 28. aprila 1980. godine. Prema tome, Bosna i Hercegovina je strana potpisnica Konvencije o genocidu (bez ikakvih rezervi) počev od 6. marta 1992. godine.

93. Bivša Jugoslavija potpisala je Konvenciju o genocidu 11. decembra 1948. i deponovala instrument o ratifikaciji bez rezervi

29. avgusta 1950. godine. Prema tome, i iz ranije objašnjenih razloga, Bosna i Hercegovina naslijedila je obaveze bivše Jugoslavije u odnosu na Konvenciju o genocidu 6. marta bez ikakvih rezervi. Na taj način, i tužitelj i tuženi su kontinuirano bili cijelo vrijeme strane potpisnice Konvencije o genocidu što je relevantno za ovaj postupak"²

"95. Dvadeset sedmog aprila 1992. godine na zajedničkoj sjednici krnje parlamentarne skupštine bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Narodna skupština Republike Srbije i Skupština Republike Crne Gore usvojila je deklaraciju koja navodno izražava volju građana 'da ostanu u zajedničkoj državi Jugoslaviji' i koja proglašava tzv. 'Saveznu Republiku Jugoslaviju' sljedećim riječima:

'1. Savezna republika Jugoslavija, koja održava kontinuitet države, međunarodni pravni i politički identitet Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, striktno će se pridržavati svih obaveza koje je preuzela SFR Jugoslavija na međunarodnom planu." Vidi A/46/915, Aneks II (7. maja 1992)..."³

98. Ovakvu namjeru Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) da poštuje međunarodne sporazume bivše Jugoslavije, također, je potvrdila Stalna misija Jugoslavije pri Ujedinjenim nacijama zvaničnom notom od 27. aprila 1992. godine, a koju je uputila Generalnom Sekretaru sa sljedećim tekstom:

"Striktno poštujući kontinuitet međunarodnog pravnog personaliteta Jugoslavije, Savezna Republika Jugoslavija će nastaviti da ostvaruje sva prava koja su joj dodijeljena i sve obaveze koje je preuzela Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija u međunarodnim odnosima, uključujući njeno članstvo u svim međunarodnim organizacijama i učešće u međunarodnim sporazumima ratifikovanim ili prihvaćenim od strane Jugoslavije."

"99. Pismom od 29. septembra 1992. godine generalnog podsekretara i pravnog zastupnika upućenim stalnim

² Application instituting Proceedings submitted by the Republic Bosnia and Hercegovina, 20. March 1993

³ Isto str. 32-33

predstavnicima Bosne i Hercegovine i Hrvatske Ujedinjenim Nacijama pokušalo se da se rasprave 'praktične posljedice' rezolucije Generalne Skupštine 47/1 od 22. septembra 1992. godine. U relevantnom dijelu se navodi:

" Sdruge strane, Rezolucija niti prekida niti odgađa članstvo Jugoslavije u Organizaciji ... Rezolucija ne oduzima pravo Jugoslaviji da učestvuje u radu organa osim organa Skupštine ..."⁴

"100. U svjetlu naprijed opisanih činjenica, i što će biti potpunije objašnjeno u narednim podnescima, jasno je da postoji spor između Republike Bosne i Hercegovine i Jugoslavije (Srbije i Crne Gore):

'u vezi sa tumačenjem, primjenom ili izvršenjem odredbi ove Konvencije (o genocidu) uključujući i one odredbe koje se odnose na odgovornost države zbog genocida ili nekih drugih djela nabrojanih u članu III', u okviru značenja Konvencije o genocidu."⁵

Spor oko nadležnosti Suda u toku javne rasprave Sudskog vijeća povodom zahtjeva Bosne i Hercegovine za određivanje privremenih mjera 1. i 2. aprila 1993. godine

Nakon što je Bosna i Hercegovina 20. marta 1993. godine podnijela zahtjev za određivanje privremenih mjera, 1. i 2. aprila 1993. godine održana je usmena i javna rasprava o osnovanosti zahtjeva na kojoj se postavilo i pitanje nadležnosti Suda za odlučivanje u ovom slučaju.

Zastupnik **Bosne i Hercegovine** dr. Frensis Bojl ukratko ponavlja na čemu Bosna i Hercegovina zasniva nadležnost Suda i sa nekoliko novih navoda proširuje osnov za nadležnost.

Ponovljeno je da je osnov nadležnosti pronađen u članu IX Konvencije o genocidu čija je stranka Bosna i Hercegovina postala izjavom o sukcesiji datom u skladu sa Bečkom konvencijom o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine. Također, SR

⁴ Isto str. 33 - 34

⁵ Isto str. 34.

Jugoslavija je po navodu zastupnika tužioca bila u isto vrijeme članica konvencije i to na osnovu zajedničke izjave skupština Srbije i Crne Gore od 27. aprila 1992. godine, da žele da ostanu u zajedničkoj državi Jugoslaviji i da nova država " ... u potpunosti prihvata sve međunarodne obaveze koje je SFR Jugoslavija preuzela". Ovu namjeru da poštuje međunarodne sporazume bivše SFR Jugoslavije potvrdila je i Stalna misija Jugoslavije u UN notom od 27. aprila 1992. godine da će SR Jugoslavija: "nastaviti da ispunjava sva prava koja su SFR Jugoslaviji dodijeljena, i sve obaveze koje je ona preuzela u međunarodnim odnosima, uključujući i članstvo u međunarodnim organizacijama i učešće u međunarodnim sporazumima koje je Jugoslavija ratifikovala ili prihvatila."

I ako je Savjet Sigurnosti svojim rezolucijama 757 (1992.) i 777. (1992) osporio državni kontinuitet SR Jugoslaviji u odnosu na SFR Jugoslaviju, podsekretar, pravni savjetnik u UN pojasnio je da sa praktičnog stanovišta članstvo SR Jugoslavije u UN niti je prekinuto niti suspendovano, obzirom da: " ... Rezolucija oduzima Jugoslaviji pravo učešća u radu Skupštinskih tijela, ali ne u radu drugih organa..." Stoga je po mišljenju Bosne i Hercegovine SR Jugoslavija bila članisa Statuta Suda. Zbog toga je između ovih dviju strana koje su istovremeno članice Konvencije o genocidu i Statuta Suda moguće pokrenuti i voditi spor pred Međunarodnim sudom pravde.

Također, zastupnik Bosne i Hercegovine navodi zajedničko pismo od 8. juna 1992. godine, kojim predsjednici Srbije i Crne Gore, Slobodan Milošević i Momor Bulatović u ime SR Jugoslavije obavještavaju Roberta Badintera, predsjednika Arbitražne komisije za bivšu Jugoslaviju da:

"SR Jugoslavija smatra da se svi pravni sporovi koji se nemogu rešiti sporazumom između SR Jugoslavije i bivših jugoslovenskih republika treba da se rešavaju na Međunarodnom sudu pravde, kao glavnim sudskim organu Ujedinjenih Nacija."⁶

⁶ Bosanski narod optužuje Genocid Postupak pred Međunarodnim sudom pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije radi sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida, Frensis E. Bojl Sarajevo, 2000. str. 175.

Također, u zadnjem punom stavu pisma stoji:

"Prema tome, imajući u vidu činjenicu da su sva pitanja iz vašeg pisma pravne prirode, SR Jugoslavija predlaže da, ukoliko učesnici na Konferenciji ne postignu dogovor, ova pitanja rješava Međunarodni sud pravde u skladu sa svojim Statutom."⁷

Po mišljenju Bosne i Hercegovine ovo pismo predstavlja dodatni argument po kojem je Međunarodni sud nadležan da raspravlja i odlučuje u ovoj pravnoj stvari. Stoga:

"Bosna i Hercegovina ovim prihvata ovaj prijedlog takozvane Savezne Republike Jugoslavije da sve neriješene sporove između nas rješava Međunarodni sud pravde. U skladu sa ovim pozivom Bosna i Hercegovina ovim prenosi na ovaj Sud sve pravne sporove između nje i krnje Jugoslavije koji su navedeni u našoj Tužbi, Zahtjevu za privremene mjere i dva Dopunska podneska. Prema tome, Bosna i Hercegovina tvrdi da je 8. juna krnja Jugoslavija dala svoj formalni pristanak da se svi neriješeni pravni sporovi podnesu ovom sudu."⁸

Vršioc dužnosti zastupnika SR Jugoslavije koja do trenutka održavanja usmene rasprave nije uspjela imenovati svoga agenta, prof. Šabtaj Rozen profesor međunarodnog prava na Univerzitetu u Haifi, prigovorio je na nadležnost Suda da raspravlja o ovoj pravnoj stvari dovodeći u pitanje članstvo Bosne i Hercegovine u Konvenciji o Genocidu. Za SR Jugoslaviju, njeno članstvo u konvenciji je neupitno. Sporno je samo članstvo u Konvenciji Bosne i Hercegovine koja je primljena u članstvo UN 22. maja 1992. godine, zato što su mnoga pitanja koja se odnose na nove nezavisne države ostala neriješena i to prije svih pitanje sukcesije. Po mišljenju zastupnika SR Jugoslavije ni jedan propis međunarodnog prava ne daje Bosni i Hercegovini pravo da na osnovu izjave o sukcesiji jednostrano proglasi da je članica konvencije o sukcesiji od 6. marta 1992. godine samo zbog tog što je bivša SFR Jugoslavija bila članica konvencije i što je preko nje

⁷ Isto str. 175.

⁸ Ibid str.175.

primjenjiva na teritoriji Bosne i Hercegovine kao njenom sastavnom dijelu.

Za ovakav stav temelj je pronađen u Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u odnosu na ugovore odnosno njenom čl. 7 koji se odnosi na njenu privremenu primjenu a koji glasi:

"1. Bez predrasuda u pogledu primjene bilo koje odredbe iz ove Konvencije po kojoj posljedice sukcesije država podliježu međunarodnom pravu neovisno od Konvencije, ista se primjenjuje samo u vezi sa sukcesijom država koja je nastala nakon stupanja na snagu ove Konvencije, sem ako nije drugačije dogovoreno"⁹

Da bi ova Konvencija stupila na snagu, po slovu Konvencije potrebno je deponovanje 15 instrumenata o ratifikaciji a do kraja 1991. godine deponovano je svega 9 instrumenata. Prema tome Konvencija nije stupila na snagu. Istina je da ju je SFR Jugoslavija ratifikovala bez rezervi 28. aprila 1980. godine, ali bi njena primjena na konkretnu situaciju bila protivna svrsi koja se imala u vidu prilikom potpisivanja konvencije a to je proces dekolonizacije. "Prema našoj tvrdnji objava o sukcesiji Bosne i Hercegovine koju je prosljedio Generalni sekretar kao depozitar Konvencije, nije isto kao deklaracija o sukcesiji u slučaju dekolonizacije."¹⁰

Stoga je po mišljenju ove strane zbunjujući tekst Generalnog sekretara UN odaslan ostalim članicama po kojem je Bosna i Hercegovina deponovala izjavu o sukcesiji 29. decembra 1992. godine sa njenom primjenom od 6. marta 1992. godine. Bosna i Hercegovina je imala puno pravo da pristupi Konvenciji u skladu sa čl.XIII konvencije, u jednoj normalnoj proceduri sa rokom stupanja na snagu Konvencije 90. dana nakon deponovanja isprave o pristupanju.

Pošto je Bosna i Hercegovina po Bečkoj konvenciji o sukcesiji u odnosu na ugovore mogla, kao sukcesor bivše SFR Jugoslavije postati članica ove konvencije po svome izboru bilo sukcesijom (succession) bilo pristupanjem (acesion) bilo je očito da ovaj

⁹ Ibid str. 209

¹⁰ Ibid str.209.

argument jugoslavenske strane da je Bosna i Hercegovina trebala postati članicom Konvencije pristupanjem, nema pravnu težinu i da neće dovesti do obustave postupka zbog nenadležnosti suda.

***Odluka suda o nadležnosti u postupku
izdavanja privremenih mjera od 8. aprila 1993. godine***

Međunarodni sud pravde, odlučujući o zahtjevu Bosne i Hercegovine za izdavanje privremenih mjera utvrdio je da su obje strane potpisnice Konvencije o genocidu i da spor potpada pod odredbe člana IX Konvencije o genocidu.

Razmatrajući pitanje nadležnosti *ratione personae* i *ratione materiae* Sud je našao da ne mora u ovoj fazi postupka definitivno se uvjeriti u svoju nadležnost. Pošto su sve države kao članice UN istovremeno i članice Statuta razmatranje je ograničeno samo na drugo pitanje.

Sud je prihvatio i ponovio navode Bosne i Hercegovine da su sve članice UN u skladu sa članom 93. Povelje *ipso facto* potpisnice Statuta Međunarodnog suda pravde. Također, uzet je u obzir navod Bosne i Hercegovine sadržan u Tužbi da skoro cijela međunarodna zajednica osporava legalitet kontinuiteta SR Jugoslavije u onosu na SFR Jugoslaviju i da su o tome odlučivala dva glavna organa UN, Savjet sigurnosti

Rezolucijom 777 (1992) i Generalna skupština Rezolucijom 47/1 (1992).

"Sobzirom da se po mišljenju Suda kompromisna klauzula u multilateralnoj konvenciji, kao što je član IX Konvencije o genocidu na koji se Bosna i Hercegovina poziva u ovom predmetu, može smatrati *prima facie* specijalnom odredbom važećeg ugovora, pošto su shodno tome Bosna i Hercegovina i Jugoslavija strane potpisnice Konvencije o genocidu, sporovi na koje se odnosi član

IX u svakom slučaju spadaju *prima facie* u *ratione persone* nadležnost suda."¹¹

Sud nije uvažio prigovor jugoslovenske strane vezan za način na koji je Bosna i Hercegovina postala članica Konvencije o genocidu.

"25. Sobzirom da je Sud primijetio da se Generalni sekretar odnosi prema Bosni i Hercegovini kao strani koja nasljeđuje obaveze iz Konvencije o genocidu, a ne kao strani koja pristupa Konvenciji, i ako je to zaista tako, pitanje primjene članova XI i XIII Konvencije neće se ni postavljati; Sobzirom da Sud ipak konstatuje da čak i u slučaju da Bosnu i Hercegovinu treba tretirati kao stranu koja je pristupila Konvenciji o genocidu, zbog čega bi se za tužbu moglo reći da je bila preuranjena na dan kada je podnesena, 'ovaj slučaj bi sada bio pokriven' činjenicom da je period od 90. dana istekao od dana kada je tužba podnesena do dana rasprave o zahtjevu..."¹²

Sud je na kraju razmatranja iznio konačan stav za ovu fazu postupka da:

"26. Sobzirom da se stoga Sudu čini da mu član IX Konvencije o genocidu, čije su i Bosna i Hercegovina i Jugoslavija potpisnice, pruža osnovu za nadležnost utoliko što se predmet spora odnosi na 'tumačenje, primjenu ili izvršenje' Konvencije, uključujući sporove 'koji se odnose na odgovornost jedne države za genocid ili za bilo koje drugo djelo pobrojano u članu III' Konvencije."¹³

SR Jugoslavija je već u svome prvom podnesku od 1. aprila 1993. godine pod naslovom: "Odgovor vlade SR Jugoslavije na zahtjev za izricanje privremenih mjera zaštite podnesen od vlade 'Republike Bosne i Hercegovine' istakla preliminarnu primjedbu koja se tiče **legitimiteta tužioca**. "Vlada Bosne i Hercegovine' i 'Predsjednik Bosne i Hercegovine' A. Izetbegović nisu izabrani u skladu sa zakonom i ne reprezentuju sva tri konstitutivna naroda i njihova legitimnost i mandat se osporavaju ne samo od predstavnika srpskog naroda nego također od hrvatskog naroda."

¹¹ Bosanski narod optužuje Genocid Postupak pred Međunarodnim sudom pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije radi sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida, Frensis E. Bojl Sarajevo, 2000. str. 260.

¹² Isto str. 262.

¹³ Ibid str. 263.

Istaknut je također stav da u Ženevskim pregovorima o krizi u Bosni i Hercegovini, tijela konferencije i UN prihvataju Izetbegovića isključivo kao predstavnika bošnjačkog naroda, Karadžića kao predstavnika srpskog a Bobana kao predstavnika hrvatskog naroda. Čak i tako nezakonit mandat istekao je 20. decembra 1992. godine. Ova tvrdnja potkrijepljena je pismom Predsjednika Vlade Republike Bosne i Hercegovine Mile Akmadžića upućenim Predsjedniku Savjeta Sigurnosti UN i Predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država.¹⁴

Međutim, Sud nije prihvatio ove tvrdnje jugoslovenske strane. Prihvaćen je stav iznesen od zastupnika Bosne i Hercegovine da je Alija Izetbegović legitimni šef države Bosne i Hercegovine u kojoj uložiti je priznat od Ujedinjenih Nacija. Sud je prihvatio da raspravlja ovaj slučaj "Sobzirom da je Sudu ovaj slučaj povjeren na osnovu ovlaštenja šefa države, kojeg Ujedinjene Nacije tretiraju kao takvog; sobzirom da je ovlaštenje šefa države da djeluje u ime svoje zemlje u njenim međunarodnim odnosima univerzalno priznato i izraženo u , naprimjer, članu 7. stav 2 (a) Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine."¹⁵

Potvrda nadležnosti Suda u nalogu od 13. septembra 1993. godine

Kao što smo vidjeli Sud je u svome nalogu od 8. aprila 1993. godine prihvatio svoju nadležnost u postupku za izdavanje privremenih mjera sobzirom da su po mišljenju suda obje strane, i tužilac i tuženi stranke Konvencije o genocidu. Član IX Konvencije pruža osnov na kome bi se mogla temeljiti nadležnost Suda bez obzira na činjenicu da li su obje strane istovremeno i članice Statuta Suda.

Nakon toga Bosna i Hercegovina je u nekoliko odvojenih podnesaka ponudila dodatne osnove za ustanovljenje nadležnosti

¹⁴ Vidi više Letter dated 1. March 1993. from the Prime Minister of Bosnia and Hercegovina to
the Secretary-General

¹⁵ Bosanski narod optužuje Genocid Postupak pred Međunarodnim sudom pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije radi sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida, Frensis E. Bojl Sarajevo, 2000. str.256.

Suda. Bosna i Hercegovina je već u tužbi kojom je pokrenula postupak kao i u svom drugom zahtjevu za izricanje privremenih mjera zadržala pravo na izmjene, dopune i korekcije tužbe. U tom smislu je, pozivajući se na to pravo pismima od 6. 10. i 13. avgusta 1993. godine, ponudila dodatne osnove za ustanovljenje nadležnosti Suda.

Po mišljenju suda tužilac ne može jednostrano zadržati sebi pravo na korekcije nadležnosti na koje se nije pozvao u tužbi kojom je pokrenut postupak. ali može skrenuti pažnju Sudu na dodatnu osnovu za nadležnost nakon podnošenja tužbe, "i da je Sud može uzeti u obzir pod uvjetom da tužitelj jasno pokaže da je namjerava nastaviti na tim osnovama...,te pod uvjetom da posljedica ne bude promjena spora koji je tužbom pokrenut pred Sudom u drugi spor koji je različit po prirodi..."¹⁶ Sud je zauzeo stav da zbog zahtjeva za izricanje privremenih mjera ne treba unaprijed odbaciti takve dodatne osnove nego treba razmotriti da li ponuđeni dokumenti predstavljaju osnovu na kojoj bi se mogla uspostaviti nadležnost Suda.

Pošto se Bosna i Hercegovina pozvala na Ugovor o zaštiti manjina između savezničkih i udruženih sila, potpisan u San Žermenu 1919. godine, čiji član 11. navodi da tu zaštitu garantira Liga Naroda, Sud je nakon razmatranja zaključio da je ovaj ugovor irelevantan za odlučivanje o tekućem pitanju naganja privremenih mjera.

Isto tako razmatrajući drugi dodatni osnov za ustanovljenje nadležnosti koji se odnosi na pismo predsjednika Srbije i Crne Gore, Miloševića i Bulatovića upućeno Predsjedniku Arbitražne komisije Međunarodne mirovne konferencije o Jugoslaviji, Sud je nakon razmatranja zaključio da ga nije moguće smatrati osnovom za ustanovljenje *prima facie* nadležnosti Suda.

Bosna i Hercegovina također je ponudila interpretaciju da: "je nadležnost Suda također utemeljena u običajnom i ugovornom međunarodnom ratnom pravu i međunarodnom humanitarnom

¹⁶ International Court of Justice year 1993. 13 Septembar General List No 91. p.11. para 28.

pravu, uključujući ali se neograničavajući na četiri Ženevske konvencije iz 1949. godine, njihov prvi Dodatni protokol iz 1977. godine, Haški propisi o kopnenom ratovanju iz 1907. godine te Nimberšku presudu i principe."¹⁷

Pošto Bosna i Hercegovina nije navela ni jednu odredbu iz spomenutih izvora na osnovu koje bi se utvrdila nadležnost Suda, Sud nije našao da takva *prima facie* nadležnost postoji.

Završavajući razmatranje pitanja nadležnosti Sud je na kraju zaključio da :

"36. S obzirom da Sud, nakon što je utvrdio postojanje jedne osnove na kojoj bi se mogla temeljiti njegova nadležnost, konkretno član IX Konvencije o genocidu, i nemogućnosti da *prima facie* prihvati druge sugerirane osnove kao takve, ne treba izreći mjere za zaštitu bilo kojeg od spornih prava osim onih koja bi konačno mogla činiti osnovu za presudu prema nadležnostima koje su na taj način *prima facie* ustanovljene."¹⁸

Definisanje nadležnosti Suda i dopustivosti tužbe u Memorijalu Republike Bosne i Hercegovine od 15 aprila 1994. godine

Pošto je Sud odlučujući o zahtjevu za nametanje privremenih mjera, upozorio da odluka donesena u ovom postupku "...ni u kom slučaju (ne prejudicira) pitanje jurisdikcije Suda da se bavi meritumom spora, ili bilo koje pitanje koje se odnosi na dopustivost tužbe..." bilo je nužno da Bosna i Hercegovina u Memorijalu dodatno obrazloži na čemu zasniva nadležnost suda i da učini uvjerljivom dopustivost.

Stoga Memorijal sadrži podsjećanje na osnove za utvrđivanje nadležnosti sadržane u tužbi kao i na dva dopunska osnova za ustanovljenje nadležnosti. Ovdje se također podsjeća na stav Suda izražen u sudskoj odluci od 8. aprila da ova odluka u pogledu nadležnosti nije definitivna, pošto, neovisno o pitanju dali je SR Jugoslavija članica UN i Statuta Suda ili to nije, pošto "postupak se

¹⁷ Ibid p. 12 para 33.

¹⁸ Ibid para 36.

može pravno valjano pokrenuti od strane države protiv druge države koja je članica" ugovora koji sadrži specijalne odredbe koje propisuju nadležnost Suda čak ako ona nije članica Statuta."¹⁹

SR Jugoslavija je sa svoje strane tokom čitavog ovog perioda nastojala osporiti međunarodni subjektivitet Bosne i Hercegovine kao i njenu sposobnost da bude članica Konvencije o genocidu.

Ovi stavovi su uzrokovali potrebu da Bosna i Hercegovina temeljito obrazloži na čemu zasniva nadležnost Suda.

Prvo se nastojalo argumentovano dokazati da je Bosna i Hercegovina vezana Konvencijom o genocidu, a zatim da je i SR Jugoslavija vezana ovom Konvencijom. Nakon toga slijedi osvrt na status SR Jugoslavije u odnosu na Statut Suda. Konačno dužna pažnja se posvećuje pitanju dopustivosti tužbe u konkretnom slučaju.

U pogledu **međunarodnog statusa** Bosne i Hercegovine, SR Jugoslavija nastoji joj osporiti svojstvo države. To se nikad nije činilo kroz osporavanje nekog elementa koji čini državu prema međunarodnom pravu već kroz njeno stalno označavanje kao "t.z.v. Republika Bosna i Hercegovina". Također u izjavama jugoslavenskih zvaničnika prevladavao je stav da status Bosne i Hercegovine treba da bude utvrđen u Beogradu.

Ove tvrdnje bilo je vrlo jednostavno osporiti pošto niko drugi sem SR Jugoslavije nije osporavao postojanje Bosne i Hercegovine po međunarodnom pravu. Također Bosna i Hercegovina već je bila priznata ili je čak imala uspostavljene diplomatske odnose sa najvećim brojem kao i sa najvažnijim državama unutar međunarodne zajednice.

Pošto je već u svom prvom pismenom obraćanju Sudu SR Jugoslavija osporila **legitimitet Vladi** Bosne i Hercegovine o čemu smo već govorili, ovdje se nastoji osporiti osnovanost ovih navoda.

¹⁹ Memorijal of The Government of The Republic of Bosnia and Hercegovina 15 April 1994. p.130. para. 4.1.0.5

Prvo se navodi princip međunarodnog prava sadržan u Dekleraciji o prijateljskim odnosima i saradnji između država u saglasnosti sa Poveljom UN iz 1970. godine, da : "Svaka država ima pravo da slobodno izabere njen politički, socijalni, ekonomski i kulturni sistem". Zatim se potsjeća da su narodi Bosne i Hercegovine na referendumu održanom 29. februara i 30. marta 1992. godine, na koji je izašlo 63, 4 % građana, većinom od 99, 4 % izglasali nezavisnost Bosne i Hercegovine. Dalje se potsjeća na odredbu čl. 220 Ustava Republike Bosne i Hercegovine po kojoj se u slučaju ratnog stanja mandat Predsjedništva kao i Predsjednika Predsjedništva produžava dok se ne stvore uslovi za nove izbore. Takvo stanje postoji od 20. decembra 1992. godine, kada je trebalo doći do zamjene Alije Izetbegovića na mjestu Predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Sud je naveo u svojoj odluci od 8. aprila 1992. godine da:

"...ovlaštenje šefa države da djeluje u ime države univerzalno je priznato, i izraženo je naprimjer u članu 7. paragraf 2. (a) Bečke konvencije o pravu ugovora."²⁰

"U ovom slučaju, Tužba je potpisana od agenta koji je propisno imenovan od predsjednika Izetbegovića, univerzalno priznatog kao zakonitog i legitimnog šefa države tužioca čije postojanje ne može biti poricano. Ovo je učinjeno u apsolutnoj saglasnosti sa članom 40 Pravila Suda i sa uobičajenom praksom u tom pogledu."²¹

Bosna i Hercegovina je **sukcesijom** SFR Jugoslavije postala članica Konvencije o genocidu. Pojam sukcesije definisan je bečkim konvencijama o sukcesiji država iz 1978. godine i 1983. godine po kojima je sukcesija zamjena jedne države drugom u pogledu odgovornosti za međunarodnopravne obaveze.

Očigledno je da Savjet Sigurnosti UN potvrđuje fakt da se SFR Jugoslavija raspala i da je Bosna i Hercegovina jedna od država njenih nasljednica već u svojim Rezolucijama 749 od 7. aprila 1992.

²⁰ Isto str. 141.

²¹ Memorijal of The Government of The Republic of Bosnia and Hercegovina 15 April 1994. p. 141. para. 4. 2. 1. 21

godine i 752 od 15. maja 1992. godine, kao i Generalna Skupština Rezolucijom 46/242 od 25. avgusta 1992. godine.

Arbitražna komisija konferencije o Jugoslaviji u Mišljenju broj 4. izrazila je stav da je većina stanovnika Bosne i Hercegovine izrazila stav o njenoj nezavisnosti. Većina konstitutivnih republika bivše SFR Jugoslavije uzajamno su se priznale kao suverene i nezavisne države. Bosna i Hercegovina je na prijedlog Savjeta Sigurnosti UN primljena u članstvo UN. Konačno u svome Mišljenju broj 8 od 4. jula 1992. godine Arbitražna komisija je zauzela stav da je disolucija o kojoj je govorila u svom Mišljenju broj 1 od 29. novembra 1991. godine sada okončana. Također, u Mišljenju broj 11 od 4. jula 1992. godine navodi se:

" ... na referendumu održanom 29. februara i 1. marta 1992. godine, većina ljudi te republike izjasnila se za suverenu i nezavisnu Bosnu. Rezultat referenduma bio je zvanično objavljen 6. marta, i od tog datuma, uprkos dramatičnim događajima koji su se desili u Bosni i Hercegovini, ustavni organi ove republike djelovali su kao organi suverene države da bi održali njen teritorijalni integritet i svoju punu i isključivu vlast. Tako, 6. mart 1992. godine, mora se smatrati datumom kad je Bosna i Hercegovina naslijedila SFR Jugoslaviju."

Svi ovi navodi potvrđuju da je Bosna i Hercegovina država sukcesor SFR Jugoslavije.

Bosna i Hercegovina je članica Konvencije o genocidu. Ona je u punom kapacitetu naslijedila članstvo SFR Jugoslavije u Konvenciji. SFRJ je članica Konvencije od 1948. godine, a Bosna i Hercegovina je notom ministra vanjskih poslova od 29. decembra 1992. godine naslijedila članstvo u Konvenciji.

Ovdje ništa ne može promijeniti ni činjenica da Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine, nije stupila na snagu. Bivša SFR Jugoslavija, potpisala je Konvenciju 6. februara 1979. godine, i položila instrument o ratifikaciji 28. aprila 1980. godine.

Posebna pažnja posvećena je navodu SR Jugoslavije da se spomenuta Bečka konvencija odnosi prvenstveno na proces dekolonizacije odnosno na nove nezavisne države koje su se pojavile u tom procesu.

U pomoć je pozvano savremeno međunarodno javno pravo i praksa država koji jasno povlače razliku između sukcesije u ugovore kod država nastalih u procesu dekolonizacije i sukcesije u ugovore u slučaju secesije i disolucije. U prvom slučaju nova nezavisna država je slobodna u odluci da li će naslijediti članstvo u ugovoru dok u drugom slučaju prevladava princip pravne sigurnosti i potreba da država sljednica bude vezana obavezama koje je preuzela država prednica. Ovo se naročito odnosi na t.z.v. humanitarne konvencije u koje svakako spada i Konvencija o genocidu iz 1948. godine.

Navodi se savjetodavno mišljenje Suda iz 1951. godine:

"Konvencija je očito prihvaćena zbog čisto humanitarnih i civilizacijskih razloga. Doista je teško zamisliti konvenciju koja može imati ovaj dvostruki karakter u većem stepenu."²²

Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine u članu 34. navodi:

"Kad se dio ili dijelovi teritorije države odvoje radi formiranja jedne ili više

država, bez obzira dali država prednica nastavlja da postoji:

- a) svi ugovori na snazi na dan sukcesije države u odnosu na čitavu teritoriju države prednice, ostaju na snazi u odnosu na svaku državu sljednicu..."

Pošto je Bosna i Hercegovina kao država sukcesor bivše SFRJ na propisan način prosljedila depozitaru notifikaciju o sukcesiji u kojoj ga obavještava da želi da preuzme prava i obaveze sadržane u Konvenciji o genocidu sa dejstvom od 6. marta 1992. godine, kada je Bosna i Hercegovina postala nezavisna država ona je doista

²² Isto str. 151. para. 4,2.1.43.

postala njena članica na način propisan pomenutom Bečkom konvencijom.

Navedeno izlaganje poslužilo je kao osnov za **zaključivanje** da:

I) državnost Bosne i Hercegovine nije moguće osporiti;

II) Bosna i Hercegovina je sukcesor bivše SFRJ;

III) kao takva ona ju je automatski naslijedila u Konvenciji o genocidu, ili, alternativno (i komplementarno) utemeljeno njenim prihvatanjem Konvencije putem saopćenja Generalnom Sekretaru od 29. decembra 1992. godine;

IV) ova sukcesija desila se 6. marta 1992. godine na dan sukcesije države;

V) Bosna i Hercegovina mogla je zato uložiti tužbu na osnovu člana IX Konvencije o genocidu;

VI) ova tužba je podnesena od legalne i legitimne vlade."²³

SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) je **prihvatila nadležnost suda** na temelju člana IX Konvencije o genocidu.

U pismu od 1. aprila 1993. godine jugoslovenski ministar inostranih poslova navodi: " Vlada Savezne Republike Jugoslavije sama se koristi ovom prilikom da informiše Sud da ne prihvata nadležnost Suda u bilo kojem zahtjevu tužioca izvan *Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida*. Ovim se ne prejudicira konačna odluka jugoslovenske vlade da li će biti stranka u sporu pokrenutom od "Republike Bosne i Hercegovine".²⁴

Ovakva pozicija SR Jugoslavije potvrđena je u njenim Opservacijama od 23. avgusta 1993. godine:

" Očito je da kod zahtjeva za privremenim mjerama od 1. aprila 1993. godine namjera SR Jugoslavije nije bila da prihvati jurisdikciju Suda u bilo čemu ili u obimu koji je strogo propisan Konvencijom o genocidu."²⁵

²³ Memorijal of The Government of The Republic of Bosnia and Hercegovina 15 April 1994. p.153 – 154.

²⁴ Isto str. 155 para. 4.2.2.3.

²⁵ Isto str. 155.

" U ovim istim primjedbama , tužena država podsjeća na izjavu učinjenu od profesora Shabtai Rosenne od 2. aprila 1993. godine: 'Savezna Republika Jugoslavija ne pristaje na bilo koje proširenje jurisdikcije Suda izvan onog što je strogo propisano u samoj Konvenciji.'"²⁶

Tokom istog javnog zasijedanja agent tužene izjavio je:

"... mi ne smatramo da je jurisdikcija suda ograničena, ali mi smo spremni da nastavimo voditi parnicu u ovom slučaju unutar granica jurisdikcije kako je mi razumimo."²⁷

SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) je sukcesor SFRJ u Konvenciji o genocidu.

U toku trajanja disolucije SFRJ, SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) nastojala je da za sebe izdejsvuje privilegovan položaj tvrdeći da je ona država kontinuiteta u odnosu na SFRJ, za razliku od drugih država sukcesora koje su izvršile secesiju od SFRJ.

Ovakvu poziciju zauzele su skupštine republika Srbije i Crne Gore na zajedničkoj sjednici održanoj 27. aprila 1992. godine kojom prilikom je stvorena nova zajednička država pod nazivom SR Jugoslavija. Ovom prilikom proglašeno je da : "SR Jugoslavija, država kontinuiteta, pravnog i političkog personaliteta Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, strogo će ustrajati na svim međunarodnim obavezama koje je SFR Jugoslavija preuzela..."²⁸

Ovu namjeru potvrdila je i stalna misija nove države pri UN u svojoj notim od 27. aprila 1992. godine upućenoj Generalnom Sekretaru UN.

SR Jugoslavija je članica Konvencije o genocidu a pitanja dali je to postala sukcesijom bivše SFRJ ili kao država kontinuiteta čisto je teorijsko i nema nikakav praktični domašaj. SR Jugoslavija nije osporavala svoje članstvo u Konvenciji u ovoj fazi postupka. Ona je osporavala to pravo Bosni i Hercegovini.

²⁶ Isto str. 155.

²⁷ Memorijal of The Government of The Republic of Bosnia and Hercegovina 15 April 1994. p. 155.

²⁸ Isto str. 160.

U svojoj odluci od 8. aprila 1993. godine Sud se *proprio motu* bavio pitanjem svoje *ratione personae* nadležnosti zaključujući da:

"...postupak se može valjano pokrenuti od strane države protiv države koja je članica takve posebne odredbe u ugovoru na snazi ali nije članica Statuta, i nezavisno od uslova propisanih od Savjeta Sigurnosti u njegovoj Rezoluciji 9 iz 1946. godine."²⁹ Prema tome Sud je ovdje zauzeo jasan stav da članstvo države u Statutu nije relevantno u odnosu na član IX Konvencije o genocidu. Ali i pored toga SR Jugoslavija je članica Statuta Suda sobzirom na njena jasna očitovanja od 27. aprila 1992. godine. Ova jasna preuzimanja obaveza vežu SR Jugoslaviju i ako su ona pravno površna pošto ona nastoji da njima pribavi više prava nego joj to objektivno pripada, prisvajajući državnopravni kontinuitet bivše SFRJ. SR Jugoslavija je članica Statuta Suda neovisno o pitanju članstva u UN koje je za nju sporno. Naime, rezolucija Savjeta Sigurnosti UN 777 i Generalne Skupštine UN 47/1 obavezuju SR Jugoslaviju da aplicira za članstvo u UN kao i ostale države nasljednice bivše SFRJ ali po mišljenju nadležnih organa za interpretaciju ovih odredaba one niti ukidaju niti okončavaju članstvo SR Jugoslavije u UN.

Na osnovu analize relevantnih odredaba Povelje i Statuta Suda izvode se sljedeći zaključci:

" I) Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), bez obzira da li je ili nije članica Ujedinjenih Nacija, članica je Statuta Suda i vezana svim pravnimobavezama koje iz tog proizilaze; ali

II) u svakom slučaju, status tužene države u odnosu na Statut nema efekta na jurisdikciju suda u odnosu na član IX Konvencije o genocidu iz 1948. godine."³⁰

Što se tiče nadležnosti Suda *ratione materiae* mjerodavan je član IX Konvencije o genocidu koji navodi:

²⁹ Isto str. 169.

³⁰ Isto str. 176.

"Sporovi između ugovornih strana koji se odnose na interpretaciju, primjenu ili ispunjenje ove Konvencije, uključujući one koji se odnose na odgovornost države za genocid ili za bilo koji drugi akt nabrojan u članu III (3) odnose se Međunarodnom sudu pravde na zahtjev bilo koje strane u sporu."

U odluci od 8. aprila 1993. godine Sud ustanovljava da:

"...Član IX Konvencije o genocidu, čije su obje države Bosna i Hercegovina i Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) članice, (...) čini se da Sudu pruža osnovu na kojoj se može zasnovati nadležnost Suda u obimu na koji se predmet spora odnosi, na 'interpretaciju, primjenu i ispunjenje' Konvencije, uključujući sporove 'koji se odnose na odgovornost država za genocid ili za bilo koji drugi akt nabrojan u članu III' Konvencije".³¹

Nakon razmatranja mogućnosti proširenja baze za jurisdikciju Suda **zaključuje** se sljedeće:

"I) Član IX Konvencije o genocidu predstavlja prikladnu osnovu za jurisdikciju Suda u ovom slučaju,

II) ovaj član kao i druge relevantne odredbe moraju se interpretirati shodno uobičajenim pravilima o tumačenju ugovora,

III) Sud je nadležan da odluči o svim aspektima spora koji su u logičnoj vezi sa Konvencijom o genocidu, i posebno, o svim prijedlozima koji se odnose na akte tužene države koji su korišteni kao sredstvo i/ili pomoć u činjenju genocida i o svim posljedicama takvih akata;

IV) budući da je genocid zločin prema međunarodnom pravu, Bosna i Hercegovina ima pravni interes i pravo da tuži Jugoslaviju (Srbiju i Crnu Goru) za sve akte genocida ili jednakog ponašanja."³²

U ovom aktu posebna pažnja posvećena je pitanju **dopustivosti** tužbe u konkretnom slučaju. Mada nije direktno osporila dopustivost, SR Jugoslavija je aludirala na postojanje najmanje dva sporna pitanja koja dovode u sumnju dopustivost. Prvo se tiče dopustivosti ili u najmanju ruku prikladnost da se Sud bavi ovim

³¹ of The Government of The Republic of Bosnia and Hercegovina 15 April 1994. p. 178 – 179.

³² Isto str. 183.

pitanjem dok se istim bavi Savjet Sigurnosti odnosno UN. Drugo se tiče nastojanja da se spor prikaže kao unutrašnja stvar Bosne i Hercegovine, odnosno da spor ima unutardržavni karakter.

U nekoliko navrata tokom ove faze postupka SR Jugoslavija je isticala primjedbe zasnovane na činjenici da se Savjet Sigurnosti bavi ovim slučajem na temelju glave VII Povelje UN, što je Sud zapazio u svojoj prvoj odluci. "...Jugoslavija je skrenula pažnju na brojne Rezolucije prihvaćene od Savjeta Sigurnosti Ujedinjenih Nacija koje se tiču situacije u bivšoj Jugoslaviji, kao i na činjenicu da je u tom pogledu Savjet Sigurnosti donosio odluke na temelju člana 25. Povelje, i jasno je naznačavao da je to djelovanje na temelju poglavlja VII Povelje (...). Jugoslavija tvrdi da dokle god Savjet Sigurnosti postupa u saglasnosti sa članom 25 i tim poglavljem, 'bilo bi preuranjeno i neprikladno za Sud da izriče privremene mjere takve prirode koje se traže.'"³³

SR Jugoslavija je u pismenim podnescima u ovoj fazi postupka nastojala da situaciju u Bosni i Hercegovini prikaže kao građanski rat između različitih etničkih skupina. Ovo se čini radi prikriivanja i izbjegavanja vlastite odgovornosti za genocid.

Nacrt člana 19. Međunarodne pravne komisije o odgovornosti države propisuje: "Međunarodni protivpravni akt koji proizilazi iz kršenja od strane države neke međunarodne obaveze tako bitne za zaštitu fundamentalnih interesa međunarodne zajednice čije kršenje je priznato kao zločin te zajednice kao cjeline, predstavlja međunarodni zločin."³⁴

Među tim zločinima paragraf 3. nabraja:

"- agresiju;

- 'ozbiljno kršenje međunarodne obaveze od bitne važnosti za zaštitu prava na samoodređenje naroda' ili
- 'ozbiljno kršenje u raširenom obimu međunarodne obaveze od bitne važnosti za zaštitu ljudskih bića, kao što su zabrana ropstva, genocid i aparthejd', ..."³⁵

³³ I. C. J. Reports 1993....cit. prema Memorijal of The Government of The Republic of Bosnia and Hercegovina 15 April 1994. p.184. para 4.3.1.1.

³⁴ Isto str. 187.

³⁵ Isto str. 187.

Ipak iz cjelokupnog dosadašnjeg toka postupka i prezentiranih činjenica i dokaza proizilazi da se radi o međunarodnom sporu.

Preliminarne primjedbe SR Jugoslavije iz juna 1995. godine, na nadležnost i dopustivost tužbe

U podnesku od 25. juna 1995. godine koji je nosio naslov preliminarne primjedbe, SR Jugoslavija je nastojala da već u ovoj fazi zaustavi dalji tok postupka. To je činila isticanjem preliminarne primjedbi kojima je nastojala dokazati da je postupak ne dopustiv kao i da Sud nije nadležan za postupanje u ovoj pravnoj stvari.

Izneseno je ukupno sedam preliminarne primjedbi od kojih se prve dvije odnose na dopustivost tužbe a ostalih pet na nadležnost Suda.

Po pitanju **dopustivosti tužbe** iznesene su dvije primjedbe.

Prva se sastoji u tvrdnji da se ovdje radi o **građanskom ratu** i prema tome ne postoji međunarodni oružani sukob koji je predušlov za primjenu Konvencije o genocidu. "Protagonisti su u stvarnosti četiri sukobljena politička elementa unutar teritorije bivše Rep³⁶ublike Bosne i Hercegovine: bosanski Srbi, bosanski Hrvati, Muslimani sljedbenici g-din-a Izetbegovića i muslimanske grupe koje se suprostavljaju g-din-u Izetbegoviću."

Druga preliminarne primjedba odnosi se na **nadležnost Predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine** da izda ovlaštenje agentima Bosne i Hercegovine za pokretanje postupka pred Međunarodnim Sudom Pravde.

Ovaj stav pravda se odredbama ustava Republike Bosne i Hercegovine po kojem državu Bosnu i Hercegovinu u

³⁶ Case concerning Application of the Convention on the prevention and punishment of the Crime of Genocide Preliminary Objections june 1995 p. 91

međunarodnim odnosima predstavlja Predsjedništvo Bosne i Hercegovine. Nasuprot ustavnim odredbama odluku o pokretanju postupka i o imenovanju agenata donio je Predsjednik Predsjedništva. Kao potvrda ovog stava citira se odnosna odredba člana 219. Ustava Republike Bosne i Hercegovine gdje pod tačkom 1 stoji da će Predsjedništvo predstavljati Bosnu i Hercegovinu.

Pošto je spomenutu odluku donio Predsjednik Predsjedništva a ne Predsjedništvo, prekoračeno je njegovo ovlaštenje i povrijeđeno međunarodno pravo. Ovlaštenje za pokretanje postupka potpisao je Alija Izetbegović titulišući se kao Predsjednik Republike što je netačno imajući u vidu pomenute ustavne odredbe po kojima egzistira Predsjedništvo sa Predsjednikom na čelu. Iz ovog se izvodi zaključak da je ovlaštenje potpisano od organa tužitelja koji ne postoji po pravilima međunarodnog prava.

Ovdje se ističe i primjedba da Alija Izetbegović nije na mjesto Predsjednika Predsjedništva imenovan na zakonit način pošto je na izborima dobio manje glasova od Fikreta Abdića koji je iz tog razloga trebao biti Predsjednik Predsjedništva. Također, u vrijeme izdavanja ovlasti njegov mandat je bio osporavan ne samo od Srba već i od bosanskih Hrvata.

SR Jugoslavija je također, istakla pet preliminarnih primjedbi kojima je osporavala **nadležnost Suda** u ovoj pravnoj stvari.

U **trćoj** preliminarnoj primjedbi sadržana je tvrdnja da Bosna i Hercegovina nije mogla postati članica u Konvenciju o Genocidu iz 1948. godine notifikacijom, iz razloga što nije poštovala jednako pravo naroda Bosne i Hercegovine na samoopredjeljenje.

U ovu grupu spadaju prigovori da je Bosna i Hercegovina stekla samostalnost i državnost na način suprotan međunarodnom pravu. Svi akti koji su prethodili sticanju državne samostalnosti suprotni su saveznom i republičkom pravu. Među ovim aktima posebno su pobrojani: Platforma o državnom statusu Bosne i Hercegovine i Memorandum (pismo o namjerama) usvojeni na zasijedanju republičke skupštine 14. oktobra 1991. godine, Odluka vlade Republike Bosne i Hercegovine o priznanju državljanstva i Odluka o raspisivanju referenduma o državnoj nezavisnosti od 24. januara

1992. godine. Ovi akti su po mišljenju predstavnika SR Jugoslavije suprotni Ustavu SFRJ iz 1974. godine, Krivičnom zakonu SFRJ kao i Ustavu SR Bosne i Hercegovine. Nakon toga se potanko obrazlaže u čemu se sastoje napravnosti.

Također, ovdje se zauzima stav da su akti kojima je konstituisana Republika Bosna i Hercegovina suprotni međunarodnom pravu. Kao federalna jedinica bivše SFRJ ona nije imala međunarodnopravni legalitet. Ne postoji pravilo međunarodnog prava koje joj je davalo jednostrano pravo raskida sa federacijom. Subjekt prava na samoopredjeljenje je grupa ljudi kao etnička zajednica. A etničke zajednice u Bosni i Hercegovini su Srbi, Muslimani i Hrvati. Srbi nisu uzeli učešće na referendumu o nezavisnosti Bosne i Hercegovine i njenu transformaciju u nezavisnu državu. U kasnijoj fazi Muslimani i Hrvati nisu se pokazali kao stabilna grupa koja želi da živi u jednoj državi. Upitno je da li je pitanje prava na samoopredjeljenje isključivo pitanje političke volje grupe ljudi ili je to pravo ograničeno izvjesnim uslovima. U potvrdu takvog stava citiraju se odredbe Deklaracije o principima međunarodnog prava koja se tiče prijateljskih odnosa i saradnje u saglasnosti sa poveljom Ujedinjenih Nacija prihvaćena od Generalne Skupštine UN 24. oktobra 1970. godine. U ovoj deklaraciji stoji da svi narodi u skladu sa Poveljom UN imaju pravo da slobodno odluče o svome političkom statusu. Svaka država ima obavezu da unapređuje ovo pravo na samoopredjeljenje.

Ovdje se ne ističe da je spomenuta Deklaracija usvojena radi potspešenja procesa dekolonizacijen što je njen širi kontest.

Ni ovaj akt kao i svi ostali koji su mu predhodili ili ga slijedili ne propušta spomenuti "Islamsku deklaraciju" u kojoj je navodno izložen program transformacije Bosne i Hercegovine u islamsku državu.

Konačno, ovdje se izlaže teza da je Bosna i Hercegovina ušla u članstvo Konvencije o genocidu na način suprotan međunarodnom pravu. Pošto Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine nije stupila na snagu, sukcesija u ugovore vrši se prema pravilima međunarodnog običajnog prava. Odredbe

Konvencije primjenjuju se samo ukoliko nisu u suprotnosti sa međunarodnim običajnim pravom. Također, član 6. Konvencije propisuje da će se Konvencija primjenjivati samo na sukcesiju država koja se odvijala u skladu sa međunarodnim pravom, a pošto je Bosna i Hercegovina povrijedila jednako pravo na samoopredjeljenje naroda pomenuta Konvencija se ne može primijeniti u konkretnom slučaju. U konkretnom slučaju relevantna su pravila međunarodnog običajnog prava.

U daljem tekstu izlaže se dio međunarodne običajne prakse nakon čega se izvodi zaključak iz teksta notifikacije Bosne i Hercegovine o sukcesiji u Konvenciju o genocidu, da Bosna i Hercegovina ustvari nije željela da postane članica Konvencije sukcesijom nego da pristupi konvenciji.

Nasuprot Bosni i Hercegovini SR Jugoslavija kao država kontinuiteta nastavlja da izvršava prava i obaveze bivše SFRJ. Ova jasna tvrdnja sadržana na strani 126 Preliminarnih primjedbi pod tačkom B. 1.4.9. bit će kasnije svim sredstvima osporavana.

Na kraju se razmatra način na koji je Bosna i Hercegovina postala članica Konvencije o genocidu i zauzima se konačan stav da to ona nije mogla učiniti na način na koji je to urađeno nego se to može učiniti samo notifikacijom o pristupanju.

U četvrtoj preliminarnoj primjedbi tvrdi se je da Bosna i Hercegovina priznata protivno međunarodnom pravu i da na teritoriji bivše jugoslovenske republike Bosne i Hercegovine egzistiraju četiri države pa prema tome takozvana Republika Bosna i Hercegovina nije članica Konvencije o genocidu iz 1948. godine. Ova tvrdnja dodatno se obrazlaže činjenicom da centralna vlada kontroliše neznatan dio teritorije što je bio slučaj i u trenutku međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine.

Peta preliminarna primjedba odnosi se na sudsku nadležnost *ratione materiae*. Ona sadrži tvrdnju da ne postoji spor između strana koji bi bio pokriven Članom IX Konvencije o genocidu. Konvencija o genocidu primjenjuje se samo u slučaju postojanja teritorijalne jurisdikcije na područjima gdje se navodno krši Konvencija. SR Jugoslavija nije imala teritorijalnu jurisdikciju nad

odnosnim područjem u vrijeme kad se navodni genocid desio. Također, odgovornost država propisana Konvencijom je druge vrste od one kako to tužilac tvrdi i odnosi se na: "sprečavanje i kažnjavanje zločina genocida" kad je zločin počinjen od pojedinaca: odredbe člana IV, V, VI i VII čine to potpuno jasnim."³⁷

Šesta preliminarna primjedba odnosi se na sudsku nadležnost *ratione temporis*. U njoj se tvrdi da čak i da je Konvencija o genocidu na snazi između strana, ona to nije bila počev od 6. marta 1992. godine kako to tvrdi Bosna i Hercegovina. U slučaju da sud kvalificira Notu o sukcesiji kao notu o pristupanju, Konvencija o genocidu je na snazi između strana tek od 29. marta 1993. godine. Ova primjedba je uslovna i ima se razmatrati tek u slučaju da predhodne primjedbe ne budu prihvaćene.

Sedma preliminarna primjedba sadrži tvrdnju da, ako Sud prihvati da je Konvencija o genocidu na snazi između strana u sporu ona je među njima operativna tek od 29. decembra 1992. godine. Ukoliko bi se prihvatio stav Bosne i Hercegovine sadržan u Notifikaciji o sukcesiji od 29. decembra 1992. godine, o sukcesiji od dana sticanja nezavisnosti 6. marta 1992. godine, to bi uvelo princip retroaktivnog važenja a samim tim i pravne ne sigurnosti u međunarodno pravo. Stoga, imajući u vidu međunarodno običajno pravo kao i pravo sadržano u Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u ugovore iz 1978. godine, Konvencija o genocidu može biti operativna između strana tek 29. decembra 1993. godine.

Odgovor Bosne i Hercegovine na preliminarne primjedbe

Međunarodni sud pravde svojom naredbom od 14. jula 1995. godine označio je 14. novembar 1995.godine kao rok u kome Bosna i Hercegovina može odgovoriti na preliminarne primjedbe SR Jugoslavije (Srbije I Crne Gore). Bosna i Hercegovina iskoristila je ponuđenu priliku i svojim pismenim podneskom od 14. novembra 1995. godine osporila svaku od sedam spomenutih primjedaba.³⁸

³⁷ Isto str. 130.

³⁸ Ovaj odgovor sadržan je u pismenom podnesku od 120. strana pod naslovom: STATEMENT of the Government of the Republik of Bosnia and Hercegovina on

U Uvodnom dijelu navode se preliminarne primjedbe preliminarni prigovori, generalne opservacije na sadržaj preliminarnih prigovora SR Jugoslavije, osvrt na jugoslavenski pristup činjenicama i kratak osvrt na jugoslavensku uključenost u rat u Bosni i Hercegovini. Nakon toga slijedi odgovor na svaku pojedinačnu primjedbu i to onim redom kojim su isticane.

U **prvoj** preliminarnoj primjedbi SR Jugoslavija je tvrdila da se u Bosni i Hercegovini desio građanski rat. Predlaže da se, pošto se genocid desio u toku građanskog rata, Sud proglasi tužbu Bosne i Hercegovine ne prihvatljivom. Traži se odbacivanje tužbe kako iz pravnih tako i iz činjeničnih razloga.

U odgovoru Bosna i Hercegovina je nastojala da ukratko dokaže da je SR Jugoslavija uzela aktivno učešće u ratu u Bosni i Hercegovini i da se prema tome radi o međunarodnom sukobu u kojem svoje mjesto nalazi i primjena Konvencije o genocidu. "Aktivno učešće osoblja i personala Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) u borbama u Bosni i Hercegovini, u toku kojeg je počinjen genocid, čini Jugoslaviju (Srbija i Crna Gora) stranom u 'sporu' sa Republikom Bosnom i Hercegovinom." ⁶⁶

Suština bosanskohercegovačke tužbe je da su akti pobrojani u tužbi od 20. marta 1993. godine i u Memorialu od 15. aprila 1994. godine pripisivi SR Jugoslaviji (Srbiji i Crnoj Gori). Tužena je planirala, organizirala i upravljala aktima koji čine genocid. Stanovište Bosne i Hercegovine, potvrđeno je i u nekim slučajevima pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju. "Tužba Bosne i Hercegovine precizno upućuje na opširnu dokumentaciju i potkrepljuje tvrdnju da su vlasti tužene 'odlučivale, organizovale i usmjeravale' i svo relevantno vrijeme učestvovala u 'organizovanju i usmjeravanju sramne politike genocidnog 'etničkog čišćenja' s namjerom ostvarenja nevjerovatnog sna 'velike Srbije' sredstvima agresije." ³⁹

Preliminary Objection 14 November 1995 STATEMENT of the Government of the Republik of Bosnia and Hercegovina on Preliminary Objection 14 November 1995

³⁹ Isto str. 34. para. 1. 10.

Druga preliminarna primjedba SR Jugoslavije sadrži tvrdnju da Alija Izetbegović nije bio nadležan da izda ovlaštenje za pokretanje postupka pred Sudom i koji je u pismu kojim je ovlastio koagente Bosne i Hercegovine za pokretanje postupka prekoračio svoje ovlasti.

U odgovoru na ovu primjedbu izlaže se geneza dolaska Alije Izetbegovića na mesto Predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine i raspored glavnih državnih funkcija među političkim strankama i narodima. Također, podsjeća se na odredbe Ustava Republike Bosne i Hercegovine po kojima se Predsjedništvo bira na period od četiri godine i da Predsjedništvo zadržava mandat dok se ne održe novi izbori. Predsjedništvo bira među sobom Predsjednika. Mandat predsjednika traje jednu godinu sa mogućnošću reizbora. Ne postoji odredba Ustava po kojoj kandidat sa najvećim brojem glasova za Predsjedništvo mora biti izabran za Predsjednika Predsjedništva. Predsjednik Izetbegović započeo je svoj prvi mandat u decembru 1990. godine. Ponovno je izabran na tu poziciju u decembru 1991. godine na period od jednu godinu. Po Ustavu Republike Bosne i Hercegovine u slučaju rata ili neposredne ratne opasnosti mandat članova Predsjedništva produžava se dok se ne ispune uslovi za nove izbore. Osmog aprila 1992. godine Predsjedništvo Bosne i Hercegovine usvijilo je Odluku o proglašenju neposredne ratne opasnosti a 20. juna 1992. godine Odluku o proglašenju ratnog stanja. U toku ratnog stanja Predsjedništvo je prošireno tako da je uključivalo Predsjednika Parlamenta, Predsjednika Vlade i Komandanta Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine.

"Prema članu 36. (Annex 2.5. no. 17.) Poslovnika o radu predsjedništva, kvorum za prihvatanje odluka Predsjedništva je četiri (Službeni list Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, broj: 37 / 91, aneks 2. 14). Zato, čak i kad su dva srpska člana Predsjedništva bojkotovali, ili pokušali da opstruiraju rad Predsjedništva, odluke su se mogle zakonito donositi."⁴⁰

⁴⁰ Isto str. 45. para. 2. 16

Od Predsjedništva se traži da odluke donosi konsenzusom, a ukoliko to nije moguće obične odluke se mogu donositi prostom većinom. Odluke koje se tiču odbrane i državne sigurnosti, međunarodnih odnosa kao i prijedlozi skupštini za pokretanje zakonodavne procedure, mogle su se donositi samo većinom od pet od ukupno sedam glasova. Zbog toga su se odluke mogle donositi uz odustvo dva srpska člana Predsjedništva. Osim toga nakon nastupanja stanja neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja sve odluke su se mogle donositi prostom većinom. Ovo se također odnosi i na odluke koje Predsjedništvo donosi umjesto Skupštine kad ona nije u mogućnosti da se sastane.

"Odluka da se podnese ova tužba Međunarodnom sudu pravde donesena je od Predsjedništva u ostvarivanju njegovih ovlaštenja po članu 222 (Annex 2. 5. no. 25 and Annex 2. 9) prečišćenog teksta Ustava i prema Odluci o proglašenju ratnog stanja od 20. juna 1992. godine. Prema članu 20 Poslovnika o radu Predsjedništva od 23. decembra 1991. godine, Predsjedništvo predstavlja njegov Predsjednik, koji, shodno članu 54. (Annex 2. 5, no. 26.) potpisuje sve akte Predsjedništva u njegovo ime (Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, broj 37/91, Annex 2. 14)."⁴¹
"Predsjednik je bio propisno ovlašten da naloži agentu Republike Bosne i Hercegovine da pokrene postupak. On je djelovao u ime Predsjedništva koje je predstavljao,..."⁴²

Prema tome, Predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine je u vrijeme donošenja odluke o pokretanju postupka postupao zakonito i u skladu sa relevantnimustavnim odredbama.

Treća preliminarna primjedba sadrži tvrdnju da je Bosna i Hercegovina flagrantno povrijedila pravo na samoopredjeljenje naroda i da nije mogla notifikacijom o sukcesiji pristupiti Konvenciji o genocidu. Ova preliminarna primjedba sadrži tri osnovne ideje: Bosna i Hercegovina je konstituisana kršenjem međunarodnog prava, Bosna i Hercegovina je konstituisana suprotno međunarodnom pravu i pristubanje Bosne i Hercegovine

⁴¹ Isto str. 47. para. 222.

⁴² Ibid

Konvenciji o genocidu notifikacijom o sukcesiji u opreci je sa međunarodnim pravom.

Zastupnici Bosne i Hercegovine u odgovoru na ovu preliminarnu primjedbu istakli su sljedeće:

Po **Ustavu SFRJ** iz 1974. godine Bosna i Hercegovina, imala je pravo da optira za nezavisnost. U uvodnim odredbama ovog ustava stoji da:

"Narodi Jugoslavije polazeći od prava svakog naroda na *samoopredjeljenje uključujući i pravo na otcjepljenje...* ujedinili su se u saveznu republiku slobodnih i ravnopravnih naroda i narodnosti i stvorili socijalističku federativnu zajednicu radnih ljudi, Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju."⁴³ Ova izjava izražava cjelokupnu ustavnu strukturu bivše SFRJ u kojoj su republike zadržale suverenitet i izvršnu vlast. Po članu 3. Ustava SFRJ: "Socijalistička republika je država zasnovana na suverenosti naroda..." Ustavi pojedinih republika dalje naglašavaju njihov suverenitet. Ustav Bosne i Hercegovine iz 1974. godine u članu 1. potvrđuje njen status države.

Bosna i Hercegovina je imala pravo prema federalnom ustavu da preobrazi suverenitet naroda u formalnu nezavisnost države. Ukoliko su i postojala neka ograničenja po saveznom ustavu ona su bez značaja u ovom slučaju. Bosna i Hercegovina je otpočela sa ostvarenjem pune nezavisnosti u trenutku kad su organi SFRJ, po Mišljenju broj 1. izdatom od Badenterove komisije u novembru 1991. godine, prestali da funkcionišu kad je otpočeo proces disolucije SFRJ. Neposredno nakon referenduma o državnoj nezavisnosti Bosne i Hercegovine od 29. februara i 1. marta 1992. godine spomenuta Badenterova komisija izražava stav u Mišljenju broj 8. da je proces disolucije SFRJ završen.

Status Bosne i Hercegovine kao suverene i demokratske države jednakih građana potvrđen je u **Platformi** o položaju Bosne i Hercegovine i budućem ustrojstvu jugoslavenske zajednice koju je usvojila skupština Republike Bosne i Hercegovine 14. oktobra 1991.

⁴³ *ibid* str. 49 – 50.

godine. Platforma praćena Memorandumom (pismo o namjerama) izražava stav Skupštine da su se kao posljedica jednostrane promjene Ustava Republike Srbije i održanih referenduma o državnoj nezavisnosti Slovenije, Hrvatske i Makedonije desile bitne i nepovratne promjene Ustava SFRJ i da je uspostavljen novi činjenični i pravni status.

Odluka Bosne i Hercegovine da od Evropske unije traži međunarodno priznanje je prema tome zakonita. Držeći se preporuka Badenterove komisije sadržane u Mišljenju broj 4. od 11. januara 1992. godine, Skupština Republike Bosne i Hercegovine donijela je 25. januara 1992. godine, **Odluku** o raspisivanju referenduma o nezavisnosti i utvrđen je termin njegovog održavanja. Ove odluke donesene su u skladu sa Ustavom Republike Bosne i Hercegovine i Zakonom o referendumu. Referendumsko pitanje je glasilo: "Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive."

Ustav Bosne i Hercegovine nije propisivao proporcionalnu nacionalnu zastupljenost u postupku donošenja odluka. Istina je da je amandmanima LXX na Ustav Bosne i Hercegovine predviđeno formiranje Vijeća za nacionalnu ravnopravnost što se nikad nije desilo zbog opstrukcija Srpske demokratske stranke. "Kao što je potvrđeno od Ustavnog suda Bosne i Hercegovine , činjenica da Vijeće nije zaživjelo nije od uticaja na valjanost odluka konstitucionalnih organa Bosne i Hercegovine."⁴⁴

Po ustavu Bosne i Hercegovine nosilac suvereniteta je narod Bosne i Hercegovine. Referendum je manifestovao suverenu volju naroda na direktan i nesporan način. Referendum nije isključio etničke Srbe. Učinjen je značajan napor da svi bez obzira na etničku pripadnost učestvuju na referendumu. Nije bilo propisa koji bi zahtijevao neku većinu iznad one od 63,4 % koliko je izašlo na referendum. Na referendumsko pitanje pozitivno je odgovorilo 99,4 % glasača.

⁴⁴ Isto str 57. para 3. 16.

Razultati referenduma zvanično su objavljeni od Izborne komisije 6. marta 1992. godine. Valjanost referenduma potvrdili su posmatrači Evropske unije i njenih država članica. Prema tome, transformacija Bosne i Hercegovine u nezavisnu i samostalnu državu učinjena je u skladu sa međunarodnim pravom.

Prilikom odvajanja od SFRJ, Bosna i Hercegovina nije prekršila norme međunarodnog prava koje se odnose na **samoopredjeljenje** naroda.

Da podsjetimo, SR Jugoslavija je tvrdila da je Bosna i Hercegovina prekršila princip jednakog prava na samoopredjeljenje naroda i da pravo na samoopredjeljenje ne pripada federalnim jedinicama kao takvim nego narodu.

" Bez obzira da li je ili nije Bosna, u vrijeme njene secesije, imala pravo na samoopredjeljenje irelevantno je zbog: (1) ona je sada priznata, suverena država, i (2) čak ako, se pretpostavljalo da ona nema pravo na samoopredjeljenje po međunarodnom pravu, međunarodno pravo sigurno ne zabranjuje postizanje nezavisnosti u slučaju dezintegracije bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije."⁴⁵

Priznanjem Bosne i Hercegovine kao nove članice Ujedinjene Nacije su implicitno potvrdile odsustvo bilo kakve pravne zapreke njenom sticanju statusa samostalne i nezavisne države. Očito je da međunarodno pravo dopušta sukcesiju ili secesiju kao sredstvo sticanja nezavisnosti ukoliko to nije praćeno vanjskom intervencijom. U suprotnom stavlja ograničenja što možemo vidjeti na primjeru Turske Republike Kipar koja je stvorena turskom, odnosno Republike Srpske koja je stvorena vojnom intervencijom SR Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).

Treći dio preliminarne primjedbe odnosi se na navodnu povredu prava o sukcesiji država obzirom da Bosna i Hercegovina nije mogla pristupiti Konvenciji o genocidu notifikacijom sukcesiji.

⁴⁵ STATEMENT of the Govonement of the Republik of Bosnia and Hercegovina on Preliminary Objection 14 November 1995 p. 60. para 3. 22.

SFRJ je potpisala Bečku konvenciju o sukcesiji država u odnosu na ugovore 6. februara 1979. godine, i ratifikovala je 28. aprila 1980. godine.

Bosna i Hercegovina je kao država sukcesor zamijenila SFRJ u međunarodnim odnosima koji su vezani za njenu teritoriju. Kao država sukcesor imala je legalno pravo da postane članicom Konvencije o genocidu. Istina je da Bečka konvencija o sukcesiji u ugovore nije stupila na snagu u vrijeme sukcesije SFRJ i da su se njene odredbe primjenjivale samo ukoliko su predstavljale međunarodno običajno pravo. Njen član 34. glasi:

"1. Kad se dio ili dijelovi teritorije države odvoje u cilju formiranja jedne ili više država, bez obzira dali država prednica nastavlja da postoji:

- a. svaki ugovor na snazi na dan sukcesije države u pogledu cjelokupne teritorije države prednice ostaje na snazi u odnosu na svaku državu sukcesora formiranu na njenoj teritoriji.
- b. svaki ugovor na snazi na dan sukcesije države u odnosu na samo dio teritorije države prednice koja je postala država sukcesor ostaje na snazi u odnosu na tu državu sukcesora.

Paragraf 1. neprimjenjuje se ako:

- a. ako se odnosne države drugačije dogovore, ili
- b. ako iz ugovora proizilazi ili je na drugi način ustanovljeno da bi primjena ugovora u odnosu na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljevima ugovora ili bi radikalno promijenila uslove za njegovo izvršenje."

Kao što vidimo za primjenu ovog člana koji govori o automatskoj sukcesiji nije od uticaja da li se radi o sukcesiji ili o secesiji. Također, nije presudno koje je pravilo međunarodnog prava primijenjeno u postupku prihvatanja Konvencije. Bosna i Hercegovina je imala pravo da postane članica Konvencije o genocidu čak u slučaju prihvatanja teorije "clean slate" na čemu SR Jugoslavija insistira ulažući ove prigovore.

I ako je nejasno koja bi bila stvarna prednost za tuženu prihvatanjem njenog stava o poziciji Bosne i Hercegovine u odnosu na konkretnu ugovornu obavezu bivše SFRJ, ona se u ovom podnesku detaljno analizira.

Osnovna ideja ove analize je da je Bosna i Hercegovina postala članica Konvencije o genocidu primjenom pravila o automatskoj sukcesiji u multilateralnu konvenciju o ljudskim pravima. Prilikom elaboriranja ove teze posebna pažnja posvećuje se sljedećim postavkama:

I) pravila običajnog prava o automatskom nasljeđivanju primjenjuju se u multilateralnim konvencijama kao što su Konvencija o genocidu.

II) ovdje ne postoje specifične okolnosti koje opravdavaju odvajanje od pravila o automatskoj sukcesiji.

III) pravila o automatskoj sukcesiji, čak i ako nisu običajna – *quod non* - primjenjuju se u ovom slučaju, pristankom.⁴⁶

“Čak ako bi “clean slate” pravila bila primjenjiva , država tužilac imala je pravo da pristupi Konvenciji o genocidu notifikacijom o sukcesiji.”⁴⁷

Četvrta preliminarna primjedba nije pravne prirode i sadrži tvrdnju da je Bosna i Hercegovina priznata u suprotnosti sa međunarodnim pravom pošto na “..teritoriji bivše jugoslovenske republike Bosne i Hercegovine” egzistiraju četiri države i da “takozvana Republika Bosna i Hercegovina” nije članica Konvencije o genocidu.

Ova nejasna tvrdnja sadrži tri stava: Bosna i Hercegovina nije trebala biti međunarodno priznata , na njenoj teritoriji sada postoje četiri različite države i zbog toga Bosna i Hercegovina nije članica Konvencije o genocidu.

Prva dva stava sadrže istu ideju da se centralna vlast ne proteže na čitavu njenu teritoriju. Pošto je tužena organizovala i upravljala

⁴⁶ Ibid str. 66. – 87.

⁴⁷ Ibid str.80.

otporom protiv vlasti Bosne i Hercegovine, čemu je posvećen znatan dio Memorijala, njena intervencija u unutrašnje odnose u Bosni i Hercegovini je konstantno osuđivana od međunarodne zajednice. Dovoljno je samo sponuti Rezolucije Savjeta Sigurnosti UN 752, 757, 836, 859, i 871. Također, ovu činjenicu potvrđuju i Rezolucije Generalne Skupštine UN 46/242 i 47 /121

Tvrdnja da Bosna i Hercegovina nije trebala biti međunarodno priznata pravno je beznačajna. Priznanje država, čisto je deklarativnog karaktera i njime se samo konstazuje fakt da država postoji. Ovaj stav potvrđuje i Arbitražna komisija za bivšu Jugoslaviju koja u Mišljenju broj 8 navodi:

“... dok priznanje jedne države od druge države ima samo deklarativnu vrijednost, takvo priznanje zajedno sa članstvom u međunarodnoj organizaciji, nosi svjedočenje ovih država’ uvjerenje da politički entitet tako priznat je realnost i daje mu izvjesna prava i obaveze po međunarodnom pravu.”⁴⁸

Četvrta preliminarna primjedba tužene , neovisno o činjenici da je pogrešna, ni na koji način ne dovodi jurisdikciju Suda u pitanje.

Peta preliminarna primjedba tužene sadrži navod da ne postoji spor između strana koji bi se mogao podvesti pod odredbu člana IX Konvencij o genocidu.

Ovaj navod sadrži dvije neutemeljene tvrdnje: Konvencija o genocidu može se primijeniti samo ukoliko tužena država ima jurisdikciju na području gdje se navodno dešava zločin genocida i obaveze iz Konvencije odnose se na sprečavanje i kažnjavanje zločina koji je počinjen od pojedinaca.

U odgovoru Bosne i Hercegovine obrazlaže se zašto je ova tvrdnja pogrešno utemeljena. Ne postoji ni jedna odredba u Konvenciji o genocidu koja teritorijalno limitira njenu primjenu. Cilj njenog usvajanja naveden u tekstu Rezolucije Generalne Skupštine UN broj 96 (I) iz 1946. godine bio je olakšavanje saradnje među državama radi olakšanja brze prevencije i kažnjavanja zločina genocida. U tom cilju je i sročan član I Konvencije koji obavezuje

⁴⁸ Isto str. 94.

sve države potpisnice na preduzimanje efektivnih mjera u sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida bez ikakvih teritorijalnih ograničenja. Ovakav stav zauzeo je i Međunarodni sud u svome Savjetodavnom mišljenju od 28. maja 1951. godine.

Međunarodni sud nameće obaveze tuženj u svojoj naredbi od 8. aprila 1993. godine: " Vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) treba hitno, poštujući svoje obaveze po Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida od 9. decembra 1948. godine preduzeti sve mjere unutar svojih ovlašćenja da spriječi činjenje zločina genocida."⁴⁹

Također, istina je da Konvencija o genocidu nameće obavezu državama da kažnjavaju počinioce kao i da ih izručuju. Ali propuštanje tužene da ispuni ovu svoju obavezu sprečavanja i kažnjavanja dio je ovog predmeta i izričito je uključen u faktualne navode u podnescima tužioca.

U šestoj preliminarnoj primjedbi tužena tvrdi da ukoliko Sud prihvati Notu o sukcesiji kao pristupanje Konvenciji, Konvencija o genocidu je na snazi između strana tek od 29. marta 1993. godine. Pošto je Notifikacija o sukcesiji učinjena 29. decembra 1992. godine, ona stupa na snagu po proteku tri mjeseca od dana kad je učinjena.

U odgovoru Bosna i Hercegovina ponavlja da Nota o sukcesiji nije nota o pristupanju (accession), a stupa na snagu od dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine tj. 6. marta 1992. godine. Potpuno je nejasno zašto bi nota o sukcesiji bila transformisana u notu o pristupanju. Generalni Sekretar UN tretirao ju je kao notifikacija o sukcesiji što je potvrdio i Međunarodni sud u svojoj naredbi od 8. aprila 1993. godine. "Sud primjećuje daje Generalni Sekretar tretirao Bosnu i Hercegovinu ne kao da je pristupila, nego da je suksidirala u Konvenciju o genocidu."⁵⁰

U sedmoj primjedbi se kaže da ukoliko bi Sud našao iz bilo kojeg razloga da je pristupanje konvenciji bilo validno , Konvencija je operativna između strana tek od 29. decembra 1992. godine.

⁴⁹ STATEMENT of the Govonement of the Republik of Bosnia and Hercegovina on Preliminary Objection 14 November 1995 p.101. para. 5. 7.

⁵⁰ Ibid str. 110. para. 6.6

Ova tvrdnja po mišljenju tužioca suprotna je međunarodnoj običajnoj praksi koja je prethodila usvajanju Bečke konvencije o sukcesiji država u odnosu na ugovore. Također, nakon usvajanja Konvencije ustalila se praksa da je datum sukcesije države u ugovore datum stvaranja države.

Ovaj stav je nedvosmisleno potvrdila Međunarodna pravna komisija baveći se posljedicama sukcesije:

“Izgleda da ugovorna praksa potvrđuje, kod notifikacije o sukcesiji, nova nezavisna država smatra se kao ugovornom stranom *od dana nezavisnosti*”

(draft articl, Doc A/CONF. 80/4, Vol. III, p. 62, 2, Annex 7. 2. ILC's emphasis).⁵¹

Ovdje se također podsjeća na zaključak Badenterove komisije sadržane u Mišljenju broj 11 da se 6. mart 1992. godine, ima smatrati kao dan kad je Bosna i Hercegovina naslijedila SFRJ.

Stoga se predlaže sudu da i ovu preliminarnu primjedbu odbije.

Presuda o nadležnosti od 11. jula 1996. godine

Na zahtjev SR Jugoslavije, Sud je naredbom od 21. marta 1995. godine, produžio rok za ulaganje Kontramemorijala do 30. juna 1995. godine. U ostavljenom roku tužena je umjesto Kontramemorijala istakla Preliminarne primjedbe kojim je osporila nadležnost Suda u ovom predmetu. Bosna i Hercegovina je iskoristila svoje pravo i odgovorila na Preliminarne primjedbe pismenim podneskom od 14. novembra 1995. godine. Nakon toga je SR Jugoslavija 2. februara 1996. godine priložila Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini kao dokument od značaja za ovaj predmet.

Usmena i javna rasprava održana je od 29. aprila do 3. maja 1996. godine. SR Jugoslaviju zastupali su: Rodoljub Etinski, Miodrag Mitić, Đorđe Lopičić, Eric "Suy, Ian Brownlie i Gavro Perazić a

⁵¹ Ibid str. 114. para 7.4.

Bosnu i Hercegovinu: Muhamed Šaćirbey, Phon van den Biesen, Alain Pellet, Brigitte Stern i Thomas M. Franck.

Nakon što je odustala od četvrte preliminarne primjedbe SR Jugoslavija je na ročištu od 2. maja zatražila da Sud presudi i progłosi:

Prva preliminarna primjedba: Tužba Bosne i Hercegovine ne dozvoljena je pošto događaji na koje se tužba odnosi predstavljaju građanski rat.

Druga primjedba: Tužba Bosne i Hercegovine ne dozvoljena je pošto Alija Izetbegović nije bio ovlašten da odluči o pokretanju postupka.

Treća primjedba: Sud nije nadležan da sudi u ovom slučaju pošto Bosna i Hercegovina nije zasnovala svoju državnost poštujući jednako pravo na samoopredjeljenje naroda. Nije postala članica Konvencije o genocidu na način na koji to propisuje sama Konvencija i shodno tome nije članica konvencije o genocidu.

Peta primjedba: Sud nije nadležan za suđenje u ovom predmetu pošto se radi o unutrašnjem sukob između tri strane u kojem SR Jugoslavija nije uzela učešće niti je ostvarivala bilo kakvu nadležnost na teritoriji. Pošto Memorijal potpuno pogrešno interpretira Konvenciju o genocidu slučaj pada izvan sadržaja ove konvencije. Ne postoji spor po članu IX Konvencije o genocidu.

Ukoliko sud ne prihvati predhodne primjedbe tužena kao rezervne primjedbe ističe sljedeće:

Šesta primjedba: Sud nije nadležan za događaje prije 14. decembra 1995. godine. Pošto su strane priznale jedna drugu 14. decembra 1995. godine Konvencija je među njima postala operativna 15. decembra 1995. godine. Alternativno, Sud nije nadležan za događaje od prije 29. marta 1993. godine pošto je Bosna i Hercegovina uputila Notifikaciju o sukcesiji 29. decembra 1992. godine.

Ukoliko Sud nebi prihvatio ni predhodnu primjedbu onda se ističe Sedma primjedba: Tužiočev zahtjev za odgovornost za događaje koji su se desili prije 18. marta 1993. godine ne spada u nadležnost Suda. Pošto je Bosna i Hercegovina uložila Notifikaciju o sukcesiji 29. decembra 1992. godine a Generalni Sekretar UN notom od 18. marta 1993. godine informisao ostale članice Konvencije o spomenutoj sukcesiji. Alternativno, ukoliko Sud ipak prihvati da je Notifikacija o sukcesiji važeća ona se nemože odnositi na događaje od prije 29. decembra 1992. godine kada je notifikacija učinjena.

Što se tiče dodatnih osnova za nadležnost koje je predložila Bosna i Hercegovina predlaže se da se odbiju iz sljedećih razloga:

Ugovor između savezničkih i udruženih sila i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, potpisanu Saint-Germainu 10. septembra 1919. godine, nije na snazi ili alternativno, tužilac nema pravo da se poziva na nadležnost Suda po članovima 11 i 16. Ugovora.

Pismo od 8. juna 1992. godine upućeno od predsjednika Srbije i Crne Gore Predsjedniku Arbitražne komisije Konferencije o Jugoslaviji, ne može se prema međunarodnom pravu smatrati kao deklaracija SR Jugoslavije i nije bilo na snazi 31. marta 1993. godine i kasnije.

Zato što zahtjev za nametanje privremenih mjera ne sadrži pristanak na nadležnost Suda na temelju doctrine *forum prorogatum*, i što uslovi za primjenu doctrine *forum prorogatum* nisu ispunjeni.

Bosna i Hercegovina je na ročištu od 3. maja 1996. godine ostala kod svih ranijih pismenih podnesaka i zahtijevala od Suda da:

1. "da presudi i proglasi da je SR Jugoslavija zloupotrijebila pravo na isticanje preliminarnih primjedbi kao što je predviđeno članom 36 parragraf 6 Statuta Suda i članom 79. Pravila Suda;
2. da odbaci i odbije preliminarne primjedbe SR Jugoslavije; i
3. da presudi i proglasi:

(I) da je Sud nadležan po različitim osnovama izloženim u našim ranijim podnescima i kao što je dalje demonstrirano tokom ove rasprave u odnosu na prijedloge prezentirane u Memorijalu Bosne i Hercegovine, i (II) da su zahtjevi (submissions) dopušteni."⁵²

Međunarodni sud pravde je razmatrajući navode strana u sporu utvrdio sljedeće:

Bosna i Hercegovina se uglavnom oslonila na član IX Konvencije o genocidu kao osnovu za ustanovljenje nadležnosti Suda čemu se tužena usprotivila, što je predstavljalo razlog da Sud prvo razmotri ovo pitanje nakon čega se osvrnuo na ostale preliminarnе primjedbe tužene.

Na početku razmatranja konstatuje se da se spor vodi između dvije države čije su teritorije locirane unutar teritorije bivše SFRJ. Podsjeća se da je ona potpisala Konvenciju o genocidu i uložila instrument o ratifikaciji bez rezervi 29. avgusta 1950. godine. SR Jugoslavija je u trenutku svog proglašenja 27. aprila 1992. godine prihvatila formalnu deklaraciju kojom je kao država kontinuiteta, međunarodnog pravnog i političkog subjektiviteta SFRJ preuzela sve njene međunarodne obaveze. Ova namjera je potvrđena službenom Notom od 27. aprila 1992. godine, koju je permanentna misija SR Jugoslavije pri UN uputila Generalnom Sekretaru UN. Pored toga Sud je razmotrio i činjenicu da SR Jugoslavija ne osporava svoje članstvo u Konvenciji. " Prema tome Jugoslavija je bila vezana odredbama Konvencije na datum ulaganja tužbe u ovom slučaju, tj. 20. marta 1993. godine."⁵³

Što se tiče Bosne i Hercegovine ona je 29. decembra 1992. godine, uputila Generalnom Sekretaru UN obavijest o sukcesiji u kojoj se navodi da Bosna i Hercegovina želi da naslijedi sva prava i obaveze iz Konvencije o genocidu čiji je SFRJ kao država prednica bila član, sa efektom od 6. marta 1992. godine, kada je Bosna i Hercegovina postala nezavisna država.

⁵² Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide

⁵³ Ibid str. 18.

Generalni Sekretar UN uputio je 18. marta 1993. godine saopćenje ostalim članicama Konvencije u kojem ih obavještava o datumu prijema obavijesti o sukcesiji kao i o datumu od kojeg je Konvencija efektivna u odnosu na Bosnu i Hercegovinu tj. od 6. marta 1992. godine.

SR Jugoslavija je osporila valjanost i pravni efekt obavijesti o sukcesiji od 29. decembra 1992. godine, pošto je Bosna i Hercegovina postajući nezavisna povrijedila jednako pravo na samoopredjeljenje naroda. Sud primjećuje da je Bosna i Hercegovina postala članica ujedinjenih nacija 22. maja 1992. godine na osnovu odluka Savjeta Sigurnosti i Generalne Skupštine UN. Pošto je član IX Konvencije otvoren bilo kojoj članici UN, Bosna i Hercegovina je mogla postati članica Konvencije. "Zato su okolnosti njenog pristupanja nezavisnosti od malog značaja."⁵⁴

"Jasno je iz predhodnog da je Bosna i Hercegovina mogla postati članica Konvencije kroz mehanizam državne sukcesije. Osim toga, Generalni Sekretar Ujedinjenih Nacija smatrao je da je to bio slučaj, i Sud je prihvatio ovu primjedbu u svojoj naredbi od 8. aprila 1993. godine (I.C.J. Reports 1993, p.16, para. 25).⁵⁵

Sud je odbio da ovdje zauzima stav po pitanju da li se radilo o automatskoj sukcesiji instrumenta za zaštitu ljudskih prava, pošto je u svakom slučaju Konvencija o genocidu bila na snazi u trenutku ulaganja tužbe.

Što se tiče šeste preliminarne primjedbe Sud je zauzeo stav da pošto je Bosna i Hercegovina ostala članica sukcesijom a ne pristupanjem članovi XI I XII Konvencije se ne primjenjuju. Međutim, Sud podsjeća da čak i kad bi prihvatio stav SR Jugoslavije o načinu na koji je Bosna i Hercegovina postala članica Konvencije to bi samo značilo da je tužba preuranjena za svega nekoliko dana što bi se moglo ispraviti ponovnim blagovremenim ulaganjem.

⁵⁴ Ibid str. 18.

⁵⁵ Ibid str. 18.

Na prigovor SR Jugoslavije istaknut na usmenoj raspravi da su se strane u sporu uzajamno priznale tek Općim okvirnim sporazumom od 14. decembra 1995. godine i da shodno tome su tek od tog dana u uzajamnim odnosima po pitanju Konvencije, Sud je zauzeo stav da ukoliko je i postojao nedostatak te vrste on je sada otklonjen.

Da bi utvrdio jurisdikciju *ratione materiae*, odnosno da li je nadležan da se bavi ovim slučajem na bazi člana IX Konvencije o genocidu sud mora utvrditi da li konkretni spor spadaju pod domašaj ove odredbe. Član IX Konvencije glasi:

“Sporovi među ugovornim stranama koji se odnose na interpretaciju, primjenu ili izvršenje ove konvencije, uključujući one koji se odnose na odgovornost država za genocid ili za bilo koji drugi akt nabrojan u članu III, podnijet će se Međunarodnom sudu pravde na zahtjev bilo koje strane u sporu.”

Ovdje se očito radi o pravnom sporu između ugovornih strana koje ustrajavaju na oprečnim tvrdnjama koje se tiču pitanja izvršenja odnosno ne izvršenja ugovornih obaveza. Da bi potvrdio svoju nadležnost Sud mora biti siguran da odnosni spor potpada pod odredbe člana IX Konvencije o genocidu. SR Jugoslavija se tome izričito protivi iz dva razloga. Prvo, sukob u Bosni i Hercegovini unutrašnje je prirode i odvijao se na teritoriji na kojoj ova nema jurisdikciju i drugo, izvan je obima primjene člana IX Konvencije.

Sud je podsjetio na odredbe člana I Konvencije o genocidu koji glasi:

“ Ugovorne strane potvrđuju da je genocid, bilo da je počinjen u doba mira ili u vrijeme rata, zločin prema međunarodnom pravu i obavezuju se da će ga sprečavati i kažnjavati.”

Tumačeći ovu odredbu Sud smatra da je Konvencija primjenjiva bez obzira na prirodu sukoba: unutrašnji i vanjski, u doba rata ili u doba mira pod uslovom da su počinjeni akti iz članova II i III Konvencije o genocidu.

Što se tiče prigovora SR Jugoslavije da ona nije uzela učešće u ovom oružanom sukobu, Sud primjećuje da strane imaju

radikalno suprotne pozicije po ovom pitanju i da ne može u ovoj fazi postupka riješiti to pitanje.

Najzad, prava i obaveze iz Konvencije su prava i obaveze *erga omnes*. Svaka država je obavezna da spriječi i kazni zločin genocida bez ikakvog teritorijalnog ograničenja.

U odnosu na drugi dio prigovora, gdje tužena iznosi stav da član IX pokriva odgovornost države koja proizilazi iz propusta države da ispuni svoju obavezu sprečavanja i kažnjavanja kako je to propisano u članovima V, VI i VII, a ne obuhvata odgovornost države za akt genocida počinjen od strane same države, Sud je zaključio da "odgovornost države za genocid ili bilo koji drugi akt nabrojan u članu III' ne isključuje bilo koju formu državne odgovornosti."⁵⁶

"U svjetlu predhodnog, Sud smatra da mora odbiti petu preliminarnu primjedbu Jugoslavije. Također mora primijetiti da je dovoljno očito iz samih izraza ove primjedbe da se strane razlikuju samo u odnosu na činjenice slučaja, njihovu pripisivost i primjenjivost na njih odredaba Konvencije o genocidu, nego se čak ne slažu u odnosu na značenje i zakonski obuhvat nekolicine odredaba, uključujući član IX. Što se tiče Suda, tu shodno tome nema sumnje da postoji spor među njima koji se odnosi na 'interpretaciju, primjenu ili ispunjenje...Konvencije, uključujući...odgovornost države za genocid...'"⁵⁷

Nakon što je utvrdio da ima jurisdikciju *ratione personae* i *ratione materiae* na bazi člana IX Konvencije o genocidu, Sudu je preostalo da definiše obim jurisdikcije *ratione temporis*, pošto je SR Jugoslavija u svojim šestoj i sedmoj primjedbi istakla princip neretroaktivnosti primjene Konvencije, odnosno da se ona može primijeniti samo na događaje koji su se desili nakon što je konvencija stupila na snagu među stranama u sporu.

⁵⁶ Ibid str 23 para 32.

⁵⁷ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide

(Bosnia and Hercegovina v. Jugoslavija) 11 July 1996 Judgement p.23. para. 33.

Sud smatra da konvencija ne sadrži bilo koju odredbu koja bi na taj način ograničavala obim jurisdikcije *ratione temporis* niti su stranke stavile takvu vrstu ograničenja bilo u konvenciji bilo u Općem okvirnom sporazumu. Stoga je Sud našao da mora odbiti jugoslovensku šestu i sedmu primjedbu.

Što se tiče bosanskohercegovačkih dopunskih osnova za jurisdikciju Suda, sud je zauzeo sljedeći stav:

Pismo predsjednika Srbije i Crne Gore upućeno predsjedniku Arbitražne komisije međunarodne konferencije za mir u Bosni i Hercegovini, ne može se uzeti kao dodatna osnova za jurisdikciju Suda.

Također, Ugovor između savezničkih i udruženih sila i Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca iz 1919. godine, ne može se uzeti kao dodatna osnova za jurisdikciju Suda.

Pored prigovora vezanih za jurisdikciju, tužena je također, istakla prigovor **ne dozvoljenosti** tužbe. Ovaj prigovor je sličan onom istaknutom u petoj preliminarnoj primjedbi koji je odbijen. Sud je našao nepotrebnim da posebno elaborira ovaj prigovor, i zaključio je da je tužba Bosne i Hercegovine uložena 20. marta 1993. godine dozvoljena.

Nakon **vijećanja i glasanja** Sud je sa četrnaest na prema jedan odbio prvu, drugu i treću preliminarnu primjedbu. Protiv je bio samo *ad hoc* sudija Kreća.

Sa jedanaest glasova za i četiri protiv odbijena je peta preliminarna primjedba. Protiv su bili sudije: Oda, Shi, Vereshchetin i *ad hoc* sudija Kreća.

Sa četrnaest naprema jedan odbijena odbijene su šesta i sedma preliminarna primjedba. Protiv je bio *ad hoc* sudija Kreća.

Sa trinaest naprema dva Sud je na bazi člana IX Konvencije o genocidu našao da ima jurisdikciju da odlučuje u ovoj pravnoj stvari. Protiv su bili Sudija Oda i *ad hoc* sudija Kreća.

Sa četrnaest naprema jedan odbačeni su bosanskohercegovački dodatni osnovi za jurisdikciju. Protiv je bio *ad hoc* sudija Lauterpacht.

Sa trinaest naprema dva Sud je našao da je tužba Bosne i Hercegovine uložena 20. marta 1993. godine dozvoljena. Protiv su bili sudija Oda i *ad hoc* sudija Kreća. Sudija Oda priložio je deklaraciju, sudije Shi i Vereshchetin zajedničku deklaraciju a također i sudija Lauterpacht priložio je svoju deklaraciju uz sudsku presudu. Sudije Shahabuddeen, Weeramantry i Parra-Aranguren priložili su odvojeno mišljenje uz sudsku presudu, dok je *ad hoc* sudija Kreća dodao izdvojeno mišljenje.

Na ovaj način riješena su predhodna pitanja i utvrđeno je da je Sud nadležan du sudi u ovoj pravnoj stvari i da je tužba Bosne i Hercegovine od 20. marta 1993. godine dopuštena. Uklonjene su sve prepreke za dalji nastavak postupka vezan za meritum spora.

LITERATURA

1. Application instituting Proceedings submitted by the Republic Bosnia and Hercegovina, 20. March 1993
2. Letter dated 1. March 1993. from the Prime Minister of Bosnia and Hercegovina to the Secretary-General
3. Bosanski narod optužuje, Genocid, Postupak pred Međunarodnim sudom pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije radi sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida, Frensis E. Bojl, Sarajevo, 2000
4. International Court of Justice year 1993. 13 Septembar General List No 9
5. Memorijal of The Governement of The Republic of Bosnia and Hercegovina 15 April 1
6. Case concerning Application of the Convention on the prevention and punishment of the Crime of Genocide Preliminary Objections june 1995
7. STATEMENT of the Governement of the Republik of Bosnia and Hercegovina on Preliminary Objection 14 November
8. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and

Hercegovina v. Jugoslavija) 11 July 1996 Judgement The International Court of Justice, Questions and Answers about The Principal judicial organ of the United Nations, United Nations 2000.

FIKTIVNE FIRME U BOSNI I HERCEGOVINI I NJIHOVA ULOGA U ORGANIZOVANOM PRIVREDNOM KRIMINALU

Sažetak

Praksa je pokazala da "fiktivne firme" svojim ne zakonitim radom stvaraju probleme i nanose ogromne štete budžetu države, činjenjem poreskih i carinskih utaja, prevara i krivotvorenjima.

Vlasnici navedenih firmi su lica sklona vršenju krivičnih djela, nepismena lica, lica koja namjeravaju napustiti prostor BiH, lica bez zaposlenja, odnosno lica koja ne mogu izmiriti nastalu obavezu, a ista koriste tzv. "perači" (lica koja se bave uslugom "pranja" novca za procenat od 0.5 – 3%).

Uvođenjem PDV-a i drugih predloženih mjera doći će do suzbijanja ne zakonitog djelovanja "fiktivnih firmi".

Uloga i značaj fiktivnih firmi u BiH

S razvojem proizvodnih snaga društva raste i obim međunarodne trgovine². Pretežni dio međunarodnog trgovinskog prometa se odvija preko poslova izvoza i uvoza. Predmet međunarodne trgovinske razmjene može biti: roba najrazličitije namjene (oprema, sirovine za preradu i potrošna dobra) i stepen obrade (sirovine, poluproizvodi i gotovi proizvodi); usluge – proizvodne i neproizvodne, hartije od vrijednosti, tehnologija i tehnička znanja i iskustva (industrijska svojina – zaštićena i nezaštićena prava) – know-how i kapital. Posredstvom međunarodne trgovine nacionalne privrede se uklapaju u opći svjetski sistem međunarodne podjele rada. U tom pravcu svaka od njih, pa i Bosna

¹ Mr. sc., viši asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka

² Izvor: Leksikon marketinga, Privredni pregled, Beograd, 1977, str.196.

i Hercegovina nizom mjera svoje politike ekonomskih odnosa sa inostranstvom, nastoji da uzme što veće učešće u toj razmjeni.

Legalni način osnivanja firmi u BiH regulisan je Zakonom o privrednim društvima³ i drugim zakonima⁴, gdje nakon provedene zakonske procedure dobivaju svoj identifikacioni, poresni i carinski broj.

Ali u praksi se pokazalo da djeluje veliki broj tzv. «fiktivnih firmi».

Pojam fiktivan potiče od latinske riječi a znači izmišljen, promišljen, predpostavljen, lažan. Isto tako, ovaj se termin može vezati sa izrazom fikcija koji je takođe latinskog porijekla, a znači preobratiti, izmisliti, nešto izmišljeno, lažna pretpostavka. Prema izloženom za fiktivne firme možemo reći da su to preduzeća koja se smišljeno osnivaju sa ciljem izbjegavanja plaćanja državnih dažbina u koje prioritetno spadaju carine i porezi. To su firme koje se osnivaju sa namjerom da se neka najčešće visokotarifna roba (nafta, alkohol, cigarete, kafa,...) uveze i proda, a da se izbjegne plaćanje navedenih dažbina. Ove firme se u literaturi nalaze i pod drugim nazivima kao što su: "nepostojeće firme», «firme u vazduhu», kao i «kofer firme».

U BiH fiktivne ili nepostojeće firme se registruju na sudu kao «društvo sa ograničenom odgovornosti» ali bez potrebnih odobrenja poreske i carinske administracije. Kao što mogu biti formalno registrovane na sudu, isto tako registracija se može izvršiti na nepostojećim adresama, licima koja su se odselila, ili koja su umrla, kao i na osnovu ukradene ili falsifikovane lične karte. U ovakvim prilikama ne može se ući u trag pravoj adresi na kojoj se mogu pronaći vlasnici ili ovlaštena lica iz ovih firmi. Često se fiktivne firme osnivaju tako da se falsifikuju dokumenta o registraciji tako da firma nije registrovana niti u sudu, a niti u poreskoj administraciji. Takođe, praksa je pokazala da su to zakonito upisane firme u sudski registar koje su danom upisa stekle pravni subjektivitet, dobivaju poreski i carinski broj, otvaraju račune u bankama, te od toga dana i egzistiraju. Naime, one su fiktivne jer su njihovi osnivači lica koja fizički ne postoje, a u

³ Zakon o privrednim društvima «Službene novine FBiH « br.23/99.

⁴ Zakon o upravnom postupku, Zakon o postupku za upis pravnih lica u sudski registar, Zakon o poreskoj upravi, Zakon o carinskoj politici BiH

slučaju da postoje dala su ličnu kartu uz određenu novčanu nadoknadu da bi se na njihovo ime izvršila registracija firme. Dakle, zbog lažnih adresa na kojima su prijavljene one su nedostupne poreskim organima.

Praksa je pokazala da fiktivne firme nakon izvršene utaje poreza pokušavaju zametnuti trag, pa se sa tog stanovišta mogu podjeliti na sljedeće fiktivne firme:

- firme registrovane na nepostojećim adresama - kod registracije koriste falsifikovane ili lažne identifikacione i druge dokumente.
- Firme registrovane na stvarne osobe i na njihove kućne adrese (preko punomoći uz novčanu nadoknadu, kao i zloupotrebom povjerenja ličnih dokumenata i sl.)
- Krivotvorene firme. Nepostoje u sudskom registru, koriste lažnu dokumentaciju, lažne pečate i sl. Na osnovu kojih otvaraju račune i brojeve.

Iskustva u praksi govore da se poreske utaje fiktivnih firmi gotovo uvijek obavljaju na isti način bez obzira da li je roba domaće proizvodnje ili iz uvoza. U slučaju robe domaće proizvodnje posrednička preduzeća kupuju robu od proizvođača, a zatim ispostavljaju fakture i narudžbe fiktivnim firmama. To za posljedicu ima da se roba pojavljuje na tržištu, ali državni budžet se ne puni jer se nema od koga naplatiti porez. Nemoguće je pronaći stvarne vlasnike fiktivnih firmi, jer dolaskom na registrovane adrese ispostavlja se da na njima ne postoji niti firma, a niti njen vlasnik ili odgovorno lice.

U drugim slučajevima kada se radi o uvozu robe, uvoznici nakon što plate carinu robu fakturišu fiktivnim firmama nakon čega se firmama koje trebaju platiti porez, kao i robi gubi svaki trag. Isto tako često se dešava da se u navedenim slučajevima može postupiti na dva načina: prvo, roba ostaje kod posredničkog preduzeća, uvoznika ili drugog preduzeća koje se smatra «fantomskim», jer je fiktivno prodaju u drugim kantonima ili češće u RS-u ili Distriktu Brčko kako bi na njih prebacili obavezu plaćanja poreza, dok robu prodaju na

«crno», ili je prodaju drugim osobama koje će je dalje preprodavati. Dakle, zadatak je da se stvori utisak da je roba stvarno prodana nekom preduzeću kako bi za to preduzeće nastala obaveza plaćanja poreza. Drugo, roba zaista dolazi u fantomsku firmu koja nakon što obavi promet nestaje, gubi trag. Sljedeća faza je da se nakon gašenja prvog preduzeća osniva novo (na osnovu lažnih podataka) pod drugim imenom. U ovom slučaju, preduzeća koja su izvršila prodaju robe fiktivnoj firmi ne moraju znati da se zaista radi o takvoj firmi.

Sredinom 2002 godine pojavila su se u potpunosti krivotvorena preduzeća koja su koristila imena stvarnih postojećih preduzeća iz Republike Srpsk, što je predstavljalo dodatnu teškoću za identifikovanje preduzeća kao fiktivnog, kao i lica koja upotrebljavaju iste. Takođe, nije moguće tačno utvrditi promet preko «fiktivnih preduzeća», zbog toga što ista imaju više otvorenih računa kod različitih poslovnih banaka.

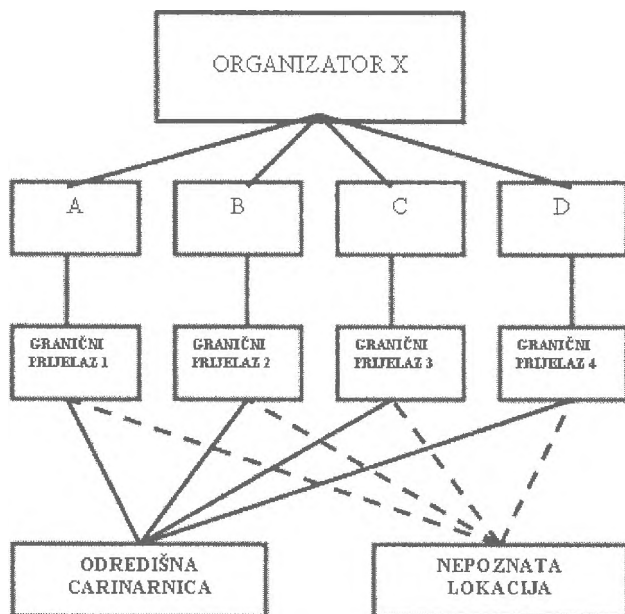
Pored utaje poreza, prevara i krivotvorenja za fiktivne firme često su vezana krivična djela iz oblasti carina. Krivična djela iz oblasti carina su propisana članom 214., 215 i 216, Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine⁵, a to su : krijumčarenje, organizovanje grupe ili udruženja za krijumčarenje ili rasturanje neocarinjene robe i krivično djelo carinske prevare. Predmet krivičnog djela je neocarinjena roba, pod kojom se podrazumjeva ne samo roba na koju nisu plaćene carinske daždbine ako je istim podložna, već i ona roba nad kojom nije sproveden carinski postupak, i ako nije podložna plaćanju carinskih dadžbina.

Isto tako važno je uočiti da kod prenošenja robe preko carinske linije vrijednost robe nije opredjeljujući faktor za postojanje navedenog krivičnog djela, pa je potrebno utvrditi da li je neko lice umišljajno prenosilo robu i sa ciljem prenošenja robe prelazilo carinsku liniju. Kod organizovanja mreže preprodavaca ili posrednika za prodaju ili rasturanje neocarinjene robe kao krivično djelo, znači da postoji roba koja je već prenijeta preko carinske linije, ili je u pitanju strana neocarinjena roba unijeta preko carinske linije, tako da za postojanje ovog krivičnog djela nije potrebno da organizirana mreža rastura neocarinjenu robu, već će se odgovornost organizatora utvrditi na

⁵ «Službeni glasnik BiH», br.3/03

osnovu samog fakta postojanja organizirane mreže preprodavaca ili posrednika za rasturanje neocarinjene robe.

Prema priloženoj shemi br. 1. u vezi sa instrukcijama organizatora osobe x, nakon ulaska u carinsko područje BiH, učesnici su robu skrenuli sa legalne putanje i umjesto da je odvezu na određenu carinarnicu, odvoze je na mjesto gdje se ta roba predaje nepoznatoj osobi x, i onda joj se dalje gubi svaki trag.



Ovo je jedan od načina djelovanja fiktivnih firmi, protiv kojih se moraju državni organi boriti svim dozvoljenim preventivno-represivnim sredstvima, koja su im na raspolaganju.

U tom pravcu treba naglasiti da važnu ulogu ima naglašena «odgovornost pravnih osoba za krivična djela» propisana zakonom⁶, glava XIV, kako bi se radilo na sprečavanju rada fiktivnih firmi.

I Zakonom o carinskoj politici BiH⁷ je propisano da svaka osoba preuzima odgovornost za prevoz robe nakon njenog dopremanja u

⁶ Krivični zakon BiH «Službeni glasnik BiH», br.3/03

⁷ Zakon o carinskoj politici BiH «Službeni glasnik BiH», br.21/98, čl.34.

carinsko područje, uključujući i pretovar, i odgovorno je za postupanje u vezi unošenja robe u carinsko područje. Praksa je pokazala da je i ovaj dio carinske procedure interesantn za rad fiktivnih firmi koje posebno u ovoj oblasti vrše različite zloupotrebe, od kojih izdvajamo:

- falsifikovanje svih dokumenata (lične karte, dokumentacija o registraciji preduzeća i porezni brojevi), kao i carinske dokumentacije,
- krijumčarenje, kojim fiktivne firme vrše društveno-opasna djela,
- carinski prekršaji, krivo deklarisanje robe u težini i vrsti, itd....

U većini slučajeva postojale su grupe koje vrše usluge prometa preko tzv. «fiktivnih firmi» sa kojim raspolažu, uz najmanje provizije od 0,5-3% u odnosu na iznos na koji glasi ta transakcija. Najčešće se «pere» novac koji se odnosi na prihod stečen od prodaje visokotarifnih roba, građevinskog materijala za gotov novac. Inače, najveći promet sa «fiktivnim firmama» imaju preduzeća sa razvijenom mrežom maloprodaj i koja imaju veliki gotovinski promet, kao i ona preduzeća koja imaju prodajne objekte na području pijace «Arizona» i sl.

U cilju smanjenja problema na suzbijanju nezakonitosti rada fiktivnih firmi mišljenja smo da treba povećati sljedeće aktivnosti:

- formirati veliki broj timova sa većimbrojem izvršilaca-inspektora MUP-a, čiji je zadatak da rade na sprečavanju poslovanja fiktivnih firmi kao i na identifikaciji lica koja vrše usluge porezne utaje i sl. preko fiktivnih firmi.

- povećati broj grafologa, jer se u najvećem broju radi o krivotvorenju finansijske i druge dokumentacije za koju je potrebno vršenje grafološkog vještačenja,

- više uključivanje nadležnih carinskih i poreskih organa u rješavanje naznačene problematike,

- eliminisati propuste identifikacija na osnovu lične karte lica koja otvaraju račune i druge bankarske poslove, od strane službenika banke,

- pri Poreskim upravama ažurirati evidencije o računima preduzeća koja imaju sjedište na području njihove nadležnosti,

- registracioni sudovi trebaju vršiti provjere stvarnih identiteta lica koja registruju preduze,

- procesuirati lica koja vrše navedene utaje, kako se ne bi ohrabрили za dalje činjenje navedenih radnji,

- povećati učešće Ureda za sprečavanje pranja novca pri Financijskoj policiji.

Neophodnost uvođenja PDV-a (porez na dodatnu vrijednost) predstavljat će najefektivniji instrument u sprečavanju rada fiktivnih firmi. U tom pravcu bitno je naglasiti da uvođenjem ovog poreza, dadžbine bi se naplaćivale prilikom ulaska robe u carinsko područje BiH, i tako spriječile razne malverzacije, kao i zloupotrebe koje danas ostvaruju fiktivne firme. O posljedicama njihovog djelovanja govori i Midhat Arifović, direktor Poreske Uprave FBiH, koji kaže: « da je u 2002 godini u FBiH otkriveno 650 «fiktivnih firmi», te da je iznos do sada utajenih poreza oko milijardu KM.»

Isto tako mnogo se očekuje od uspostave rada Uprave za indirektno oporezivanje, kao i od implementacije Zakona o sistemu indirektnog oporezivanja⁹ na državnom nivou.

U pogledu finansijske situacije, imamo uspostavljen sistem stroge kontrole javnih rashoda, i priprema se uspostava Uprave za indirektno oporezivanje na nivou države koja će radeći prema evropskim standardima, vršiti naplatu carinskih prihoda i nadgledati propisno uvođenje PDV-a do početka 2006 godine, kao i revidiranog osnova za javne nabavke koje će osigurati da organi vlasti dobiju punu vrijednost za novac građana¹⁰.

⁸ Izvor: Dnevni avaz, 03.06.2002 godine.

⁹ Izvor: «Službeni glasnik BiH», br.44/03

¹⁰ Paddy Ashdown, Konferencija o investiranju u BiH, Mostar, 26-27.03.2004

Ozbiljan problem u istraživanju uzroka i sprčavanju organizovanog kriminala u privredi BiH čini odsustvo jeinstvene sudske ili prekršajne kriminalističk statistike. Kako to riješiti u sistemu podjela pravosuđa i statistike na entitetske nivoe nije jednostavno pitanj. Put se ipak već sada nazir i usmjeren je ka jačanju jedinstvenih državnih institucija.

LITERATURA:

1. Jurković.P.: Fiskalna politika u ekonomskoj teoriji i praksi, Zagreb,1997.
2. Kulić J.»Poreska utaja i krijumčarenje», Beograd, 1999.
3. Sućeska M.: Carinski propisi-priručnik, FKN, Sarajevo, 2001.
4. Sović J.: Nadzor poslovanja preduzeća,FKN, Sarajevo,2000.
5. Leksikon marketinga, Privredni pregled, Beograd, 1977.
6. Zakon o carinskoj politici BiH, «Službeni glasnik BIH» br.21/98
7. Krivični zakon BiH «Službeni glasnik BiH» br.3/03
8. Preporuka Ureda za carinsku i fiskalnu pomoć u BiH (CAFAO), Sarajevo,1999.
10. internet: plan implementacije misije OHR, januar 2003.
11. dnevna štampa

Osvrti i prikazi



BUDIMLIĆ Muhamed¹

**"SPORAZUMI I POTVRDNA IZJAŠNJAVANJA O KRIVICI-
PRAKSA PRED TRIBUNALOM ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU I
NACIONALNIM PRAVOSUĐIMA"**

**"PLEA AGREEMENTS AND GUILTY PLEAS AT THE ICTY
AND RELATED PRACTICE IN NATIONAL SYSTEMS"**

Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu u saradnji sa «ICTY Outreach» programom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, organizovao je dvodnevnu konferenciju pod nazivom *"Sporazumi i potvrdna izjašnjavanja o krivici- praksa pred Tribunalom za bivšu Jugoslaviju i nacionalnim pravosuđima"*. Skup je održan 5. i 6. decembra 2003. godine u Sarajevu, a podršku organizatoru je pružio Fond za mir i stabilnost Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Danske. Konferencija je imala međunarodni regionalni karakter, tako da su na skupu učestvovali predstavnici niza organizacija zainteresiranih za ovo pitanje sa prostora bivše Jugoslavije.

Imajući u vidu jedan od prioriteta zadatka Tribunala, širenje istine o Tribunalu i upoznavanje javnosti sa svim aktivnostima koje se vode pred ovim međunarodnim krivičnim sudom, osnovne sesije su vodili upravo visoki zvaničnici ove institucije. Tema konferencije je predstavljena iz različitih aspekata, koji ujedno predstavljaju i elementarne segmente suda u Hagu, tako da je ispred Tužilaštva ICTY uvodno izlaganje o temi iznio Graham Blewitt, zamjenik tužitelja. Sudska vijeća je predstavljao Frederik Harhoff, viši pravni savjetnik, dok je Sekretarijat Tribunala predstavljao Hans Holthuis, sekretar ICTY. Izlaganje o temi iz specifičnog ali istovremeno i izuzetno značajnog ugla žrtve iznio je Edin Ramulić, predstavnik Udruženja porodica nestalih osoba iz Prijedora. Pored njih, poseban osvrt o ovom institutu i njegovoj primjeni pred Tribunalom, dali su i predstavnici odbrane te

¹ Viši asistent, Fakultet kriminalističkih nauka, Univerzitet u Sarajevu

humanitarnih agencija koje su uključene u razvijanje i širenje pomirenja među sukobljenim stranama na prostoru bivše Jugoslavije.

Uvodna izlaganja na konferenciji bila su rezervisana za kratko upoznavanje učesnika sa historijskim razvojem procesnih instituta potvrdnog izjašnjavanja o krivici i pogodbi u nacionalnim pravosuđima. Ovom temom prezentirane su poznate činjenice iz razvoja anglo-saksonskog pravnog sistema, u kojem su ovi instituti i razvijeni i u kojima se danas najviše i primjenjuju. Na kraju su podvučene pozitivne i negativne strane ovih instrumenata sa posebnim osvrtom o razlozima djelimičnog ili potpunog neprihvatanja ovih instituta u zemljama sa kontinentalno-pravnom tradicijom. Pregled dosadašnje prakse pred ICTY bio je naredni tematski sadržaj konferencije u kojem su prezentirane sve bitne činjenice iz slučajeva u kojima su optuženi priznali krivnju pred Tribunalom. Posebno su podvučene inkriminacije koje su obuhćene priznanjima i izrečene kazne osuđenim učiniocima ovih ratnih zločina. Ono što je ostalo upečatljivo jeste da su optuženi mahom priznavali najlakša krivična djela obuhvaćena optužnicama, dok su teže inkriminacije poput genocida ostajale van kruga priznatih zločina u sporazumima o priznanju i pogodbi.

U izlaganjima predstavnika sudskih vijeća istaknuto je da je šteta što se i ranije nije potaknuo javni razgovor o ovoj tematici a naročito bi bilo korisno da su prije primjene ovog instituta svoje mišljenje mogli iznijeti predstavnici udruženja žrtava zločina za koje se sudi na Tribunalu. Iako je istaknuto da se vjerovatno "*nikada neće ispuniti očekivanja žrtava*", od neprocijenjive je važnosti da njihov glas dopre do tužioca i sudija koji imaju i obavezu saslušati glasove javnosti i posebno imati sluha za zahtjeve žrtava. Na samom kraju izlaganja istaknuto je da će se nakon ove konferencije postaviti pitanje u Tribunalu o neophodnosti aktivnijeg učešća žrtava u svim slučajevima u kojima se pokreće postupak pogodbe nakon pozitivnog izjašnjavanja o krivnji.

Kroz izlaganja predstavnika Udruženja žrtava zločina istaknuto je da su izrečene kazne u slučajevima koji su riješeni pogodbom nakon sporazumnog priznanja krivice "sramotno" niske. Istaknuto je da većina optuženih priznaje zločine kako bi za sebe obezbijedili

blaže kazne, a ne kao rezultat istinskog kajanja za učinjena zlodjela. Također, naglašeno je da od suštinskih (najtežih) tačaka optužnice tužilaštvo u ovim slučajevima odustaje, a žrtve ne doživljavaju ni minimum satisfakcije sporazumom o priznavanju krivice i blagim kaznama. Poseban osvrt iz ugla svjedoka i žrtvi zločina dali su predstavnici odjela Tribunala koji se brine o ovoj kategoriji. Istaknuto je nekoliko pozitivnih ali i negativnih strana koje se ističu primjenom ovog procesnog instituta. Među pozitivne strane ubrojane su činjenice da žrtve koje se trebaju pojaviti pred Tribunalom ukoliko ne svjedoče ne moraju prisjećanjem ponovno proći kroz teške dane svog života. Također ističe se da ne moraju proći kroz traumatično unakrsno ispitivanje, gdje su često i objekti provokacije i diskreditacije odbrane ili samog optuženika. Također, svjedocima se otklanja stalni strah da se zaštita identiteta ne može u potpunosti izvesti, te na kraju zaobilaze se i negativni efekti odvajanja od porodica za vrijeme dok borave u Tribunalu. Negativne strane kod primjene ovog pravnog instituta, koje se mogu primjetiti, jesu da veliki broj žrtava i svjedoka doživljava zadovoljstvo učestvujući u rasvjetljavanju istine, jer to je možda i jedina prilika da iznesu lična iskustva i «kažu svijetu šta se dogodilo». Također primjećeno je u velikom broju slučajeva svjedočenja da svjedoci u direktnom kontaktu sa optuženim zločincima ublažavaju svoje traumatske simptome, jer doživljavaju satisfakciju da su se zločinci ipak doveli pred lice pravde.

Kao rezultat konferencije o priznavanju zločina i pogodbe o krivnji pred Tribunalom za bivšu Jugoslaviju može se istaći zaključak da ovaj procesni institut ima niz pozitivnih strana ali svakako i negativnih, koje bi trebalo u njegovoj primjeni svoditi na minimum. Kao pozitivne karakteristike ističe se svakako činjenica da se priznanjem koje daju optuženi utvrđuje materijalna istina da se zločin dogodio, zatim tužilaštvo dolazi i do dokaza i za druge slučajeve za koje se sudi pred Tribunalom, a i optuženi koji priznaju krivnju uglavnom se u sljedećim slučajevima pojavljuju kao svjedoci optužbi. Pored toga, postupci vođeni na ovaj način su racionalniji i ekonomičniji, pri čemu se utroši mnogo manje materijalnih sredstava i manje vremena. Svjedoci i žrtve se ovim skraćenim postupcima zaštićuju od sekundarne viktimizacije, jer dajući iskaze pred Tribunalom ponovno proživljavaju stravične događaje koje su preživjeli.

Ipak, neophodno je istaći i negativne efekte koji se pojavljuju u toku a i nakon presuda koje su zasnovane na priznanju krivice. Kao prvo, ističe se činjenica da se priznanjem optuženih zaobilaze najteži zločini obuhvaćeni optužnicama, te se samim tim postupkom ne utvrđuje potpuna istina a samim tim niti pravda, jer kazne se odnose samo na djela koja se priznaju. Za zločine za koje se krivica utvrdi sporazumom o priznanju, izriču se relativno blage kazne, što izaziva veoma negativne efekte kod žrtava, jer upravo u kazni ova kategorija doživljava bitan dio satisfakcije za pretrpljene bolove. U presudama se ističe, kao jedna od osnovnih olakšavajućih okolnosti u postupku odmjeravanja kazni, saradnja sa sudom i pozitivno ponašanje nakon lišavanja slobode, o čemu žrtve ali i pravni eksperti koji su izlagali na konferenciji ističu da ove činjenice ne smiju uticati na visinu kazne za prethodno izvršene teške zločine. Ono što je svakako karakteristično jeste da se mnogo veći fokus stavlja na prava optuženih a ne žrtava, jer bi bilo pravedno da se ove dvije kategorije barem izjednače u uživanju prava koje nudi Tribunal. U prilog ovoj tvrdnji ističu se izjave svjedoka da nakon svjedočenja postaju zaboravljeni ne samo od Tribunala nego i od zajednice uopšte. Pored toga, osuđeni prilično brzo dođu na slobodu i mogu postati pasivna ili aktivna opasnost za svjedoke, kako one koji su se pojavljivali pred Tribunalom tako i za one koji tek trebaju svjedočiti o učinjenim ratnim zločinima.

Lični osvrt autora na konferenciju ali i na probleme koji su istaknuti odnosi se na prijedlog određenih aktivnosti koje bi mogle prevenirati ili čak i otkloniti određene probleme sa kojima se svjedoci i žrtve zločina suočavaju, a koji nastaju kao neposredni ili posredni rezultati primjene predmetnog procesnog instituta. U većini izlaganja istaknut je značaj priznanja krivice na sveukupni proces pomirenja među sukobljenim stranama, što je po nama bitno ali ne i primarno. Mišljenja smo da bi se u ovom slučaju maksimalna pažnja prevashodno trebala posvetiti sigurnosti svih onih koji se pojavljuju u ulozi svjedoka pred Tribunalom. Sa aktivnom podrškom administracije i autoriteta Tribunala, državne institucije Bosne i Hercegovine bi trebale djelovati tako da osiguraju najviši stepen zaštite svih prava i interesa ove kategorije stanovništva. Mišljenja smo da bi neke od tih aktivnosti mogle biti

usmjerene na dogradnju zakonodavnih rješenja naše zemlje. Tako bi se krivični zakon mogao dopuniti odredbama koje bi ovoj kategoriji osigurale posebnu krivičnopravnu zaštitu, gdje bi kvalifikatorna okolnost za izricanje strožijih kazni bila određena kroz ugrožavanje ili povredu prava ili interesa *osoba koje se smatraju žrtvama ratnih zločina* ili koje su se pojavljivale u ulozi *svjedoka pred Tribunalom*. Dakle, moglo bi se izvesti rješenje poput onoga koje vrijedi za osobe pod međunarodnom pravnom zaštitom.

Osim zakonskih izmjena, prema našem mišljenju, i državni organi zaduženi za provedbu zakona bi mogli dati veći doprinos u zaštiti ovih kategorija stanovništva. Sudovi, tužilaštva a naročito policijske strukture bi trebale osigurati sve vidove podrške žrtvama zločina koje se mogu naći pod odmazdom onih koji nakon priznanja izdrže blage kazne i vrate se u prostore gdje su zločini počinjeni. Ove institucije bi trebale biti garant pravne države, a to mogu biti isključivo u slučaju ako su profesionalne, objektivne i nepristrasne, a svakako i nacionalno izbalansirane. Tribunal, preko odjela za žrtve i svjedoke, posjeduje izuzetne kapacitete autoriteta kojima može uticati na volju međunarodnih i nacionalnih zvaničnika, koji bi se trebali iskoristiti za stvaranje takvog okruženja gdje bi sva prava i interesi žrtava zločina bila neprikosnoveni.



MALJEVIĆ Almir¹

**UPPERWORLD AND UNDERWORLD IN CROSS-BORDER
CRIME (NADZEMLJE I PODZEMLJE U PREKOGRANIČNOM
KRIMINALITETU)**

PETRUS VAN DUYNE, KLAUS VON LAMPE, NIKOS PASSAS
(EDS), 198 STR. WOLF LEGAL PUBLISHERS (WLP), 2002

Publikacija *Upperworld and Underworld in Cross-Border Crime* predstavlja zbirku odabranih tekstova prezentiranih na Drugom kolokviju o prekograničnom kriminalitetu, koji je održan na Nacionalnom institutu za kriminologiju (OKRI) u Budimpešti, u septembru 2000. godine.

Fenomenologiju kriminaliteta u svijetu, a time naravno i u Europi, karakterizira jedna nevjerovatna dinamika, kako u pogledu obima, tako i u pogledu strukture. Evidentni su novi pojavni oblici kriminaliteta koji idu u korak sa izuzetnom ekspanzijom u industriji uopšte, a naročito u domenu proizvodnje i trgovine, a koji su prije svega uzrokovani sve većom mobilnošću ljudi i dobara. Javljaju se različiti oblici prekogranične ilegalne trgovine različitim dobrima, od droga, preko nuklearnog otpada, pa sve do ljudi ili samo dijelova ljudskog tijela. Obzirom da svi navedeni oblici nezakonite trgovine, kao i neki drugi oblici kriminaliteta, rezultiraju ostvarivanjem velikih količina nezakonito stečene dobiti, koja se najčešće ogleda u nezakonito stečenom novcu, isti, prekogranični obrazac, uočljiv je i kod stavljanja takve nezakonito stečene dobiti u legalne finansijske tokove, što se u literaturi definira kao pranje novca.

Knjiga *Upperworld and Underworld in Cross-Border Crime* sadrži devet članaka istaknutih, čak se može reći vodećih, naučnika i stručnjaka iz oblasti organiziranog i prekograničnog kriminaliteta, među kojima su, kada je u pitanju organizirani kriminalitet, i vrlo

¹ Asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

poznata imena kao npr. Nikos Passas,² Sabrina Adamoli,³ Gert Vermeulen,⁴ ili Klaus Von Lampe.⁵ Članci navedenih, i još nekih, autora, tretiraju recentne teme vezane za prekogranični kriminalitet pri čemu se akcenat stavlja upravo na različite oblike ilegalne trgovine,⁶ ekonomski kriminalitet,⁷ podzemno bankarstvo,⁸ ali i na određene kriminalno-političke novine kada je u pitanju suprostavljanje ovim oblicima kriminaliteta na nivou EU.⁹

U ovoj knjizi autori, pored već navedenih, raspravljaju o još nekoliko značajnih pitanja, među kojima naročito pažnju posvećuju potrebi razlikovanja međunarodnog i prekograničnog kriminaliteta. Također, autori prave razliku između ekonomski i politički motiviranog kriminaliteta, pri čemu je osnovna razlika u tome što kod političkog kriminaliteta ne prevladavaju lukrativni nego politički ili teološki motivi. Međutim, poseban značaj ovog rada se ogleda u tome što Passas, usudujemo se reći uspješno, pokušava konstruirati tipologiju veza koje se mogu javiti između legalnih i ilegalnih aktera, koji učestvuju u izvršenju prekograničnog kriminaliteta, kojom zapravo pokazuje na koji se

² Profesor na Temple Univerzitetu, Philadelphia, USA

³ Istraživač na Istraživačkom centru za transnacionalni kriminalitet, Univerzitet Trento, Italija

⁴ Profesor na Ghent Univerzitetu, Belgija

⁵ Istraživač na Freie Univerzitetu u Berlinu, Njemačka. Klaus Von Lampe posjeduje i web stranicu <http://people.freenet.de/kvlampe/> na kojoj se može naći izuzetno veliki broj informacija o organiziranom kriminalitetu. Najiskrenije preporučujemo čitateljima da posjete ovu web stranicu i iskoristite njene izuzetno kvalitetne sadržaje

⁶ Naročito u radovima Von Lampe, Klaus, *The trafficking in untaxed cigarettes in Germany: A case study of social embeddedness of the illegal markets* i Jager, Matjaz, *Some Policy Implications of Various Patterns of the Supply Side of Illicit Drug Market*

⁷ Naročito u radovima Van Duyne, Petrus C., *Uper- and under-world cross border crime economy*, Baloun, Vladimir i Scheinost, Miroslav, *Economy and crime in the society in transition: The Czech Republic Case*, Van Duyne, P.C., *Crime-entrepreneurs and financial management*, Adamoli, Sabrina, *The protection of EU financial system from the exploitation of financial centres and offshore jurisdictions by organized crime*

⁸ Naročito u radovima Van Duyne, Petrus C., *Uper- and under-world cross border crime economy*, Passas, Nikos, *Cross-border crime and the interface between legal and illegal actors*

⁹ Naročito u radu Vermeulen, Gert, *New developments in EU Criminal Policy regarding Cross-Border Crime*

način ostvaruje kontakt i cjelokupan odnos između ilegalnih aktera i konvencionalnog društvenog miljea.

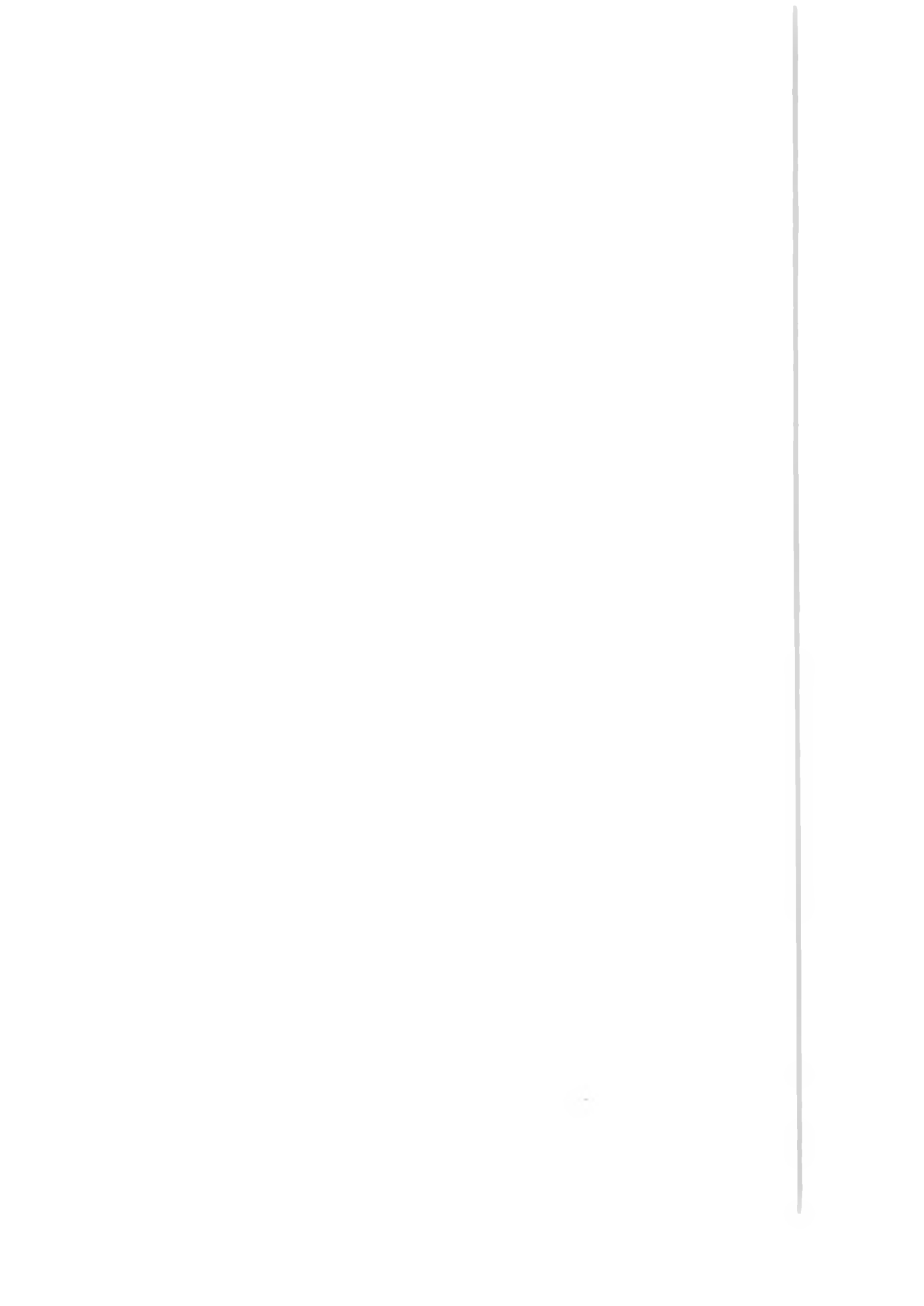
Poseban kvalitet ove knjige ogleda se, ne samo u prezentiranim radovima i iscrpnoj bibliografiji radova koji djelimično ili u potpunosti tretiraju problematiku prekograničnog organiziranog kriminaliteta, nego i u tome što, pored teoretskih raprava o suvremenom fenomenu organiziranog kriminaliteta, ukazuje i na moguće izazove kada je u pitanju istraživanje ovog fenomena.¹⁰

Također, vrijedna pažnje je i činjenica da su, u radu prezentirani stavovi autora iz različitih dijelova svijeta (EU, USA, ali i Slovenija i Češka Republika) što čitatelju omogućava da se upozna sa stavovima naučnika koji potiču iz, društveno i ekonomski, različito razvijenih zemalja, te da spozna da problem organiziranog prekograničnog kriminaliteta nije samo problem razvijenog, nerazvijenog ili društva u tranziciji, nego je to jedan poseban fenomen kojeg, između ostalog, karakterizira fleksibilnost i koji predstavlja problem na svim meridijanima svijeta.

I dok na jednoj strani imamo nevjerovatnu dinamiku prekograničnog organiziranog kriminaliteta, u isto vrijeme, na drugoj strani značajno raste i interes za izučavanje ovog fenomena. Da li je fenomen prekograničnog organiziranog kriminaliteta zapravo novi oblik kriminaliteta, čije karakteristike i nevjerovatna ekspanzija u nama generiraju strah zbog nemogućnosti njegovog uspješnog suzbijanja ili samo još jedan novi oblik konvencionalnog kriminaliteta, vječito je pitanje o kojem naučnici i danas raspravljaju. Smatramo da je upravo *Upperworld and Underworld in Cross-Border Crime* jedna od publikacija koja daje doprinos rješenju ovog kompleksnog pitanja. Stoga najiskrenije preporučujemo čitateljima da potraže ovu knjigu¹¹ i prošire stečena, ali i steknu neka nova, znanja iz oblasti prekograničnog organiziranog kriminaliteta.

¹⁰ U tom smislu je naročito značajan rad Von Lampe, Klaus, *Organized Crime Research in Perspective*, ali i Passas, Nikos, *Cross-border crime and the interface between legal and illegal actors*, kao i Adamoli, Sabrina, *The protection of EU financial system from the exploitation of financial centres and offshore jurisdictions by organized crime*

¹¹ Autor ovog prikaza posjeduje jedan originalni primjerak knjige "Upperworld and underworld in cross-border crime" na engleskom jeziku, i vrlo rado će ga ustupiti na korištenje svima koji su zainteresirani.



ŠABANI Alisabri¹

MUJO HASKOVIĆ:
"IZBJEGLIŠTVO I DEVIJANTNO PONAŠANJE"²

Knjiga «Izbjeglištvo i devijantno ponašanje» autora dr. Muje Haskovića predstavlja vrijedan i aktualan rad o izbjeglicama i izbjegličkoj kulturi. Postoji tužna koincidencija između ove studije i studije profesorice Silve Mežnarić «Osvajanje prostora prekrivanje vremena» (1991.g.), gdje na 119 strani konstatira da će ostaci Jugoslavije «postati prostorom zatvorenog siromaštva, niske razine negativnih sloboda i potpune ugroženosti pozitivnih prava i sloboda. U kulturi nasilja i oskudice bijeg ili puko preživljavanje postaje jedinom ekonomijom deprivacija...Bježi se na bilo koje vrijeme i bilo gdje; preživljava se iz dana u dan, bez mogućnosti računa, a što će biti poslije... Na Balkanu je, ponovno, na pomolu nova izbjeglička kultura»

Ovu prediktivnu notu iz 1991.g. ugledne znanstvenice iz područja teorije migracija autor konkretizuje istraživanjem BiH izbjeglica koji su se našli u slovenačkim izbjegličkim kampovima. Njegovi uvidi i saopštenja o izbjeglištvu su daleko rigidniji nego što je teorija mogla prepostaviti i pri tome konstatira da je u većini slučajeva socijalna upropaštenost izbjeglica relativno trajna.

Pored precizne institucionalno-pravne definicije izbjeglištva i navođenja uzroka i činioca izbjeglištva na području bivše Jugoslavije (21-38str.), autor nam razotkriva šta znači za izbjegličku populaciju iznenadna promjena socijalne sredine i socijalne mreže, otuđenost, apatija, abulija, anonimnost koji lako dovode do greške u prihvatljivom ponašanju i na vidjelo iznosi devijantnost kao dio opće socijalne insuficijencije ili privremenim oblicima ponašanja. Populacija izbjeglica razbija teorijske okvire nasilnih migracija i indicira zapravo da se radi o kolektivnoj stresnoj

¹ Dr. sc., docent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

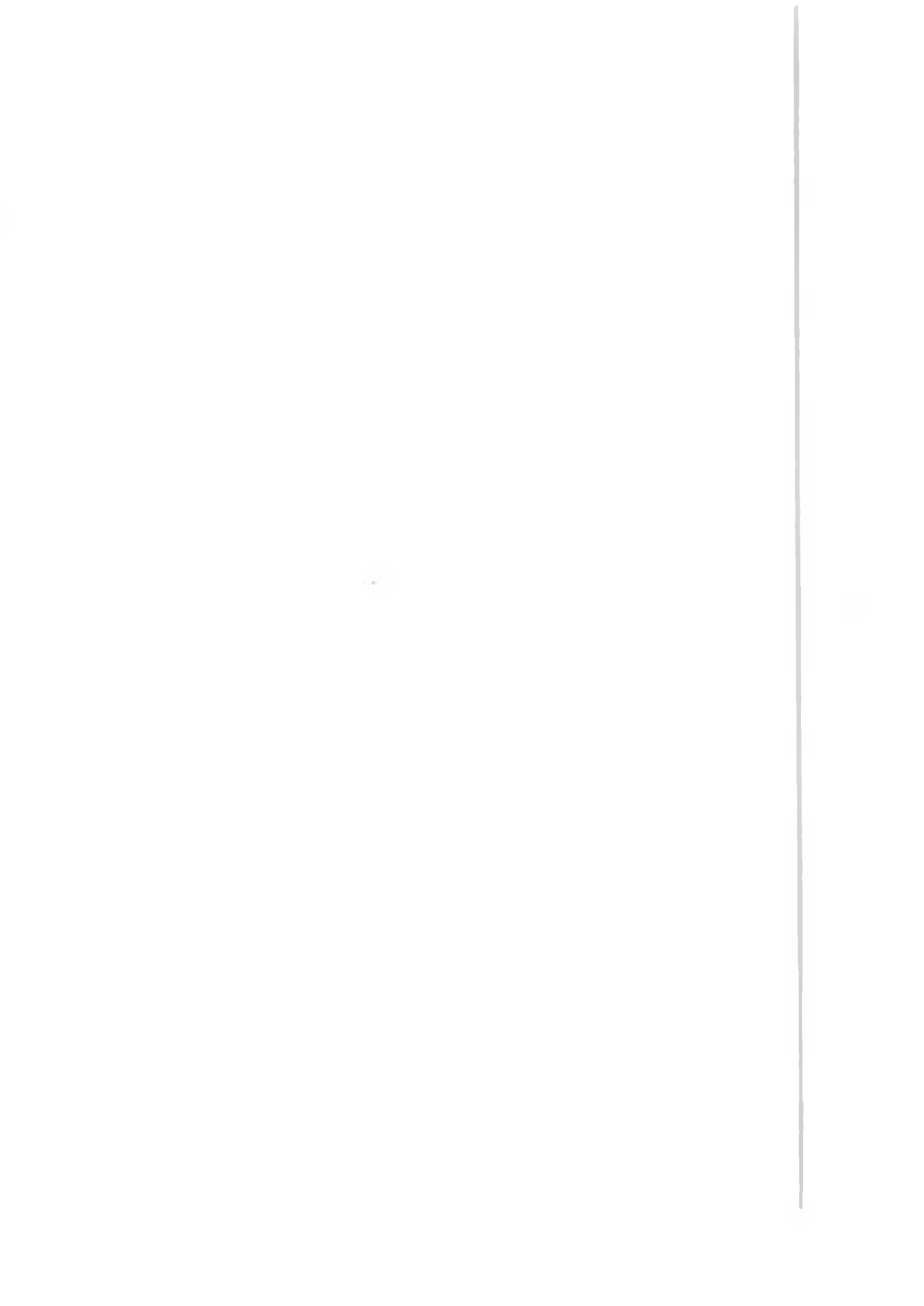
² Bosnia ARS, Tuzla, 2003.

situaciji gdje razaranja i gubici tako snažna da dovode poremećaja socijalne strukture i socijalnih funkcija društva.

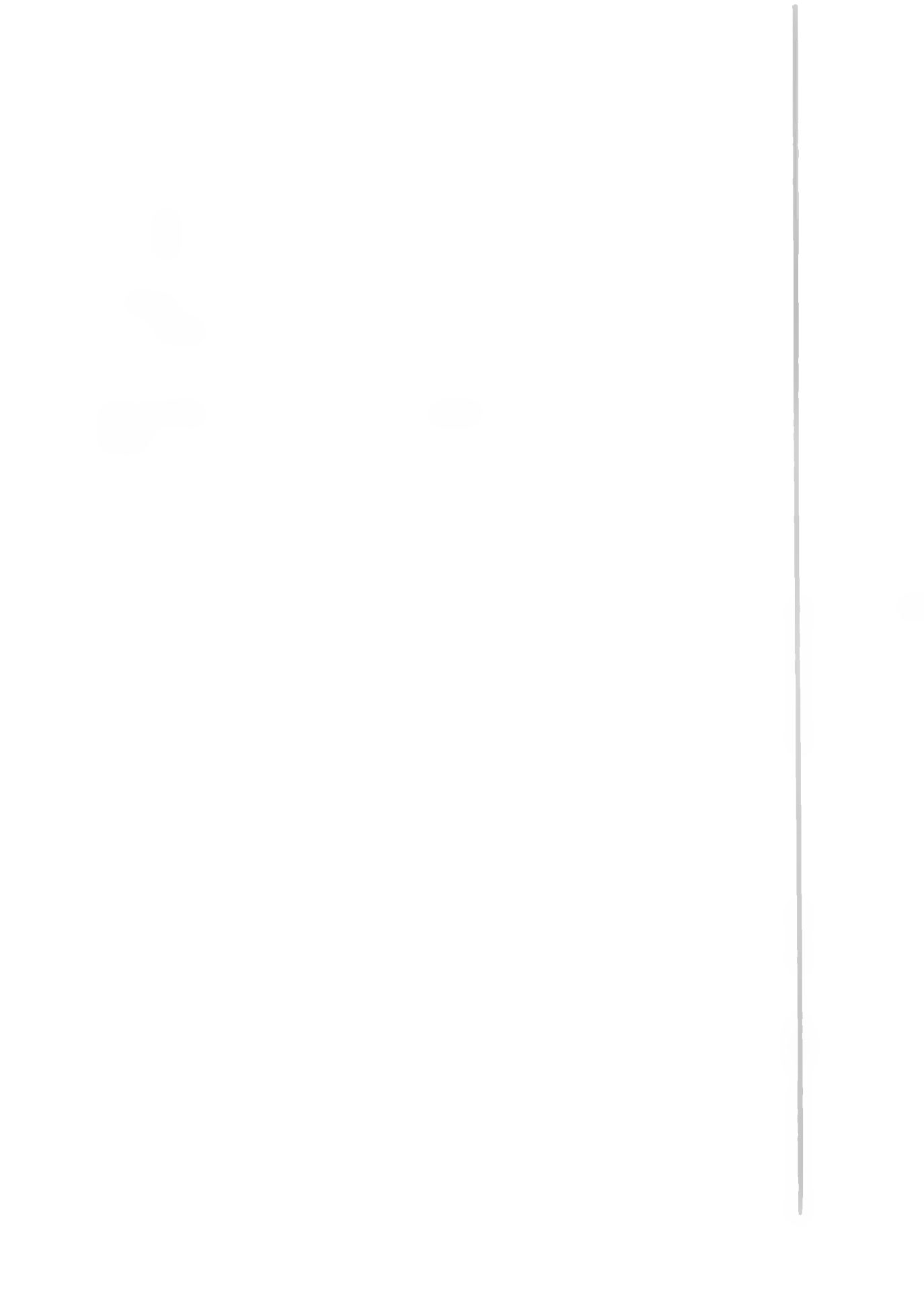
Zato nam autor daje precizne i uputne informacije o stresu i manifestacijama stresa kako na individualnom tako i na kolektivnom planu(41-61str.).Pri tome razvija veoma kvalitetnu raspravu sa teoretičarima stresa poput Bella, Lazarusa i Salya. Naročito je značajna analiza i klasifikacija trauma koja pogađa svakog izbjeglicu, a to su faza šoka , faza reakcije , faza reparacije i faza nove orijentacije. Pored toga , autor unosi i varijablu vremenske sekvence izbjeglištva i na taj način upotpunjava saopštenje o drami konkretizujući psihosocijalni rizik kroz koji se prolazi.Na taj način zaokružena je perspektiva space/place relacije, te to predstavlja istraživački pomak u razumijevanju izbjeglištva. Kroz iskustvo jakih traumatskih događaja , dešava se da ranije duševno zdravi ljudi , mogu reagirati na devijantan način(63-77 str.). U duhu dobre naučne kulture socijalizacija i devijantno ponašanje se dovode u vezu (79-133 str.) i problematizira se suodnos faktora socijalizacije i devijantnog ponašanja kao desocijalizirajuće činjenice u okružju društva prijema (Slovenija), koje je već ionako imalo dugu tradiciju stigmatiziranja takozvanih južnih naroda Balkana u dodiru s njima.

U odjeljku «Problem istraživanja»(135-151 str.) operacionalizira se relacija izbjeglištvo-devijantnost i upozorava na činjenicu da razorena socijalna mreža i rušenje tradicionalnih životnih struktura i normi, uz sve poznate reakcije na situaciju izbjeglištva, kao što su agresivnost, hiperaktivnost, anksioznost, izolacija, anonimnost, mogu predstavljati podupiruće faktore nastanka devijantnosti kod izbjegličke populacije. Devijantnost , jednostavno , ima veće šanse da se javi u izbjegličkoj, nego u nekoj bolje situiranoj populaciji. To je i osnovna hipoteza koja je uspješno i dokazana: odnos prema devijantnom ponašanju među izbjeglicama je prije svega posljedica sociopsiholoških pritisaka kojima su izbjeglice izložene u izbjegličkoj situaciji, znatno manje ličnim i kolektivnim osobinama te populacije. Uz korektno definisanje metode istraživanja, odabir uzorka, posebnu pažnju zaslužuje upotreba baterije instrumenata i upitnika, poput upitnika vremenske organizacije, stanfordskog inventara vremenske

perspektive, Spielbergov upitnik anksioznosti, skale utjecaja događaja, Rokeachove skale vrijednosti i druge. Na taj način izbjegnuta je bilo kakva neutemeljena konstrukcija i to je ono što ovaj rad kvalifikuje kao kvalitetan naučno istraživački poduhvat.



Prijevodi



VANDALIZAM¹

Pojava besmislenog pustošenja i uništavanja, naročito kulturnih vrijednosti, ima dugu historiju. Počelo je sa istočnogermanskim Vandalima, koji su, mada je po njima postao poznat, godine 455. opustošili grad Rim. To je bio prvi značajan primjer, koji se opravdano ili ne provlačio kroz historiju i došao do francuskog svećenika i kasnije opata Henrija Gregoria (1750-1831), koji je 1794. godine skovao izraz **vandalizam** (franc. *vandalisme*). Čovjek, strastveni republikanac, zaslužan za otvaranje škola, biblioteka i naučnih ustanova u tadašnjoj Francuskoj, je mislio, da su za uništavanje umjetničkih djela tokom revolucije krivi njeni neprijatelji, pa je s toga njihovo ponašanje poredio sa divljaštvom Vandala. Iako je riječ vandalizam u početku korištena kao nešto pogrdno, ostala je poznata u naučnim krugovima sve do danas. Ne treba se bojati da će ova riječ nestati, jer o pojavi koja je nazvana ovom riječju još uvijek ne možemo govoriti u prošlom vremenu. Takve pojave se nisu završile niti sa Vandalima, niti sa neprijateljima francuske revolucije. One su danas čak i češće. Uništavanje spomenika i nadgrobnih spomenika, razbijanje stakala i uličnih svjetiljki, pisanje po zidovima itd., su postali naša svakodnevica, ali svakako ne djela sa kojima se društvo pomirilo. Ove pojave pored neposrednih posljedica za okolinu, dovode do smetnji u društvenim odnosima, do bezbrižnosti, straha i raspada, kako kaže Roos (1982). Vandalizam je u mnogim državama postao zlo kako gradskog tako i seoskog života. Kod nas je ovaj problem veoma aktuelan, mada nije na nivou kakav je npr. u SAD i nekim evropskim državama. Moramo biti svjesni, da su službeni podaci o ovakvim djelima samo vrh ledenog brijega, a da stvarno stanje tek možemo pretpostavljati. No to nije predmet

¹ Priredio i preveo dr. sc. Mujo Hasković, docent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

ove rasprave. Pokušat ću dati opis same pojave u njenom različitom pojavnom obliku te moguće razloge i protivmjere.

Definicije i vrste vandalizma

Šta je to što usmjerava vandalizam i razlikuje ga od drugih oblika devijantnog ponašanja? Najbliže istini je, da je osnovna karakteristika vandalizma, usmjerenje ka oštećivanju ili uništavanju stvari, a ne nasilje nad ljudima. Svakako, da uništavanje stvari može biti zamjena za nasilje nad ljudima. Iza razbijenih stakala, potrganih ruža, oštećenih automobila itd., može se kriti osveta prema pojedincima, ustanovama ili općenito društvu itd. Ali, kao što kaže Van Vliet (1982), kod mnogih autora nema saglasnosti o tome, što je to vandalizam. Mnoge definicije su preširoke (npr. oštećivanje stvari) i zato nisu upotrebljive. Uži pristupi definiranja vandalizma su se pojavili u obliku pokušaja određivanja štete (materijalna i društvena šteta) ili pak na osnovu strukture vandalskog čina (Casserly i sar.,1980). Ovdje se više obraća pažnja na vrstu vandalizma, za razliku od drugih koji vandalizam vežu za određena područja (npr. školski vandalizam). Nećemo se ovdje upuštati u prikazivanje različitih službenih definicija zasnovanih na zakonima različitih država, ali bi se pridružili mišljenju pomenutog Vlieta, da su pravne definicije vandalizma ograničene jer se usmjeravaju na zakonom određenu pravnu normu vandalskog ponašanja, zanemarujući, kako uticaj društva, tako i predhodne psihološke okolnosti učinilaca nekog vandalskog čina. Mnoge definicije su preširoke. Obuhvataju pojave od pisanja po zidu (grafiti), do požara, oštećenja ili uništavanja tuđe imovine itd. Mislimo, da je najpravičniji pristup vandalizmu sa aspekta razumjevanja problema.

Stan Cohen (po Casserlyu i sar., 1980), dijele vandalska djela na osnovu značaja koji imaju za učinioca na slijedećih sedam grupa:

- **Vandalizam iz koristoljublja, profilerski vandalizam**, kada učinioci vandalskog čina oštećuju stvari da bi došli do novca ili drugih dobara;
- **Taktički vandalizam**, kada pojedinac vandalskim činom skreće pažnju na neki problem ili ga želi što prije riješiti (npr. oštećivanje restorana kao protest protiv slabe ishrane);
- **Ideološki vandalizam**, kada se čini neka šteta radi ideoloških nazora (npr. uništavanje javne imovine ili imovine pripadnika drugih naroda tokom međunacionalnih sukoba);
- **Revanšistički vandalizam**, kada se čini neko oštećenje radi osvete (npr. razbijanje prozora na školi radi slabih ocjena);
- **Vandalizam kao posljedica igre**, kada šteta nastaje kao posljedica igre (npr. rastaviti telefon na najpametniji način);
- **Grafiti**, šteta nastaje kada onaj, ko piše grafite, izražava samoga sebe ili poručuje nešto drugo (npr. razne ljubavne poruke);
- **Zlonamjerni vandalizam**, gdje počeci gnjeva, neprijateljstva i agresivnosti nisu tako vezane za metu kao kod revanšističkog vandalizma, ali su ipak usmjereni (na pojedine vrste vlasništva). Primjer ovog oblika vandalizma bi bio školski vandalizam kao posljedica frustracije radi škole.

U odnosu na štetu koji uzrokuje, razlikujemo četiri kategorije vandalizma (Casserly i sar., 1980), a vezano za visoke ili niske troškove ili štetu. Zeisel (1974) je u svojoj podjeli vandalizma spojio visinu štete i vrstu motiva, odnosno namjeru učinioca, što je prikazano u slijedećoj tabeli.

POSLJEDICA MOTIV	Trenutna šteta koja zahtijeva hitno snabdijevanje	Akumulirana šteta koja zahtijeva ponavljano snabdijevanje
Svjestan	Zlonamjerni vandalizam	Nenamjerno oštećivanje stvari
Nenamjieran	Pogrešno imenovani vandalizam	Šteta, prikrivena u održavanju

Zlonamjerni vandalizam je već objašnjen, pogrešno imenovani pretpostavlja štetu koja nastaje npr. pri igri (razbijen prozor pri igri nogometa), nezlonamjerno oštećivanje stvari se dijelom poklapa sa Cohenovim vandalizmom kao posljedicom igre (npr. djeca crtaju na zidu gol, koji trebaju za igru nogometa, ne iz zlobe, nego što smatraju da im to treba. Šteta prikrivena u održavanju se odnosi na povećane troškove održavanja, zbog nenamjerno nastalih šteta kod svakodnevne upotrebe nekih prostora (npr. djeca skraćuju put kroz parkovske površine, živu ogradu, što zahtijeva nove troškove radi obnavljanja).

Cohen (1982), postavlja pitanje, kako objasniti tzv. proces pripisivanja devijacije. Odgovor na pitanje, zašto je neko ponašanje devijantno, a drugo ne, nije jednostavan. Očito je, kako dalje kaže Cohen, da:

- Ne smatramo, da su sva kršenja normi devijantna, problematična i kriminalna;
- Ne pridajemo važnosti svim pravilima koja zabranjuju nezakonito uništavanje imovine;
- Ne imenujemo niti o njima raspravljamo, sve prekršaje kao prijestupe.

Devijantno i nedevijantno ponašanje predstavlja neke kontinuumne ponašanja ljudi, kada je kršenje pravila ponašanja prihvatljivo, institucionalizirano i »normalno« ili pak to nije.

Spomenuo sam već negativne strane ponašanja označenog kao »vandalizam«. Cohen takođe navodi pet uslova pod kojim slično ponašanje nije vandalizam:

- **Obrednost:** na nekim mjestima, u određenim prilikama, kod raznih praznovanja, oštećivanje stvari je dopustivo, nekako prihvatljivo i poželjno (npr. razbijanje čaša na svadbama, proslavama rođendana itd.).
- **Zaštita:** kao i u ranijem primjeru, kao da društvo daje pojedinim grupama slobodu da sudjeluju u vandalizmu (npr. studenti ili đaci na kraju školovanja). I ako se vandali tada kažnjavaju, kazne su blaže, nego za slična djela u drugim slučajevima. Ta zaštita je naročito izražena na nivou razreda.
- **Igra:** kada šteta nastaje kao posljedica igre, razumljivija je i rijetko se kažnjava. Izrazi, kao »igra«, »zabava«, »dogodovština« itd., služe za racionalizaciju i neutralizaciju negativnih obilježja.
- **Brisanje sa spiska vandalskog ponašanja:** manje štete i kvarovi se smatraju normalnim i očekivanim u nekim sredinama i organizacijama. Zbog njegovog očekivanja, takvo ponašanje ne smatramo devijantnim (npr. pisanje po zidovima klozeta, urezivanje imena po drveću itd.).
- **Ograđenost:** uništavanje imovine u određenim poluzatvorenim (škole, fabrike) ili totalno zatvorenim (zatvori, bolnice za duševno bolesne) ustanovama, ostaje nevidljivo za vanjski svijet, te je isto institucionalizirano ili ceremonijalno kažnjivo iza zidova tih ustanova.

Zato, misli Cohen, pitanje definiranja vandalizma je široko političko, mi bi rekli društveno pitanje. Mada ćemo se u nastavku kloniti rasprave u tom pravcu, spomenut ćemo još Readejevo (1982) mišljenje, da vandalizam uopće nije neka posebna vrsta devijantnog ponašanja, nego sporedni proizvod normalnog ponašanja, kada ono nije pod ozbiljnom društvenom kontrolom. Kasnije ćemo se još sresti sa njegovim stavovima.

Moramo se dodirnuti još jednog pitanja, nekih karakteristika koje se pridaju vandalskom ponašanju, kao besmislenost, narazumnost, čudljivost itd. Podaci govore, da nije sasvim tako. Već smo vidjeli, da vrste vandalizma dijelimo u odnosu na motivaciju pojedinaca, prirodu mete vandalskog čina itd. Odkud ta razlika između javnog mišljenja i stvarnosti? Već spomenuti Cohen u jednom od svojih ranijih radova (Cohen, 1971), objašnjava ovu pojavu, ističući, da ljudi percipiraju vandalizam kao, izopačenost puritanske etike. A ona pretpostavlja, da se sve radi zbog neke prepoznatljive koristi. Kako ta korist kod vandalizma nije prepoznatljiva (niko ništa ne dobiva), vandalizam se čini besmislenim. Jedini način da ga osmislimo je pretpostavka, da nema smisla. Možda je razlog u tome, da bi za društvo bilo neprihvatljivo priznavanje smisla vandalizmu, jr bi to možda zahtijevalo njegovo ozakonjenje. Kako kažu Fisher i Baron (1982), iz perspektive vandala, vandalizam je snažan odgovor na nepravedne odnose u društvu. Zato je često predmet napada javna imovina, kao simbol nepravednosti sistema. Uništavanje javne imovine je osveta, ali i poziv društvu da spozna svoju krivicu.

Neki javni oblici i karakteristike vandalizma

Vandalizam čine prije svega dječaci (11 do 15 godina starosti) i mlađi muškarci (do 25 godina starosti). Radi se o grupama koje su fizički više ili manje dozrele, ali su lično i socijalno nezrele. Mali je broj djevojaka među vandalima, relativno najviše kod pisanja po zidovima (grafiti). Ovi podaci svakako važe za otkrivene slučajeve. Većinu vandala nikada ne otkrijemo. U SAD, u oko 90% prijavljenih vandalskih djela, počinioci nikada ne budu otkriveni. Različite ankete među mladima (Mawby, 1982) su pokazale, da ih je više od 50% nekada učinilo neko vandalsko djelo. Vandalizam nije ni prostorno ni društveno ograničen. Vandali su prisutni na selu i u gradu, porijeklom su iz svih društvenih slojeva i različitih su nacija. Nisu pak sva područja jednako izložena vandalskom divljanju. Čini se, da su najizloženiji parkovi i dječija igrališta, javni saobraćaj, ustanove (studentski domovi, biblioteke, domovi

za prevaspitavanje, kulturni prostori, muzeji itd.), kuće za stanovanje (nova naselja i trgovački prostori u centru grada, visokospratnice itd.), te ulična oprema (sijalice, korpe za smeće, klupe, telefonske govornice, saobraćajni znaci itd.). Vandalizam se javlja prije svega u nezaštićenim područjima, iako možemo reći, pomanjkanje nadzora i vandalizam nisu u uzročnoj vezi. Iatina je, da su vandalizmu više izložena javna dobra, nego privatno vlasništvo.

De Gruchy i Hansford (1980) su u svom istraživanju vandalizma u Brisbaneu, odnosno njegovom trgovačkom centru ustanovili slijedeće:

- Četiri najčešća oblika vandalizma su bila: uklanjanje ili oštećenje stvari koje su tokom noći ostajale vani, razbijanje prozora, grafiti, te oštećivanje pričvršćenih znakova ili natpisa;
- Većina vandalskih djela je učinjena noću, na kraju sedmice, šteta nije bila velika, a 25% slučajeva je prijavljeno policiji;
- Oštećene su bile prije svega zgrade koje su se isticale u odnosu na okolinu, zgrade koje su imale velike staklene površine, a uz to su bile locirane blizu noćnih lokala za razonodu.

Zanimljivi su takođe rezultati istraživanja koje je proveo Webb (1982), o utjecaju različitih varijabli (količina i vrsta nadzora, različite mogućnosti bijega) na mogućnost vandalskog ponašanja i djelovanja. Istraživanje, odnosno varijable prikazujemo na slijedećem dijagramu.

→ visok

Varijabla A Nadzor zgrade

→ nizak

→ visok

Varijabla B Nadzor ulice

→ nizak

→ (x) ulica pregrađena sa zidom visokim tri metra
 Varijabla C Put bježanja → otvorena cesta
 → krivudava zadnja ulica

→ oštećenje telefonske kabine
 → oštećenje ulične svjetiljke
 Varijabla D Vrsta Vandalizma
 → oštećenje ograde
 → grafiti

Zadatak ispitanika (starosti 12 do 14 godina) je bio, da na osnovu predloženih varijabli ocjene, sa kakvom vjerovatnoćom bi učinili neki od četiri vrste vandalizma, u svakoj pojedinačnoj sredini. Odgovori su pokazali, da bi se uopće vandalizam pojavljivao u sredini bez nadzora, tamo odakle je lahko pobjeći. Grafiti su bili najizvjesniji oblik vandalizma, a oštećenje uličnih svjetiljki najmanje vjerovatno.

Van Dijk i sar. (1982) misle, da pojava vandalizma u odnosu na pojedina područja zavisi od tzv. činilaca privlačnosti i činilaca odgoja. Prvi se odnose na to, zašto je neko područje interesantno za vandale, a drugi na činioce, koji u nekoj sredini utiješću na pojavu vandalizma. Treba napomenuti, da vandali često žive u sredinama u kojima se dešava vandalizam.

Bacanje kamenica na automobile koji prolaze ulicom, razbijanje prozora, trganje telefonskih kablova i uništavanje telefonskih govornica u potpunosti, gaženje cvijetnjaka, razbijanje spomenika itd., uzrokuju veću ili manju materijalnu štetu, ali takav vandalizam proizvodi i druge posljedice. Među njima su, povrede nastale zbog pokvarenih sredstava za dječiju igru,

kašnjenje vatrogasaca na mjesto požara radi pokvarenih javnih telefonskih govornica, teškoće koje imaju stariji ljudi i invalidi, koji stanuju na višim spratovima, radi oštećenih liftova itd. Na kraju, spomenimo, osjećaj nesigurnosti kod stanovnika, nepovjerenje prema susjedima i jednu opću otuđenost.

Pogledajmo još neke primjere vandalizma u odnosu na specifičnost mjesta. Skoro svi istraživači navode škole kao tipičan primjer mjesta, koje je izloženo vandalskom ponašanju. Vandali u školama oštećuju prije svega klozete, vrata i zidove, namještaj, parkove, igrališta, udžbenike, opremu, prozore itd. Najčešći vandalski čin u školama, je razbijanje prozora. Vandalizam je češća pojava u školama u kojima ima više loših učenika (osvetnički vandalizam). Štete nastaju prije svega krajem sedmice, prije ili poslije nastave, tokom raspusta, u trenucima, kada je mala vjerovatnoće, da bi u blizini škole mogao biti neko drugi. Vandalski ispadi su češći u većim školama, a veličina škole je značajniji faktor od veličine mjesta u kome se nalazi neka škola. Vandalizam je rijediji kao pojava u školama, gdje postoji dobra saradnja sa sredinom u kojoj škola egzistira. Vandalizmu su više izložene srednje škole (od osnovnih), one sa zastarjelom opremom, škole u kojima radi osoblje niskog morala, sa nezadovoljnim učenicima kojima je škola izrazito dosadna. U neproblematičnim školama odnosi među učiteljima su bili manje formalni, veza sa školom je bila tješnja, prema učenicima se nastavnici nisu ponašali autoritarno, ocjene im nisu bile disciplinsko sredstvo, roditelji su podržavali disciplinu u školi itd. Te škole su bile u pravilu bolje održavane, imale su lijep izgled i bile su locirane u prijatnijem okruženju. U njima je bilo vrlo malo ličnog nasilja.

Spomenuli smo ranije, da se vandalizam javlja i u seoskim sredinama. Njegovi pojavni oblici su nešto drugačiji, kao i objekti koji su na raspolaganju vandalima. Donnermeyer i Phillips (1982) u svom istraživanju navode slijedeće karakteristične primjere seoskog vandalizma:

- Uništavanje ili oštećivanje poštanskih sandučića;
- Razbijanje prozora na kući, garaži, štali itd.;

- Razbijanje prozora i prednjih svjetala na parkiranim automobilima;
- Uništavanje i oštećivanje vanjskih ukrasa za vrijeme praznika;
- Prskanje parkiranih automobila farbom ili gađanje u njih iz pištolja;
- Vožnja automobila (najčešće sa pogonom na četiri točka, kao što je džip) kroz kukuruzna ili žitna polja;
- Uništavanje i namjerno otvaranje ograda sa ciljem ispuštanja stoke iz dvorišta;
- Razbijanje vanjskih svjetala;
- Uništavanje saobraćajnih i drugih znakova uz cestu.

To svakako nisu svi oblici vandalizma koji se dešavaju na selu. Neki oblici su tipično američki (npr. pucanje u automobile iz pištolja). Vandalizam se dešava u naselju (selu) u kojem vandali žive. Dešavaju se tokom cijele godine, prije svega u jesen i na kraju sedmice. I kod seoskog vandalizma važe pravila, da ga čine prije svega muškarci, u grupi, posebno u pijanom stanju. Posebno su vandali napadali na imanja koja su bila blizu ceste (dostupnost), ili su bliže većem naseljenom mjestu.

Vandalizam nije vezan samo za posebna naselja, ali su neki oblici vandalizma vezani za neke događaje. Karakterističan oblik takvog vandalizma je tzv. nogometni huliganizam, čest u Engleskoj, ali i kod nas sve češći. Odlikuju ga dvije osobine (Dunning i sar., 1982):

- Vezan je prije svega za muškarce i
- Muškarci, nogometni huligani koriste utakmice za ispoljavanje agresije i izražavanje tzv. »agresivne muškosti«.

Utakmica se ovdje javlja ne kao sportski događaj, nego kao borba za prevlast između članova dviju grupa. Suprotstavljenost se takođe javlja na dvije ravni, na ravni same utakmice i na ravni »prodora na teritoriju« navijača

suprotne strane. Sve to se izražava na različite načine, od mahanja zastavama i vrištanja, do fizičkog sukoba i vandalskog uništavanja.

Pokušaji objašnjenja

Više teorija pokušava objasniti vandalizam. Te teorije su različite prirode i različite uopštenosti. Neke pokušavaju objasniti zašto se vandalizam javlja samo u nekim područjima, a druge o vandalizmu raspravljaju u širem društvenom kontekstu. Objašnjenja su često suprotna jedno drugom, ali se i dopunjuju. Pokušat ćemo ih pregledno prikazati.

Teorije koje su se u objašnjenju vandalizma usredotočile na područja gdje se vandalizam dešava, zasnivale su se na spoznaji, da nisu sva područja jednako izložena vandalskim napadima. Čini se, da su fizičke karakteristike okoline, oblik i vrsta zgrade (kuće), ili nekih površina, veoma bitni za pojavu vandalizma. Još je Jane Jacobs (po Webbu, 1982) isticala na postojanje granica između javnog i privatnog prostora, te ulozi samih stanovnika u čuvanju svoje okoline. Ovoj teoriji možemo slobodno pripisati tzv. ekološki determinizam, tj. poimanje, da je okolina nezavisna, a ponašanje zavisna varijabla. Po ovoj teoriji, vandalizam je stvar prilike, a ne objašnjava zašto se vandalizam javlja. Ova teorija je uglavnom ukazala na to, kako prognati vandalizam iz neke sredine u drugu ili da ga možda zamjene neki drugi oblici devijantnog ponašanja. Trba istaći, da je ova teorija prisutna u velikom broju istraživanja odnosa fizičke okoline i vandalizma.

Webb (1982) misli, da je korak naprijed u istraživanju ove pojave, kada se vandalizam proučava s aspekta prilike ili povoljnog trenutka. U ovom pristupu se razmatra, ne samo procjena vandala hoće li biti opažen, nego i njegova procjena posljedica nekog vandalskog čina. Newmanov naglasak na teritorijalnost, zamjenjuje se procjenom učinioca vandalskog djela, njegovom procjenom posredovanja i mogućim posljedicama. Pojam prilike ili povoljnog trenutka, daje

mogućnost proučavanja vandalizma i prirode branjenog prostora.

Ako je mogućnost bježanja sa nekog mjesta veća, veća je mogućnost za vandalizam. Činjenica je (Webb, 1982), da vandali koji se poznaju radije učestvuju u nekom činu na teritoriji koju dobro poznaju, kako fizički, tako i socijalno.

Slična po prirodi, tj. isticanjem značaja fizičke sredine, tj. u odnosu na izbor meta vandalizma, je Allenova i Greenbergerjeva (1978) estetska teorija vandalizma. Ona polazi od toga, da je za vandale sam čin uništavanja prijatan sam po sebi. Često je vandalizam za omladince šala, zabava, neko »uništavajuće stvaralaštvo«. Uništavanje bi bilo prijatno, jer u sebi sadrži karakteristike estetskog iskustva. Varijable, povezane sa izgledom objekta (npr. zamršenost), koji određuju užitak, proizilazeći iz društveno promjenljive interakcije s njim, može odrediti zadovoljstvo koje proizilazi iz vandalizma. Ovu pojavu je moguće objasniti s Berlynejevom teorijom odnosa između hedonskih vrijednosti podražaja (užitkom) i uzbuđenosti. Izgled okoline (s time takođe uzbuđenost i preko nje užitak) je neposredno zavisian od slijedećih činilaca:

- Uporedne varijable, kao što su zamršenost, novost, skladnost i očekivanost;
- Psihofizičke osobine, kao što su veličina, boja i intenzitet, te
- Uređenje uzoraka podražajnih elemenata.

Radi svojih fizičkih karakteristika ljudima će se nekada neki objekt učiniti zanimljiv, lijep ili ružan. Ponekad neki objekt ili okolina svojim promjenama postaju ljepši, zanimljiviji, ali ne na društveno poželjan način. Vandal npr. traži u okolini objekt, za koji misli, da će se razbiti na najprivlačniji način, i da će nakon uništavanja izgledati mnogo zanimljivije, privlačnije, nego što je bio.

Teorija ima jake i slabe strane. Kao prvo, izgled nekih objekata u okolini, očekivani užitak tokom vandalskog čina, kao i očekivani izgled objekta nakon vandalskog čina, mogu djelovati uzbuđujuće, odnosno, kao uzročnici vandalizma.

Slabija varijanta ove teorije pak znači, da estetske varijable povezane s objektom, služe kao znak raspoznavanja, koji određuju izbor među mnogobrojnim ciljevima.

Kao i prethodne, ni ova teorija ne polazi od društvenih korjena vandalizma, ali objašnjava u okviru slabije varijante – izbor meta vandalskog djela. Niti jedna do sada pomenuta teorija nije pokušala objasniti činjenice, da nisu svi ljudi vandali ili odgovoriti na pitanje, zašto neki jesu?

Alen i Greenberger (1980) su nastavili svoje razmišljanje sa hipotezom, da smanjena informiranost i kontrola nad okolinom u određenim uvjetima pobuđuje vandalizam kao sredstvo ponovnog uspostavljanja nadzora, pri čemu estetski kvaliteti mogu određivati nivo tog nadzora. Kada pojedinac gubi nadzor, odnosno, kada mu se to čini, pokušat će promijeniti fizičku okolinu, kada na društvenu ne može utjecati ili su ti utjecaji bezuspješni. Te promjene se mogu odvijati na društveno prihvatljiv način ili se uspostavljaju određenim drugim mjerama, npr. s uništavanjem.

Uništavanje bi bilo prijatno, što izaziva kod pojedinca prijatna osjećanja, što mu daje osjećaj većeg nadzora. Sa ovom teorijom je učinjen značajan pomak razumjevanju vandalizma, kao društvene pojave sui generis, koje će svoj napredak doživjeti zasnovan na teoriji izjednačenosti, (Fisher i Baron, 1982).

Prema toj teoriji:

- Kod ljudi postoji opća težnja ka jednakosti u međusobnim odnosima i u odnosima sa društvom;
- Nejednakost u društvu uzrokuje tugu i bijes, koja motivira pojedinca ili grupu ka ponovnom uspostavljanju jednakosti (tj. ka promjeni objektivnog stanja) ili ka dostizanju psihološke jednakosti (tj. ka drugačijoj spoznaji jednakosti zasnovanoj na promjenjenim ubjeđenjima). Vandalizam bi bio posljedica nejednakosti različitog porijekla koji nastaje kao pokušaj izjednačavanja, kao odgovor na spoznaju kršenja jedne vrste pravila (npr. norme pravde u društvenim odnosima), sa kršenjem drugih pravila (npr.

uništavanje tuđe imovine). Model izjednačenosti vidi vandalizam kao oblik devijacije u društvenom sistemu i kao otpor protiv tog sistema, oblik ponašanja koji odbacuje osnovne pravce i dominantne vrijednosti.

Koliko su nejednakost i kontrola sredine nužni uvjeti za pojavu vandalizma, postoji takođe niz drugih uvjeta. Među njima su prije svega stanje fizičke otpornosti okoline, znaci slabog održavanja, znaci pripadnosti, odnosno vlasništva, simbolične vrijednosti sredine, karakteristike ugrožene grupe i vandalske skupine. Posljedice vandalizma uključuju obim obnove stvarne ili psihološke jednakosti, količinu nadzora i značenje koje mu daje društvena zajednica. Sa društveog aspekta rezultati govore o strahu pred ponavljanjem vandalizma, značaj koji se pripisuje vandalizmu i protivvandalske mjere. Iako se vandalizmom obnavlja saznanje o jednakosti, to za vandala i za društvo ima različite dugoročne posljedice.

Možemo reći, da je cijeli model jedan od rijetkih, koji omogućava analizu vandalizma, sa aspekta pojedinca, društva, uvažavajući takođe zapletene odnose među karakteristikama fizičke i društvene sredine.

Protivvandalske mjere

U odnosu na raširenost i različitost pojavnih oblika vandalizma, imamo različite vrste mjera za njegovo spriječavanje. Najgrublje ih možemo svrstati u dvije skupine:

- Mjere, za potpuno ukidanje vandalizma u društvu;
- Mjere, za uklanjanje vandalizma iz pojedinih područja, užeg ili šireg okruženja.

Kako još uvijek nisu definirani razlozi pojave vandalizma, prvu grupu mjera ćemo teško realizirati, dok ćemo u okviru druge grupe mjera u borbi protiv vandalizma, postići neki uspjeh.

Hope (1982) misli, da se protiv vandalizma možemo boriti na slijedeća tri načina:

1. Društvenim spriječavanjem, tj. djelovanjem protiv motivacije pojedinca da participira u vandalizmu;
2. Zakonodavnim spriječavanjem, tj. povećanjem (ili možda smanjenjem) zakonskih kazni protiv vandala;
3. Smanjenjem mogućnosti, odnosno promjenom okoline u kojoj se dešava vandalizam, te da povećamo rizik vandalu, da će biti uhvaćen.

Van Dijk i saradnici (1982), vide mogućnost spriječavanja vandalizma sličnim mjerama: sanacija meta vandalskih napada, represija, oblikovanje većih mogućnosti za omladinu i njihovo veće angažovanje u sve aktivnosti sredine u kojoj žive i rade.

Vidimo, da se sa jedne strane polazi od fizičke okoline, a sa druge strane se uzima u obzir društvena sredina i pojedinac. Što se tiče fizičke sredine, protivmjere su usmjerene u onemogućavanje vandalizma u nekoj sredini (osim kod gradnje igrališta koja su moguće mete vandalima, ali i sredina gdje će provoditi slobodno vrijeme. Neke mjere proizilaze iz pomenutih teorija vandalizma. Po estetskoj teoriji vandalizma, morali bi oblokovati okolinu tako, da različiti oblici uništavanja nude vandalima što manje užitka. Mjere proizilaze iz utjecaja koji ima izgled okoline na želje pojedinca, da bi ga promjenili takođe na društveno neprihvatljiv način. Kada npr. neki previše jednostavan objekt stoji u zamršenoj sredini, pojedinac, vandal će ga pokušati promjeniti u pravcu veće zamršenosti (npr. tako da ga razbije).

Svakako, metu vandalizma je moguće popraviti. Ipak, popravka može imati različite posljedice, kao npr:

- Vandalizam će se premjestiti na slabije, manje otporne objekte;
- Popravljen meta može značiti novi izazov za vandala, za njihovu kontrolu okoline, te se još više trude da je do kraja unište.

Opravka mete je smisljena onda, kada ona nije najčešći cilj vandala, nego kada na njoj šteta nastane slučajno, kao rezultat neke druge djelatnosti, npr. igra s loptom ili jednostavno radi upotrebe.

Izbor građe, koja daje manje užitka pri uništavanju je možda još više učinkovita u prevenciji vandalizma. Allen i Greenberger (1978) navode, da najviše užitka tokom uništavanja daju slijedeći materijali: ogledalo, ravno staklo, crijep, drvo i metal.

Značajna protivmjera vandalizmu je, hitna opravka svih oštećenja na nekom objektu. Poznata izreka »vandalizam privlači vandalizam« se pokazala istinitom.

Kuća na kojoj je nekoliko prozora razbijeno, prije će ostati bez ijednog čitavog prozora, nego ona koja nema razbijenih stakala. Zagađena i oštećena okolina, kao da šalje poruku, da je vandalizam na tom području dozvoljen. Suprotnu poruku šalje održavana i lijepo uređena okolina, čime se ukazuje na veću povezanost stanara te sredine. Spomenimo ovdje istraživanje Zimbarda (1969), kada je opazio odnos vandala prema napuštenim automobilima. Znači zapuštenosti (npr. odstranjene tablice, otvorena hauba motora, vrata prtljažnika, odstranjene gume itd.) ukazuju vandalima, da im je auto na raspolaganju.

Uživanje u vandalizmu će biti manje onda, kada vandali ne vide u punoj mjeri sam postupak uništavanja i njegovih posljedica (prema estetskoj teoriji vandalizma), što postizemo npr. time, da sam objekat nije osvijetljen, ali je jako osvijetljena njegova okolina.

Neke mjere za prevenciju vandalizma proizilaze iz Newmanove teorije branjivog prostora. Razgraničenje teritorije, pretvaranje javnih površina u poljane sa ogradama oko objekata (npr. živa ograda, živice), odnosno prisustvo znakova upotrebe (npr. klupe za sjedenje, motke za sušenje veša itd), kao i veća preglednost i mogućnost nadzora su takve mjere.

Spominjali smo takođe značaj mogućnosti bježanja sa mjesta vandalskih aktivnosti. Tamo gdje je mala mogućnost neopaženog napuštanja mjesta vandalizma, bit će manje vandalskih aktivnosti.

Što se tiče zakonskih mjera i mjera prisile, iste imaju sličan učinak kao i prethodne (npr. snažan policijski nadzor u području gdje postoji, djeluje preventivno. Ove mjere sežu i u područje odgoja pojedinaca (npr. alternativne kazne, kao što je popravka nastale štete itd). Ipak su vjerovatno najznačajnije one mjere, koje se odnose na promjene određenih društvenih odnosa, veće uključenje mladih u društvena zbivanja, u oblikovanje boljih odnosa u sredini. Često je stavljan manji akcenat na ove mjere iz jednostavnog razloga, jer je vandalizmu najčešće bilo izložena fizička sredina, a probleme su rješavali stručnjaci za uređenje okoline. Takođe su rješenja tražili u promjeni okoline, a ne u pravim razlozima vandalizma. U tom pravcu treba da idu buduća istraživanja fenomena vandalizma.

LITERATURA

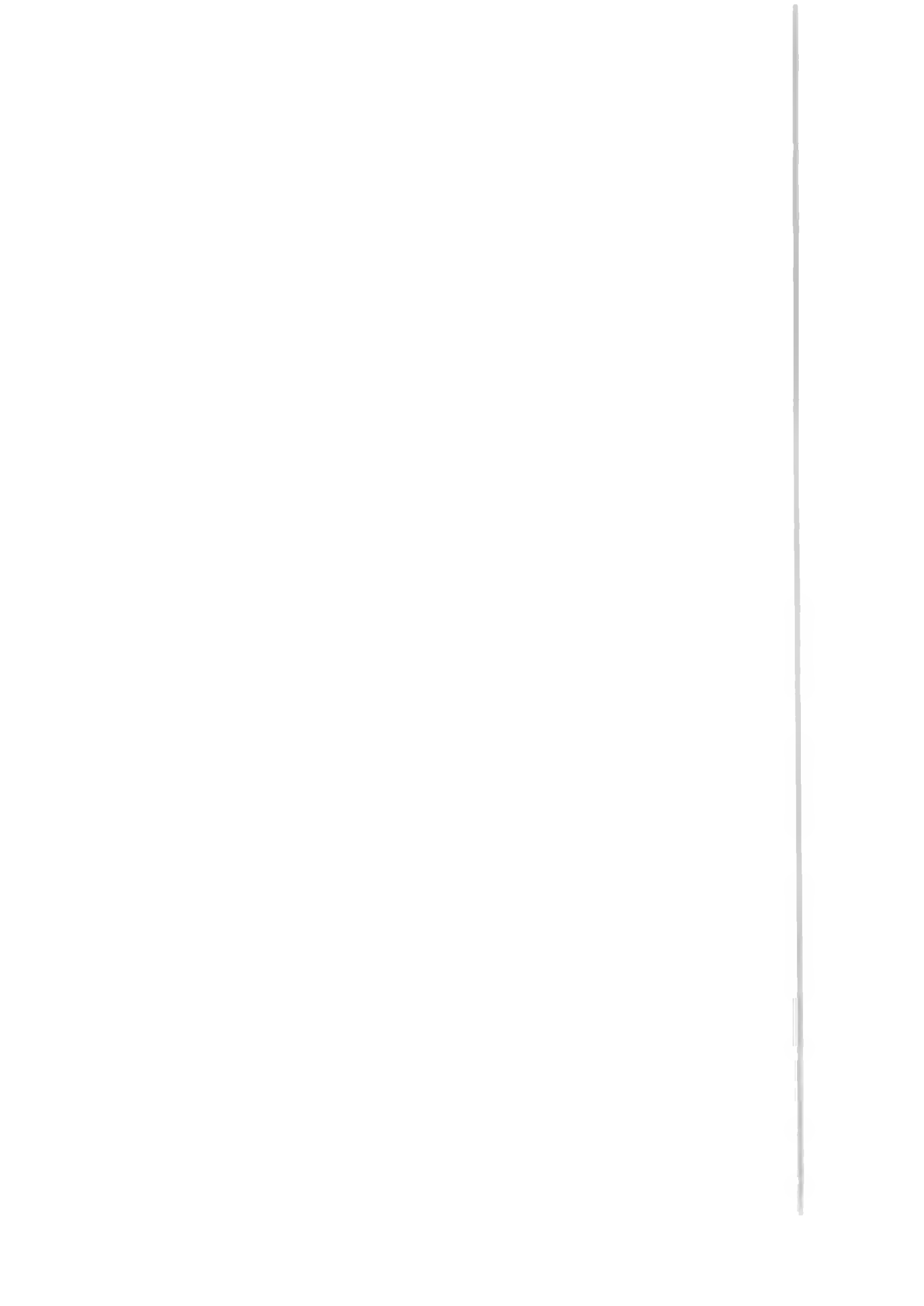
1. Allen V. L. Greenberger D.B. (1978), *An Aesthetic Theory of Vandalism, Crime & Delinquency*, 24,3, 309-321;
2. Allen V.L., Greenberger D.B. (1980). *Destruction and Perceived Control*. V: Baum A., Singer J.E. (Eds.) *Advances in Environmental Psychology*, Vol. 2, Hillsdale: LEA;
3. Becker F.D. (1977). *Housing Messages*. Stroudsburg: Dovvden;
4. Casserly M.D. et al. (1980). *School Vandalism*, Toronto: Lexington Books;
5. Clark R.D. (1971). *Group-Induced Shift Toward Risk*, *Psychological Bulletin*, 76, 4, 251-270;
6. Cohen S. (1971). *Directions for Research on Adolescent Group Violence and Vandalism*. *British Journal of Criminology*, 9, 319-340;
7. Cohen S. (1984). *Sociological Approaches to Vandalism*. V: Levi-Leboyer C. (Ed.). *Vandalism*, Amsterdam: North Holland, 51-61;
8. DeGruchy G.F., Hansford G.J. (1980). *An Environmental and Architectural Investigation of the Crimes of Burglary and*

- Vandalism in four Commercial Sub-Centres in Brisbane. *M-E Systems*, 10, 3-4, 2036;
9. Donnermeyer J.F., Phillips G.H. (1984). Vandalism and the Impact on the Rural Victim: The Case of the United States, V: Levi-Leboyer C. (Ed.). *Vandalism*, Amsterdam: North Holland, 149-160;
 10. Dunning E.G. et al. (1982). The Social Roots of Football Hooligan Violence, *Leisure Studies*, 1, 139-156;
 11. Fisher J.D., Baron R.M. (1982). An Equity-Based Model of Vandalism. *Population and Environment*, 5, 3, 182-200;
 12. Hope T.J. (1984) Preventing Vandalism: Lessons from an Action Research Project. V: Levi-Leboyer C. (Ed.). *Vandalism*, Amsterdam: North Holland, 335-343;
 13. Mawby R. (1984). Vandalism and Public Perceptions of Vandalism in Contrasting Residential Areas. V: Levi-Leboyer C. (Ed.). *Vandalism*, Amsterdam: North Holland, 235- 246;
 14. Reade E. (1984). Vandalism: is household movement a substitute for social control. V: Levi-Leboyer C. (Ed.). *Vandalism*, Amsterdam: North Holland, 133-148;
 15. Neumann O. ((1972). *Defensible Space*, London: Architectural Press;
 16. Roos H.E. (1984). Vandalism as a Social Problem. V: Levi-Leboyer C. (Ed.). *Vandalism*, Amsterdam: North Holland, 119-132;
 17. Van Dijk B., van Soomeren P., Valop M. (1984). Vandalism in Amsterdam, V: Levi-Leboyer C. (Ed.). *Vandalism*, Amsterdam: North Holland, 319- 334;
 18. Van Vliet W. (1984). Vandalism: An Assessment and Agenda. V: Levi-Leboyer C. (Ed.). *Vandalism*, Amsterdam: North Holland, 13-36;
 19. Wawrzynski J.K. (1984). Vandalism in residential areas in England: Oldham case study. V: Levi-Leboyer C. (Ed.). *Vandalism*, Amsterdam: North Holland, 283- 294;
 20. Webb B. (1984). Is there a place for vandalism?. V: Levi-Leboyer C. (Ed.). *Vandalism*, Amsterdam: North Holland, 175- 187;
 21. Zeisel J. (1974) Designing out Unintentional School Property Damage. V: Carson D.H. (Ed.). *Man-Environment Interactions*. Stroudsburg: Dowden;
 22. Zimbardo P.G. (1969), *The Human Choice: Individuation*,

Reason, and Order versus Deindividuation, Impulse, and Chaos.
V: Arnold W.J., Levine D. (Eds.). Nebraska Symposium on
Motivation, Lincoln: University of Nebraska Press;



Bibliografija



RAŠIDOVIĆ E. Beba

**BIBLIOGRAFIJA DIPLOMSKIH RADOVA
ODBRANJENIH NA FAKULTETU KRIMINALISTIČKIH
NAUKA U 2003. GODINI**

330.34 FBiH

ABLAKOVIĆ, Sanela

Institucionalizacija i organizacija privrede u Federaciji Bosne i Hercegovine : diplomski rad / Sanela Ablaković ; mentor Mustafa Festić. – Sarajevo : [S. Ablaković], 2003. – 31 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

355.40 : 343.341

ALIĆ, Sabrina

Obavještajni rad u funkciji sprječavanja organiziranog kriminaliteta : diplomski rad / Alić Sabrina ; mentor Mirsad Abazović. – Sarajevo : [S. Alić], 2003. – 55 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316.624

AVDIĆ, Adis

Teorija agresivnosti i problem subjektivnog prihvata agresivnosti kao životnog stila : diplomski rad / Avdić Adis ; mentor Šabani Alisabri. – Sarajevo : [A. Šabani], 2003. – 33 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

303.64 : 316.774 : 343.9

AVDIĆ, Amel

Analiza kriminalističko-kriminoloških i policijskih sadržaja u masovnim medijima : diplomski rad / Amel Avdić ; mentor Vladimir Obradović. – Sarajevo : [A. Avdić], 2003. – 40 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.359 : 343.851

BEGANOVIĆ, Husein

Kriminalistička strategija sprječavanja i istraživanja carinskih prevara : diplomski rad / Husein Beganović ; mentor Asim Šaković. – Sarajevo : [H. Beganović], 2003. – 32 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.712.5 : 35.078.7

BEGIĆ, Hasan

Rješavanje kriznih situacija izazvanih otmicom zrakoplova : diplomski rad / Hasan Begić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [H. Begić], 2003. – 53 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

613.83 + 343.57

BEGIĆ, Suad

Morfološke karakteristike najpoznatijih droga : diplomski rad / Begić Suad ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [S. Begić], 2003. – 65 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

613.83 + 340.67

BEHADEROVIĆ, Asim

Identifikacija i vještačenje droga : diplomski rad / Asim Behaderović ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [A. Behaderović], 2003. – 41 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.982

BEŠIĆ, Asmir

Metode prikupljanja mikrotragova – mogućnosti i ograničenja : diplomski rad / Asmir Bešić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [A. Bešić], 2003. – 42 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.359 : 339.13.025.88

BEŠIĆ, Husein

Menadžerski kriminalitet u procesu privatizacije u BiH : diplomski rad / Husein Bešić ; mentor Marko Beroš. – Sarajevo : [H. Bešić], 2003. – 45 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

355.40

BRDARIĆ, Edin

Protivelektronska borba kao sadržaj i metod obavještajnog rada : diplomski rad / Edin Brdarić ; mentor Ramo Masleša, saradnik mentora Sabro Hasković. – Sarajevo : [E.Brdarić], 2003. – 50 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.359

ČOLOVIĆ, Kemal

Aktuelna uloga fiktivnih firmi u carinskom sistemu BiH : diplomski rad / Kemal Čolović ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [K. Čolović], 2003. – 42 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

327 : 355.02

ĆATIĆ, Dženis

Elementi vanjske politike i sigurnost : diplomski rad / Ćatić Dženis ; mentor Sakib Softić. – Sarajevo : [Dž. Ćatić], 2003. – 37 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.57

ĆATOVIĆ, Almir

Nosioci i struktura narko kriminaliteta / Čatović Almir ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [A. Čatović], 2003. – 54 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

355.40 : 342.52(497.6)

DATZER, Darko

Odnos obavještajnih službi sa zakonodavnom vlašću u Bosni i Hercegovini : diplomski rad / Darko Datzler ; mentor Mirsad D. Abazović. – Sarajevo : [D. Datzler], 2003. – 28 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351.78 : 316.774

DELJKIĆ, Irma

Mediji kao izvor saznanja službi sigurnosti : diplomski rad / Irma Deljkić ; mentor Mirsad D. Abazović. – Sarajevo : [I. Deljkić], 2003. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

340.6 : 343.143

DERVIŠEVIĆ, Amir

Forenzički značaj iskaza svjedoka : diplomski rad / Amir Dervišević ; mentor Slobodan Loga. – Sarajevo : [A. Dervišević], 2003. – 43 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316.624

DŽAKA, Fuad

Problem subjektivnog prihvata agresivnosti kao životnog stila :
diplomski rad / Džaka Fuad ; mentor Alisabri Šabani. – Sarajevo :
[F. Džaka], 2003. – 51 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.352

DŽOMBA, Adis

Prisvajanje iz izvora korupcije i zloupotrebe : diplomski rad /
Džomba Adis ; mentor Marko Beroš. – Sarajevo : [A. Džomba],
2003. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.147 : 343.61

ĐERZIĆ, Adnan

Specifičnosti uviđaja kod ubistava vatrenim oružjem :
diplomski rad / Adnan Đerzić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo :
[A. Đerzić], 2003. – 45 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

340.63 : 613.8

FAZLIĆ, Semir

Uračunljivost alkoholičara i zavisnika od droge : diplomski rad / Semir Fazlić ; mentor Slobodan Loga. – Sarajevo : [S. Fazlić], 2003. – 37 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.98 + 340.6 : 616-001.45

HADŽIĆ, Adnan

Utvrdjivanje porijekla ustrelne povrede : diplomski rad / Adnan Hadžić ; mentor Alija Ramljak. – Sarajevo : [A. Hadžić], 2003. – 36 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

336.41.06 : 007.5

HADŽIĆ, Besim

Informacioni sistem ASYCUDA Carinske uprave F BiH : diplomski rad / Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Muhamed Sarajlić. – Sarajevo : [B. Hadžić], 2003. – 63. l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

178.8 : 613.83 : 316.624

HADŽIJUSUFOVIĆ, Alen

Psihosocijalni faktori uzroka narkomanije i njihove posljedice : diplomski rad / Alen Hadžijusufović ; mentor Alija Ramljak. – Sarajevo : [A. Hadžijusufović], 2003. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.988

HALEP, Alen

Država kao viktimološka kategorija sa osvrtom na BiH u periodu 1992.-1995. godine : diplomski rad / Halep Alen ; mentor Hasan Balić. – Sarajevo : [A. Halep], 2003. – 34 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.57 : 178.8-056.83

HASANBAŠIĆ, Džemila

Kriminal vezan za zloupotrebu droge : diplomski rad / Hasanbašić Džemila ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [Dž. Hasanbašić], 2003. – 46 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

004.63 : 343.982 : 355.293

HASANDŽIKOVIĆ, Amir

Sistem evidencije identifikovanih nestalih žrtava rata : diplomski rad / Amir Hasandžiković ; mentor Šemsudin Lejlić. : Sarajevo : [A. Hasandžiković], 2003. – 34 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

17-343.98-051

HODŽIĆ, Admir

Teorijski i praktično-normativni aspekti moralne odgovornosti kriminaliste : diplomski rad / Admir Hodžić ; mentor Muslija Muhović. – Sarajevo : [A. Hodžić], 2003. – 37 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.359

HODŽIĆ, Hasan

Krijumčarenje carinske robe sa posebnim osvrtom na alkohol : diplomski rad / Hasan Hodžić ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [H. Hodžić], 2003. – 37 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

614.8 : 656.1] : 368

HURIĆ, Adnan

Komparativna analiza posljedica saobraćajnih udesa i vrste osiguranja vozila i lica u Kantonu Sarajevo primjenom Hi-kvadrat testa : diplomski rad / Hurić Adnan ; mentor Hasan Zolić. – Sarajevo : [A. Hurić], 2003. – 20 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.3/.7 : 681.3

HUSIĆ, Samir

Zaštita podataka uz pomoć računara i njena primjena u kriminalistici : diplomski rad / Husić Samir ; mentor Šaković Asim. – Sarajevo : [S. Husić], 2003. – 80 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316.48 : 351.74

JANEČEK, Mario

Potrebe i mogućnosti primjene deeskalativnog modela u rješavanju konflikata u policijskom radu : diplomski rad / Mario Janeček ; mentor Vladimir Obradović. – Sarajevo : [M. Janeček], 2003. – 44 l. + [19] l. priloga : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.345

JAŠAREVIĆ, Muhamed

Analiza prosjačenja i prosjačkih strategija : diplomski rad / Muhamed Jašarević ; mentor Alisabri Šabani. – Sarajevo : [M. Jašarević], 2003. – 34 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

327.5 : 355(497.6)

KADIĆ, Amel

Sigurnosna strategija u Bosni i Hercegovini i kako do nje : diplomski rad / Amel Kadić ; mentor Mirsad Abazović, saradnik mentora Bisera Turković. – Sarajevo : [A. Kadić], 2003. – 30 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

340.67 : 613.83

KAJMAKOVIĆ, Emir

Vještačenje u vezi sa zloupotrebom droge : diplomski rad / Emir Kajmaković ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [E. Kajmaković], 2003. – 43 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

179.2

KARADŽA, Muamer

Krivični i psihopatološki aspekti nasilja nad djecom : diplomski rad / Muamer Karadža ; mentor Slobodan Loga. – Sarajevo : [M. Karadža], 2003. – 42 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.95

KRNIĆ, Edina

Inteligencija i kriminalitet : diplomski rad / Edina Krnić ; mentor Mujo Hasković. – Sarajevo : [E. Krnić], 2003. – 23 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.97 : 796.71

KUTLOVAC, Edvin

Kriminološke i sociopsihološke karakteristike nelegalnih «drag» trkača u Sarajevu : diplomski rad / Kutlovac Edvin ; mentor Vladimir Obradović. – Sarajevo : [E. Kutlovac], 2003. – 48 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.9 : 504

LUINOVIĆ, Sanela

Ekološki kriminalitet : diplomski rad / Sanela Luinović ; mentor Alija Ramljak. – Sarajevo : [S. Luinović], 2003. – 44 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.57

MAHMUTOVIĆ, Elvir

Pojavni oblici narko kriminala : diplomski rad / Mahmutović Elvir ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [E. Mahmutović], 2003. – 43 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

355.40 : 351.78(497.6)

MAHMUZIĆ, Jasmin

Obavještajne službe i sigurnosna situacija u Bosni i Hercegovini : diplomski rad / Jasmin Mahmuzić ; mentor Mirsad Abazović. – Sarajevo : [J. Mahmuzić], 2003. – 37 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.359

MASLAR, Armin

Krijumčarenje alkohola i alkoholnih pića sa posebnim osvrtom na Bosansko-podrinjski kanton : diplomski rad / Maslar Armin ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [A. Maslar], 2003. – 55 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.359

MAŠIĆ, Edvin

Izuzimanje robe ispod carinskog nadzora prije sprovedenog carinskog postupka : diplomski rad / Mašić Edvin ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [E. Mašić], 2003. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

656.1 : 614.86

MEHMEDOVIĆ, Adnana

Sigurnosno-rizična raskršća i dionice magistralnih puteva Tuzlanskog kantona : diplomski rad / Adnana Mehmedović ; mentor Vladimir Obradović. – Sarajevo : [A. Mehmedović], 2003. – 67 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.352 + 343.359

MIDŽIĆ, Orhan

Korupcija i nezakoniti promet cigaretama : diplomski rad / Midžić Orhan ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [O. Midžić], 2003. – 50 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.98 : 351.74

MUHIĆ, Fata

Zasjeda, racija, blokada : diplomski rad / Fata Muhić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [F. Muhić], 2003. – 37 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316.48

MUHOVIĆ, Sena

Globalni društveni konflikti i moderni svijet : diplomski rad / Muhović Sena ; mentor Hidajet Repovac. – Sarajevo : [S. Muhović], 2003. – 27 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.3/.7 : 681.3

MUJEZINOVIĆ, Mevludin

Kompjuterski kriminal kao savremeni sigurnosni izazov : diplomski rad / Mujezinović Mevludin ; mentor Ramo Masleša. – Sarajevo : [M. Mujezinović], 2003. – 49 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.147

MUJKANOVIĆ, Alen

Uviđaj i rekonstrukcija zločina : diplomski rad / Alen Mujkanović ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [A. Mujkanović], 2003. – 50 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.147 : 343.711

MUMINOVIĆ, Džemal

Specifičnosti uviđaja kod teških krađa : diplomski rad / Muminović Džemal ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [Dž. Muminović], 2003. – 51 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.147 : 616-036.88

MUMINOVIĆ, Elvir

Savremeni pristup uviđajnim radnjama u smrtnim slučajevima : diplomski rad / Elvir Muminović ; mentor Alija Ramljak. – Sarajevo : [E. Muminović], 2003. – 40 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

339.543.624

MUSA, Ajla

Slobodne zone u funkciji prometa carinske robe u carinskom sistemu BiH : diplomski rad / Ajla Musa ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. - Sarajevo : [A. Musa], 2003. – 40 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.359

MUSIĆ, Alisa

Procedura prodaje oduzete i predate carinske robe : diplomski rad / Musić Alisa ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [A. Musić], 2003. – 37 l. + [31] l. Priloga ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

327.5

MUSIĆ, Elis

Sistem kolektivne sigurnosti u savremenom svijetu : diplomski rad / Musić Elis ; mentor Mirsad D. Abazović, saradnik mentora Sabro Hasković. – Sarajevo : [E. Musić], 2003. – 40 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.541-053.2

NUKIĆ, Dželmina

Žrtve pedofilije kao izvori operativnih informacija : diplomski rad / Dželmina Nukić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [Dž. Nukić], 2003. – 70 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.147 : 343.61

OBRADOVIĆ, Omer

Specifičnosti uviđaja kod ubistva : diplomski rad / Obradović Omer ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [O. Obradović], 2003. – 63 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

178.8-053.6

OSMIĆ, Emir

Znanje i stavovi adolescenata o narkomaniji : diplomski rad / Emir Osmić ; mentor Vladimir Obradović. – Sarajevo : [E. Osmić], 2003. – 56 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.982

PAJIĆ, Šaćir

Kriminalistička fotografija : diplomski rad / Šaćir Pajić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [Š. Pajić], 2003. – 40 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

336.2.024 : 336.12

PALAVRA, Elvira

Uticaj egzistiranja nedostupnih poreskih obveznika na javne prihode Federacije Bosne i Hercegovine : diplomski rad / Palavra Elvira ; mentor Šemsudin Lejlić. – Sarajevo : [E. Palavra], 2003. – 42 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.359

PARIĆ, Admir

Krijumčarenje putničkih automobila od strane fizičkih lica na području Tuzlanskog kantona : diplomski rad / Admir Parić ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [A. Parić], 2003. – 40 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

341.645

PRAŠOVIĆ, Adis

Ad hoc i stalni međunarodni krivični sudovi : diplomski rad / Adis Prašović ; mentor Hasan Balić. – Sarajevo : [A. Prašović], 2003. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351.78 : 327

PUŠILO, Senad

Savremeni sistemi sigurnosti i njihova uloga u obezbjeđenju mira u svijetu : diplomski rad / Senad Pušilo ; mentor Ramo Masleša. – Sarajevo : [S. Pušilo], 2003. – 41 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316.334.3 : 343.8 : 316.624

SALČINOVIĆ, Sedin

Politička i sigurnosna kultura kao doprinos prevenciji devijantnih ponašanja u savremenom društvu : diplomski rad / Sedin

Salčinović ; mentor Ramo Masleša. – Sarajevo : [S. Salčinović], 2003.
– 39 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.711 : 343.915

SALIHović, Ahmet

Maloljetnici u izvršenju krivičnog djela teške krađe : diplomski rad / Salihović Ahmet ; mentor Rajka Mladenović. – Sarajevo : [A. Salihović], 2003. – 47 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351.746.1 : 351.814

SKENDERAGIĆ, Amel

Uloga i funkcionisanje kontradiverzione zaštite na graničnom prelazu Aerodrom : diplomski rad / Amel Skenderagić ; mentor Duško Modly.– Sarajevo : [A. Skenderagić], 2003. – 74 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.346

SMAJIĆ, Aladin

Saobraćajni prekršaji pješaka u gradu Livnu : diplomski rad / Aladin Smajić ; mentor Vladimir Obradović. – Sarajevo : [A. Smajić], 2003. – 46 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.359

SMAJIĆ, Mirza

Carinski prekršaji zbog neprijavlivanja carinarnici robe koja se prenese preko carinske linije : diplomski rad / Mirza Smajić ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [M. Smajić], 2003. – 35 l. + [26] l. priloga : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.71 : 311.2

SMAJKIĆ, Madžid

Dinamička analiza teških provalnih krađa u Kantonu Sarajevo : diplomski rad / Smajkić Madžid ; mentor Zolić Hasan. – Sarajevo : [M. Smajkić], 2003. – 34 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

340.66

SOFIĆ, Mirsad

Uloga psihologa i psihijatra u forenzičnoj praksi : diplomski rad / Mirsad Sofić ; mentor Slobodan Loga. – Sarajevo : [M.Sofić], 2003. – 32 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.57

SOFTIĆ, Enes

Istraživanje primarnog kriminaliteta vezanog za zloupotrebu droga : diplomski rad / Enes Softić ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [E. Softić], 2003. – 54 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.985 : 343.541

SOKOLOVIĆ, Aida

Korištenje personalnih izvora informacija kod seksualnih delikata : diplomski rad / Aida Sokolović ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [A. Sokolović], 2003. – 62 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.132-058.55

SRKALOVIĆ, Amir

Kriminalističko profiliranje ubice : diplomski rad / Amir Srkalović ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [A. Srkalović], 2003. – 42 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.988 : 727

ŠAHURIĆ, Arnel

Kulturni objekti kao predmet viktimizacije : diplomski rad / Arnel Šahurić ; mentor Hasan Balić. – Sarajevo : [A. Šahurić], 2003. – 43 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.147 : 343.614

TOMIĆ, Želimir

Specifičnost uviđaja kod sumnji u samoubojstvo : diplomski rad / Tomić Želimir ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [Ž. Tomić], 2003. – 33 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.97

TUPAJIĆ, Sanel

Rat i ratne prilike kao faktor kriminaliteta u savremenoj kriminološkoj nauci : diplomski rad / Tupajić Sanel ; mentor Rajka Mladenović. – Sarajevo : [S. Tupajić], 2003. – 60 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.359

VELADŽIĆ, Muharem

Sprječavanje i istraživanje organizovanog krijumčarenja robe u Unsko-sanskom kantonu : diplomski rad / Veladžić Muharem ; mentor Asim Šaković. – Sarajevo : [M. Veladžić], 2003. – 40 l. + [12] l. Priloga : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

338.242.4

ZIMIĆ, Ramiz

Ekonomski intervencionizam i determinizam države : diplomski rad / Ramiz Zimić ; mentor Mustafa Festić. – Sarajevo : [R. Zimić], 2003. – 33 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316.6 : 177.2

ZUKIĆ, Mirza

Ogovaranje kao instrument neformalne socijalne kontrole :
diplomski rad / Zukić Mirza ; mentor Alisabri Šabani. – Sarajevo :
[M. Zukić], 2003. – 32 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo



RAŠIDOVIĆ E. Beba

**BIBLIOGRAFIJA MAGISTARSKIH RADOVA
ODBRANJENIH NA FAKULTETU KRIMINALISTIČKIH
NAUKA U 2003. GODINI**
- hronološki prikaz -

343.3/.7 : 681.3

BUDIMLIĆ, Muhamed

Kompjuterski kriminalitet između teorije i prakse : magistarski rad / Muhamed Budimlić ; mentor Rajka Mladenović. – Sarajevo : [M. Budimlić], 2003. – 207 str. ; 30 cm

Bibliografija: str. 201-207. – Magistarski rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351.74 : 343.85

MURATBEGOVIĆ, Elmedin

Policija u prevenciji kriminaliteta na razini lokalne zajednice – Kanton Sarajevo, studija slučaja : magistarski rad / Elmedin Muratbegović ; mentor Ramo Masleša. – Sarajevo : [E. Muratbegović], 2003. – 192 str. : graf. prikazi ; 30 cm

Bibliografija: str. 188-192. – Magistarski rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.6 + 343.541

BOJANIĆ, Nebojša

Kriminalista i sudski medicinar u krvnim i seksualnim deliktima : magistarski rad / Nebojša Bojanić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [N. Bojanić], 2003. – 325, XXVIII str + [4] presavijene str. : ilustr. ; 30 cm

Bibliografija. – Magistarski rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343.98 : 343.61

KORAJLIĆ, Nedžad

Kriminalistička obrada kod ubistva : magistarski rad / Nedžad Korajlić ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [N. Korajlić], 2003. – 352 str. : tabele ; 30 cm

Bibliografija: str. 347-352. – Magistarski rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351.746.2

HALILOVIĆ, Haris

Prikriveni istražitelj – kriminalistički i pravni pristup : magistarski rad / Haris Halilović ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [H. Halilović], 2003. – 151 str. ; 30 cm

Bibliografija: str. 146-151. – Magistarski rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo



ISSN1512-5505